

Міністерство освіти і науки України
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

Факультет філології й журналістики
імені Михайла Стельмаха

***ПОДІЛЬСЬКА РЕГІОНАЛЬНА ЛЕКСИКОЛОГІЯ:
СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ:***

***Матеріали VII Всеукраїнської
науково-практичної конференції студентів,
аспірантів і молодих учених***

Вінниця
2018

УДК 811.161.2'373(477.44)(06)

П44

Склад редакційної колегії:

Гороф'янюк І. В., кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови (відповідальний редактор);

Л. О. Ткач, доктор філологічних наук, професор (Чернівці);

М. М. Торчинський, доктор філологічних наук, професор (Хмельницький);

Н. М. Павликівська, доктор філологічних наук, професор (Вінниця);

Н. І. Кухар, кандидат філологічних наук, доцент (Вінниця);

О. А. Павлушенко, кандидат філологічних наук, доцент (Вінниця);

Л. В. Прокопчук, кандидат філологічних наук, доцент (Вінниця);

Н. М. Торчинська, кандидат філологічних наук, доцент (Хмельницький);

Н. Д. Коваленко, кандидат філологічних наук, доцент (Кам'янець-Подільський);

В. М. Денисюк, кандидат філологічних наук, доцент (Умань).

Рецензенти:

Л. М. Коваль, доктор філологічних наук, в.о. завідувача кафедри української мови Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Т. В. Громко, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

*Рекомендовано до друку науково-методичною комісією
факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
(протокол № 5 від 26.03.2018)*

За зміст публікацій відповідають автори.

П 44 **Подільська регіональна лексикологія: стан та перспективи:** Матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених (м. Вінниця, 26–27 квітня 2018 р.) / Відп. ред. І. В. Гороф'янюк; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. – Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2018. – 266 с.

ISBN 978-966-2337-97-6

У збірнику вміщено наукові публікації учасників VII Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених (м. Вінниця, 26–27 квітня 2018 р.). Матеріали стосуються актуальних питань подільської діалектології, ономастики, етнолінгвістики та лінгвостилістики.

Для науковців, викладачів, учителів та студентів гуманітарного профілю.

УДК 811.161.2'373(477.44)(06)

© Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла
Коцюбинського, 2018
© ТОВ фірма «Планер», 2018

ЗМІСТ

Вітальний лист учасникам Конференції	7
Бановська Дар'я СИМВОЛІКА АРХЕТИПУ <i>СЕРЦЕ</i> У ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРОК	10
Блах Ольга СЕМАНТИКА ТВІРНИХ ОСНОВ ЕРГОНІМІВ МІСТА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО	14
Бондар Руслана НЕОФІЦІЙНІ АНТРОПОНІМИ ЯК ЗАСІБ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИ СОЦІАЛЬНИМ СЕРЕДОВИЩЕМ	20
Бондаренко Олександр ЛЕКСИКА НА ПОЗНАЧЕННЯ ХОЛОДНОЇ ПОГОДИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ XVII–XVIII ст.....	29
Бондарук Юлія ВАРІАТИВНІСТЬ В ТЕМАТИЧНІЙ ГРУПІ ЛЕКСИКИ «НАЗВИ ПОСУДУ, МЕБЛІВ, КУХОННОГО НАЧИННЯ ТА ІНШИХ ХАТНІХ РЕЧЕЙ» (НА МАТЕРІАЛІ ЦЕНТРАЛЬНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРОК).....	34
Врублевська Тетяна СПЕЦИФІКА РЕГІОНАЛЬНОГО КОНЦЕПТУ «ПОДІЛЛЯ» У ЖИТТЄТВОРЧОСТІ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА	41
Глухенька Дарія ПОРТРЕТУВАННЯ ПОДІЛЬСЬКОГО ГОВОРУ КРІЗЬ ПРИЗМУ ОБРЯДОВИХ ДІАЛЕКТНИХ ТЕКСТІВ (НА МАТЕРІАЛІ ГОВІРКИ СМТ СТРИЖАВКИ ВІННИЦЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ).....	46

Горобець Руслана ФУНКЦІЙНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ПРИСЛІВНИКІВ У ДІАЛЕКТНОМУ МОВЛЕННІ МЕШКАНЦІВ С. ДОВЖОК ЯМПІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	52
Гула Дарина МІЖМОВНА ВЗАЄМОДІЯ В ЛЕКСИЦІ ГОВІРОК ВІННИЧЧИНИ (НА МАТЕРІАЛІ РУКОПISУ СЛОВНИКА ГОВІРОК ВІННИЧЧИНИ).....	61
Гульчак Юлія ВАРІАТИВНІСТЬ У НОМІНАЦІЯХ ОДЯГУ ТА ПРИКРАС У ГОВІРКАХ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	65
Денисюк Олександра ПОЧАТКОВИЙ <i>Ь</i> В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ XVI ст.....	72
Закутня Анна ПОДІЛЛЯ В УКРАЇНСЬКІЙ РЕКЛАМІ КІНЦЯ XIX – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX ст.....	78
Івашина Оксана НАЗВИ ГОРОДНІХ РОСЛИН В ПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ КІРОВОГРАДЩИНИ.....	93
Кабалюк Альона ДИНАМІКА ГОВІРКИ ОДНОГО СЕЛА ТА СПОСОБИ ЇЇ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	98
Карпова Олена СЛОВОТВІР ОЙКОНІМІВ ДУНАЄВЕЦЬКОГО РАЙОНУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	106
Коваленко Катерина НАЗВИ КІМНАТНИХ РОСЛИН В УКРАЇНСЬКІЙ ГОВІРЦІ МІСТА КРОПИВНИЦЬКОГО.....	110

Коваль Марина СЕМАНТИКА КОЛЬОРАТИВІВ У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ ПЕТРА СТАРОСТИ	114
Колісніченко Валентина ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ТИПИ ЕРГОНІМІВ МІСТА ВІННИЦІ.....	120
Косарева Аліна СТРУКТУРА ВЛАСНИХ НАЗВ СТАТЕЙ (НА МАТЕРІАЛІ ПОДІЛЬСЬКИХ ГАЗЕТ).....	125
Костишина Яна МОТИВАЦІЙНА СТРУКТУРА ОЙКОНІМІЇ СТАРОКОСТЯНТИНІВЩИНИ	129
Кулик Оксана ОЙКОНІМІЯ ЛІТИНСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ: СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ	135
Луценко Анна СТРУКТУРНА ОРГАНІЗАЦІЯ НАЗВ ПРОДУКТІВ І СТРАВ ІЗ ТІСТА В ЦЕНТРАЛЬНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ.....	142
Марчук Тетяна СТРУКТУРНА ОРГАНІЗАЦІЯ БДЖІЛЬНИЦЬКОЇ ЛЕКСИКИ В ГОВІРЦІ СЕЛИЩА ЧЕРНІВЦІ ЧЕРНІВЕЦЬОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛ.....	148
Мельник Оксана ЕРГОНІМОЛЕКСЕМИ КОНФЕСІЙНОЇ СЕМАНТИКИ.....	152
Ординська Ілона МІКРООЙКОНІМИ СЛАВУТСЬКОГО РАЙОНУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ: СЕМАНТИКО- МОТИВАЦІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА.....	160 235

Педан Анастасія НЕОФІЦІЙНИЙ АНТРОПОНІМІКОН СЕЛА ХИЖИНЦІ ВІННИЦЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	166
Подпонаровська Анна ТРАДИЦІЙНА ОБРЯДОВІСТЬ ПОДОЛЯН: ОСОБЛИВОСТІ РОДИЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ В ГОВІРЦІ СЕЛА ЯРИШІВКА ТОМАШПІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ...	172
Ставінога Ольга ПРИЄДНУВАННЯ ТА ПАРЦЕЛЯЦІЯ В ІДІОСТИЛІ ВІТАЛІЯ МІХАЛЕВСЬКОГО	178
Стецюра Аліна НОМІНАЦІЯ ТА ТРАНСЛЯЦІЯ ІНФОРМАЦІЇ У ТЕКСТАХ ПРО ПОХОВАЛЬНИЙ ОБРЯД: ПЕРЕДПОХОВАЛЬНИЙ ПЕРІОД (НА МАТЕРІАЛІ ГОВІРКИ С. ГАВРИШІВКА ВІННИЦЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ).....	183
Сторожук Вікторія СПЕЦІАЛЬНА ЛЕКСИКА В ОБРЯДАХ УКРАЇНСЬКОГО ВЕСІЛЛЯ (ЗА ПОДІЛЬСЬКИМИ ТА ІНШИМИ ДЖЕРЕЛАМИ).....	192
Тоток Олена ПОЕТОНІМ ЯК ЗАСІБ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЕПТУ-ОБРАЗУ В ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ	207
Федонюк Любов ЛЕКСИКА НА ПОЗНАЧЕННЯ ВЕСІЛЬНИХ ОБРЯДІВ У ГОВІРЦІ СЕЛА КАЧАНІВКА ХМІЛЬНИЦЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	214
Христюк Марина СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКА ДІАЛЕКТОЛОГІЯ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ.....	219

Царюк Ірина НАЗВИ ОСІННІХ ТРАДИЦІЙНИХ СВЯТ У СКЛАДІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРОК	225
Чернюх Марина СЛОВОТВІРНЕ БАГАТСТВО УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ТВОРАХ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА.....	229
Чумак Богдана УКРАЇНСЬКА АНКЛАВНА ДІАЛЕКТОЛОГІЯ: ДО ПИТАННЯ ІСТОРІЇ.....	241
Шадська Вікторія ЛЕКСИЧНА БАЗА ПРИЗВИЩ (НА МАТЕРІАЛІ АНТРОПОНІМІВ С. ВЕЛИКИЙ МИТНИК ХМІЛЬНИЦЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ).....	247
Ямцун Інна ФОЛЬКЛОРНО-ЕТНОГРАФІЧНИЙ ФОНД Є. В. ГОРЬ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ПОДІЛЬСЬКОГО ГОВОРУ.....	253
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	259

Учасникам Всеукраїнської
науково-практичної конференції
студентів, аспірантів і молодих учених
«Подільська регіональна лексикологія: стан та перспективи»

*Глибокоповажані дослідники й оборонці
українського народного слова!*

На тлі неупинних змін усього матеріального супроводу життя людини, нестримної щоденної конкуренції технічних винаходів наша мова демонструє подиву гідну здатність зберегти свою індивідуальність.

Закорінена в глибини століть, пошматована війнами й чужинецькими ордами, обвітрена нескінченними революціями-експериментами, українська мова вистояла й зберегла і точне змістовне слово, і огранене новими зблисками словотворення, і мелодику словоладу.

Відкритість до поетизації й філософського осмислення довкілля, залюбленість у барвисте мовотворення, уміння оцінити красу, точність і силу слова – усе це невід’ємні риси носіїв народної мови – наших рідних і близьких: бабусь і дідусів, матерів і батьків із близьких і віддалених міст, містечок, сіл і хуторів...

Сховавшись у праці від суєтного щоденного шумовиння, наші рідні – при землі й бджолі, за роботою й під час короткого відпочинку – живуть мовою, рідним словом, уявлено чи в подумках ведуть вічні розмови з тими, кого давно немає, і з тими, хто поруч, і з Вами, які на відстані.

Записати і вивчити мовлення наших найрідніших і найближчих – наш святий обов’язок і велика честь! Адже цим долучаємося до збереження, упорядкування й поширення найвищого й незнищенного національного продукту – нашої мови. Це основа, сила і символ нашої України!

Далеко за межами Вашого Університету сьогодні відома результативна праця Ваших студентів-попередників і Ваших провідників-наставників над збиранням скарбів наших діалектів.

Така праця не на десятиліття, а на століття! Це послання у вічність!

Хай долучення до цієї святої справи – вивчення і збереження української мови – множить Ваші сили і підносить крила завзяття.

З глибокою і щирою повагою –
директор Інституту української мови
Національної академії наук України,
доктор філологічних наук, професор Гриценко П. Ю.

*Дар'я Бановська (м. Кам'янець-Подільський)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Коваленко Н. Д.*

СИМВОЛІКА АРХЕТИПУ *СЕРЦЕ* У ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРОК

У вітчизняній науці актуальними є етнолінгвістичні дослідження, що спрямовані на пошук та розкриття особливостей українського етносу, його сприйняття світу на основі мовних одиниць (С. Єрмоленко, В. Кононенко, В. Жайворонок, Н. Тимощук, В. Ужченко та ін.).

Український народ має величезну історію свого становлення та розвитку. Особливості його етногенезу полягають у конкретному культурно-геологічному положенні, через яке впродовж тисячоліть мігрували різні народи, що дало змогу корінному населенню увібрати в себе досвіди та особливості інших етносів, створивши свій унікальний.

За словами В. Телії, фразеологія – це «дзеркало, у якому лінгвокультурна спільнота ідентифікує свою національну самосвідомість» [Телія 1991: 36]. Фразеологічні одиниці найчастіше базуються на символах – найпотужніших з усіх інструментів реалізації духовних можливостей культури, а для народної символіки найважливішими, системотворчими, націєтворчими вважаються архетипи (праобрази).

Для українського етносу характерні емоційність, перевага почуттів над інтелектом, зважаючи на це, одним із визначальних архетипів української ментальності є архетип *серце*. Мета нашої розвідки – розкрити значення цього архетипу в складі фразеологізмів діалектного мовлення, показати різноманіття значень і варіантів сталих виразів.

Матеріалом дослідження стали словники та матеріали до словників з різних регіонів України (Г. Доброльожі, Н. Хобзей, О. Сімович, Т. Ястремської, Г. Дидик-Меуш, Н. Романюк, Г. Ступінської, Н. Кірілкової, В. Чабаненка, В. Ужченка, Д. Ужченка та ін.).

Одинадцятитомний словник української мови подає пряме значення лексеми *серце* – 1. Центральний орган кровоносної системи у вигляді м'язового мішка, ритмічні скорочення якого забезпечують кровообіг (у людини – з лівого боку грудної порожнини) та вторинне значення яке цікавить нас зараз. 2. Це орган людини – символ зосередження почуттів, настроїв, переживань і т. ін. (СУМ, т. IX: 141) і чимало фразеологізмів з цим компонентом, що є літературною нормою.

Для українців *серце* – це, перш за все, любов, лагідність, співчуття, радість, щастя, тобто всі найприємніші почуття та емоції. Це доводять фразеологізми з різних говірок української мови.

Можна виокремити ряд сполук з номінацією почуття турботи або хвилювання, наприклад: *Серце не на місці* ‘хвилюватися’ (Добролюжа 2010: 160), *Брати до серця* (Ступінська 2013: 30), цей вираз може ще означати ‘болісно переживати’ (Добролюжа 2010: 158), *Мати в серці* ‘перейматися ким-небудь (чим-небудь)’ (Добролюжа 2010: 159).

Також досліджуваний архетип вживається у фразеологізмах на позначення щирості та вдячності: *Покласти руку на серце* (Добролюжа 2010: 152), *Усім серцьом* (Романюк 2002: 32), *Внести серце до неба* ‘бути вдячним, відчувати чийось вищу прихильність’ (Ступінська 2013: 36).

Окремо виділяємо фразеосемантичний ряд з такими одиницями: *Розгодилося на серці* ‘з’явився гарний настрій’ (Добролюжа 2010: 159), *Серцем кучерявий хто* ‘нова, багата ідеями, молода душею людина’ (Ужченко 2013: 452), *З легким серцем* ‘легко, безболісно’ (Добролюжа 2010: 159).

До фразеологічного поля на позначення позитивних почуттів, дій, станів, емоцій ми віднесли сполуки зі значенням ‘бути чуйним, доброзичливим’: *З відкритим серцем* (Добролюжа 2010: 159), *Золоте серце* (Добролюжа 2010: 159), *З чистим серцем* (Добролюжа 2010: 159), *Мати м’яке серце* (Добролюжа 2010: 159), *Серце не камінь* (Добролюжа 2010: 160), *З голубиним серцем*

(Хобзей 2012: 195), *Мати Бога / совість / конституцію в голові / серці* (Романюк 2002: 39), *Мати Бога в серці* (Ступінська 2013: 140). У словнику фразеологізмів лемківських говірок одиниця *мати серце* (Ступінська 2013: 140) зафіксована з протилежними значеннями: ‘1. Бути чуйним, доброзичливим, порядним. 2. Бути незадоволеним ким-, чим-небудь’, з негативною семантикою цей фразеологізм вживається і в говірках Житомирщини *мати серце*. ‘гніватися на когось’ (Доброльожа 2010: 159).

Так як і всі благі наміри та почуття ідуть, за народними уявленнями, від серця, то допомога, підтримка, ніжність та лагідність теж асоціюються із серцем: *Притулити до серця* ‘допомогти комусь’ (Доброльожа 2010: 159), *Хоч до серця прикладай* ‘лагідний’ (Кірілкова 2013: 134).

Виражають стан закоханості такі фразеологізми: *очі до серця добрались* (Чабаненко 2001: 101); у значенні ‘сподобатися’ носії говірок Житомирщини вживають вирази *Запасти в серце* (Доброльожа 2010: 159), *Припасти до серця* (Доброльожа 2010: 159), *До серця ключ підібрати* (Доброльожа 2010: 159); кохану жінку ж називають *Дама серця* (Доброльожа 2010: 55).

За матеріалами фольклору, етнографічних праць, художніх творів ми можемо зробити висновок, що більшість страждань людської душі, за уявленням українського етносу, зосереджені в *серці*, а отже, і полегшення має приходити теж через нього: *Камінь із серця спав* (Доброльожа 2010: 79), *Відлягло від серця* (Доброльожа 2010: 158), *Від серця відросло* (Доброльожа 2010: 158), *Камінь із серця спав* (Доброльожа 2010: 79), *Відлягло від серця* (Доброльожа 2010: 158), *Від серця відросло* (Доброльожа 2010: 158).

Отже, менталітет народу найкраще відображається у фразеологізмах. З кількості зафіксованих фразеологізмів з архетипом *серце* ми можемо зробити висновок, що даний компонент є важливим для носіїв різних говірок української мови. Він відображає і позитивні, і негативні якості, почуття, емоції, дії. Зважаючи на образність народного мислення, символічність

бачення світу, ми можемо ще раз підтвердити притаманні риси українського менталітету – антропоцентризм та зосередженість на внутрішніх почуттях. Подальші дослідження фразеологізмів із компонентом *серце* можуть допомогти розкрити причини виникнення цих особливостей менталітету та заглибитись у спосіб мислення українського народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Романюк Н. В. Фразеологія верхньонаддністрянських говірок нижньої течії річки Бистриці : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / Н. В. Романюк. – Запоріжжя, 2002. – 232 с.

2. Теля В. Н. Механизмы экспрессивной окраски языковых единиц / В. Н. Теля // Человеческий фактор в языке. Языковые механизмы экспрессивности. – Москва : Наука, 1991. – С. 36–66.

ДЖЕРЕЛА

1. Добролюба Г. Фразеологічний словник говірок Житомирщини / Г. Добролюба. – Житомир : Вид-во “Волинь”, 2010. – 404 с.

2. Кірілкова Н. В. Словник волинської фразеології / Н. В. Кірілкова. – Острог ; Рівне, 2013. – 192 с.

3. Словник української мови : в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – Київ : Наукова думка, 1970–1980.

4. Ступінська Г. Ф. Фразеологічний словник лемківських говірок / Ступінська Г. Ф., Битківська Я. В. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. – 464 с.

5. Ужченко В. Д. Фразеологічний словник східнослобожанських і степових говірок Донбасу: 6-е вид. / Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. – Луганськ, 2013. – 552 с.

6. Хобзей Н. В. та ін. Лексикон Львівський: поважно і на жарт : 2-ге вид, доповн. і випр. – Львів, 2012. – 852 с.

7. Чабаненко В. А. Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпрянищини / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя, 2001. – 201 с.

*Ольга Блах (м. Вінниця)
Наук. керівник – д. філол. н., проф. Павликівська Н. М.*

СЕМАНТИКА ТВІРНИХ ОСНОВ ЕРГОНІМІВ МІСТА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Ергоніми, власні назви підприємств, установ, організацій, ділових і неділових об'єднань людей, є об'єктом активного зацікавлення лінгвістів та економістів в економічно розвинутих країнах світу. В Україні, як і в інших країнах пострадянського простору, потреба вивчення ергонімії виникла разом із розвитком економічних відносин і з часом стає все актуальнішою.

Семантика твірних основ онімів є одним із визначальним критеріїв, на основі яких класифікуються власні назви. Така ознака лягла в основу типологій, створених ще у ХІХ – І пол. ХХ ст. (класифікації Ф. Міклошича, Ф. Палацького, А. Селіщева, В. Семенова-Тянь-Шанського, В. Ташицького та інших учених).

Мета статті – проаналізувати особливості семантики твірних основ колективонімів у м. Хмельницькому (всього 1137 одиниць). Для досягнення поставленої мети передбачено визначити значення твірних основ вказаних пропріативів.

Принципи і структура відповідної класифікації онімів розроблені досить ґрунтовно. Так, О. М. Селіщев відапелятивні антропоніми за лексико-семантичним принципом (з елементами мотиваційної класифікації) розмежував на розряди, які вказують на обставини появи назви, сімейні відносини, а також назви тварин, птахів, комах, риб, рослин, страв, глузливі прізвиська тощо [Селіщев 1948: 136–137].

У першому словнику українських ономастичних термінів В. В. Німчука семантичну структуру пропріативів характеризують 22 словникові статті та здійснено їх поділ на дві групи – відапелятивні власні назви, утворені від загальних назв та відономастичні, утворені від інших власних назв [Німчук 1966: 29].

О. В. Суперанська визначає можливості для створення класифікації онімів за семантикою твірного слова: «Коли певна група назв, об'єднаних одним ономастичним полем, часом виникнення, або мовою, буде проаналізована у всіх їхніх переходах з об'єктів на об'єкт і доведена до первинних апелятивів, можлива їхня семантична класифікація за семантикою апелятивів, які лягли в основу назв» [Суперанська 1973: 248].

Завершальним етапом у становленні вітчизняної класифікації онімів за семантикою твірної основи можна вважати відповідну терміносистему, розроблену Н. В. Подольською, яка складається із 67 словникових статей. Дослідниця передусім виділяє відапелятивні назви, до складу яких відносить будь-який онім, який має твірною основою апелятив і відонімні назви [Подольська 1988: 102].

У своєму дослідженні ми послуговуємося класифікацією М. М. Торчинського, в якій пропонується окремо виділяти дві групи простих пропріативів: відапелятивні та відонімні, і три групи складних і складених: відапелятивні, відонімні та відапелятивно-відонімні (крім того, в двох групах фіксуються назви невідомого походження).

«Відапелятивні прості найменування мотивуються одиничними загальними назвами і можуть бути відіменниковими, відприкметниковими, відзайменниковими, відчислівниковими, віддієслівними і відприслівниковими» [Торчинський 2008: 431].

Відіменникові пропріативи утворені від іменників: географічних й адміністративно-господарських термінів (кулінонім «Перехрестя»; кулінонім «Провінція»; готелонім «Побужжся»), зоо- і флоролексем (кулінонім «Шпинат»; кулінонім «Карась»; кулінонім «Пелікан»; кулінонім «Лотос»; спортонім «Шмель»), назв предметів і явищ природи (готелонім «Sun»; готелонім «Водоспад»; людіаріонім «Шторм»; типографонім «Небо»), назв спорідненості (магазинонім «Брат»), назв частин тіла (магазинонім «Серце»; кулінонім «Крила»), суспільно-політичних, економічних і виробничо-технічних термінів (фірмонім «Цемент»; фармаціонім

«Копійка»; спортонім «*Evolution*»), специфічно побутових лексем (кулінонім «*Пиріжок*»), абстрактних назв (кулінонім «*Союз*»; кулінонім «*Шанс*»; кулінонім «*Спокуса*»; магазинонім «*Ласка*»; магазинонім «*Насолода*») й інших лексем (фабриконім «*Катіон*»; фабриконім «*Темп*»; магазинонім «*Світанок*»; типографіонім «*Освіта*»).

Відприкметникові власні назви мотивовані прикметниками: якісними (магазинонім «*Щедрик*»; магазинонім «*Сухий*»), відносними (магазинонім «*Рибний*»; кулінонім «*Театральне*»; готелонім «*Центральна*»; готелонім «*Озерний*»; магазинонім «*Львівський*») та присвійними (магазинонім «*Петрів*»).

Відчислівникові пропріативи походять від числівників: кількісних (магазинонім «*Десяток*»; каналонім «*24*»; каналонім «*33*») та порядкових (фабриконім «*Первак*»).

Відзайменникові оніми зустрічаються епізодично (сервісонім «*Сам*»; редакціонім «*Всім*»).

Віддієслівні оніми теж малопродуктивні і переважно мотивуються інфінітивами (агенціонім «*Відпочивати*»), імперативами (фармаціонім «*Не хворій*»).

Одиничними варіантами представлені і відприслівникові оніми (кулінонім «*Швидко*»).

Відонімні пропріативи поділяються на відфітонімні, відтопонімні, відкосмонімні, відпрагматонімні, відідеонімні.

У складі відфітонімних власних назв виокремлюються:

1) відантропонімні, зокрема: відіменні (фірмонім «*Роксолана*»; кіосконім «*У Василя*»; медицинонім «*Авіценна*»; агенціонім «*Алекс*»; магазинонім «*Діана*»), відбатьківські (магазинонім *Митроха* (← *Митрофанович*), відпрізвищні (готелонім «*Sobkoff*»), відпрецепторонімні (людіаріонім «*Vito Карлеоне*»; агенціонім «*Franklin*»; агенціонім «*Еммануїл*»; фармаціонім «*Аптекарь*»), відпсевдонімні (агенціонім «*Figaro*»), відкатоїконімні (типографонім «*COSANOSTRA*»), відетнонімні (магазинонім «*Скіф*»), відлатиноантропонімні – скорочені форми латино-

антропонімів (кулінонім «*Publius*» (← *Cornelius Scipio Africanus major Publius*));

2) відміфонімні, зокрема: відфабулосонімні (кулінонім «*Вінні-Пух*»; агенціонім «*Амур*»), відтеонімні (спортонім «*ViTYAZ*» (хоробрий воїн, герой, богатир); спортонім «*Каліпсо*» (німфа, дочка Океана, яка допомогла Одиссеєві побудувати корабель і показала шлях до Ітаки); юрисонім «*Соломон*» (один із найбільш могутніх, розумних та заможних царів давньої держави Ізраїль).

Відтопонімні власні назви розмежовуються на:

1) відхоронімні, а саме: відадміністратомні (фірмонім «*Київська Русь*»; магазинонім «*Еверслі*»; базаронім «*Salvdor*»; людіаріонім «*Токіо*»), віднатуралонімні (готелонім «*Полісся*»; стадіонім «*Поділля*»), відгідротериторіонімні (готелонім «*Парк*»), відойкохоронімні (станціонім «*Майдан Незалежності*»), відойконімні (станціонім «*Староміська*» (автобус), відоронімні (магазинонім «*Токай*» (← Токай як назва вулканічного масиву);

2) відгідронімні, зокрема, відінтрагідронімні (ресторанонім «*Дніпро*»; базаронім «*Тісса*»).

У складі відкосмонімних власних назв можна виділити: відполікосмоорбітонімні (фірмононім «*Оріоніди*») та відмонокосмоорбітонімні (кулінонім «*Меркурій*»).

Серед відпрагматонімних онімів виокремлюються: спортонім «*Litium*» (літій – проста речовина, яка бере участь у вуглеводному і жировому обміні).

Відідеонімні пропріативи менш поширені: агенціонім «*DeLice*» (задоволення).

Складні і складені пропріативи поділяються на три групи – відапелятивні, відонімні та відапелятивно-відонімні.

Серед відапелятивних найменувань фіксуються конструкції: відіменниково-відіменникові (фірмонім «*Маслосирбаза*»; фірмонім «*Мрія забудовника*»; типографонім «*Друк – АРТ*»; кулінонім «*Пельмені і Вареники*»; кулінонім «*Burger Club*»; кулінонім «*Майстерня карамелі*»; фармаціонім «*Аптека здоров'я*»;

фармаціонім «Економ Anteka»; готелонім «Hotel Plaza»; магазинонім «Фрукти та овочі»), відіменниково-відприкметникові (типографонім «Приватна друкарня»; агенціонім «Інформаційне телевізійне агентство», фірмонім «Приватний капітал»; фабриконім «Хмельницький хліб»; фірмононім «Нові технології»; медицинонім «Ясний погляд»; медицинонім «Педіатрична допомога»; банконім «Universal Bank» (універсальний банк); банконім «Банк Південний»; кулінонім «Кондитерська лавка»; кулінонім «Black wood» (чорне дерево); кулінонім «Clever Club» (розумний клуб), відіменниково-віддієслівні (магазинонім «М'ясоїд»; фармаціонім «Бажаємо здоров'я»; агенціонім «Обери тур»), відіменниково-відзайменникові (агенціонім «Моє кохання», медицинонім «Твій лікар»; магазинонім «Наше пиво»), відіменниково-відчислівникові (типографонім «Поліграфіст-2»; типографонім «Четвертий формат»; кулінонім «Перша пельменна»), відзайменниково-відзайменникові (агенціонім «Ти мій»; агенціонім «Ти + Я»), віддієслівно-відприслівникові (магазинонім «Скороход»).

Із-поміж відонімних найменувань (відонімними вважаються і складні та складені власні назви, утворені шляхом трансонімізації іншої складної чи складеної назви) виокремлюються відантропонімно-відантропонімні (станціонім «Тараса Шевченка» (тролейбус); юрисонім «Косік Сергій Васильович») і відтопонімно-відтопонімні (кулінонім «Індокитай»; кулінонім «Білгород-Дністровський»).

Найбільш складну структуру мають відапелятивно-відонімні власні назви, з-поміж яких можна виокремити (у зв'язку тим, що усі пропріативи відносяться до іменників, типологія будується на розрізненні частин мови лише в апелятивах, а в онімах диференціація відбувається на основі їхньої належності до певних онімних полів): відіменниково-відантропонімні (базонім «Тімур текстиль»; юрисонім «Володимир Шкодяк і партнери»; медицинонім «МілаМед»; кулінонім «Винотека Бріош»; кулінонім

«*Tarantino Bar*»), відіменниково-відзоонімні (спортомім «*Sharp Гут*»; агенціонім «*Мандарин Тревел*»), відіменниково-відміфонімні (фірмонім «*Афродіта Альфа*»), відіменниково-відтопонімні (фермеронім «*Проскурів ферма*»; кулінонім «*Львівські пляцки*»; кулінонім «*London safe*»; редакціонім «*Хмельницький і хмельничани*»; агенціонім «*Контекст – Хмельницький*»; агенціонім «*Супутник Поділля*»; ансамблонім «*Козаки Поділля*»), відіменниково-відкосмонімні (банконім «*Апекс – Банк*» (апекс – точка на небесній сфері, у напрямку до якої рухається Земля або Сонце), відприкметниково-відантропонімні (магазинонім «*Володимир Великий*»), відприкметниково-відтопонімні (станціонім «*Хмельницький-Пасажирський*»), відприкметниково-відкосмонімні (кулінонім «*Золотий Меркурій*»), відчислівниково-відантропонімні (магазинонім «*Еверест-1*»), відчислівниково-відтопонімні (станціонім «*Хмельницький 1*»), відчислівниково-відзооніми (кулінонім «*Три медведя*»), відзаменниково-відтопонімні (агенціонім «*Весь Хмельницький*»).

Складну структуру за семантикою твірних основ мають і найменування-фрази, що характерно насамперед для ідеонімів: спортомім «*I love fitness*».

Окремі власні назви мають незрозумілу етимологію, тому семантику їхніх твірних основ теж з'ясувати неможливо, наприклад: фірмонім «*Попі – пак*», базонім «*AL BAYRAR*».

Отже, на сучасних наукових засадах здійснено поділ пропріальної лексики на дві групи – відапелятивні власні назви, утворені від загальних назв – апелятивів та відономастичні, утворені від інших власних назв. Безумовно, на першому місці перебувають іменники, причому фіксується чимало слів, зв'язок яких з апелятивами живий (кулінонім «*Перехрестя*»; типографонім «*Небо*»; фабриконім «*Бджілка*»; кулінонім «*Пиріжок*»; типографіонім «*Освіта*»). Часто онімізуються прикметники та інші ад'єктиви. Продуктивним є і творення онімів від інших пропріативів. Так, на основі різних асоціацій (за суміжністю,

подібністю тощо) можливе перенесення назв з одного об'єкта на інший. На цьому ґрунтуються найменування низки підприємств, виробів, засобів пересування і т. п. Наприклад: *Дніпро* – ріка, «*Дніпро*» – назва готелю, ресторану, магазину.

ЛІТЕРАТУРА

1. Німчук В. В. Українська ономастична термінологія: (Проект) / В. В. Німчук // Повідомлення Української ономастичної комісії. – Київ : Наук. думка, 1966. – Вип. 1. – С. 24–43.

2. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. – Москва : Наука, 1988. – 198 с.

3. Селищев А. М. Происхождение русских фамилий, личных имен и прозвищ / А. М. Селищев // Ученые записки Московского университета. Труды кафедры русского языка. – 1948. – Вып. 128, кн. 1. – С. 128–152.

4. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – Москва : Наука, 1973. – 366 с.

5. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови : монографія / М. М. Торчинський. – Хмельницький : Авіст, 2008. – 548 с.

Руслана Бондар (м. Вінниця)

Наук. керівник – д. філол. н., проф. Павликівська Н. М.

НЕОФІЦІЙНІ АНТРОПОНІМИ ЯК ЗАСІБ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИ СОЦІАЛЬНИМ СЕРЕДОВИЩЕМ

Мова – це фундамент етнокультури народу. Якщо культура – це те, що етнічна спільнота створила як у матеріальних формах так і в духовній площині, то мова – це засіб збереження й передачі у просторі й часі інформації про всі надбання нації, повідомлення всьому світові про її самобутність. Мова об'єктивує концептуальну картину світу етносу.

Сприяє пізнанню народу, його ментальності та культури аналіз мотивів і семантики неофіційних антропонімів, оскільки саме прізвиська – це продукт асоціативного мислення і мовотворчості народу і є невичерпним живим джерелом інформації про його характер, систему цінностей, естетичні уподобання тощо. «Прізвисько – це особові назви, яких люди набувають у побутовому оточенні мимоволі, часто випадково, у різні періоди свого життя за тією чи іншою зовнішньою або внутрішньою властивістю чи якимось незвичайним випадком, що з ними трапився, і під якими вони потім відомі лише в близькому оточенні» [Худаш 1977: 83]. Прізвиська як особливий вид неофіційного антропонімікону мають ряд характеристик: 1) є засобом вторинної номінації особи; 2) вживання є необов'язковим, факультативним; 3) наділені інформативно-характеристичним потенціалом; 4) юридично не успадковуються.

Актуальність статті зумовлена тим, що прізвиська є досить частотним мовним явищем в окремих територіальних, соціальних мікросистемах, тому інтерес лінгвістів до їх вивчення є цілком обґрунтованим.

Метою статті є семантико-мотиваційний аналіз прізвиस्क населених пунктів Порик, Курилівка, Широка Гребля Хмельницького району Вінницької області. Об'єкт дослідження – прізвиська Хмельниччини. Предмет – семантика та мотиви виникнення неофіційних власних назв.

Нами було зібрано та проаналізовано 170 прізвиस्क пунктів Порик, Курилівка, Широка Гребля.

За мотивами надання прізвиська її носіїв зафіксовані антропоніми поділяємо на групи:

1. Прізвиська, мотивовані особливістю зовнішнього вигляду особи: *Банан* – мав зачіску, схожу на корінець банана; *Баньочка* – повновида і невисока на зріст жінка; *Баклажан* – має фіолетовий відтінок обличчя; *Бегемот* – має велику масу тіла; *Блондин* – має світле волосся; *Боцюн* – високий на зріст; *Босий* – ходить босоніж;

Булава – великий і міцний; *Вареник*, *Голубець*, *Пельмень*, *Кабачок* – з великою масою тіла; *Глобус* – кругловидий хлопець; *Глобус* – з великою головою; *Грузин* – із зовнішністю, властивою цій національності; *Гітлер* – схожий на очільника Третього Рейху; *Гула* – мав горб на спині; *Дюймовочка* – маленька на зріст; *Дзьомба* – у дитячі роки завжди мав замурзаний ніс (задзьобаний); *Каганець* – червоніє на обличчі; *Капітошка* – маленький на зріст; *Качур* – має понурий вигляд, властивий цій птиці; *Ксьондз* – носить довге пальто; *Лисий* – з поголеною головою; *Лобань* – має великий лоб; *Лютий* – має суворим вираз обличчя; *Мізинець* – невеликий на зріст; *Молоток* – міцний; *Плаксун* – з червоним кольором обличчя, ніби плакав; *Професор* – в окулярах; *Рижий* – з рудим волоссям; *Рябий* – має обличчя в ластовинні; *Хамула* – завжди зажурений; *Цигани* – у роду були всі смагляві, *Чорний* – засмаглий колір шкіри; *Шахтар* – завжди брудний.

2. Прізвиська, зумовлені темпераментом, особливістю вдачі людини: *Базікало* – яка завжди розмовляє; *Балабуї* – любить багато і довго поговорити; *Балда* – з обмеженими розумовими здібностями; *Ботанік* – старанний учень; *Баран* – вперта особа; *Боцман* – постійно дає вказівки іншим; *Вчителька* – дівчинка, яка любила повчати інших дітей на вулиці; *Гойдалка* – повільна жінка; *Гедзь* – за вредність і набридливість; *Заєць* – боязкий; *Запальничка* – хлопчик із запальним темпераментом; *Котик* – підлеслива людина; *Кусінь*, *Криси*, *Хануга* – жадібний; *Лев* – дратівливий; *Літун* – швидко їхздив на мотоциклі селом; *Лис* – хитрий чоловік; *Лоза* – чоловік із незламним характером; *Мейда* – місцева пліткарка; *Тінь* – непомітно підходив до певної справи; *Фальцет* – голосистий; *Циган* – має в селі репутацію крадія; *Чапаяв* – порівнював з героєм громадянської війни; *Часничок* – нахваляє свої великі насадження часнику; *Чоткий* – прискіпливо ставиться до свого заняття (виготовляє вироби з дерева); *Шеф* – зверхній; *Швидкий* – прудкий; *Щука* – умілець утікати від проблем.

3. Прізвиська, надані особі за особливістю тварин, що були у її господарстві: *Шморгун* – прадід мав воли, які шморгали; *Рачок* – прадід мав повільних волів і звертався до них «*Гай, мої рачки!*»; *Козій* – займався розведенням кіз.

4. Прізвиська, що переходили у спадок в одній родині: *Пелехатий* – хлопчик, у якого бабуся мала прізвисько *Пелехата*, бо носила розкуйовджене волосся; *Коза* – прадід мав прізвисько *Козій*.

5. Прізвиська, утворені від прізвища, імені, по батькові чоловіка, діда, баби: *Тифаниха* – жінка Тифана; *Барбарка* – бабуся Барбарка; *Веклічка* – онучка Векліча; *Польчиха* – дружина полька; *Филимонова* – батько Филімон; *Агишка* – батько Ага; *Броник* – батько Броніслав; *Вовк* – батько має прізвище Вовчок; *Бенедик* – по батькові Бенедиктович; *Монастир* – прізвище батька Монастирський.

6. Прізвиська, надані особі за родом занять, промислом родичів, особливістю їх побуту: *Безмани* – у родичів було насаджено багато бузку на подвір'ї (діал. *без*); *Бугаїха* – родичі займалися розведенням великої рогатої худоби; *Водяний* – родичі працювали у млині; *Глечик* – дід займався гончарством; *Дьогтяр* – дід возив дьоготь; *Ковбаса* – родичі займалися виготовленням і продажем ковбаси; *Молоток* – батько був стоматологом; *Нюхня* – батько вирощував тютюн; *Нянька* – прадід завжди няньчився з дітьми; *Фізик* – син вчительки фізики.

7. Прізвиська, зумовлені особливостями життя сім'ї, родини: *Кукурудзи*, *Боби*, *Блохи*, *Караван*, *Пупік*, *Кури* – з багатодітної сім'ї; *Голоти* – були бідні; *Сирота* – бо не мав сім'ї.

8. Прізвиська, зумовлені регіонально приналежністю людини: *Бандера* – родом із Західної України; *Сепаратист* – переселенець із Донецька; *Вова зі Львова* – підліток зі Львова, який приїздить на канікули в село.

9. Прізвиська, надані через вади мовлення носія: *Камерка* – не міг вимовити слово Америка; *Каруя* – любляв в дитинстві кермувати, але говорив не кермую, а «карую»; *Дзігуні* – хтось із

предків говорив не дідуньо, а *дзігуньо*; *Сусаки* – хтось із предків говорив не гусак, а *сусак*.

10. Прізвиська, мотивовані певним хобі, вчинком людини: *Аптекарь* – знається на травах; *Бабай* – оповідач страшних історій; *Бісмарк* – вчитель історії, фанатик своєї справи; *Бабло* – любить гроші; *Бройлер* – вирощує бройлери; *Дячок* – завжди ходить до церкви; *Знахар* – місцевий лікар; *Кагла* – багато палить; *Кадрель* – любив танцювати популярний колись танець тотожний за назвою; *Кльоц* – полюбляв польські галушки – «кльоцки»; *Кицька* – брат збирав сметану, кажучи, що це все кіт; *Ксьондз* – богомільний; *Люлька* – завжди з цигаркою; *Мачалка* – бабуся, що в дитинстві любила вимачувати залишок юшки хлібом; *Молодий* – рано одружився; *Огірок* – займається вирощуванням овочів на продаж; *Палач* – засуджує людей за будь-які погрішності; *Пастух* – постійно пасе худобу; *Пожарник* – у дитинстві підпалював сіно; *Рибка* – полюбляє називати знайомих жінок «рибками»; *Труба* – вживає слово-паразит «труба»; *Хребет* – називає людей не на ім'я, а вживає слово «хребет»; *Шкіпер* – у дитинстві називав себе капітаном судна.

11. Прізвиська, надані в честь героїв кіно і мультфільмів: *Балу* – великий чоловік, *Вінні-Пух* – повновида жінка; *Льолік* – схожий на одного з героїв мультиплікаційного фільму «Льолік і Болік»; *Смурфик* – маленька вчителька, схожа на героїв мультфільму «Смурфики»; *Шаранов* – у всіх цікавився перебігом сюжету фільму «Місце зустрічі змінити не можна»; *Шрек* – великий і повновидий чоловік, схожий на героя однойменного мультфільму; *Чіта* – порівнювала себе з героїнею кінофільму «Чіта й Тарзан».

12. Прізвиська, похідні від імені, прізвища особи: *Бициха* – похідне від прізвища Биць; *Березиха* – прізвище Береза; *Ганнушка* – ім'я Ганна; *Вільчак* – прізвище Вільчинський; *Гокса* – ім'я Оксана; *Ксенька* – ім'я Оксана; *Кобра* – прізвище Кобринська; *Лека* – ім'я Олексій; *Лисий* – прізвище Лисій; *Малинка* – ім'я Малина; *Мирон* – прізвище Миронюк; *Млинок* – прізвище Мельник; *Олежик* – Олег; *Очерет* – прізвище Очеретний; *Пітик* – ім'я Петро.

13. Прізвиська із невизначеною семантикою: *Баба-Буба* – бабуся на ім'я Малина; *Сава* – чоловік, який погано розмовляв в дитинстві; *Льоджиха* – сестра Олексія; *Пена* – похідне від прізвища Гнатюк; *Лідочка* – жінка, яка любить «сувати свій ніс» у чужі справи; *Гусак* – той, хто завжди цікавиться чужими справами.

За прозорістю мотивів утворення неофіційні антропоніми поділяємо на мотивовані та немотивовані.

До першої групи належать прізвиська, основну причину виникнення яких можна визначити через прозорість їхнього змісту, відносимо: *Аптекарь, Базікало, Бегемот, Блондин, Босий, Дюймовочка, Дячок, Знахар, Кобила, Коваль, Криса, Лисий, Мізинець, Пастух, Рижий, Рябий, Швидкий, Шрек.*

Вагому частину становлять неофіційні антропоніми, для визначення причини утворення яких необхідно з'ясувати народну мотивацію, а вона може бути досить неоднозначною, зумовленою асоціативним мисленням творців, номінації особи: *Булава, Агишка, Бабай, Бабло, Баклажан, Балабуя, Балда, Бандера, Баньочка, Баран, Барбарка, Бегемот, Безмани, Бенедик, Березиха, Блохи, Боби, Богунка, Боцман, Боцюн, Броник, Бугаїха, Бройлер, Бугай, Вареник, Веклічка, Вітер, Вова зі Львова, Вовк, Вчителька, Гітлер, Глечик, Глобус, Гойдалка, Гокса, Голоти, Грузин, Гедзь, Гула, Голубець, Дід, Дзігуні, Дзьомба, Дьогтяр, Каганець, Кадрель, Камерка, Каруя, Качур, Кицька, Кльоц, Ковбаса, Кодуля, Коза, Козій, Котик, Ксьондз, Кукурудзи, Кури, Кусінь, Лев, Легейда, Лека, Лис, Лисий, Лідочка, Літун, Лобань, Льоджиха, Лоза, Льолік, Лютий, Маестро, Мачалка, Мейда, Млинок, Молодий, Молоток, Монастир, Нюхня, Нянька, Огірок, Олежик, Очерет, Палач, Пастух, Пельмень, Пелехатий, Пена, Плаксун, Пожарник, Польчиха, Професор, Рачок, Рибка, Сава, Смурфик, Сепаратист, Сирота, Сусаки, Тінь, Тифаниха, Труба, Фальцет, Филімонова, Хамула, Хапуга, Хребет, Хріньо, Цигани, Чапаєв, Чіта, Чоткий, Шах, Шаранов, Шахтар, Шкіпер, Шморгун, Штурпак, Щука, Юнга.*

Важливою диференційною лінгвістичною ознакою прізвиськ є їхнє походження. За цим критерієм в україністиці розроблено кілька класифікацій. Ми обрали робочу класифікацію І. Сухомлина.

За цієї класифікацією виокремлюємо дві групи: 1) прізвиська антропонімного походження (власноіменні утворення); 2) прізвиська неантропонімного походження (відапелятивні утворення) [Сухомлин 1970: 39–40]. Більшу частину (69,6%) нашої вибірки складають прізвиська відапелятивного походження: *Аптекарь, Бабай, Бабло, Базікало, Баклажан, Балабуї, Балда, Бандера, Баньочка, Баран, Бегемот, Безмани, Блондин, Блохи, Боби, Босий, Боцман, Боцюн, Бройлер, Бугай, Бугайха, Булава, Вареник, Вітер, Вовк, Вчителька, Глечик, Глобус, Гойдалка, Голоти, Голубець, Грузін, Гедзь, Гула, Дід, Дзигуні, Дзьомба, Дьогтяр, Дюймовочка, Дячок, Заєць, Знахар, Каганець, Каруя, Качур, Кобила, Коваль, Кицька, Кльоц, Ковбаса, Кодуля, Коза, Козій, Котик, Крися, Ксьондз, Кукурудзи, Кури, Кусінь, Лев, Легейда, Лис, Лисий, Літун, Лобань, Лоза, Люлька, Лютий, Маєстро, Мачалка, Мейда, Мізинець, Млинок, Молодий, Молоток, Нюхня, Нянька, Огірок, Очерет, Палач, Пастух, Пельмень, Пелехатий, Плаксун, Пожарник, Польчиха, Професор, Рачок, Рибка, Рижий, Рябий, Сепаратист, Сирота, Сусаки, Тінь, Труба, Фальцет, Хамула, Хапуга, Хребет, Цигани, Циган, Чоткий, Шах, Шахтар, Шеф, Швидкий, Шкіпер, Шморгун, Штурпак, Щука, Юнга* і лише 30,4% відантропонімічного.

З огляду на семантику твірних основ, за класифікацією М. Наливайко, виокремлюємо такі групи досліджуваних неофіційних антропонімів:

1. Прізвиська, похідні від церковно-християнських чоловічих та жіночих повних, суфіксальних, усічених та усічено-суфіксальних імен: *Яночка*.

2. Прізвиська, що співвідносяться з розрядом «*nomina personalia*» і дають особі характеристику: а) за зовнішністю: *Рижий*; б) за вадами мовлення: *Дзигуні, Камерка, Каруя, Кодуля, Сусаки*;

в) за рисами характеру *Шеф, Базікало, Баран, Вчителька, Гедзь, Коза, Чоткий*.

3. Прізвиська, похідні від «*nomina impersonalia*», які є назвами: а) істот тваринного світу: *Бабай, Бугай, Бегемот, Боцюн, Вовк, Заєць, Кицька, Кобила, Котик, Кури, Криси, Лев, Рибка, Бройлер, Смурфик, Шрек, Щука*; б) рослин, їх частин та плодів: *Баклажан, Безмани, Боби, Огірок, Очерет*; в) явищ природи: *Вітер*.

4. Прізвиська, мотивовані апелювативними характеристиками особи, зокрема назвами, що вказують на: а) професію, рід заняття: *Аптекарь, Боцман, Дьогтяр, Дячок, Знахар, Коваль, Ковбаса, Маестро, Молотот, Нянька, Пастух, Пожарник, Професор*; б) національність, етнічну належність, етнічне походження: *Бандера, Сепаратист*; в) походження чи місце проживання: *Вова зі Львова*.

5. Іменування, мотивовані прізвищами й іменами: *Бициха, Березиха, Ганнушка, Вільчак, Гокса, Ксенька, Кобра, Лека, Лисий, Малинка, Млинок, Олежик, Очерет, Пітік, Монастир* [Наливайко 2016: 73–74].

За семантичним відношенням [Никулина 1975: 56] поділяємо досліджувані прізвиська на три групи: 1) які характеризують особу за якоюсь її індивідуальною ознакою (*Аптекарь, Бабло, Баклажан, Балда, Балабуї, Баньочка, Бегемот, Блондин, Боцюн, Булава, Вареник, Вчителька, Гітлер, Глобус, Голубець, Заєць, Знахар, Гойдалка, Гедзь, Дюймовочка, Каганець, Кадрель, Камерка, Каруя, Качур, Кицька, Кльоц, Кобила, Котик, Ксьондз, Кусінь, Криси, Лев, Лідочка, Літун, Лобань, Мачалка, Мейда, Мізинець, Огірок, Пельмень, Плаксун, Професор, Рибка, Рижий, Рябий, Сава, Смурфик, Труба, Хамула, Хапуга, Циган, Чоткий, Шахтар, Шарапов, Шрек*);

2) генесіонімічні, що характеризують іменованого через вказівку на когось із родичів (*Агишка, Барбарка, Богунка, Веклічка, Льоджиха, Польчиха, Тифаниха, Бенедик, Броник, Грузін, Монастир*);

3) відпрізвищеві, які не характеризують, а лише називають іменованого (*Лека, Пена*).

За ознакою спадковості, поділяємо прізвиська досліджуваного регіону на індивідуальні та сімейно-родові (спадкові) іменування. Кількісно переважають оніми першого типу [Микитин-Дружинець 2010: 275–279].

Серед сімейно-родових прізвищк виокремлюють такі групи.

Відеапелятивні утворення: 1) прізвиська, що характеризують особу за професією, службовим становищем, хобі, місцем роботи – *Вчителька, Аптекарь, Дячок, Знахар, Кадрель, Камерка, Каруя, Кльоц, Коваль, Огірок, Пастух, Пожарник, Циган, Швидкий*; 2) прізвиська, що повідомляють про специфіку мовлення носія – *Камерка, Каруя, Сава, Сусаки, Хріньо*. 3) прізвиська, що надані особі через особливості її зовнішності – *Баклажан, Баньочка, Бегемот, Блондин, Боцюн, Булава, Вареник, Глобус, Голубець, Каганець, Кобила, Лобань, Лисий, Мізинець, Рижий, Рябий, Пельмень, Плаксун, Професор, Смурфик, Шахтар, Шрек*.

Проаналізувавши прізвиська жителів населених пунктів Порик, Курилівка, Широка Гребля, можемо зробити висновок про більшу поширеність цього типу неофіційних найменувань серед населення старшого віку, що спричинено перевагою цієї вікової категорії населення на досліджуваній території.

Окресливши семантику прізвищк, можемо стверджувати, що більш поширеними є оніми відеапелятивного походження (69,6%), мотивовані особливістю зовнішнього вигляду особи (23%).

ЛІТЕРАТУРА

1. Микитин-Дружинець М. Сучасні прізвиська Стрийщини / М. Микитин-Дружинець // Наукові записки. Філологічні науки (Мовознавство). – Вип.89 (3). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. – С. 275–280.

2. Наливайко М. Створення прізвищк жителів Львівщини / М. Наливайко – Наукові записки ТНПУ. Серія : Мовознавство. – Вип. I (25). – 2016. – 141 с.

3. Никулина З. П. О специфике индивидуальных прозвищ разных возрастных групп (на материале отфамильных местных прозвищ) / З. П. Никулина // Проблемы лексикологии, фразеологии и лексикографии сибирских говоров. – Красноярск. – 1975. – 123 с.

4. Сухомлин І. Д. Українські прізвиська людей як власні родові назви / І. Д. Сухомлин / Говори і ономастика Наддніпрянщини. – Дніпропетровськ, 1970. – 174 с.

5. Худаш М. Л. З історії української антропонімії / М. Л. Худаш. – Київ : Наук. думка, 1977. – 236 с.

*Олександр Бондаренко (м. Ченстохова, Польща)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Денисюк В. В.*

ЛЕКСИКА НА ПОЗНАЧЕННЯ ХОЛОДНОЇ ПОГОДИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ XVII–XVIII ст.

Метеорологічна лексика української мови не знайшла ще належного висвітлення як у синхронії, так і в діяхронії. В україністиці маємо одне спеціальне дослідження – «Метеорологічна лексика українських говорів (лексико-семантична, ареальна та генетична характеристика)» О. А. Могили [Могила 1984]. Розвиток семантичної структури окремих лексем у діяхронії простежив В. В. Німчук [Німчук 1992: 155–156]. Ця група лексики активно вживана в мовленні пересічних українців, тому вважаємо за необхідне з'ясувати склад метеорологічної лексики та еволюцію її семантики. Матеріалом нашого дослідження слугували писемні пам'ятки історіографічного жанру окресленого періоду, де жанрова специфіка вимагала фіксації найважливіших подій, з-поміж яких, як свідчать аналізовані тексти, були і стихійні явища природного та суспільного характеру.

Основним репрезентантом для реалізації низької температури є лексема праслов'янського походження *холод* (ЕСУМ VI: 196). Аналізовані пам'ятки засвідчують її нечасто, напр.: *Там же еще*

билиси з москвою часто, але и полякомъ уже потомъ докучали зима, бо была тяжкая, мерзло их немало, и **холод** былъ, и голод (Соф., Хроніка: 68 зв. – 69); *Августа 23 дня тогоже 1718 года былъ **холодъ великій**, отъ котораго ярина поздня спортилась, а потомъ частіе другіе морозы* (Лѣтописецъ: 54). Номен має характерну для української мови повноголосну форму, для підсилення негативного впливу стихії вжито кваліфікатор *великій*. Лексема функціює в сучасній українській мові зі значенням «низька температура навколишнього середовища (повітря, води тощо)» (СУМ XI: 113).

У досліджуваній групі лексики із синонімічним значенням функціює іменник *мороз*. Традиційно цей номен слугує на позначення невисокої та низької температур переважно взимку, тобто без атрибутива-кваліфікатора сприймається нейтрально. В інші часові проміжки такий стан природи є стихійним явищем. Лексема *мороз* праслов'янського походження (ЕСУМ III: 515). У києворуський період номен *мороз* функціював зі значенням «холод» (Срезн. II: 175). З такою ж семантикою побутував і неповноголосний варіант *мразь* (Срезн. III: 183–184).

Аналізовані писемні пам'ятки засвідчують, що в українській мові досліджуваного періоду позначений активністю повноголосний варіант *мороз*, напр.: *Рок АФ̃О [1570]: **мороз** жито поморозил в самы цвты [!], и был голод великии* (КЛ: 103); *Был тот голод 3 [7] лѣт поспол, докончался рок[у] ОШ̃ [76], бо был такии **мороз** ѡбъ Ѡнофрии. Рок АФ̃ОА [1571]: три дѣи был тот **мороз**, которыи все збоже ѡзимое и ярины побил, аж потом ѡтросли потросе и ѡтишли, але велми плохи, так же в мяцу Ѡлыцкую по шести и по семи копъ жита молочено* (КЛ: 106); *1570. **Мороз** поморозил жито мая подполня* (ЛЛ: 101); *В тѣмъ же року 1638 весна була барзо сухая, не хотѣлъ дощъ падати, не хотѣло ся нѣчого родити, а нѣ трава, и що ся було озимини сказало, то у свята зеленіи **морозъ** попсовалъ, а що стѣяно ярини, то за посухою не сходило* (ЛЛ: 119); *1619. Мѣсяца мая дня 5 бул снѣгъ в самый цвѣтъ и не могла животина ходити на поле для снѣгу и **морозу**, а*

стѣно було дорого (ОЛ: 134); *аѡнъ [1780]. Мѣця Мая днѣ ѿ снѣгъ оу верхо⁶ был и на ай де^н такіо мороз³ бы⁶, же и листокъ на лѣствъ повари⁶ (ГЛ: 76); Стѣвба аж до покро⁶ зелена была. Посему мороз извари⁶, мало што люде изняли стѣвбы (ГЛ: 77); Тогожде року аѡче априля кѡ днѣ оупа⁶ бы⁶ снѣгъ и оу селѣ маиже посере^д голѣнкы и за два днѣ оу сѣлѣхъ лежа⁶, (а) оу верствъ^х таки бы⁶ за два тиженѣ; и мороз³ повари⁶ росады, дынѣ, ѡгурки, ле^н, горо^х, лѣс, и прочая, еднаковожь ярь скоро почала была ся и лѣто помѣрноє было, ѡсень добра, а зима тепла слѣдовала слѣдующаго року (ГЛ: 79–80). Ілюстративний матеріал засвідчує, що номен мороз ужито не тільки з нейтральним значенням «холод». Контексти вказують на суттєву шкоду, завдану людям цим природним явищем. Тому, на нашу думку, доцільно виокремити в семантичній структурі лексеми мороз значення «стихийне явище природного походження».*

Фіксують аналізовані тексти і неповноголосну форму мразь, напр.: *Нѣкоторый ѿ хрѣтіанъ принесоша и' во стѣю ѡбитѣ^н и' погребоша ихъ аки презрѣнѣ, в' неподобнѣмъ мѣствѣу, земля же бо бѣ слѣдъ мразомъ ствердѣ, (ЛГМ: ѿс).*

Протягом історичного розвитку лексема мороз не зазнала суттєвих змін у семантичній структурі і нині продовжує функціювати переважно зі своїм первинним значенням «холод, коли температура повітря опускається нижче нуля» (СУМ IV: 804).

Зрідка в досліджуваних пам'ятках на позначення сильного холоду фіксуємо словосполучення з атрибутивом-кваліфікатором лютий, великий, напр.: *Ажъ на масницѣ приморозки, а, запустивши на великий постѣ, снѣгъ випалѣ такъ великий, же нѣхто не могъ съ хоромъ, сирѣчь зъ дому, вийти, не прокидавши лопатою, окна и дверь завѣяло, и морозъ лютий бул, хто по дрова поѣхалѣ, то змерзѣ (ОЛ: 135); аѡчи [1798]. Того року зима была лехка, лишеи на еде^н тижде^н оупо⁶ бы⁶ снѣгъ: ярь была суха, лѣто погѣдливоє. ѿ Іунія морозъ великыи бы^н аж коло краю воды ле^д бы⁶ и много шкоды оуроби⁶ (ГЛ: 80); Тогожь года напередѣ Мая 8 дня былъ морозъ великый и снѣгъ прикрилъ былъ землю, по которому порошею*

ловили зайцовъ и разъ по разъ три дни были **морозы** (Лѣтописецъ: 54).

Звернемо увагу й на те, що ці атрибутиви, сполучаючись із лексемою *зима*, також репрезентують сему ‘аномальні погодні умови’, напр.: ... *тамо три днѣ вѣпочиша, бѣ бо зима стѣло люта* ... (ЛГМ: ѣі); ... *зима бо бѣ люта того` време* ... (ЛГМ: ѣс); *Того ж року была великая зима, потомъ великии моръ, затым и голодь такии, иж люде людеи гъли* (Соф., Хроніка: 158 зв.). За даними «Лексикона» П. Беринди, номен *зима* в українській мові початку XVII ст. вживався зі значенням «непогода, студень» (ЛБ: 43).

Фіксуємо в досліджуваних пам’ятках і діалектну лексику на позначення низької температури. У синонімічні відношення зі словами *холод*, *мороз* вступає дериват кореня *зим-* – *зимно* «холод» (СУМ¹⁶⁻¹⁷ 11: 241), напр.: *1619. Снѣгъ на Вознесение Господне выпалъ, зъ морозомъ, же въ полю отъ великости снѣгу и зимна великого, овечки померзли* (ЧЛ: 6).

Отже, аналізовані тексти засвідчують, що в українській мові досліджуваного періоду основними репрезентантами низької температури були питомі лексеми *холод*, *мороз*, *зима*, а також діалектизм *зимно*. Для підсилення семантики автори послуговувалися атрибутивами *великий*, *лютій*.

ЛІТЕРАТУРА

1. Могила О. А. Метеорологическая лексика украинских говоров (лексико-семантическая, ареальная и генетическая характеристика) : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.02 – украинский язык / Могила Оксана Андреевна. – Киев, 1984. – 333 с.
2. Німчук В. В. Давньоруська спадщина в лексиці української мови / В. В. Німчук. – Київ : Наук. думка, 1992. – 416 с.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ПРАЦЬ ТА ДЖЕРЕЛ

ГЛ – Гукливіський літопис (Угроруські літописні записки) // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – 1911. – Т. 106. – Кн. 4. – С. 73–82.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : в 7 т. / за ред. О. С. Мельничука, В. Г. Скляренка. – Київ : Наук. думка, 1982–2012. – Т. 1–6.

КЛ – Київський літопис першої чверті XVII ст. // Український історичний журнал. – 1989. – № 5. – С. 103–114.

ЛБ – Лексикон словенороський Памви Беринди / підг. тексту і вступна стаття В. В. Німчука. – Київ : Наук. думка, 1961. – 272 с.

ЛГМ – Летопись Густынского монастыря // Чтения в Императорском Обществе истории и древностей российских. – 1848. – № 8. – 76 с.

Лѣтописецъ – Лѣтописецъ или описаніе краткое знатнѣйшихъ дѣйствъ и случаевъ, что въ которомъ году дѣялось въ Украины малороссійской обоихъ сторонъ Днѣпра и кто именно когда Гетманомъ былъ козацкимъ (1506–1737) // Сборник летописей, относящихся к истории Южной и Западной Руси. – Київ, 1888. – С. 1–69.

ЛЛ – Львівський літопис // Бевзо О. А. Львівський літопис і Острозький літописець. Джерелознавче дослідження / АН УРСР; Інститут історії. – Вид. друге. – Київ : Наук. думка, 1971. – С. 99–124.

ОЛ – Острозький літописець // Бевзо О. А. Львівський літопис і Острозький літописець. Джерелознавче дослідження / АН УРСР; Інститут історії. – Вид. друге. – Київ : Наук. думка, 1971. – С. 45–97.

Соф., Хроніка – Софонович Ф. Хроніка з літописців стародавніх / Ф. Софонович; підготовка тексту до друку, передмова, комент. Ю. А. Мицика, В. М. Кравченка. – Київ : Наук. думка, 1992. – 336 с.

Срезн. – Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка / И. И. Срезневский. – Санкт-Петербург., 1895–1912. – Т. I–III.

СУМ – Словник української мови : в 11-ти т. / за ред. І. К. Білодіда. – Київ : Наук. думка, 1970–1980. – Т. 1–11.

СУМ16–17 – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / НАНУ. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2004. – Вип. 11. – 255 с.

ЧЛ – Черниговская летопись по новому списку (1587–1725) и Коломацкие челобитные // Оттиск из Киевской Старины; Изд. Ал. Лазаревского. – Киев, 1890. – 44 с.

*Юлія Бондарук (м. Вінниця)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.*

ВАРІАТИВНІСТЬ В ТЕМАТИЧНІЙ ГРУПІ ЛЕКСИКИ «НАЗВИ ПОСУДУ, МЕБЛІВ, КУХОННОГО НАЧИННЯ ТА ІНШИХ ХАТНІХ РЕЧЕЙ» (НА МАТЕРІАЛІ ЦЕНТРАЛЬНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРОК)

Актуальність дослідження полягає в тому, що представлена тематична група лексики (ТГЛ) «Назви посуду, меблів, кухонного начиння та інших хатніх речей» із плином часу змінюється в своєму лексичному складі: багато назв виходить із активного вжитку, таким чином досліджувані нами говірки поступово втрачають свої архаїчні риси, які вирізняють їх з-поміж інших говірок, що побутують на Поділлі. Унаслідок цього виникає потреба в дослідженні і систематизації лексики українських говорів в цілому і подільських зокрема.

Метою розвідки є дослідити варіативність тематичної групи лексики назв побуту, меблів, кухонного начиння та інших хатніх речей на матеріалі 8 центральноподільських говірок (див. Список умовних скорочень). Загалом кількість аналізованих номінативних одиниць – 256 назв.

Варіативність лексики вивчали такі дослідники як П. Ю. Гриценко, З. М. Богословська, Л. Ф. Баранник, С. Я. Єрмоленко та ін. Досліджуючи варіанти лексики різних тематичних груп, мовознавці розробили велику кількість класифікацій варіантів і уклали чималу словникову базу, що є значущою для діалектології.

За З. М. Богословською, варіативність – явище широко відоме в мовознавстві, яке демонструє «здатність мовних одиниць різними формами передавати той самий зміст або ж властивість мови виступати в різновидах, на яких позначається функціонування її в певних територіальних, соціальних, історично-культурних умовах» [Богословська 2006: 27].

Слід зазначити, що «варіювання зазнають різні значущі частини слова: корінь, префікс, суфікс, інтерфікс, постфікси, флексія. У слові кожен змінюваний елемент може виступити ізольовано, викликати ланцюг інших видозмін або бути одним з автономних складових варіюваного комплексу... У результаті виникають численні групи таких формальних варіантів слова, як афіксальні, акцентно-словотвірні тощо» [Богословська 2006: 27]

Л. Ф. Баранник зазначає, що проблема варіанта тісно пов'язана з проблемою тотожності слова, тобто з'ясуванням того, чи є окремі лексеми різновиди одного і того ж слова або різними словами. Що породжує собою інші проблеми: розмежування омонімів і багатозначних слів, а також чи є ці лексеми різними словами чи різновидами одного і того ж слова [Баранник 2015: 57].

П. Ю. Гриценко у своїй праці «Ареальне варіювання лексики» розглядає основні лінії формального варіювання слова у зв'язку з формуванням лексичного ареального протиставлення, з'ясуванням закономірностей лексичної диференціації говірок та змінності однією форми іншою в лінгвальному просторі [Гриценко 1990: 54]. Зокрема, мовознавець виділяє такі види варіативності: акцентуаційну, звукову, морфемне варіювання слова та семантичне варіювання.

Нам вдалося виявити різні варіанти слів: акцентуаційні, фонетичні, морфемні, лексичні, семантичні. Зокрема це акцентуаційні: |д'іжа (4) – д'іжа (6, 8) 'діжка, у якій розчиняють і місять тісто на хліб'.

Звукові зміни поділяються на дві групи: 1) зміни у межах сталої довжини слова, 2) зміни, що пов'язані з динамікою довжини слова [Гриценко 1990: 56].

Фонетичні варіанти в межах сталої довжини слова представленні змінами в системі вокалізму та консонантизму.

До звукових змін у системі голосних, що спостережені в дослідженій лексиці, слід віднести:

- [a]–[o]: за^lтуло (1, 7) – за^lтула (3, 5, 8) 'дощана або металева заслінка біля отвору печі';

- [e]–[e^u] – верета (6) – ве^uрета (7) 'простирадло з домашнього полотна'; пе^lрина (6, 8) – пе^uрина (1, 4–5, 7) 'перина';

- [e]–[e^u]–[u]: кочер^lга (1) – коче^uр^lга (8) – кочир^lга (4) 'залізна кочерга';

- [e]–[e^u]–[u]–[u^e]: реше^lто (4) – ре^uше^uто (3) – риши^lто (6) – ри^eши^eто (2, 5) 'рідке сито';

- [e]–[y]–[a]: ^lкантер (2–3) – ^lкантур (4–5, 7) – ^lкантар (8) 'ручна вага з тягарцем на одному кінці маленького стрижня і з гачком на другому';

- [u]–[e]: ^lначин':а (3, 7) – ^lначен':а (6) – 'кухонний посуд (загальна назва)'

- [u]–[u^e]: ^lв'іник (2–3, 5–8) – ^lв'іни^eк (4) 'віник'; покри^lвало (5) – покри^eвало (7) 'рядно';

- [i]–[a]: шатк'іу^lниц'а (2–5, 7–8) – шаткау^lниц'а (6) 'шатківниця';

- [i]–[u]: кор^lз'іна (3) – кор^lзина (4–5) 'велика посудина, сплетена з лози і соломи для зберігання зерна'; по^lсудн'іца (3), по^lсудниц'а (4) 'пристрій для складання ложок';

- [i]–[u]–[u^e]: кош'іл'ок – коши^lл'ок – коши^eл'ок; ^lйас'ік (3, 6) – ^lйасик (7) – ^lйаси^eк (4) 'маленька подушка';

- [i]–[o]: ч'іп (7) – чоп (6) 'дерев'яна пробка для закривання отвору';

- [o]–[o^y]: по^lдушка (1–2, 5–6) – по^yдушка (3–4, 7–8) 'подушка';

- [o]–[Ø]: ^lнаволочка (1, 3, 6) – ^lнавл'ічка (5) 'наволочка на подушку';

- [o]–[y]: коц'у^lба (2–5, 7) – куц'у^lба (6) 'кочерга'.

У системі приголосних засвідчені такі випадки варіативності:

- [b]–[bⁿ]–[n]: ^lзашч'ібка (8) – ^lзашч'ібⁿка (7) – ^lзашч'іпка (6) 'защіпка у дверях';

- [d]–[d^m]: ко^lлодка (3–4, 6, 8) – ко^lлод^mка (2, 5, 7) 'нависний замок';
- [dз]–[з]: ^lдзеркало (7–8) – ^lзеркало (1–5) 'дзеркало';
- [ж]–[ш]: к^lружка (4) – к^lрушка (8) 'жерстяна, бляшана кварта'; ^lлошка(1,5) – ^lложка (2, 4, 8) 'дерев'яна ложка';
- [ж]–[ж^u]–[ш]: ^lд'іжка (8) – ^lд'іж^uка (1, 3, 4, 7) – ^lд'ішка (5) 'велика бочка з прямим клепом, звужена зверху';
- [мй]–[мн]: солом^lйанка (6) – солом^lн'аник (7–8) 'велика посудина, сплетена з лози і соломи для зберігання зерна';
- [н]–[н:]: по^lлоник (6) – по^lлон:ик (7) 'дерев'яна ложка';
- [п]–[ф]: п^l'ашка (4) – ф^l'ашка (6–8) 'пляшка';
- [р']–[р]: т^lр'анка (4) – т^lранка (3) 'мийка для посуду';
- [с]–[ш]: дру^l'ак (1) – друш^l'ак (3) 'рідке сито';
- [х]–[ф]: шу^l'ада (1–2, 4–5, 8) – шуф^l'ада (3, 6–7) 'шухляд';
- [ч]–[ч']: чо^lп (6) – ч'іп (7) 'дерев'яна пробка для закривання отвору'.

Фонетичні варіанти, що пов'язані з динамікою довжини слова, характеризуються появою протетичних звуків та епентетичних звуків, афери́зу, синкопу, гаплогогію [Гриценко 1990: 56]. Було виділено появу протетичного [z]: о^lнуча (7) – го^lнуча (1–2, 5) 'назви для онучі (заг. назва)'; о^lпалок (1, 3) – го^lпалка (4) 'мішок для годівлі коней'.

Ще одним видом варіативності є морфемні відмінності. На відміну від звукових, вони є значно відчутнішими для носіїв мови. Характерним для морфемного варіювання є встановлення семантичної та конотативної ідентичності варіантів лексем, які різняться за морфемним складом. На матеріалі досліджених нами говірок, можна виділити такі морфемні варіанти за суфіксами:

- ан+к – каг^lла (2–3, 5) – каг^lл'анка (1, 7–8) 'жмут ганчір'я для затискання димоходу';
- ин –с^lкате^uрка (1–3, 5, 7–8) – скате^uр^lтина (3, 4–6) 'скатерка';

- *иц* – *по'миїне* (4) – *по'миїниц'а* (3) 'посудина для зливання помийів';

- *к* – *'лавка* (4) – *'лава* (3) 'пристосування з дошки для сидіння'; *за'тулка* (4); *д'ї'жа* (6) – *'д'ї'жка* (8) 'велика бочка з прямим клепом, звужена зверху'; *'шан'ка* (5) – *'шан'а* (8) 'мішок для годівлі коней'.

- *ик* – *га'ман* (8) – *га'манчик* (6–7) 'гаманець';

- *ок* – *'с'н'ип* (6) – *сн'і'пок* (5, 7) 'перев'язаний посередині солом'яний кулик, яким обшивали край даху'; *'ворок* (2, 4–5, 7) – *воро'чок* (1) 'мішок для відтискання сиру'; *ба'н'ак* (1–2, 4–5) – *бан'а'чок* (8) 'чавунний горщик з опуклими боками і звуженим дном'; *о'палок* (1, 3) – *о'палка* (6, 7) 'мішок для годівлі коней'; *ц'ї'дилок* (2, 5) – *ц'ї'дило* (4) 'цідилок';

- *ичк* – *мас'ниц'а* (1, 3) – *мас'ничка* (2, 8) 'назви для маснички ручного пристрою – посудини для збивання масла';

- *ечк* – *по'душка* (8) – *по'душе'чка* (2, 5) 'маленька подушка';

- *очк* – *'думка* (3) – *'думочка* (3) 'маленька подушка'; *'миїка* (2–3, 5, 7–8) – *'миїочка* (1) 'мийка для посуду'.

Лексична варіативність здебільшого характеризується лексичною субституцією – явищем, яке охоплює значний за обсягом репертуар вторинних номенів, які виникли за умов відсутності номінативної недостатності, коли відповідні реалії вже мали назву. Тобто, лексична субституція характеризується існуванням декількох назв для позначення поняття, а також вказує на існування дублетності [Гриценко 1990]. Прикладом лексичної субституції на матеріалі центральноподільських говірок є: *це'бер* (1–2, 5, 8), *в'ід'ро* (4, 6), *'жолуб'* (7) 'дерев'яна посудина з клепок з двома вушками, яку використовують для приготування корму худобі'; *ко'пистка* (1, 5–7), *ло'патка* (3–4, 8) 'дерев'яна лопатка для розмішування страви'; *'кошик* (1), *кор'зина* (4–5), *солом'їанка* (6) 'велика посудина, сплетена з лози і соломи для зберігання зерна'; *ба'н'ак* (1–2, 4–5), *ка'зан* (3, 6–7) 'чавунний горщик з опуклими боками і звуженим дном'; *па'тел'н'а* (1, 3, 6–7), *ча'ра* (2, 4–5, 8) 'сковорода'; *гла'душчик* (1–2, 5–8), *г'лечи'к* (2–4, 8) 'глиняний посуд

для молока'; к^лварта (1–2, 5, 7), к^лружка (4) 'жерстяна, бляшана кварта'; б^лбанка (1–3, 7), с^ллойік (4–5, 7) 'скляна банка з широкою шийкою'; л^лложка (2, 4, 8), по^ллоник (6) 'дерев'яна ложка'; ко^лпистка (1, 5–7), ло^лпатка (3–4, 8) 'дерев'яна лопатка для розмішування страви'; мас^ллозби^лвалка (4), мас^лл'анка (5, 6), мас^ллоб^лойка (7) 'назви для маснички ручного пристрою – посудини для збивання масла'; кочер^лга (1–2), ко^лц'уба (2–5, 7), кру^лчок (8) 'кочерга'; кочер^лга (1), р'іж^лниц'а, кру^лчок (5, 7) 'залізна кочерга'; пило^лсос (1), в'іник (2–3, 5–8), м'іт^лла (2, 5) 'віник'; у^лт'уг (1–8), п^лраска (6) 'праска'; ка^лчалка (1–2, 4–8), с^лкалка (3) 'качалка (для качання тіста)'; с'іч^лкарн'а (1), шатк'іу^лниц'а (2–5, 7–8) 'шатківниця'; друш^ллак, с'іт'ічко (3), реше^лто (4), р'ід^лке сито (3, 8) 'рідке сито'; б^лезмен (1), кан^лтер (2–3), ва^лга (6), ч'іп (7) 'ручна вага з тягарцем на одному кінці маленького стрижня і з гачком на другому'; л'есн'іца (1, 4, 8), дра^лбина (2–8) 'драбина'; о^лпалок (1, 3), шан'ка (5), о^лпалка (6–7), шан'а (8) 'мішок для годівлі коней'; воро^лчок (1), мар^лл'а (3), тор^лба (8) 'мішок для відтискання сиру'; п'еп'ел'н'іца (1), ка^ллитка (4–5, 8), та^лбачниц'а (7) 'назви для калитки на тютюн'; ст^лр'іха (1), ку^ллик (4), сн'і^лпок (5, 7), с'н'іп (6) китиц'а, гоко^лл'іт (8) 'перев'язаний посередині солом'яний кулик, яким обшивали край даху'; ка^лл'анка (1, 7–8), ко^лм'інух (4) 'жмут ганчір'я для затискання димоходу'; п^лробка (1), корок (2–7), к^лришка (8) 'те, чим закривають пляшку'; п^лробка (3–4, 8), корок (5), ч'іп (7) 'дерев'яна пробка для закривання отвору'; с^лп'ічки (1, 3), с'ірн^ли^лки (2, 4–8) 'сірники'; коро^лбок (3), пачка (2–3, 5–7), ко^лробка (4, 8) 'коробка сірників'; за^лтула (3, 5, 8), ка^лла (6) 'дощана або металева заслінка біля отвору печі'; за^лшчепка (1), к^лл'амка (2, 4–7), перши (8) 'ложечкоподібна пластина в дверях, яку натискають пальцем, щоб відчинити двері'; к^лл'амка (3, 5), замок (2, 4), зашч'ібка (8) 'защіпка у дверях'; за^лмок (1), ко^ллодка (3–4, 6, 8) 'нависний замок'; ст'ілець (1, 6–7), лава (3), о^лсл'ін (3, 5), лаўка (2–4, 7–8) 'пристосування з дошки для сидіння'; шух^ллада (1–2, 4–5, 8), јашичик (3) 'назви для шухляди (в столі)'; л'ішко (1), л'ул'ка (2–3), ко^ллиска (6–8) 'колиска

(дит.)'; /л^о (3), б^ритва (1, 4–8), ста^нок (2, 5) 'бритва'; го^дин:ик (3, 8), ча^си (1–8) 'годинник'; /зе^ркало (1–5), /л^устро (6–7), /д^зеркало (7–8) 'дзеркало'; коши^л'ок (4, 7), га^лманчик (6–7) 'гаманець'; /й^ас'ік (3, 6), /д^умка (3), по^душе^чка (2, 5) 'маленька подушка'; пе^рина (1, 4, 5, 7), мат^рас (3) 'перина'; мат^рас (1–5, 8), т^{'у}ф'ак (7) 'солом'яний матрац'; пла^точок (1), хус^тинка (2–3), носо^вик (4–5, 7) 'носова хусточка'; с^кате^рка (1–3, 5, 7–8), кл^{'і}йонка (2) 'скатерка'; /на^волочка (1, 3), /п^{'і}дод^{'і}йал^{'н}'ік (6), на^{'п}'ірник (7), че^хол (8) 'наволочка на перину'; /на^волочка (1, 3, 6), /пош^{'і}йка (2, 4), че^хол (8) 'наволочка на подушку'; рад^{'н}о (1–3, 5, 8), п^{'р}ост'ін' (4), ве^{'р}ета (6) 'простирадло з домашнього полотна'; рад^{'н}о (1–4, 8), пок^{'р}ивало (5), /п^{'і}лка (6) 'рядно'; т^{'р}апка (3), о^{'н}уча (7), пор^{'т}'анки (8) 'онуча (заг. назва)'; /ми^{'я}ка (2–3, 5, 7–8), т^{'р}'анка (4), ма^{'ч}алка (6) 'мийка'.

Для вияву семантичної варіативності умовою є формальна цілісність лексеми з тією допустимою варіативністю, яка не руйнує цієї цілісності. До семантичних варіантів належать слова, які мають однаковий фонетичний, морфемний склад, але різну семантику. Ці відмінності в досліджуваній нами ТГЛ представлені такими лексемами: це^{'б}ер (1–2, 5, 8) 'дерев'яна посудина з клепок з двома вушками, яку використовують для приготування корму худобі' і це^{'б}ер (7) 'посудина для зливання помиїв': мат^{'р}ас (3) 'перина' і мат^{'р}ас (1–5, 8) 'солом'яний матрац'.

Отже, встановлено, що найпоширенішою в центральноподільських говіркових назвах посуду, меблів, кухонного начиння та інших хатніх речей є лексична (139 одиниць) та фонетична варіативність (79 одиниць). Найменшу кількість становлять семантичні варіанти (4 одиниць) і акцентуаційні (2 одиниці).

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранник Л. Ф. Лексика русских переселенческих говоров Одесской области, функционирующих в разноязычном окружении : учебное пособие / Л. Ф. Баранник. – Одесса : «Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова», 2015. – 178 с.

2. Богословская З. М. Диалектная вариантология : лексикологический и лексикографический аспекты : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 – русский язык / З. М. Богословская. – Томск, 2006. – 39 с.

3. Гриценко П. Ю. Ареальне варіювання лексики / П. Ю. Гриценко. – Київ : Наук. думка. – 1990. – 268 с.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

1. с. Писарівка, Калинівський район, Вінницька область;
2. с. Ксаверівка, Вінницький район, Вінницька область;
3. с. Сербинівці, Жмеринський район, Вінницька область;
4. с. Щурівці, Гайсинський район, Вінницька область;
5. с. Соболівка, Теплицький район, Вінницька область;
6. с. Березівка, Чернівецький район, Вінницька область;
7. с. Сугаки, Могилів-Подільський район, Вінницька область;
8. с. Чорна Гребля, Бершадський район, Вінницька область.

Тетяна Врублевська (м. Вінниця)

Наук. керівник – д. філол. н., проф. Павликівська Н. М.

СПЕЦИФІКА РЕГІОНАЛЬНОГО КОНЦЕПТУ «ПОДІЛЛЯ» У ЖИТТЄТВОРЧОСТІ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА

Художній топонімічний концепт «Поділля» – провідний концепт у концептосфері Михайла Стельмаха, «глибинний смисл якого розкривається через систему взаємопов'язаних і взаємозумовлених образів, втілених у словесну форму й актуалізованих у відповідних контекстуальних позиціях» [Вільчинська 2005: 193]. Письменник неодноразово акцентував, що Поділля відведене центральне місце в його життєтворчості: «Поділля моє, краса України... Поділля моє, смутком прибите, ще усміхнуться тобі вечори ясним місяцем, світанки – зірницею, а глибокі дні – красним сонцем; і села твої і глибокі яри, прибудуть

вояки-сини з далекого краю, Поділля моє», «Поділля моє, добрий зелений світ садків і пшениць, материних рук і дівочих ясних очей. Де б я не був – мій шлях до тебе прийде, хіба що живий не буду» [Беляєв 1962: X].

Номінація та територіальна спрямованість концепту «Поділля» дозволяють ввести до наукового обігу термін *регіональний концепт*, дефінований як одиниця концептуальної картини світу, спрямована на комплексне відображення територіальних особливостей слова-концепту, шляхом апелювання до географічного простору, історії, культури, особливостей діалектного мовлення краю.

Специфіка концепту «Поділля» відображена в ознаковій різноманітності (належність індивідуально-авторській свідомості; регіональна спрямованість концепту; історична закріпленість за концептом-власною географічною назвою; просторова прив'язаність; необмеженість текстовими рамками; інтерпретація з позицій тріади «читач – твір – автор») та типологічній варіативності.

Належність індивідуально-авторській свідомості. Концепт «Поділля» виступає основною одиницею концептуальної картини світу письменника, репрезентує його бачення, відчуття, розуміння предмету концептуалізації. «Автор, – як підкреслює В. Ніконова, – вносить у концепт індивідуальні змісти, відмінні від загальномовних, що пояснюється його оцінною позицією та специфічним світосприйняттям. У художньому концепті сублімуються поняття, уявлення, емоції, почуття, вольові акти автора. Зміст концепту залежить від жанрової специфіки цього тексту та особливостей авторської концептосфери» [Ніконова 2007: 176].

Концепт «Поділля» – індивідуально-авторський концепт, який об'єднує елементи власне авторського та колективно-національного розуміння інформації про предмет відображення: реальні події із життя подолян у поєднанні з уявою письменника формують неповторний концептообраз.

Регіональна спрямованість художнього топонімічного концепту виявляється у зверненні до культурно-історичного минулого краю. Знання, закладені в аналізованому концепті, відображають національну специфіку твору, його належність до певного культурного соціуму. Концепт «Поділля» є своєрідним поняттєвим елементом, умовною одиницею, спрямованою на комплексне вивчення мови, свідомості й культури подільського народу.

В. Кононенко вважає, що у ракурсі тлумачення художніх концептів з урахуванням історії, культури, мови, звичаїв, традицій, вірувань етносу «визначальне місце посідають твори національної класичної літератури, стосовно українського письменства – передовсім ХІХ – початку ХХ століття. Адже саме в цей період українська художня проза й поезія набули загальнонародного, загальнонаціонального характеру, подали високі зразки художньої майстерності, виявили глибинні, часом потаємні, часом до кінця не пізнані особливості «української душі» [Кононенко 2004: 23].

Історична закріпленість за концептом-власною географічною назвою зумовлена еліптичною функцією концепту, віддзеркаленою у його етимології: концепт своїм ім'ям ставить питання і одночасно дає на нього можливі, не прораховані заздалегідь відповіді.

Просторова прив'язаність. Л. В. Міллер стверджує, що художній концепт «позбавлений просторово-часових координат» [Міллер 2004: 16]. Ми доповнюємо це твердження: художні топонімічні концепти, що побутують у прозовому творі характеризуються просторово-часовою прив'язаністю. Це пов'язано насамперед із тим, що події розгортаються на чітко окресленій географічній території (навіть якщо це маленьке село чи містечко) в окреслених часових рамках (зазначається якому історичному періоду відповідає твір). Особливо яскраво просторово-часова прив'язаність художніх концептів прослідковується в історичних романах та повістях.

Необмеженість текстовими рамками. В. Кононенко стверджує, що провідний концепт автора може повноцінно існувати лише в одному творі, а в інших виявляється лише частково. Ми не погоджуємося із цією думкою, аргументуючи це тим, що письменник може пронести провідний концепт через усю свою творчу спадщину. Часто твори письменника взаємопов'язані, утворюють цикл, а герої переходять із одного роману в інший, змінюються лише часові рамки дії твору, територіальний простір частіше за все залишається один і той же. Прикладом цього у художній літературі слугують тексти Михайла Стельмаха, об'єднані місцем дії, сюжетними лініями та регіональною автентичністю (Події роману-хроніки «Велика рідня», роману «Кров людська – не водиця» відбуваються у подільському селі Новобугівка [Беляєв 1962: XI], роману «Хліб і сіль» – у селі Медвин, автобіографічних повістей «Гуси-лебеді летять» та «Щедрий вечір» – у рідному селі Дяківцях. Роман «Дума про тебе» та роман-епопея «Чотири броди» прописані у подільських селах: автор використовує декілька топооб'єктів для зображення подій та персонажів. Єдиним твором, що не належить до «подільської прози» є кіноповість «Над Черемошем»).

Ще однією важливою рисою художнього регіонального концепту «Поділля» є його інтерпретація з позицій тріади «*читач – твір – автор*». При осмисленні художнього концепту авторська свідомість (що породила концепт) і свідомість читача (що сприймає концепт) вступають у рівноцінний діалог. Тому у художньому концепті завжди присутні два простори: простір мислення автора та простір мислення читача. Автор зображає події крізь призму свого світобачення, а читач сприймає їх через призму своїх відчуттів та світорозуміння. «В ході діалогу твору з читачем діють прямі і зворотні зв'язки, що породжують концепти» [Степанов 1997: 167], а концепти виникають у літературі тому, що твір, як і слово, «однаково належить тому, хто говорить, і тому, хто слухає» [Степанов 1997: 167].

Типологічна варіативність концепту «Поділля» полягає у його належності (за різними класифікаційними параметрами) до 7 типів: *індивідуально-авторський* (за належністю суб'єктові концептуалізації) – відображає зафіксовану у свідомості письменника інформацію стосовно предмету концептуалізації; *груповий* (за належністю суб'єктові концептуалізації) – визначається не лише свідомістю автора, але й містить знання та історичний досвід подолян; *регіональний* (за змістом відображення) – віддзеркалює специфіку історико-географічного регіону України – Поділля; *вербальний* (за типом вираження) – об'єктивується у мові за допомогою ключових слів, словосполучень та синтаксичних конструкцій різного рівня; *художній* (за локалізацією концепту в конкретній сфері) – розглядається на матеріалі прозових текстів Михайла Стельмаха та є ізолятом, що при звичайному застосуванні мови не піддається парному утвердженню; *топонімічний* (за характером номінації слова-концепту) – аналізована концептоназва належить до розряду топонімічної лексики – хоронімів; *макроконцепт* (за ступенем внутрішньоструктурної інтеграції) – має розгалужену асоціативно-вербальну сітку смислових зв'язків, яка структурується у трьох напрямках – географічному, історичному, мовному.

Регіональний концепт «Поділля» – провідний у житті і творчості Михайла Стельмаха. Акціонально його романи «прописані» в подільських селах, а буденне життя, трудовий і духовний досвід, історична пам'ять їх мешканців стали джерелами творчості автора. Подільський край, у якому він провів дитячі та юнацькі роки, мріяв, зростав, збережений у пам'яті письменника, огранений унікальною образною уявою та відображений на сторінках його творів, об'єднаних регіональною автентичністю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беляєв В. Г. Співець рідної землі / В. Г. Беляєв // Стельмах М. П. Твори в 5-ти томах. Т. 1. – Київ : Держлітвидав УРСР, 1962. – С. V–LII.

2. Вільчинська Т. П. Концепт «Бог» у поетичній мові Г. Сковороди / Т. П. Вільчинська // Наукові записки ТНПУ. Серія: «Мовознавство». – Тернопіль : ТНПУ, 2005. – № 1 (13). – С. 191–199.

3. Кононенко В. І. Концепти українського дискурсу : монографія / В. І. Кононенко. – Київ ; Івано-Франківськ, 2004. – 248 с.

4. Миллер Л. В. Лингвокогнитивные механизмы формирования художественной картины мира (на материале русской литературы) : автореф. дисс. ... доктора филолог. наук : спец. 10.02.01 – русский язык / Л. В. Миллер. – Санкт-Петербург, 2004. – 43 с.

5. Ніконова В. Г. Трагедійна картина світу в поезиці Шекспіра : монографія / В. Г. Ніконова. – Дніпропетровськ : Видавництво ДУЕП, 2007. – 364 с.

6. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. С. Степанов. – Москва : Школа «Языки русской культуры», 1997. – 824 с.

Дарія Глухенька (м. Вінниця)

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.

ПОРТРЕТУВАННЯ ПОДІЛЬСЬКОГО ГОВОРУ КРІЗЬ ПРИЗМУ ОБРЯДОВИХ ДІАЛЕКТНИХ ТЕКСТІВ (НА МАТЕРІАЛІ ГОВІРКИ СМТ СТРИЖАВКИ ВІННИЦЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Актуальність теми дослідження зумовлена відсутністю сьогодні подільського діалектного словника, подільського фонофонду – збірки записів діалектного мовлення та діалектних текстів, а відтак – і фундаментальних сучасних монографічних описів фонетики, граматики, лексичного і фразеологічного складу, системи наголошування, які різьблять неповторний профіль цього діалекту, виказують, на думку П. Ю. Гриценка, особливу цінність й актуальність обстежень сучасних подільських говірок, їхній опис та

уведення зібраних свідчень у широкий науковий інформаційний простір [Гриценко 2008: 14].

Отже, актуальність теми зумовлена недостатнім вивченням діалектних явищ подільського говору крізь призму обрядових текстів [Подільський... 2013], а саме на прикладі північноподільської говірки смт Стрижавки Вінницького району Вінницької області.

Мета статті – аналіз мовних явищ на всіх рівнях мови в говірці смт Стрижавки Вінницького району Вінницької області.

Джерелом дослідження слугували власні записи говіркового мовлення тематичної групи лексики «Обрядовість», здійснені в смт Стрижавка Вінницького району Вінницької області за спеціальною етнолінгвістичною програмою В. Конобродської [Конобродська 2003]

Записавши понад 3 години зв'язних текстів від 7 рецензентів у смт Стрижавка Вінницького району Вінницької області, ми визначили низку типових рис, що дозволяють віднести мовлення жителів цього селища до північноподільської говірки подільського говору.

Фонетичні риси:

1) звук [o] в ненаголошеній позиції зазнає звуження, наближаючись до [y] – повне або часткове «укання»: бу^л'і^йут, У^л'ега, ко^у'жух, ку^у'жух, кус^т'умчики, ко^у'н^верт, то^у'д'і;

2) звукосполука [ст] часто переходить у [с'ц'] або в [цт]:
|д'ецтва;

3) звукосполука [т'с'а] часто переходить у [ц'а]: по^ллучиц'а, в'ід:а^йец'а, |ложиц'а, нази^вайец'а, ве^дуц'а, шчи^тайуц'а, виполн'а^йец'а, |робиц'а, сп'і^вайец'а, |звущ'а;

4) приголосний т у формах 3-ої особи дієслів теперішнього часу і у формі 2-ої особи множини наказового способу звичайно твердий: з^робит, |дер^жат, |ложат, |сипайут, і^дут, |каут, хт'ат, в'ідпов'ідайут, поро^с'ат, у^ход'ат, при^ход'ат, с^тукайут;

5) редукція [e] – [e^н] перед складом з наголошеним [a], [o], [e] ;
[e] – [e^е] перед складом з наголошеним [u], [i], [y]: не^нма, не^нмона,
ме^нне, бе^нре, бе^нремо, прине^нсемо, к'іломе^нтр'іў, бе^нрут;

6) відсутність чергування звуків *г* // *ж*: л'агу;

7) випадання в середині та в кінці слова деяких приголосних
(найчастіше [ж] або [з]) для полегшення вимови: мона, каут, зара,
кау, тое;

8) після губних виникає перед [a] звук [н] або [л]: мн'аткойу,
вр'емн'а;

9) губні приголосні перед звуком [i] (з давніх *e*, *o*)
напівпалатальні. Так само *г*, *т*, *к*, *х* перед *i* напівм'які: н'іл'ушку,
н'ід, об'ізат'іл'но, н'ічку, пок'їна, к'іломе^нтр'іў;

10) поодинокі випадки пом'якшеного [р'] у словах: Лар'ісу,
згор'іло, р'ічок. Звук [р] вимовляється, як правило, твердо: зара,
подв'іра;

11) злиття в багатьох позиціях давніх [ы] та [i] в [и]: гроши;

12) дзвінкі приголосні здебільшого не втрачають своєї
дзвінкості: баба, биз, дружка, держит, д'ад'ком, в'ідказати,
н'ірожки;

13) існують випадки, коли в мовленні спостерігається оглушення
дзвінких приголосних: баб^нка буд^тки, в'ід^тки, голуб^нка, дорошче,
хл'ін;

14) нерідко сполука [вн] переходить у [мн] і навпаки: поўн'у,
помн'у;

15) передньоязикові приголосні *д*, *т*, *з*, *с*, *н*, *л* перед *i* (з давнього
[o]) вимовляються твердо, зрідка може бути й напівм'яка вимова:
проводн'іки, обр'ізан'і, ўн'ікала, н'ічого, Слобод'і, в'іс'іл'н'і;

16) звукосполука [шч] (орфографічно *щ*) часто переходить у
[ст']: христ'ане;

17) фонетично видозмінені форми числівників *один*, *чотири* і
похідних від них, а також решти числівників: ч^итири, їеде^н,
їєдна, перве, чо^тири, ше^сот, пет^нац^ит', д^вац^ит';

18) в окремих випадках у ненаголошеному складі *a* (з давнього *e*) або *e* переходить в *i*: *дес'ім'*, *в'іс'іл'н'і*, *триц'ім'*, *семд'іс'ат*, *двац'ім'*, *дв'інацйт'*;

19) звук *a* після пом'якшених приголосних, як правило, зберігається: *витвор'али*, *св'ам'того*, *вечерайт'*;

20) перехід *i* в *и* та навпаки (зрідка): *повин:и*, *в'іходить'*, *п'ірож'ки*;

21) наявність протетичного приголосного *г* на початку слова перед *и*, *о*, *у*: *гул'ій*, *го'нуц'і*, *г'де*, *г'образ'і*, *го'б'іду*, *гав'тобуси*, *гойр'ки*;

22) субституція *ш* → *ч*: *ранче*, *менча*, *д'ів'ічн'ік*, *менче*;

23) наявність епентетичного [л'] у деяких словах: *здо'роўл'а*, *поздору'ўл'айеш*;

24) зрідка спостерігається «акання» – звук *о* в ненаголошеній позиції зазнає звуження, отже наближається до *a*: *кара'вайа*, *ка'в'ор*.

Морфологічні риси:

1) у 3-ій особі однини теперішнього часу II дієвідміни в значній частині говірок зберігається диспалаталізоване *t*: *зробит*, *ложат*, *сипайут*, *х'т'ат*, *в'ідпов'ідайут*, *по'мийут*, *ч'іп'л'айут*, *розпл'ітайут*;

2) у формах 1-ої особи однини теперішнього часу чергування приголосних [д] – [дж], [з] – [ж], [т] – [ч], [с] – [ш] звичайно немає, як і в дієприкметниках та в інфінітивних формах перед суфіксом *-ува-*: *род'у*, *за'м'іс'увалос'*;

3) відмінювання іменників твердої групи за зразком м'якої: *кумев'і*;

4) прикметники чоловічого роду м'якої групи мають закінчення *-ий* у Р. в.: *бе'уремо нех'ришченийі*;

5) іменники жіночого роду III відміни в Р. в. однини мають закінчення *-и* та *-і*: *п'ростин'і*, *м'елоч'і*, *бу'маг'і*;

б) іменники чоловічого та середнього роду, як в II так і IV відміни, в О. в. однини мають закінчення *-ом*: *вечером*, *ранком*, *коро'вайом*;

7) усічення закінчень в іменниках Р. в. однини та у Д. і М. вв. однини прикметників та неособових займенників жіночого роду: су^с'ід;

8) іменники жіночого роду I та III відміни в О. в. однини мають закінчення -о^ю: во^{до}ю, н'ів'есто^ю;

9) усічення закінчень у дієсловах: к^ропе, ^даре, при^ходе, п^лаче, с^в'іте;

10) форма майбутнього з допоміжного дієслова бути і фонетично зміненої форми дієприкметника минулого та часу: в'ін бу^у пек^{ли}, ^можна ^музиц^и'і ^уже ^{бу}ло г^рати, ^похорон ^{то}же в ^хат'і ^{бу}ло;

11) закінчення -а в іменниках I та II відміни в Н. та Р. в.: г^роба, в'ідс^тало в'ід тру^на;

12) редуплікація форм займенників та прислівників: ^дето, ^чото, ^шото, ^тото, ^туто;

13) Н. в. заступає З. в.: шоб ^мати чоло^в'іка ^мати й ^д'іти;

14) уживання прийменника з у значенні 'від': хре^шчена бе^ре ди^тину з ^мати ^р'ідна.

Лексичні риси:

1) уживання росіянізмів у лексиці подолян: по^лот'ен'ечко 'полотенце'; к^р'осний 'хрещений'; ^разн'іци 'різниця'; со^чувуйе 'співчуває'; прин'і^мали 'приймали'; с^ладкий 'солодкий'; то^же 'теж'; ^розочки 'троянди'; бол'шинст^во 'більшість'; ^разн'і цв'іти 'різні квіти'; т^р'ешч'іни 'тріщини'; н'ів'еста 'наречена'; пр'і^м'ета 'прикмета'; х^вост'ік 'хвостик'; со^гласна 'згодна'; об'і^зат'іл'но 'обов'язково'; с^ладкайе 'солодке'; йолки 'ялинка'; по^том 'потім'; со^гла^ша^ус'а 'погоджувався'; за^благо^ур'ем'ен:о 'завчасно'; м'елоч'і 'дрібниця';

2) уживання лексичних варіантів на позначення однієї реалії: з^н'ісок, ви^шкрабок 'остання дитина в сім'ї'; г^уски, ши^шики 'вид весільних калачів'; голо^виц'а, нана^шка 'хрещена мати';

3) приклади найбільш виразних лексичних діалектизмів подільського говору: ка^бак 'гарбуз'; по^кут':а 'почесне місце';

п|режди 'перед тим як'; *й|ел'ици* 'жінки, які співають у церкві весільні пісні'; *го|ло|виц'а*, *на|наш|ка* 'хрещена мати'; *го|й|р'чак* 'традиційна поховальна страва, суп із огірків'; *ла|н'ко|ва* 'працівник підрозділу бригади у колгоспі'; *ви|тво|рали* 'робили щось'; *ба|ду|вали* 'святкували'; *по|то|мечки* 'потім'; *ка|нун* 'традиційна поховальна страва, схожа на кутю'; *д'а|дина* 'жінка рідного брата'; *ме|жи|л'уди* 'поміж люди'; *ка|п|тур* 'тонка хустина на голову, наверх якої одягають велику вишиту хустку'; *лу|ш|парити* 'бити'; *ва|си|л'очок* 'волошка'; *з|н'ісок*, *ви|шк|рабок* 'остання дитина в сім'ї'; *г'і|л'це*, *г'і|л'це*, *гел'це*, *гелечко* 'весільне деревце'; *би|нди* 'стрічки'; *гу|ски*, *ши|шки* 'вид весільних калачів'; *ко|ливо* 'традиційна поховальна страва: каша з пшениці або рису, полита медом або з додаванням ізюму'; *к|ри|жма* 'рушник, який дарують хресні батьки дитині'; *ок|ро|мел'* 'далеко, у куточку'.

Отже, виявлені діалектні риси в зібраних діалектних текстах обрядового характеру дозволяють зробити висновок, що говірка смт Стрижавки Вінницького району Вінницької області належить до подільського говору і представляє північноподільський мовний ареал, про що свідчать типові ознаки на фонетичному, морфологічному та лексичному рівнях мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гриценко П. Вітальний лист професора Гриценка павла Юхимовича учасникам студентської діалектологічної конференції «Мовна палітра Поділля» / П. Гриценко // Мовна палітра Поділля : філологічний збірник з регіональних проблем / Вінницький держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського; Відп. ред. А. В. Костюк. – Вінниця : ПП «Едельвейс і К», 2008. – Вип. 1. – С. 6–8.

2. Конобродська В. Курсова і дипломна робота з етнолінгвістики : навчальний посібник / В. Конобродська. – Житомир, 2003. – 236 с.

3. Подільський говір: Бібліографічний покажчик / Уклад.: І. Гороф'янюк, Н. Коваленко, Т. Тищенко. – Вінниця : ТОВ фірма «Планер». – 2013. – 141 с.

*Руслана Горобець (м. Вінниця)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.*

ФУНКЦІЙНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ПРИСЛІВНИКІВ У ДІАЛЕКТНОМУ МОВЛЕННІ МЕШКАНЦІВ С. ДОВЖОК ЯМПІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Із-поміж повнозначних частин мови особливе місце відведено прислівнику, який протиставляється іншим самостійним частинам мови як клас незмінюваних слів, що називають ознаку ознаки, ознаку дії, часу тощо. У реченні може займати різні синтаксичні позиції та сполучуватись із різними словами. Тому очевидним постає той факт, що дослідження прислівника поза текстом стає неможливим. П. Ю. Гриценко, акцентуючи увагу на важливості діалектних текстів для дослідження говірки як функціонуючої системи, зазначає, що в діалектному тексті як різновиді мовного простору виявляється реальне співвідношення структурних елементів говірки, діалектні тексти репрезентують реальне буття мови, склад, функції мовних одиниць, динаміку їх форми і змісту, це реальність мови, не затиснена і не трансформована вузькими берегами нормативних приписів і обмежень, як у літературному різновиді мови [Гриценко 2003: 9]. Тому для об'єктивного дослідження прислівникової системи говірок Поділля варто розглянути реалізацію прислівників у тексті, взявши за основу одну із говірок цього регіону.

Сучасний стан адвербіативів описано і в працях, присвячених спостереженням над функціонуванням прислівників у діалектному мовленні. Серед таких ґрунтовних досліджень найпомітнішими є праці українських мовознавців, об'єктом дослідження яких були прислівники північноукраїнського наріччя (Ю. В. Громик [Громик 1999], Г. І. Гримашевич [Гримашевич 2015], Н. Прилипко [Прилипко 1996]), та діалектів південно-західного наріччя:

закарпатські (О. Д. Брошняк (Пискач) [Брошняк (Пискач) 1996]) і гуцульські (І. Ф. Джочка [Джочка 2010]) говори. Водночас зауважимо, що аналіз прислівників з інших ареалів, переважно південно-західного наріччя, представлено також у низці статей В. В. Німчука [Німчук 1971], Т. М. Довгої [Довга 1982], Ю. О. П. Захарків [Захарків 1991], М. В. Леонової [Леонова 1961], П. М. Лизанця [Лизанець 1957], І. Й. Ощипко [Ощипко 1983], І. Д. Пагірі [Пагіря 1958], Т. М. Розумик [Розумик 1982] та ін.

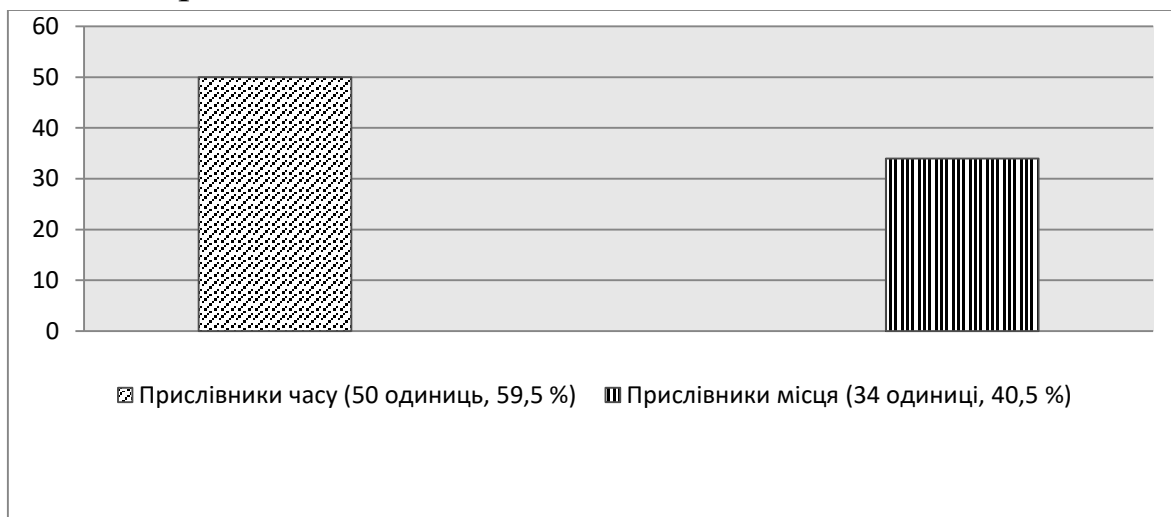
У цьому переліку відсутні ґрунтовні дослідження адвербіальної системи подільського говору, відомі лише 2 статті (О. Коломієць, О. Пилипенко «Прислівникова система говірки села РосошаЛиповецького району Вінницької області» [Коломієць 2013], М. Фризюк «Прислівникова лексика в говірках Вінниччини» [Фризюк 2012]), у яких на матеріалі окремих центральноподільських говірок простежено функціонування прислівників у сучасних говірках Вінниччини. Це зумовлює актуальність нашого дослідження.

Метою пропонованої роботи є опис реалізації прислівникової системи говірок села Довжок Ямпільського району Вінницької обл., зокрема їхня класифікація за походженням та семантико-синтаксичними параметрами, аналіз кількісних характеристик та частотності використання прислівників у сучасному говірковому мовленні.

Проаналізувавши діалектні тексти говірки села Довжок Ямпільського району Вінницької обл. (обсягом 34 друкованих аркуші), ми виявили певні особливості в реалізації прислівників у текстах. У мовленні носії послуговуються переважно обставинними прислівниками – 53,2 % (84 лексеми), меншою мірою означальними прислівниками – 45,6 % (72 лексеми).

Відповідно до загальноприйнятої класифікації, розмежовуємо прислівники, засвідчені в діалектних текстах, на розряди та групи за семантичними характеристиками.

Обставинний розряд представлений двома групами: прислівники місця та часу, відсутнє використання прислівників причини та мети. Частотновживаною є група прислівників, які вказує на часові відношення – 59,5 % від загальної кількості обставинних прислівників

Діаграма 1. Обставинні прислівники діалектного тексту.

У свою чергу вони об'єднуються у три групи:

1. Прислівники, які вказують коли відбувається дія, процес, стан.
2. Прислівники, які визначають вихідну межу часу.
3. Прислівники, які визначають кінцеву межу часу.

Помітно вирізняються прислівники, які вказують, коли відбувається дія – 94 % (47 лексем): *те¹пер*, *те¹¹пер*, *ти¹пер*, *то¹д¹і*, *то¹¹д¹і*, *шчод¹н¹'а*, *уже*, *у¹чера*, *у¹с¹'іг¹да*, *у¹с¹'оу¹ремйа*, *'в:ечир¹і*, *'вечером*, *'зараз*, *'зара*, *'зари*, *'зарас*, *'л¹ітом*, *'п¹ізно*, *'рано*, *'ран¹че*, *'ран¹че¹¹*, *'ран¹чи*, *ра¹н¹'іше*, *'ран¹ше*, *'п¹ісл¹'а*, *'посл¹і*, *'той¹і'осини*, *'цего¹року*, *'часто*, *на д¹ругийден¹*, *з¹разу*, *да¹у¹но*, *ко¹ли*, *ко¹лис¹*, *н¹'іколи*, *п¹рот¹'агом*, *п¹рошлий год*, *п¹із¹н¹'іши*, *по¹том*, *'пот¹ім*, *по¹¹тому*, *по¹тому*, *ра¹нен¹ко*, *на в¹іс¹н¹'і*, *'че¹¹ре¹¹з¹м¹'іс¹'ац¹*, *зно¹у*, *оп¹'йат¹*.

Помітним є той факт, що деякі прислівники вживаються значно частіше на відміну від інших: *то¹д¹і* (63 слововжитки), *уже* (45 слововжитків), *те¹¹пер* (43 слововжитки), *по¹том* (35 слововжитків), *'зарас* / *'зара* (23 слововжитки), *ко¹лис¹* (21 слововжиток). Інші лексеми трапляються одинично: *'вечером*,

'зари, 'п'ізно, ра'н'іше, 'тойі'осини, 'цего 'року, даў'но, по'тому, на в'іс'н'і, он'йат'.

Значно менше прислівників, які визначають вихідну межу часу – 4 % (2 лексеми) (Див. Діагр. 1): *з'вечора, з'ранку*. Частотнішою є лексема *з'ранку* (3 слововжитки). Найменшу групу нараховують прислівники, які вказуєть на кінцеву межу часу – 2 % (1 слововжиток): *'док'і*. Проте нею мовці послуговуються доволі часто (11 слововжитків).

Виявлено чимало прислівників, які вказують на місце виконання дії – 40,5 % (34 лексеми) (Див. Діагр. 1). Об'єднуємо ці прислівники у дві групи. До першої належать ті, які вказують на місце, де відбувається дія або виявляється процес чи стан – 47,1 % (16 лексем) (Див. діагр. 1): *'зад'і, 'коло, б'лиз'ко, б'лис'ко, дес', кру'гом, н'і'де, н'іг'де, оз'до, он'до, ос'о, та'мо, там, ту'то, тут..*

Найбільш частотним серед усіх прислівників виявлених у говірковому моівленні, є прислівник *там / та'мо* (107 слововжитків). Інші прислівники вживаються рідше: *тут / ту'то* (29 слововжитків), *'коло* (19 слововжитків), *оз'до* (7 слововжитків), *кру'гом* (5 слововжитків), *дес'* (4 слововжитки), *б'лис'ко* (3 слововжитки), *он'до* (3 слововжитки), *'зад'і* (3 слововжитки), *н'і'де* (2 слововжитки), *ос'о* (2 слововжитки).

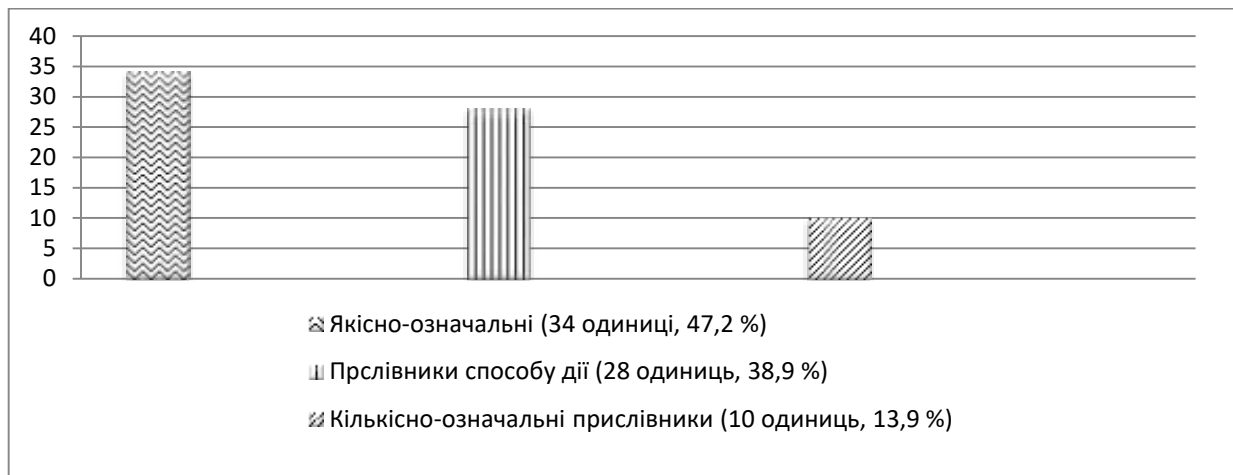
Активніше в діалектних текстах представлені прислівники на позначення напрямку дії – 52,9 % (18 лексем) (Див. Діагр. 1). Виявлено, зокрема, такі лексеми: *'в'ідк'і, 'в'іти, 'в'іци, 'дал'і, 'дал'ши, зв'іт'іл'а, ку'ди, ку'дис', на б'ік, на'зад, п'р'амо, п'рамо, ту'ди, з'в'ітк'і, ґни'ред, с'у'да, с'у'ди, с'уди'во*. Частотність їх використання різна: *ту'ди* (17 слововжитків), *с'у'ди / с'у'да* (12 слововжитків), *ку'ди* (8 слововжитків), *п'рамо* (5 слововжитків), *'в'іти* (4 слововжитки), *'дал'і* (3 слововжитки), *на'зад* (3 слововжитки), *'в'ідк'і* (2 слововжитки), *з'в'ітк'і* (2 слововжитки), спорадично вживані прислівники *'в'іци, 'дал'ши, зв'іт'іл'а, ку'дис', на б'ік, п'р'амо, ґни'ред, с'уди'во*.

Розряд означальних прислівників представлений меншою кількістю лексем, порівняно із обставинним – 45,6 % (72 лексеми).

Виявлені в діалектному тексті прислівники розподіляємо на три групи:

1. Якісно-означальні прислівники.
2. Прислівники способу дії зі значенням міри, ступеня вияву ознаки.
3. Кількісно-означальні прислівники.

Помітним є те, що переважають якісно-означальні прислівники – 47,2 % (34 лексеми) (Див. Діагр. 2).

Діаграма 2. Означальні прислівники діалектного тексту.

До якісно-означальних прислівників належать такі: *хара'шо*, *т'рошк'і* *луче*, *с'м'ішно*, *с'коро*, *ско'рен'ко*, *ско'р'ішче*, *слу'чайно*, *ба'гато*, *д'ружно*, *зле*, *виси'л'ішчи*, *інт'і'ресно*, *к'рашче*, *т'ашко*, *т'рудно*, *т'ажко*, *легше"*, *лекше*, *লেখко*, *мало*, *гарно*, *доўго*, *добре"*, *добри*, *дужи'добре"*, *точно*, *бо'гато*, *не'добре*, *т'рошк'і* *লেখи*, *б'іл'ше*, *б'іл'ше"*, *б'іл'ши*, *не"модно*, *шо ни'тошо*.

Ці прислівники характеризуються невеликою частотністю використання: *б'іл'ше* (13 слововжитків), *ба'гато* (11 слововжитків), *т'ажко* (10 слововжитків), *мало* (7 слововжитків), *добре"* (5 слововжитків), *доўго* (4 слововжитки), *с'коро* (4 слововжитки), *б'іл'ши* (4 слововжитки), *লেখে"* (3 слововжитки), *хара'шо* (2 слововжитки), *точно* (2 слововжитки), *б'іл'ше"* (2 слововжитки), *т'ашко* (2 слововжитки). Переважно

вживаються одинично: *т'рошк'ілуче, с'м'ішно,ско'рен'ко, ско'р'ішче, слу'чайно,д'ружно, зле, висил'ішчи, інт'іресно, к'рашче,т'рудно, 'лекше, 'লেখко,'гарно, 'добри, не 'добре, т'рошк'і 'লেখи.*

Другу групу репрезентують прислівники способу дії із значенням міри, ступеня вияву ознаки, які традиційно розмежовують на дві підгрупи. До першої належать прислівники, що означають спосіб дії – 38,9 % (28 лексем) (Див. Діагр. 2): *чорт з'найє по 'йакому, так 'само, потай'ком, о'бично, о'д':ел'но, по 'черз'і, по с'воєму, по с'вому, бос'а'ка, у'руч'ну, 'разом, 'самий 'пере"д, 'самий'перед, 'поп'ід'ручку, у'с'орау'но, у'з'доу'ж, б'і'гом, на 'вивор'іт', 'тоже, 'тожи, і'наче, 'зоу'с'ім по і'начому, 'вобши'м, 'вобш'ім, пома'лен'ко, н'іу'року, 'хуч'і, та'ко.* Частота вживання цих прислівників різна: *та'ко* (46 словжитків), *'тоже / 'тожи* (37 словжитків), *о'бично* (7 словжитків), *у'с'орау'но* (6 словжитків), *так 'само* (4 словжитки), *'разом* (4 словжитки), *'вобш'ім* (3 словжитки), *і'наче* (2 словжитки), *по 'черз'і* (2 словжитки), *чорт з'найє по 'йакому, потай'ком, по с'воєму, по с'вому, бос'а'ка, 'самий'пере"д, 'самий'перед, 'поп'ід'ручку, у'з'доу'ж, б'і'гом, на 'вивор'іт', пома'лен'ко, н'іу'року, 'зоу'с'ім по і'начому.* Серед опрацьованого матеріалу не виявлено прислівників, які означають образ дії (так звані порівняльно-уподібнювальних).

Порівняно менша за обсягом та частотністю вживання група кількісно-означальних прислівників – 13,9 % (10 лексем) (Див. Діагр. 2). За семантичними ознаками їх поділяють на три групи. До складу першої входять прислівники з відтінком посилення дії чи ознаки – 40 % (4 лексеми) (Див. Діагр. 2): *'гетаж, 'гетаж обра'зи по'лопали, 'дуже", 'дужи.* Часто використовуються лексеми *'дуже"* (30 слововжитків), *'дужи* (30 слововжитків).

Другу групу репрезентують прислівники з відтінком послаблення дії – 60 % (6 лексем) (Див. Діагр. 2): *не"дуже", приб'лизно, пош'т'і, пош'ч'і, т'рох'і, т'рошк'і.* Проте частотність цих лексем, порівняно із попередньою групою, менша: *т'рох'і*

(8 слововжитків), *не^u дуже^u* (6 слововжитків), *т^lрошк[’]і* (5 слововжитків), *приб^lлизно*, *пош[’]т[’]і*, *пош[’]ч[’]і*. Прислівників із значенням межі дії в діалектному тексті не виявлено.

Меншою кількістю представлені в текстах модальні прислівники. Серед опрацьованого матеріалу виявлено 2 лексеми, що становить 1,3 % від загальної кількості опрацьованих прислівників: *ка[’]н[’]ешно*, *ли[’]бон[’]*. Їхнє використання переважно не значне: *ка[’]н[’]ешно* (2 слововжитки), *ли[’]бон[’]* (1 слововжиток).

Запис і дослідження говіркового матеріалу має відбуватися з обов’язковою опорою на діалектний текст, адже виявлено широкий ряд прислівників, які діалектоносії уживають у своєму мовленні: *так йак[’] тошо*, *чорт з[’]найє по[’] йакому*, *гетаж обра[’]зи по[’]лопали*, *шо ни[’] тошо*.

Проаналізувавши текст однієї говірки, ми виявили особливості реалізації та частотності слововживання прислівників у діалектних текстах – у мовленні носії послуговуються переважно обставинними прислівниками – 53,2 % (84 лексеми), меншою мірою означальними прислівниками – 45,6 % (72 лексеми).

Меншою мірою функціонує розряд модальних прислівників. Серед опрацьованого матеріалу виявлено 2 лексеми, що становить 1,3 % від загальної кількості опрацьованих прислівників.

Отже, проаналізувавши реалізацію та частотність слововживання прислівників у діалектному тексті села Довжок Ямпільського району Вінницької обл., ми виявили, що в мовленні носії більшою мірою послуговуються обставинними прислівниками. На нашу думку, це пов’язано із тим, що вони найчастіше стосуються дієслова-присудка, що дозволяє розкрити зміст висловлення в цілому. Проте в будь-якому випадку вивчення та опрацювання прислівникової системи на основі діалектного матеріалу є цінним джерелом для глибшого пізнання та аналізу не лише прислівників, а й української мови загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брошняк (Пискач) О. Д. Прислівники в українських говорах Закарпаття : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / Ольга Дмитрівна Брошняк (Пискач). – Ужгород, 1996. – 23 с.

2. Гримашевич Г. І. Варіантність прислівника в діалектному тексті / Г. І. Гримашевич // Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій; відп. ред. П. Ю. Гриценко. – Київ : КММ, 2015. – С. 92–99.

3. Гриценко П. Ю. Тексти як джерело дослідження українських говірок Румунії / П. Ю. Гриценко // Павлюк М., Робчук І. Українські говори Румунії: Діалектні тексти. – Едмонтон ; Львів ; Нью-Йорк ; Торонто, 2003. – С. 1–10.

4. Громик Ю. Прислівники відзайменникового походження у західнополіських говірках української мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / Юрій Васильович Громик. – Київ, 1999. – 18 с.

5. Джочка І. Прислівники в гуцульських говірках: семантико-словотвірний аспект / І. Джочка // Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія. – Вип. XXV-XXVI. – Івано-Франківськ, 2010. – С. 118–123.

6. Довга Т. М. Лексика на позначення понять, пов'язаних із частинами доби, у говорах українських Карпат / Т. М. Довга // Лексика української мови в її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами. – Ужгород, 1982. – С. 188–189.

7. Захарків О. П. Семантична структура прислівників часу в бойківських говірках / О. П. Захарків // Українська лексика в історичному та ареальному аспектах. – Київ : Наук. думка, 1991. – С. 127–136.

8. Коломієць О. Прислівникова система говірки села РосошаЛиповецького району Вінницької області / О. Коломієць, О. Пилипенко // Філологічні студії : зб. наук. праць студентів / [відп. за вип. І. В. Гороф'янюк; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського]. – Вінниця : ПП Балюк І. Б., 2013. – Вип. 11. – С. 226–233.

9. Леонова М. В. Прислівники в буковинських говірках / М. В. Леонова // Питання історії і діалектології східнослов'янських мов. – Кн. 2. – Львів, 1961. – С. 92–102.

10. Лизанець П. М. Із словотвору говірок Затисся Виноградівського району (прислівник) / П. М. Лизанець // Доповіді та повідомлення УжДУ. – Серія історико-філологічна. – Вип. 1. – Ужгород, 1957. – С. 83–95.

11. Німчук В. В. Словотвір прислівників іменникового (без прийменників) походження в закарпатських говірках / В. В. Німчук // Праці XII Республіканської діалектологічної наради. – Київ : Наук. думка, 1971. – С. 63–273.

12. Ощипко І. Й. Семантико-словотвірна структура прислівників у південно-західних говорах / І. Й. Ощипко // Структура і розвиток українських говорів на сучасному етапі : XV Республіканська діалектологічна нарада : Тези доповідей і повідомлень. – Житомир, 1983. – С. 161–163.

13. Пагіря І. Д. Із словотвору прислівника в говірках південно-західної Мукачівщини / І. Д. Пагіря // Доповіді та повідомлення Ужгородського державного університету. – Серія філологічна. – № 2. – Ужгород, 1958. – С. 87–88.

14. Прилипко Н. Архаїчні структури прислівників у поліських говорах / Н. Прилипко // Полісся : Мова, культура, історія. – Київ : Наук. думка, 1996. – С. 83–87.

15. Розумик Т. М. Прислівникова лексика в українських говорах району Карпат / Т. М. Розумик // Ужгород : УжДУ, 1982. – С. 127–135.

16. Фризюк М. Прислівникова лексика в говірках Вінниччини / Марина Фризюк // Філологічні студії : зб. наук. праць студентів / Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського; відп. ред. Т. С. Слободинська. – Вінниця : ПП Балюк І. Б., 2012. – Вип. 10. – С. 60–166.

*Дарина Гула (м. Вінниця)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.*

МІЖМОВНА ВЗАЄМОДІЯ В ЛЕКСИЦІ ГОВІРОК ВІННИЧЧИНИ (НА МАТЕРІАЛІ РУКОПISУ СЛОВНИКА ГОВІРОК ВІННИЧЧИНИ)

Явище міжмовної взаємодії в українській мові сягає ще давніх часів. Одним із найсуттєвіших аспектів вивчення міжмовної взаємодії є соціолінгвістичний, який полягає у виявленні входження певних груп запозиченої лексики в певну мову на різних історичних етапах унаслідок політичних та соціально-економічних зв'язків між державами.

Природно, що українська діалектна мова збільшується кількість досліджень проблеми, адже на українську діалектну мову останнім часом впливає значна хвиля іншомовних слів. Питання міжмовної взаємодії розглядали такі вчені, як: О. Селіванова, Й. Дзендзелівський, І. Кочан, В. Сімонок, О. Семчинський, О. Осипишин, М. Орешкіна, А. Леонт'єв, Л. Крисін, І. Огієнко. Проте питання міжмовної інтерференції в лексиці подільського діалекту є недостатньо вивченим [Подільський... 2013], натомість рукопис Словника говірок Вінниччини (далі – Словник) містить велику кількість запозиченої лексики. Причинами виникнення цього явища є тісні контакти лексики Поділля з іншими мовами та тісне географічне сусідство із країнами, мова яких є джерелом запозичень. За свідченням П. Гриценка, «південна зона подільського говору зазнала східнороманського (молдавського) впливу... Спільні подільсько-інодіалектні явища зумовлені тісними економічними. Культурними зв'язками людності Поділля з сусідніми регіонами. Подільський говір зазнав впливу польських говірок. Меншою мірою – тюркомовного населення, яке впродовж кількох століть контактувало з людностю Поділля» [Гриценко 1994: 74].

У рукописі Словника говірок Вінниччини, який налічує 6096 словникових статей, представлено лексичні запозичення з таких мовних сімей, як: індоєвропейської (слов'янської (західнослов'янської та східнослов'янської підгруп), романської, германської (західногерманської підгрупи) груп), уральської (фіно-угорської групи), тюркської (огузької групи), єврейської (семітської групи).

1. Запозичення з польської мови (68 од., 62 %): *ба́братися* 'безпорадно щось робити, у чомусь копірситися' ← з пол. *babrać* «бруднити» [ЕСУМ 1982: 106]; *ба́рзо* 'дуже' ← з пол. *bárdzo* «дуже, швидко» [ЕСУМ 1982: 142]; *ва́рга* 'губа' ← з пол. *warga* «губа» [ЕСУМ 1982: 331]; *васа́г* 'частина воза, ящик у возі; віз для перевезення дрів; віз з ящиком' ← з пол. *wasag* «чумацький віз; ящик на возі, віз із ящиком» [ЕСУМ 1982: 336]; *верте́н* 'місцевість з горбами та ярами' ← з пол. *wertep* «печера; непрохідна ущелина, провалля; балка з болотом; велика скала» [ЕСУМ 1982: 358]; *го́норний* 'пихатий, бундючний' ← з пол. *honor* «честь, пошана» [ЕСУМ 1982: 560]; *кава́лок* 'шматок' ← з пол. *kavalec* «шматок» [ЕСУМ 1985: 334]; *кварт́а* 'кухоль на воду' ← з пол. *kwarta* «міра рідких і сипких тіл; кухоль» [ЕСУМ 1985: 414]; *крéвля* 'кров' ← з пол. *kręw* «кров» [ЕСУМ 1989: 81]; *маня́к* 'привид, марево; коноплі, що ростуть поміж картоплею, кукурудзою' ← з пол. *maniak* «примара, привид, опудало» [ЕСУМ 1989: 388] та ін.

2. Запозичення з німецької мови, найчастіше через польське посередництво (10 од., 9 %): *гарніто́ра* 'відріз тканини на жіночий костюм' ← через польське посередництво з нім. *garnitúra* «постачати, прибирати, прикрашати» [ЕСУМ 1982: 476]; *гзі́мси* 'карнизи' ← через польське посередництво з нім. *gesíms* «карниз» [ЕСУМ 1982: 503]; *льока́й* 'лакей' ← через польське посередництво з нім. *lakái* «лакей» [ЕСУМ 1989: 346]; *морд* 'убивство' ← через польське посередництво з нім. *morden* «убивати» [ЕСУМ 1989: 513]; *плац* 'місце, де граються, танцюють' ← через польське посередництво з нім. *platz* «місце; площа» [ЕСУМ 2003: 433]; *пляц*

‘майдан’ ← через польське посередництво з нім. platz «місце; площа» [ЕСУМ 2003: 433]; *фамілія* ‘сім’я’ ← через польське посередництво з нім. famílija «прізвище; рід; родина» [ЕСУМ 2012: 70]; *фіра́нок* ‘занавіска на вікно’ ← з нім. vóghang «завіса на вікні» [ЕСУМ 2012: 102–103]; *фля́ки* ‘кишки та інші відходи м’ясні’ ← з нім. fleck «клапоть; шматок» [ЕСУМ 2012: 113–114]; *шва́гер* ‘сестрин чоловік, брат жінки, чоловіків брат’ ← з нім. schwager «шурин, свояк» [ЕСУМ 2012: 393–394] та ін.

3. Запозичення з молдавської мови (8 од., 7 %): *ба́дя* ‘старший брат’, ‘старший брат або старшої сестри чоловік’, ‘татів брат’ брат’ ← з молд. ба́де «чоловік старшої сестри, старший брат, батько, старший віком чоловік» [ЕСУМ 1982: 112]; *кла́ка* ‘толока, гуртова допомога при будуванні хати; волокно, сміття на одязі’ ← з молд. кла́кэ «панщина, гуртова робота» [ЕСУМ 1985: 453]; *манті́на* ‘свита’ ← з молд. ма́нтэ «плащ, шинель» [ЕСУМ 1989: 386]; *нанáшул* ‘весільний батько’ ← з молд. нэна́ш «хрещений батько; весільний батько» [ЕСУМ 2003: 36]; *обрі́к* ‘їжа для коней’ ← з молд. абро́к «щорічна плата селянина поміщику; корм для коней» [ЕСУМ 2006: 143]; *папи́о́я* ‘кукурудза’ ← з молд. рапусо́і «кукурудза» [ЕСУМ 2006: 286].

4. Запозичення з румунської мови (8 од., 7 %): *ба́рда́* ‘сокира тесати дерево, топірець, своєрідна, особливої форми теслярська сокира’ ← з рум. bárdá «теслярська сокира» [ЕСУМ 1982: 141]; *барди́нка* ‘сокирка маленька’ ← з рум. bárdá «сокирки» [ЕСУМ 1982: 142]; *ву́рда́* ‘сир, зварений із кислого молока’ ← з рум. úrda «солодкий овечий сир» [ЕСУМ 1982: 440]; *гло́та* ‘тіснота, натовп’ ← з рум. gloáta «юрба; збіговисько; чернь» [ЕСУМ 1982: 528]; *коли́ба* ‘літня будка’ ← з рум. colíba «халупка» [ЕСУМ 1985: 510]; *мала́й* ‘млинець з кукурудзяного борошна; млинець з гороху або пророслої пшениці; хліб з кукурудзяного борошна; невдало випечений хліб’ ← з рум. maláj ‘кукурудзяний коржик’ [ЕСУМ 1989: 369]; *па́ці́ти* ‘пережити’ ← з рум. patí «зазнавати,

переживати, терпіти, страждати» [ЕСУМ 2003: 322]; *сарáка* ‘бідняк, бідний’ ← з рум. *sarác* «бідняк, жебрак» [ЕСУМ 2006: 180].

5. Запозичення з російської мови (6 од., 6 %): *баді́лля* ‘листя з картоплі’, ‘грубий бур’ян’ ← з рос. *бады́ль* «суха стеблина» [ЕСУМ 1982: 112]; *ба́нка* ‘глиняний посуд для води або вина’ ← з рос. *ба́нка* «посудина» [ЕСУМ 1982: 134]; *ба́нька* ‘глиняний посуд, що беруть на поле, круглий, з вузькою, круглою шийкою’ ← з рос. *ба́нка* «круглий мідний посуд» [ЕСУМ 1982: 136]; *кно́роз* ‘кнур’ ← з рос. *кно́роз* «кнур» [ЕСУМ 1985: 474]; *убру́с* ‘скатерка’ ← з рос. *убру́с* «жіночий головний убір; рушник» [ЕСУМ 2012: 12]; *убру́сок* ‘скатерка’ ← з рос. *убру́с* «жіночий головний убір; рушник» [ЕСУМ 2012: 12].

6. Запозичення з італійської мови, найчастіше через польське посередництво (6 од., 6 %): *барі́лко* ‘кругленька діжечка з маленьким отвором збоку’ ← з італ. *barile* «бочонок» через польське посередництво [ЕСУМ 1982: 143]; *кава́ле́р* ‘парубок’ ← з італ. *cavaliere* через польське посередництво «супутник жінки в товаристві; парубок, нагороджений орденом» [ЕСУМ 1985: 334]; *капу́за* ‘шапка-вушанка’ ← з італ. через польське посередництво *sarrussio* «відлога; башлик» [ЕСУМ 1985: 378]; *кара́фінка* ‘графин’ ← з італ. через польське посередництво *caraffa* «графин» [ЕСУМ 1985: 387]; *кара́фка* ‘графин’ ← з італ. через польське посередництво *caraffa* «графин» [ЕСУМ 1985: 387]; *морéля* ‘абрикос’ ← через польське посередництво з італ. *amarella* «вишня; абрикос» [ЕСУМ 1989: 513];

7. Запозичення з гебрáйської мови, через польське посередництво (1 од., 1 %): *кага́л* ‘великий гурт дітей’ ← з гебр. через польське посередництво *kahal* «зібрання старшин, община» [ЕСУМ 1985: 336].

8. Запозичення з угорської мови (1 од., 1 %): *га́зда* ‘хазяйка’ ← з угор. *gázda* «господар» [ЕСУМ 1982: 450–451].

9. Запозичення з турецької мови (1 од., 1 %): *башлі́к* ‘капюшон’ ← тур. *baslik* «голова» [ЕСУМ 1982: 155].

Отож найширше подільська діалектна лексика збагачена полонізмами, що є доказом тісних контактів Вінниччини з Польщею впродовж історії. Таким чином, першою на міжнародні зв'язки реагує лексика, що є живим прикладом тісного співіснування різних держав та носіїв їхніх мов. Вивчаючи та аналізуючи запозичені лексичні одиниці в українській мові, ми можемо спостерігати не тільки різноманітність подільського лексичного фонду, а й насиченість та складність контактів України з іншими державами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гриценко П. Ю. Основні риси подільського говору / П. Ю. Гриценко // Поділля: історико-етнографічне дослідження / [Л. Ф. Артюх, В. Г. Балущок, З. Є. Болтарович та ін.]. – Київ : Доля, 1994. – С. 74–81.
2. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / ред. кол. : О. С. Мельничук (гол. ред.), І. К. Білодід, В. Т. Коломієць, О. Б. Ткаченко. – Київ : Наук. думка, 1982–2006. – Т. 1–6 : А–Я.
3. Орешкина М. В. К вопросу классификации заимствованной лексики / М. В. Орешкина // Функциональная лингвистика. Материалы конференции. Часть I / М. В. Орешкина – Симферополь, 1994. – С. 73–75.
4. Подільський говір: Бібліографічний покажчик / Уклад.: І. Гороф'янюк, Н. Коваленко, Т. Тищенко. – Вінниця : ТОВ фірма «Планер». – 2013. – 141 с.

ДЖЕРЕЛА

1. Словник говірок Вінниччини: рукопис.

Юлія Гульчак (м. Вінниця)

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.

ВАРІАТИВНІСТЬ У НОМІНАЦІЯХ ОДЯГУ ТА ПРИКРАС У ГОВІРКАХ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Варіативність проявляється на всіх рівнях мовленнєвої комунікації – від володіння засобами різних мов до усвідомлення

мовцем допустимості різних фонетичних або акцентних варіантів, що належать одній мові. С. Єрмоленко варіантність слова трактується як: 1) здатність мовних одиниць різними формами передавати той самий зміст; 2) властивість мови виступати в різновидах, на яких позначається функціонування її в певних територіальних, соціальних, історично-культурних умовах [Єрмоленко 2001: 27].

Явище варіативності досліджували О. Ахманова, Г. Березовська, О. Блінова, З. Богословська, Л. Глінкіна, Е. Головіна, К. Горбачевич, П. Гриценко, В. Девкіна, С. Єрмоленко, О. Кубрякова, О. Селіванова, В. Ярцева та ін.

Наша розвідка присвячена теоретичним та практичним аспектам вивчення явища варіативності в тематичній групі лексики «Назви одягу та прикрас» говірок Вінницької області. Актуальність дослідження зумовлена: по-перше, необхідністю фіксації свідчень назв одягу і прикрас у говірках Вінницької області, частина яких за останні роки переходить до пасивного фонду української мови; по-друге, недостатнім вивченням народних назв одягу та прикрас на території України, зокрема на Поділлі. Важливість вивчення цієї проблеми викликана особливим значенням назв одягу та прикрас, що представляє духовну культуру України. Крім того, в українській діалектології досі докладно не вивчена варіативність лексики подільських говірок. Сьогодні ми маємо лише окремі спроби дослідження подільської номінації одягу та прикрас у працях таких дослідників, як Г. Березовська [Березовська 2010], Л. Анисимова [Анисимова 1991] та ін.

Мета статті – аналіз явища варіативності номенів на позначення одягу та прикрас, зафіксованих у 11 говірках Вінницької області (див. Список умовних позначень) за питальником Й. О. Дзендзелівського [Дзендзелівський 1987: 124–134].

Емпіричну базу дослідження формують власні записи говіркового мовлення, здійснені в с-т Стрижавка Вінницького

району Вінницької області, та матеріали діалектологічної фонотеки кафедри української мови факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського – 232 номінативних одиниці.

П. Ю. Гриценко в монографії «Ареальне варіювання лексики» [Гриценко 1990] виділяє такі види варіативності діалектного слова: акцентуаційну, звукову, морфемну та семантичне варіювання слова.

Щодо акцентуаційних відмінностей лексики зазначено, що вони засвідчують значну рухливість наголосу не лише у різних формах слова, ... а й у зіставних формах того самого слова у різних говірках... Рухливість наголосу спостерігається в лексиці різних граматичних класів різної морфемної будови [Гриценко 1990: 54]. У проаналізованих записах живого мовлення подолян відзначаємо такі акцентуаційні варіанти лексем: *фартух* (11) – *фар'тух* (3-5, 7-11) 'передня частина поясного жіночого одягу', *кашкет* (1) – *каш'кет* (1) 'чоловічий формений головний убір з околичкою і твердим козирком', *п'ідшиўка* (2) – *п'ід'шиўка* (3-4, 10) 'підкладка, матеріал, пришитий зісподу одягу', *карман* (1-4, 7-9, 11) – *карман* (10) 'кишеня', *нос'ки* (1) – *носки* (1) 'шкарпетки'.

Звукова варіативність лексики найрізноманітніша, бо «не можна знайти жодної фонемі в інваріантному наддіалектному репертуарі фонем, яка не зазнавала б у лінгвальному просторі змін, заступлень звуковими виявами інших фонем... Зіставлення вияву того самого слова у різних говірках показує, що в тих же парадигматичних і синтагматичних умовах виявляються відмінні звуки, які відрізняються акустичними і фізіологічними властивостями» [Гриценко 1990: 55–56].

Типовими змінами, що відчутно трансформують вихідну структуру слова, а відтак – можуть впливати на його подальшу долю у говірках, є поява протетичних приголосних звуків, приставних і вставних голосних, нерегулярна втрата голосних і приголосних у різних позиціях. У подільських говірках поширені варіанти *о'дежа* (1, 3, 5, 7, 11) – *го'дежа* (10) 'одяг'.

У фонемному складі лексем спостережено такі заступлення звуків:

[д] – [д’]: *с’п’ідн’е* (2, 4, 7-8, 10) – *с’п’ід’н’е* (5) ’білизна, натільний одяг’;

[с] – [с’]: *кос’т’ум* (6, 8-9) – *кос’т’ум* (4-5) ’чоловічий костюм, комплект верхнього одягу, що складається з піджака і штанів’;

[р] – [р’]: *’ремен’* (1) – *р’і’м’ен’* (1) ’чоловічий пояс для підперізування штанів’;

[б] – [п]: *’йубка* (1) – *’йупка* (2-3, 5-6, 8-10) ’спідниця’;

[л] – [л’]: *’лола* (11) – *’л’ол’а* (4, 9) ’дитяча сорочка’;

[з] – [с]: *розпа’шонка* (8) – *роспа’шонка* (5, 9) ’дитяча сорочка’;

Поява неетимологічних звуків всередині і рідше в кінці слова – явище, яке широко представлене в подільських говірках, наприклад:

[н]: *п’і’жак* (9-11) – *п’ін’жак* (5) ’піджак’;

[т]: *підк’ладка* (3-4, 10) – *п’ідк’ладтка* (6) ’підкладка, матеріал, пришитий зісподу одягу’;

[в]: *у’шанка* (1, 9) – *ву’шанка* (1) ’чоловіча шапка на зиму’.

Заміна звуків у системі вокалізму відбувається в таких випадках:

[у] – [о]: *кус’т’ум* (1) – *кос’т’ум* (1-2, 7, 11) ’чоловічий костюм, комплект верхнього одягу, що складається з піджака і штанів’; *бу’т’інки* (3) – *бо’т’інки* (4) ’туфлі, взуття, що закриває ногу не вище кісточок’;

[е] – [і]: *’ремен’*(1) – *р’і’м’ен’* (1) ’чоловічий пояс для підперізування штанів’; *ре’зинов’і* (1) – *р’і’зинов’і* (1) ’гумові’;

[о] – [а]: *роспа’шонка* (5, 9) – *распа’шонка* (6) ’дитяча сорочка’;

[у] – [е] – [а] – [и]: *жу’кет* (4) – *же’кет* (5) – *жа’кет* (7) – *жи’кет* (8) ’літній жіночий піджак’;

[і] – [а]: *’вел’ін* (5, 10) – *’вел’ан* (8) ’весільний головний убір молодої’;

[і] – [и] – [е]: *к’і’шен’а* (1, 5-6) – *ки’шен’а* (4, 6) – *ке’шен’а* (9) ’кишеня’.

Морфемне варіювання більш відчутне для носіїв говірок, адже саме морфема «виконує функцію введення слова у ряд слів, утворених за допомогою тієї ж морфемі, в той час як звукові зміни, охоплюючи навіть ряд лексем, далеко не завжди обтяжують їх новими зв'язками і смисловими конотаціями» [Гриценко 1990: 102].

У досліджуваних говірках були зафіксовані слова з суфіксальними та префіксальними морфемними варіантами.

Суфіксальні морфемні варіанти:

-изн-: *б'іл'йо* (9) – *б'ілизна* (10) 'білизна, натільний одяг';

-інн-: *'ремен'* (1) – *ре'м'ін:ий* (1) 'чоловічий пояс для підперізування штанів';

-ина-: *со'рочка* (7) – *соро'чина* (10) 'дитяча сорочка'; *'хустка* (1-2, 4-7, 11) – *хус'тина* (8-11) 'хустка, жіночий головний убір';

-ок-: *п'і'жак* (9-11) – *п'іжа'чок* (9-11) 'літній жіночий піджак'; *пла'ток* (1) – *пла'точок* (1) 'носова хусточка';

-енк-: *'сукн'а* (6) – *су'кенка* (1, 3) 'жіноче плаття';

Префіксальні морфемні варіанти:

полу-: *бу'т'інки* (3) – *полубу'т'інки* (2) 'туфлі, взуття, що закриває ногу не вище кісточок'.

Семантичне варіювання є ще одним видом діалектної варіативності. З цього явища П. Ю. Гриценко зазначає: «Якщо для з'ясування можливого напряму формальної варіативності співвідношення з іншою стороною цього ж знака – семантикою може бути факультативним, то для вияву семантичної варіативності умовою є формальна цілісність лексеми з тією допустимою варіативністю, яка не руйнує цієї цілісності» [Гриценко 1990: 151].

Аналіз зафіксованих в подільських говірках слів підтверджує тезу професора П. Ю. Гриценка про те, що при лексико-семантичній варіативності змінюється звукова оболонка, а значення залишається незмінним, напр.:

нара'жатис'а (1) – *уби'ратис'а* (1) – *'вибрандитис'а* (1) 'одягатися, покривати себе звичайним одягом';

кус'т'ум (1) – *ўбра'н':а* (1) – *о'дежа* (1, 3, 5, 7, 11) – *ш'мат':а* (2, 4, 6-9) – *ўд'а'ган:'а* (9, 11) 'одяг (загальна назва)';

'лахи (1) – *'мотлох* (1) – *'роба* (1) 'лахміття, старий, дуже поношений, порваний одяг';

п'лахта (1) – *'йубка* (1-3, 5-6, 8-10) – *'димка* (1, 8) – *сп'ід'ниц'а* (3, 5, 7, 10-11) 'спідниця';

сара'фан (1) – *су'кенка* (1, 3) – *п'лат:'а* (2-11) – *'сукн'а* (6) 'жіноче плаття';

полубу'т'інки (2) – *бо'т'інки* (3, 5) – *ру'м'інки* (3) – *полуса'пожки* (3) – *бо'т'інки* (5) – *полуса'пожки* (3, 6) – *чере'вики* (7) – *чоб'іт'ки* (9) – *са'пожки* (9) 'туфлі, взуття, що закриває ногу не вище кісточок';

'л'ента (1) – *'бинда* (1) – *п'л'ітка* (1) 'кісник, стрічка для вплітання в косу';

кал'сони (1) – *б'р'уки* (1) – *шта'ни* (1) 'штани (загальна назва)';
припин'да (1) – *'фартух* (3-5, 7-11) – *пе'редн'ік* (2, 6, 9) – *'п'ілка* (1) 'жіночий фартух';

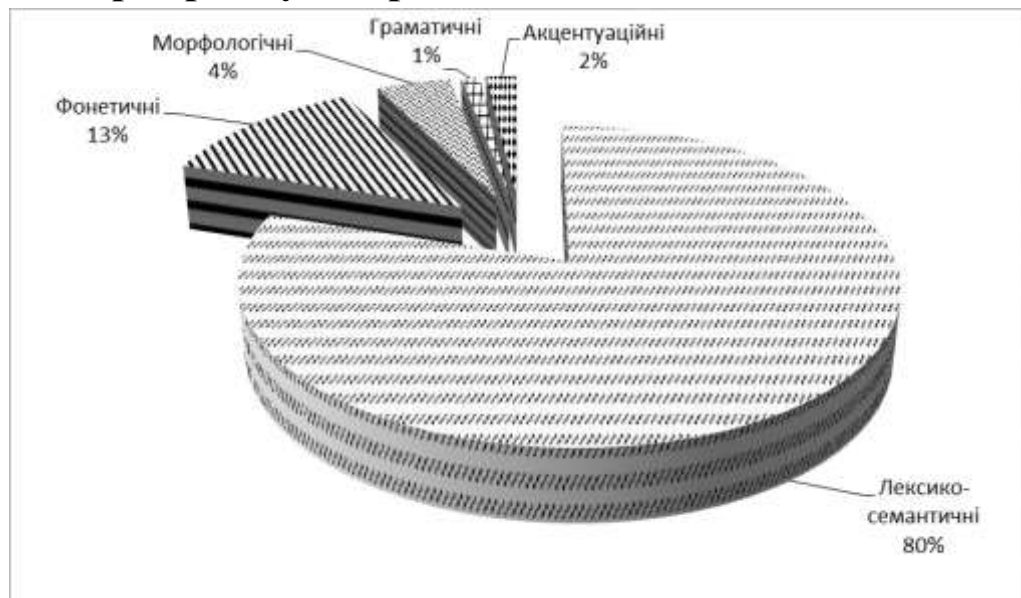
'хустка (1, 4-7, 11) *ш'л'ана* (1) *хус'тинка* (1, 3) *пла'ток* (2) *ко'синка* (8-11) 'хустка, жіночий головний убір (загальна назва)';

чо'бот'а (6) – *сапо'ги* (9) – *кирза'ки* (11) 'кирзові чоботи';

нос'ки (1) – *'гольфи* (1) 'шкарпетки, короткі панчохи, що не сягають коліна'.

Отже, найактивніше в подільських говірках представлена лексико-семантична варіативність – 216 номінативних одиниць. Формальне варіювання слова в досліджуваних говірках представлено менш частотно (див. Діагр. 1).

Частотність варіювання лексики в ТГЛ «Назви одягу та прикрас» у говірках Вінницької області

ЛІТЕРАТУРА

1. Анисимова Л. Назви верхнього одягу у поліських, волинських та подільських говірках / Л. Анисимова // Дослідження з української діалектології. – Київ, 1991. – С. 126–140.
2. Березовська Г. Словник назв одягу та взуття у східноподільських говірках / Ганна Березовська. – Умань, 2010. – 348 с.
3. Гриценко П. Ареальне варіювання лексики / Павло Гриценко. – Київ : Наукова думка, 1990. – 269 с.
4. Дзендзелівський Й. Програма для збирання матеріалів до Лексичного атласу української мови / Йосип Дзендзелівський. – Київ, 1987. – 297 с.
5. Єрмоленко С. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / Світлана Єрмоленко. – Київ : Либідь, 2001. – 222 с.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

1. смт Стрижавка Вінницький р-н Вінницька обл.
2. с. Важне Теплицький р-н Вінницької обл.
3. с. Довгополівка Тиврівський р-н Вінницької обл.
4. с. Довжок Шаргородський р-н Вінницької обл.
5. с. Росоша Липовецький р-н Вінницької обл.
6. с. Сербинівці Жмеринський р-н Вінницької обл.
7. с. Соболівка Теплицький р-н Вінницької обл.

8. с. Сугаки Могилів-Подільський р-н Вінницької обл.
9. с. Чечелівка Гайсинський р-н Вінницької обл.
10. с. Чорна Гребля Бершадський р-н Вінницької обл.
11. с. Шурівці Гайсинський р-н Вінницької обл.

Олександра Денисюк (м. Умань)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Денисюк В. В.

ПОЧАТКОВИЙ *ь* В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ XVI ст.

Звична нам 38-фонемна система (а відтак і звуків) української літературної мови ні в кого не викликає заперечень, хоч, як свідчать дослідження діалектологів, у живому мовленні звукова репрезентація для кожного з наріч кількісно набагато більше [див.: Іщенко 2015]. Власне, звукове діалектне розмаїття змушує нас заглиблюватися в український глотогенез, який дозволяє пролити світло на написання окремих слів, що з погляду сучасних правописних норм пояснити не можна. Розуміння всіх аспектів становлення фонологічної системи сприятиме вивченню української мови не як абстракції зі статичним набором фонем і звуків, а динамічної системи з відповідними змінами в мовленнєвому потоці.

Дискусії навколо деяких питань точаться довгий час. Одним із таких, на нашу думку, є написання у словах початкового *и*, запропонованого в активний ужиток правописною комісією 1999 року. Автори проекту мотивують це тим, що до 1927 року в позиції перед *н*, *р* уживався початковий *и* як нормативне відображення усного мовлення. Зрозуміло, часи руйнації фонологічної системи української мови позначилися на тому, що сучасний українець з усмішкою сприйме початковий *и*, вважаючи це кроком назад. Але чому ж тоді мова, до якої в колишній державі рівняли «сестер»-полонянок, маючи слова з початковим *ь*, не згадує про це у своїх граматиках? І їй соромно за таке? Щоб відповісти на це питання, ми

звернулися до писемних пам'яток української мови XVI ст., зокрема до документів Брацлавського воєводства 1566–1606 рр.

На превеликий подив, історіографія питання не дозволяє однозначно потрактувати це явище. М. А. Жовтобрюх, коментуючи зміни артикуляції [і] в позиції після [ъ], зазначав, що «асиміляція голосних у такій позиції відбувалася не в одному напрямі, а була взаємною, двобічною. З одного боку, наступний [і] впливав на попередній [ъ], а з другого – зредукований непереднього ряду впливав на [і], внаслідок чого артикуляція [і] ставала дещо зниженою й просувалася вперед, у напрямі до місця артикуляції голосних непереднього ряду, і таким чином зближувалася з артикуляцією звука [у]. Разом з тим цей звук повністю асимілював попередній [ъ]. Отже, із двох голосних [ъ] та [і] розвинувся один – [у]». На думку мовознавця, цей процес відбувався не пізніше першої половини XII ст. [ІУМФ 1979: 190]. Така гіпотеза, своєю чергою, наштовхує на думку, що з новоутвореного в цій позиції **ы** в українській мові міг утворитися тільки звук [и], відтак початковий **и** мав би становити норму сучасної української літературної мови, а його відсутність – тимчасова, спричинена російськомовним впливом. Про це, до речі, зазначає й сам автор: «На українському ґрунті новий [у], що розвинувся внаслідок асиміляційних процесів з [і] після [ъ], зазнав тих самих подальших перетворень, що й давньоруський [у] з спільнослов'янського [ū]» [ІУМФ 1979: 191]. Ю. В. Шевельов, навпаки, вважає початковий **и** з часу виникнення рисою української мови. На підтвердження своїх слів дослідник наводить приклади з говірок від Кубані до Закарпаття. Ілюстративний матеріал з писемних пам'яток мовознавець подає обмежено, пояснюючи це ареалом аналізованих текстів, для яких уживання **и** на початку слова «є радше данина білоруській правописній традиції» [Шевельов 2002: 846].

За спостереженнями лінгвістів, таку зміну писемні пам'ятки найчастіше засвідчують у позиції після прийменника або префікса на твердий приголосний, зокрема *в/у*, *з/из/с*, *роз*, *без*. Наведені

приклади вказують на прерогативу ділового стилю в репрезентації цього явища, що також може слугувати додатковим підтвердженням писемної традиції. І. Царалунга доводить, що писемні тексти ділового та конфесійного стилів української мови XIV–XV ст. засвідчують слова з **ы** на початку або на межі префікса й кореня [Царалунга 2017: 115–116, 165, 205–206]. В. М. Мойсієнко в писемних текстах XVII–XVIII ст., що презентують поліські говори, також спостеріг написання з початковим **ы** після прийменників **увъ**, **зь** та після префіксів у дієсловах. Звертаючи увагу на наявність поряд варіантів з **ы** та **и**, дослідник припускає, «що на час написання документа в мовленні жителів Луцька та околиць ступінь велярності з та *ж* був різний, що й зумовлювало такі написання» [Мойсієнко 2006: 249]. В. М'якишев у тексті Статуту Великого князівства Литовського (1588) зафіксував спорадичне «вживання слів з початковим **и** у складі конструкцій з “короткими” прийменниками на твердий приголосний. У більшості ж префіксальних утворень, найімовірніше, доводиться вбачати лексичні полонізми» [Мякишев 2008: 141].

Досліджувані нами тексти демонструють хоч і частотне, проте на загальному тлі все ж таки спорадичне написання **ы** на початку слова після прийменників *з/из*, *в/ув*. Однак зауважимо, що кількість таких слів обмежена варіантами займенника **ыний/ыниший**, іменника **ымене**, напр.: ... *в ыниших землях њших и воеводствах* ... (ДБВ: 135); *Нижели маемъ ведомост з скарбу земского, же пѣзеи поголовных з ыменем наших гсдрьских и половица серебщизнь первших годовых не выносит* (ДБВ: 139); ... *росказали есмо маршалку нашому, // писару замков украинных пану Ивану Воловичу, абы он, ув ыниших замках наших ничимъ не забавеючисе и потребности наши гсдрские опустивши, што наборздеи быти может, до Веницы поспешильсе* (ДБВ: 152); *Маеть Петницакский (!) врад воиское замьку и повету Веницкого держати и всекое владности и пожитковъ, тому врадѹ належачих, ұжывати потому, яко и в ыных замькох и поветех таковыє влады держат*

(ДБВ: 153); ... *акии инии податок уфален и постановен был з **ыных** подданных **нших** и **кнзьских**, панских и шлахетских повету Браславского и Веницкого (ДБВ: 165); ... третяе части того именьа маеть быти при пану Понетовскомъ и малжонце его млсти з **ыменемъ** Добниками (!) в той суме и праве небожьчика **нна** Дубицкого, **нна** Понетовской описаного (ДБВ: 182); ... имене свое отчизное, в повети Веничкомъ лежащее, прозвискомъ называемое Сивовковци над речкою Десницею, и в **ыменю** **нна** Юра Александровича в Черленкове ... (ДБВ: 196); ... а тую четвертую часть свою, во именью **Г**столопове мающую, от пана отца своего описаную, з людьми, ... и з **ынными** шлехетскими пожитками ... продалом на вечность пану Григорию Баибузе (ДБВ: 313); **Г**знаимую сим листомъ нашимъ всемъ воецъ и каждому зособна, нынешнимъ и на потомъ будущимъ, ижъ што котории замокъ и место названо **Прилуку**, у воеводстве Браславскомъ лежащее, в **ыменью** своемъ ... (ДБВ: 326); **Котории**, деи, **Александро** з **ыными** слугами и помочники твоими за росказаньемъ твоимъ ихъ з двора аж за ворота вонъ выпхали, били и зельжили (ДБВ: 330); **И** просил насъ, суду, абы декретамъ **ншимъ** тые твердости з **ыменами** преречеными ее млсти присужоны, а на пану **Г**леши и жонке его, секо на заступцахъ, заруки и шкоды всказаны были (ДБВ: 348); ... з **ыменьа** **Прилука** одержан (ДБВ: 413); ... две селе оселыхъ **Березову** и **Володеювцы** из **ынными** воецъ селищами и урочищами ... (ДБВ: 761). Трапляється початковий **ы** і в інших словах, зокрема в онімах і запозиченнях, напр.: ... ис тою шлахтою был есми во именью в **Блинцахъ**, у воеводстве Браславское лежащее (ДБВ: 757); **И** пытал есми, хто бы был на месту пановъ **Г**боденскихъ тут **у** в **Блинцах** (ДБВ: 758); ... на сеиме з **ынстыкгатором** его королевское млсти ... (ДБВ: 839); **Которог(о)** ... такъ в **ызбе**, секо и перед избою [суд]овою, через помененого возного **Андреа** **Трембицкого** приволат росказал (ДБВ: 806). Зрідка в текстах зафіксовано **ы** на межі префікса та кореня, напр.: **И** если бы што через право **отышло** ... (ДБВ: 434); ... на **одысканье** части именьа*

Каменогорки и Жорнвищъ (ДБВ: 507); ... *длаѣ одысканья оноѣ маѣтности ...* (ДБВ: 508); ... *вшелакымъ правнымъ способом одыскиват* (ДБВ: 508); ... *прочъ от суду отышла ...* (ДБВ: 569).

Одиничним прикладом репрезентовано написання початкового **ы** після прийменника на голосний, напр.: ... *отецъ мои с тыхъ частии вшелакыхъ добръ и пожитковъ в гонехъ бобровыхъ, в куничниках, аѣко и у ынъшихъ пожиткахъ держалъ и уживал* (ДБВ: 312).

Натрапляємо на контекст, який, з одного боку, міг би свідчити про дотримання писарем традиції, проте з іншого – це може бути звичайний огріх сучасного набиральника тексту: ... *абы при том посланцѣ гсдрьскомъ увъ ыименѣ и двор Каменогорку, Жорнъвища ...* (ДБВ: 345).

Цікаві трансформації з початковим голосним засвідчує впис у луцьку земську книгу листів і привілеїв через передачу майна в заставу, виконаний на прохання брацлавського земського судді Івана Юхновича Кошки. Зокрема, наведений ілюстративний матеріал демонструє збереження **ы** після утворення одного слова, де приголосний функціонує як протетичний, напр.: *у Черемошномъ а увъ Ъгнатовцохъ, а у Фалковѣ; ... у Черемошномъ а увъ Ъгнатовцохъ, а у Фалковѣ ...* (ДБВ: 392); ... *в трехъ селищахъ на имѣ в Черемошномъ а въ Выгнатовцахъ, а в Хвалковѣ ...* (ДБВ: 393); ... *а што с дотычетъ иныхъ именей еѣ материзныхъ Черемошны а Игнатовцовъ, а Фалкова ...* (ДБВ: 397); ... *в Черемошномъ а в Ъгнатовцохъ, а в Хвалковѣ ...; ... в Черемошномъ а въ Выгнатовцохъ, а у Фалковѣ ...; ... в Черемошномъ а Игнатовцахъ и Хвалковѣ ...; ... у Черемошномъ, увъ Ъгнатовцохъ а въ Фалковѣ* (ДБВ: 399). Зазначимо, що протетичні приголосні є однією з особливостей української мови. Їх поява, як відомо, була спричинена вимогою до уникнення голосового зіяння, тобто вимогою милозвучності. Приставні приголосні не порушують якісного звукового складу слова, зберігаючи після себе той голосний, що був у вихідній формі. Власне, це й підтверджують слова, які в українській літературній мові без **в** і **з** нині не

вживаються, наприклад *вирій*, *зиск*, або ж мають префікс, що закінчується на приголосний, наприклад *розиграшній*.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що слова з початковим *ы* активно функціювали в українській мові другої половини XVI ст. На загальному тлі тодішньої правописної неунормованості поява *ы* на початку слова є свідченням живомовних процесів вироблення милозвучності, що можемо потрактувати як позиційне чергування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Історія української мови. Фонетика / Жовтобрюх М. А., Русанівський В. М., Склярєнко В. Г. – Київ : Наук. думка, 1979. – 367 с.

2. Іщенко О. Інвентар звуків у діалектах: до проблеми витоків української мови / Олександр Іщенко // Український глотогенез : матеріали Міжнародної наукової конференції / відп. ред. В. М. Мойсієнко. – Житомир : «Полісся», 2015. – С. 92–116.

3. Мойсієнко В. М. Фонетична система українських поліських говорів у XVI–XVII ст. / В. М. Мойсієнко. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. – 448 с.

4. М'якишев В. Язык Литовского статута 1588 г. / В. М'якишев. – Краков : Lexis, 2008. – 717 с.

5. Царалунга І. Варіативність у староукраїнській літературно-писемній мові XIV–XV ст. / Інна Царалунга. – Хмельницький : ФОП Гонти А. С., 2017. – 448 с.

6. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови / Ю. Шевельов ; пер.: С. Вакуленко, А. Даниленко; Канад. ін-т укр. студій, Схід. ін-т українознав. ім. Ковальських, Харків. іст.-філол. тов-во. – Харків : Акта, 2002. – XII, 1054 с.

ДЖЕРЕЛА

ДБВ – Документи Брацлавського воєводства 1566–1606 років / упорядники М. Крикун, О. Піддубняк. – Львів, 2008. – 1218 с.

*Анна Закутня (м. Чернівці)
Наук. керівник – д. філол. н., проф. Ткач Л. О.*

ПОДІЛЛЯ В УКРАЇНСЬКІЙ РЕКЛАМІ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

Зародження та становлення українського рекламного жанру в межах інформаційного стилю припадає на кінець ХІХ – початок ХХ ст. Мова часописів цього періоду становила собою поєднання різних стилів і жанрів, серед яких цілком умотивовано можна виокремити рекламно-інформаційний [Ткач 2007: 192]. Остання чверть ХІХ ст. пов'язана з розвитком українськомовних періодичних видань на материковій Україні, передусім – на тій частині українських земель, що перебували в кордонах Австро-Угорщини. Наприкінці ХІХ ст. українські газети та календарі побачили світ завдяки культурно-організаційним зусиллям різних кіл української діаспори в Канаді, США, Бразилії, Аргентині, для яких такі видання були об'єднувачим чинником.

Реклама, друкowana в періодичних виданнях цього періоду, за своїми мовними ознаками була найближчою до міського койне, оскільки відображала щоденний побут тогочасних міст, містечок і приміських сіл. Можемо припускати, що в рекламних текстах зафіксовано лексику, фразеологічні звороти, синтаксичні конструкції того часу й того середовища, у якому вони створювалися і функціонували.

Окремо варто звернути увагу на те, що характерною мовною рисою діаспорних календарів, альманахів був їх зв'язок з традиціями подібних видань на материковій Україні. У переважній більшості українські емігранти того часу були вихідцями з Буковини, Галичини, Волині, Закарпаття, Поділля. Історико-етнографічні назви регіонів України, топонімічні назви, характерні для цих територій, залишили свій відбиток у рекламних текстах як західноукраїнської, так і діаспорної періодики.

Мета статті – проаналізувати зміст рекламних текстів кінця ХІХ – першої половини ХХ ст., у яких зафіксовано топонім „Поділля” та його деривати, щодо лінгвокультурної інформації та лексичного значення вжитих у таких текстах назв на позначення товарів. Матеріалом для дослідження послужила друкована реклама в західноукраїнських та діаспорних періодичних виданнях вказаного періоду (детальніше див. [Закутня 2017]).

Для аналізу лексичних одиниць залучаємо такі лексикографічні праці: „Етимологічний словник української мови” (ЕСУМ), „Словник української мови” в 11 тт. (СУМ), „Матеріали до словника української літературної мови на Буковині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.” (МСБ), „Лексикон Львівський: поважно і на жарт” (ЛЛ) „Малоруско-німецький словар” Є. Желехівського та С. Недільського (Желех.); діалектні словники (див. у списку джерел).

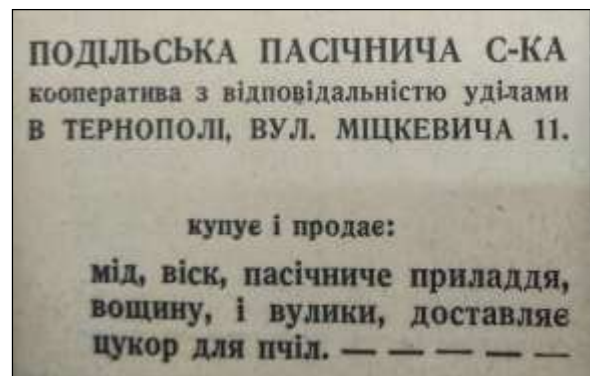
Топонім *Поділля* та відтопонімний прикметник *подільський* вживалися в рекламних текстах у назвах закладів: „**Поділля** – Спілка М’ясарських Виробів” (Мал. 1), „**Подільський** Базар” (Мал. 2), „**Подільська** Пасічничка С-ка” (Мал. 3).

Мал. 1. Реклама „Поділля – спілки м’ясарських виробів” („Календар Молодих Українських Націоналістів”, Нью-Йорк, 1958)

Мал. 2. Реклама „Подільського Базару” (календар „Сільський господар”, Львів, 1943)

Мал. 3. Реклама Подільської Пасічничої Спільки (календар „Сільський господар”, Львів, 1943)

Відносний прикметник *подільський* використовувався для характеристики певного продукту, що походив із Поділля, або який готували за давніми рецептами подільської кухні.

Так, наприклад, у рекламному оголошенні, що його подав до газети „Буковина” Ігнатій (Гнат) Власюк, власник крамниці в Чернівцях, український підприємець – *руський купець*¹, поданий опис меду, його лікувальних властивостей та застосування, й окремо згадано про *мід прісний подільський*: *Шістьлітний мід питний (третяк) найздоровіший трунок зі всіх трунків. Фляшка 80 кр. Мід питний поручаю іменно для реконвалесцентів, на слабости жолудкові, нервові, гемороїдальні, недокровні і пр. Мід прісний подільський, чистий щільний до їдженя, смаженя конфітур, робленя вин овочевих і пр. 1 кгр. 60 кр. При більшім відборі ціна після умовленя. Поручає Ігнатій Власюк руский купець в Чернівцях улиця Паньска число 35 (Б., 1898, №73) (Мал. 4).*

¹ У західноукраїнському слововжитку кінця XIX – початку XX ст. слово *русин* – це давній, історичний етнонім українців, а слово *руський* – давній відносний прикметник на позначення українського народу, української мови.

Мал. 4. Реклама питного та прісного меду (газета „Буковина”, Чернівці, 1898)

У цьому рекламному тексті привертає увагу й сама назва харчового продукту – **МІД ПРІСНИЙ**. При опрацюванні згаданих лексикографічних праць вдалося встановити, що словосполука *мід прісний* подана лише у „Словнику староукраїнської мови”: *мід прісний* „медъ: *медъ пресный, присный медъ* «натуральний мед»” (ССУМ, 1, с. 582). Можна припускати, що така назва для натурального меду вживалася в українському міському койне від найдавніших часів, адже і мед є одним із найдавніших традиційних українських вивізних товарів. На нашу думку, номінативне словосполучення *прісний мед* варто включити до сучасних словників української мови.

У рекламних текстах кін. ХІХ – першої пол. ХХ ст. вживаються два варіанти слова: *мед* і *мід*, у чому можна вбачати вплив розмовно-діалектного мовлення на друковану рекламу: *Мід пчільний з цвѣтів, найліпше десеровий, пушка 5 кильог. – за 7 корон 25 сотиків* (Б., 1909); *Подільська пасічничка С-ка кооператива з відповідальністю уділами в Тернополі, вул.*

Міцкевича 11. Купує і продає: *мід*, віск, пасічниче приладдя, вощину, і вулики, доставляє цукор для пчіл (СГ, 1943). Форма *мід* „мед” з маркером діал. подана в СУМ в окремій словниковій статті (СУМ, IV, с. 724). У МСБ для цієї форми зафіксовано два значення: *мід* „1) мед, 2) медовий напій” (МСБ, с. 204). У значенні ‘мед’ слово *мід* зафіксоване в багатьох діалектних словниках (ГГкс, с. 123; Он., I, с. 442; Арк., I, с. 315; Шило, с. 174).

В іншому рекламному тексті (Мал. 1) прикметник *подільський* вжито у словосполученні *подільський стиль* на означення способу приготування й асортименту певних видів м’ясних виробів: *Щирий привіт з нагоди 25-ліття існування МУН. Поділля – Спілка М’ясарських Виробів. Поручає Ви. Громадянству: різні м’яси найкращої якості. Шинки власні, тутешні й імпортовані. Ковбаси різних стилів і родів, а зокрема „Подільського Стилю” й т. зв. „Стрілецькі” Кишки, Сальцесони. Парівки, Паштетівки, Вуджений Кащок* [припускаємо, що в написанні слова трапилася друкарська помилка, а насправді йдеться про слово *карчок* – порівн. у Словнику Желехівського: *карковина* „Fleisch vom Nacken” („м’ясо з шиї”) (Желех., I, с. 336), отже – предметом реклами був *вуджений карчок, вуджена шийка – А. З.*], *Вуджений Бочок, Заяць. New York* (МУН, 1958, с. 102).

ВУДЖЕНИЙ БОЧОК. Прикметник *вуджений* у СУМ зафіксований як „дієпр. пас. мин. ч. до *вудити* 2” (СУМ, I, с. 781), *вудити* 2 „рідко те саме, що *закопчувати* 2” (СУМ, I, с. 782). В ЕСУМ подано дієслово *вудити* „коптити, закопчувати м’ясо та ін.”, що поширене у слов’янських мовах: п. *wędzić*, ч. *uditi*, *uzenina*, слц. *údit’*, слн. *vodíti*, і походить від псл. **vōditi* „обкурювати, консервувати димом м’ясо, рибу, сир” (ЕСУМ, 1, с. 437). У ЛЛ прикметник *вуджений* подано у значенні „копчений” (ЛЛ, с. 139). В опрацьованих лексикографічних працях слово *бочок* не зафіксоване як

окрема одиниця реєстрової частини словників, проте словосполучення *вуджений бочок* знаходимо в одному з контекстів ЛЛ – у переписі (рецепті) приготування бігосу: „...порізати шинку, ковбасу, *вуджений бочок* або яке инше м'ясо свиньске або волове...” (ЛЛ, с. 80).

ПАРІВКА. ПАШТЕТІВКА. Назви цих ковбасних виробів зафіксовані лише в ЛЛ: *парівка* „сосиска, ковбаса” (ЛЛ, с. 417); *паштетівка* „печінкова ковбаса” (ЛЛ, с. 423).

Вочевидь, назви *бочок*, *парівка*, *паштетівка* можна вважати кальками з польської мови. Так, в електронному корпусі польської мови зафіксовано: *boczek* „mięso z boku wieprza” [м'ясо з бокової частини свині] [SJP: boczek]; *parówka* „krótka, cienka kiełbaska z mielonego mięsa” [коротка тонка ковбаска з меленого м'яса] [SJP: parówka]; *paszтетówka* zob. *kiszka paszтетowa* „kiszka z różnych rodzajów mielonego mięsa” [кишка з різних видів меленого м'яса] [SJP: paszтетówka].

ВУДЖЕНИЙ КАРЧОК. Ужите в рекламному тексті слово *карчок* і подане в Словнику Желехівського *карковина* ЕСУМ фіксує як запозичення з польської мови (п. *kark* „потилиця”): *карк* „потилиця, шия”, [*карковина*] „м'ясо з потилиці тварини”, [*карчок*] (зменш.) (ЕСУМ, 2, с. 392). В електронному корпусі польської мови подана назва страви: *karkówka* „mięso z karku wieprzowego, wołowego, baraniego lub cielęcего” [м'ясо зі свинячої, яловичої, баранячої або телячої шії] [SJP: karkówka]. СУМ фіксує *карк* „1. Задня частина шії з верхньою частиною хребта; зашийок. 2. Те саме, що *шия* 1” (СУМ, IV, с. 106). У ЛЛ до слова *карк* подано значення „зашийок” (ЛЛ, с. 275). У буковинських говірках зафіксована лексема *карковина* у значенні „м'ясо з шії свині” (Сл. БГ, с. 191). В інших діалектних словниках подані фонетичні варіанти слова *карк*: *карак*, *карок*, *карх* „верхня частина шії вола, на яку накладається ярмо; карк” (Лис., с. 91), *карок*

„потилиця” (Арк., I, с. 212), *карк* „в’язи” (Шило, с. 138), *карх* „верхня частина шиї; карк” (Пиртей, с. 155).

ЗАЯЦЬ. В ЕСУМ подано нормативний фонетичний варіант *заєць* та діалектну форму [*заяць*] (як зоонім це слово вживається в усіх слов’янських мовах: п. *zajac*, [*zajc*, *zajk*, *zajek*], ч. *zajíc*, слц. *zajac*, болг. *заяк*, [*заек*, *заец*], м. *заяк*, схв. *заяц*, слн. *zajec*, р. *заяц*, [*заец*], бр. *заяц*, [*заяк*]) (ЕСУМ, 2, с. 223). Діалектні словники української мови фіксують: *заяець* ‘заєць’ (Он., I, с. 295), *заяц*, *заяць* ‘заєць’ (Шило, с. 125); *заяц* ‘заєць; невеликий полохливий звірок, гризун’ (Пиртей, с. 130). Проте у рекламному тексті йдеться не про *зайця* у прямому значенні (назва тварини), а про українську традиційну страву. Опрацьовані словники української мови не подають такого значення для слова *заяць*, проте в сучасних кулінарних інтернет-виданнях можна знайти докладний опис цієї страви: „заєць”, „заяць”, або „фальшивий заєць” – запечений м’ясний рулет, приготовлений з фаршу різних сортів м’яса та з вареними яйцями всередині. Цю страву ще називають „лінивий хлібець”, бо запікається вона у формі для хліба.

КИШКА. У СУМ це слово подане в значенні „3. вид ковбаси, начиненої кашею з кров’ю”, ілюстрацією до цього слова послужив лише один контекст – з твору П. Козланюка „Юрій Крук” (СУМ, IV, с. 157), хоч і саме слово, і вид ковбаси, який називається цим словом, відомі на значній частині української етномовної території. Так, зокрема, у монографії Є. Турчин подана карта ареалу поширення лексеми *кишка* на Східному Поліссі (Мал. 5) [Турчин 2012: 229].

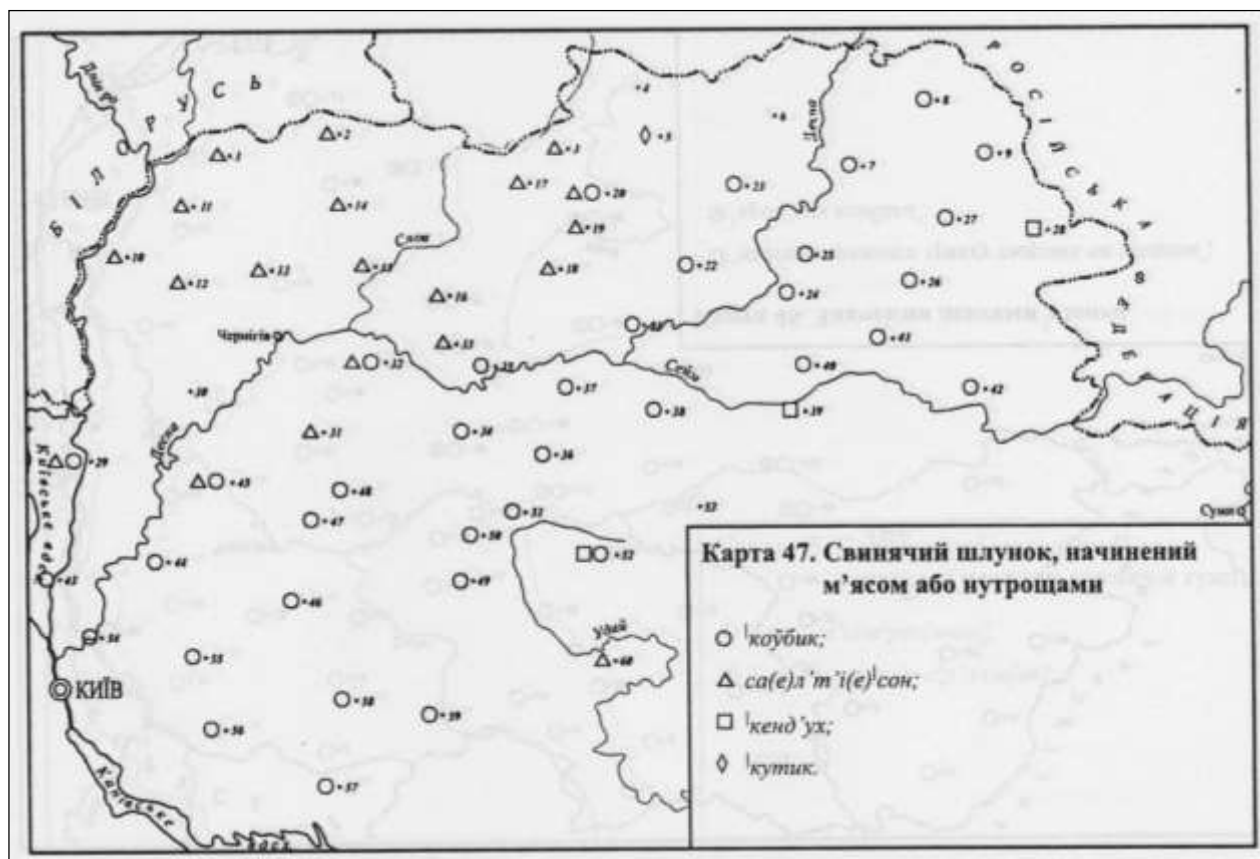
Мал. 5. Ареал поширення лексеми *кишка* на Східному Поліссі

У ЛЛ лексема *кишка* зафіксована у значенні „2. кул. печена ковбаса, начинена гречаною кашею і свинною кров'ю” (ЛЛ, с. 283). У діалектних словниках подано: *кишка* ‘кишка’ (Он., I, с. 351); *кишка наливана* ‘кров'яна ковбаса, кров'янка’ (Лис., с. 96); *кєшка, кишка* ‘ковбаса, начинена гречаною кашею з кров'ю, кров'янка’ (Шило, с. 141), а в словнику лемківської говірки лексема *кишка* зафіксована у поясненні до слова *кобасниця* ‘спеціально підготовлена кишка для ковбас’ (Пиртей, с. 164).

САЛЬЦЕСОН. Слово зафіксоване у СУМ з маркером *розм.* „те саме, що *сальтисон*” (ілюстративний контекст з уже згаданого твору П. Козланюка „Юрій Крук”); *сальтисон* „очищений, промитий і проварений свинячий шлунок, начинений шматочками вареної головизни, язика тощо, приправлений спеціями, добре спресований, іноді запечений” (ілюстративний контекст з твору „Готель „Солома”

М. Томчания) (СУМ, IX, с. 22). У ЛЛ до слова *сальцесон* подано синонім *зальц* „кул. сальтисон” (ЛЛ, с. 509). ЕСУМ фіксує і слово *сальцесон*, і слово *зельц* у значенні „вид ковбаси”: *сальтисон*, *сальцесон*, запозичення з польської мови п. *salceson* походить від іт. *salsiccione* „вид ковбаси” (ЕСУМ, 5, с. 170); *зельц* „вид ковбаси”, запозичення з німецької мови нім. *Sültze* „холодець”, двн. *sulza* (<*sultja) „солоня вода, солоня ковбаса” (ЕСУМ, 2, с. 258–259).

На нашу думку, значення, подане в ЕСУМ, неповне і неточне, адже м'ясний виріб, що його називають словами *сальтисон* і *зельц*, українці й досі споживають, а виробляють і в домашніх, і в промислових умовах. І за формою, і за технологією приготування це – не ковбаса. У Словнику Желехівського слово *сальцесон* зафіксоване у значенні „Schweinsmagen gefüllt mit zerhacktem Fleisch u Blut; Fettwurst” („свинячий шлунок, наповнений фаршем та кров'ю; жирна ковбаса”) (Желех., II, с. 848). У польській мові, з якої, як вважають, це слово запозичене, його значення тлумачиться як вид ковбаси: *salceson* – „wędlina wyrabiana z głowizny i różnych okrawków mięsa” [„ковбаса, виготовлена з голови та різних частин м'яса”] [SJP: *salceson*]. Опис цього продукту харчування знаходимо в сучасних діалектних словниках: *сальцісон* ‘сальтисон (очищений, промитий і проварений свинячий шлунок, начинений шматочками м'яса, печінки і т. п.)’ (Сл. БГ, с. 475); *сальцесон* ‘свинячий шлунок начинений різними кусочками м'яса, сала, печінки та різними спеціями, добре спресований’ (Пиртей, с. 348). У Є. Турчин подана карта ареалу поширення на Східному Поліссі лексем на позначення „свинячого шлунку, начиненого м'ясом або нутрощами”: *ковбик*, *сальтисон*, *кендюх*, *кутик* (Мал. 6), яка засвідчує, що слово *са(е)л'т'і(е)сон* поширене на території і правобережнополіських, і лівобережнополіських говорів [Турчин 2012: 230].

Мал. 6. Ареал поширення лексеми *сальтисон* на Східному Поліссі

У контексті тематики Поділля неможливо оминати постать письменника-подолянина Михайла Стельмаха, який у своїх творах „зображає життя, побут, культуру подолян, а дія тією чи тією мірою локалізована географічною територією рідного Поділля” [Врублевська 2014: 51]. Творчість М. Стельмаха цікавила не лише літературознавців, а й мовознавців: починаючи з 1960 р. мова творів письменника стала предметом окремих лінгвістичних досліджень (див. [Ткач 2017]).

За спостереженнями Л. Ткач, „Словник української мови” (1970–1980) „містить понад 9 тис. контекстів, що ілюструють значення та вживання окремих лексем та фразеологізмів у творах М. Стельмаха” [Ткач 2017: 39]. Саме завдяки творам письменника до реєстру СУМ увійшло чимало фітонімів,

зокрема й назва **блават** [Там само: 40]: „1. (Centaurea cyanus L.). Волошка”, ілюстративний контекст подано з твору М. Стельмаха „Хліб і сіль”: „Олена... поспішає на подвір'я, де біля виполеного **блавату**, тупцюючи, розкошує корівчина” (СУМ, I, с. 191). У МСБ та ЛЛ до слова **блават** подане значення „волошка” (МСБ, с. 33 (контекст із твору О. Кобилянської); ЛЛ, с. 83). У говірках південно-західного наріччя слово **блават** вживається на позначення квітки: **блават**, **блаватка**, **блаваток** ‘волошка синя; Centaurea cyanus’, **блаватовий** ‘синьо-фіолетовий’ (Арк., I, с. 22); **блават** ‘волошка’, **блаватинє** ‘волошки’ (Шило, с. 54).

Давніше слово **блават** мало в українській мові й інше, споріднене значення: „2. *заст.* Шовкова тканина блакитного кольору; взагалі шовк; одяг з такої тканини” (СУМ, I, с. 191), що у *Словнику Грінченка* подане як перше значення слова, з покликанням на „Историческія пѣсни малорусскаго народа съ объясненіями Вл. Антоновича и М. Драгоманова”: „1) голубая шелковая матерія. *Має вона сукні, має і блавати.* АД II” (Сл. Гр., 1, с. 70).

Це давнє значення було відоме і на Поділлі. Про що, зокрема, довідуємося з мемуарної літератури: в історично-мемуарному збірнику „Бережанська земля” згадано про містечко Козова: так, брати Сліпі відкрили в містечку крамницю *блаватних товарів*, яка стала однією з найбільших такого типу [Бережанська земля: 598]. У збірнику „Шляхами Золотого Поділля” наводиться історичний факт, що в 1566 р. тернопільські купці дістали від короля Сигізмунда II Августа привілей утримувати гуртові *магазини блаватних товарів* [Шляхами Золотого Поділля: 26].

Словосполучення *блаватні товари* донедавна вживалося й у рекламних текстах: *Магазин блаватних товарів. Матеріяли мужеські, дамські і для селян. Великий вибір. Ціни низькі. По причині великої дорожнечі прібок матеріалів не висилається*

(Д., 1923); *Відділ блаватних товарів* забезпечить Вас у тепле, гарне й вигідне одіння на зиму й літо. Замовлення шліть телефоном ч. 2779 (НШ, 1936). У МСБ, окрім прикметника *блаватний* „шовковий”, подане словосполучення *блаватні товари* „тканини, мануфактурні товари” (МСБ, с. 33). У глосаріях до окремих томів „Зібрання творів у п’ятдесяти томах” І. Франка (К.: Наук. думка, 1976–1986) подано: *блаватні товари* „мануфактура” (Фр., т. 22, с. 512); *блаватний купець* „торгівець шовками” (Фр., т. 3, с. 437). У СУМ словосполука *блаватні товари* не виділена для окремого тлумачення, проте саме такий зворот ужитий в ілюстративному контексті з творів І. Франка до слова *блаватний*: „заст. прикм. до *блават*. Заложив [Герш] sklep з *блаватними товарами* (Фр., VIII, 1952, 391)” (СУМ, I, с. 191).

Словосполучення *блаватні товари*, *магазин блаватних товарів* були типовими для західноукраїнського міського койне, а також для мовлення української діаспори в США і Канаді. Магазины такого типу й під такими назвами існували впродовж тривалого періоду, включно з періодом міжвоєнного двадцятиліття у ХХ ст. Уживання слів *блават*, *блаватний* у західноукраїнському міському койне мало тривалу традицію.

Дослідження рекламних текстів кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. показало, що назва історико-етнографічного регіону *Поділля* та прикметник *подільський* у текстах реклами вживалися і в назвах закладів, і для характеристики походження або приготування певних продуктів харчування.

Лексикографічний аналіз засвідчив, що такі слова та словосполуки, як *мід прісний*, *блаватні товари*, *сальтисон*, потребують доповнення тлумачення їх значень у загальнономовних словниках. Особливу увагу потрібно звертати на слова, що їх пересічний носій може сприймати як

західноукраїнські (як, наприклад, слово *кишка*), хоч ареал їх поширення в українській мові може бути значно ширшим.

Недостатня частота вживання побутової лексики в текстах художнього стилю може ускладнювати для лексикографів вибір контекстів для ілюстрації вживання певних слів. Так, зокрема, у „Словнику української мови” окремі лексеми проілюстровані лише одним контекстом з літератури радянського періоду, хоч слово могло функціонувати в українській мові набагато раніше.

Саме тому вважаємо, що рекламні тексти необхідно включати до джерельної бази лексикографічних праць. Адже українська реклама від кінця XIX до середини XX ст. задокументувала лексику різних сфер побутового життя, численні групи родо-видових номенів (гіпероніми і гіпоніми) та їх динаміку в українській мові цього періоду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бережанська Земля. Історично-мемуарний збірник / ред. В. Лев. – Нью Йорк; Париж; Сідней; Торонто : Комітет „Видавництва Бережани”, 1970. – Т. XIX. – XV + 877 с.

2. Врублевська Т. В. Номінативне поле концепту „Поділля” в художніх творах Михайла Стельмаха: цілісна номінація / Т. В. Врублевська // Наукові записки Національного університету „Острозька академія”. Серія : Філологічна. – 2014. – Вип. 50. – С. 49–51.

3. Закутня А. Ю. Діалектизми південно-західного наріччя української мови в рекламних текстах кінця XIX – першої половини XX ст. / Анна Закутня // Подільська регіональна лексикологія: стан та перспективи : Матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих учених (м. Вінниця, 6–7 квітня 2017 р.) / Відп. ред. І. В. Гороф’янюк ; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. – Вінниця : ТОВ фірма „Планер”, 2017. – С. 115–145.

4. Ткач Л. О. Українська літературна мова на Буковині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Частина 2 : джерела і соціокультурні чинники розвитку / Л. О. Ткач. – Чернівці : Чернівці-ХХІ, 2007. – 704 с.

5. Ткач Л. О. Стельмахове Поділля в українській лексикографії (на матеріалі «Словника української мови» 1970–1980 рр.) / Л. О. Ткач // Михайло Стельмах у новітніх парадигмах наукового знання : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 105-річчю від дня народж. письменника. – Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. – С. 37–47.

6. Турчин Є. Назви їжі на Східному Поліссі / Є. Д. Турчин. – Львів : Українська академія друкарства, 2012. – 347 с.

7. Шляхами Золотого Поділля. Т. 1 / ред. С. Конрад. – Філадельфія : Комітет „Тернопільщина”, 1983. – 288 с.

ДЖЕРЕЛА

Арк. – Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок / Г. Л. Аркушин. У 2-х т. – Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – Частина 1 : А–Н. – 354 с. ; Частина 2 : О–Я – 458 с.

Б. – Буковина : газета. – Чернівці [річні підшивки за 1898, 1909 рр].

ГГкс – Гуцульські говірки. Короткий словник / відповід. ред. Я. Закревська. – Львів, 1997. – 232 с.

Д. – Дніпро : календар-альманах на рік 1923 / під ред. Л. Білецького, І. В. Завадського. – Львів : Друк. спілки «Діло», 1923. – 136 с.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Ред.-кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. – Т. 1: А–Г / Уклад.: Р. В. Болдирєв та ін. – Київ : Наук. думка, 1982. – 632 с.; Т. 2: Д–Копці / Уклад.: Р. В. Болдирєв та ін. – 1985. – 572 с.; Т. 5: Р–Т / Уклад.: Р. В. Болдирєв та ін. – 2006. – 704 с. (Словники України).

Желех. – Малоруско-німецький словар: У 2 т. / Уложили: Євгеній Желеховський та Софрон Недільський. – Львів, 1886. – VIII + 1118 + 10 с.

Лис. – Лисенко П. С. Словник поліських говорів / П. С. Лисенко. – Київ : Наук. думка, 1974. – 260 с.

ЛЛ – Хобзей Н. Лексикон львівський: поважно і на жарт / Н. Хобзей, О. Сімович, Т. Ястремська, Г. Дидик-Меуш. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009 (Серія „Діалектологічна скриня”). – 672 с.

МСБ – Ткач Л. О. Українська літературна мова на Буковині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Частина 1: Матеріали до словника. – Чернівці : Рута, 2000. – 408 с.

МУН – Ювілейний альманах 25-ліття МУН 1933–1958. – Нью-Йорк : Видання Головної Управи Молодих Українських Націоналістів, 1958. – 66 с.

НШ – Календар «Нового шляху» на рік 1936. – Саскатун : Новий шлях, 1936. – 256 с.

Он. – Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок / М. Й. Онишкевич. – Київ : Наук. думка, 1984. – Частина 1 : А–Н. – 495 с.; Частина 2 : О–Я – 517 с.

Пиртей – Пиртей П. С. Словник лемківської говірки: Матеріали для словника / П. С. Пиртей. – Legnica – Wrocław, 2001. – 460 с.

СГ – Ілюстрований господарський календар «Сільський господар» : календар краювого господарського т-ва «Сільський господар» у Львові на звичайний рік 1943. – Львів : Хліборобське видавництво, 1943. – 174 с.

Сл. БГ – Словник буковинських говірок / За заг. ред. Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута. 2005 – 688 с.

Сл. Гр. – Грінченко Б. Д. Словарь української мови. Т. 1–4. – К., 1907–1909 (Репринтне видання. – Київ : Лексикон, 1996; передмова О. О. Тараненка).

ССУМ – Словник староукраїнської мови ХІV – ХV ст.: У 2 т. / Укл.: Д. Г. Гринчишин, У. Я. Єдлінська, В. Л. Карпова, І. М. Керницький, Л. М. Полюга, Р. Й. Керста, М. Л. Худаш. – Київ : Наук. думка, 1977–1978. – Т. 1 : А–М. – 632 с.; Т. 2 : П–Ѳ. – 592 с.

СУМ – Словник української мови : в 11 тт. – Київ : Наук. думка, 1970–1980.

Турч. – Турчин Є. Д. Словник села Тилич на Лемківщині / Є. Д. Турчин. – Львів : Українська академія друкарства, 2011. – 384 с.

Шило – Шило Г. Наддністрянський регіональний словник / відп. ред. Л. Полюга, Н. Хобзей / Гаврило Шило. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2008. – 288 с.

SJP – Słownik języka polskiego [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sjp.pwn.pl/>. – Назва з екрану.

*Оксана Івашина (м. Кропивницький)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Громко Т. В.*

НАЗВИ ГОРОДНІХ РОСЛИН В ПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ КІРОВОГРАДЩИНИ

Назви городніх рослин розглядаються науковцями в контексті сільськогосподарської лексики. Сформована впродовж віків, вона несе інформацію про духовну і матеріальну культуру носіїв мови. Ця лексична група привертала увагу дослідників діалектної мови різних регіонів: Поділля – І. Гороф'янюк, Полісся – М. Никончук, Л. Вигонна, Закарпаття – Й. Дзендзелівський, Волині – Г. Козачук, О. Данилюк, Одещини – В. Карпов, наддніпрянські степові говірки – І. Сухомлин, Буковини – В. Прокопенко, І. Колісник, Миколаївщини – М.Тимченко, Сумщини – М. Безкишкіна, Хмельниччини – К. Баценко.

Досліджуючи сільськогосподарську лексику подільських районів Кіровоградщини (Гайворонського, Ульяновського, Голованівського), Т. Громко розглядала її і в складі сільськогосподарської лексики [2], і при вивченні народної географічної термінології Центральної України в складі назв поля (лексико-семантична група (далі ЛСГ) «поле») [Громко

2000]. Запропоноване нами дослідження містить і лексику, подану в словнику Т. Громко, В. Лучик, Т. Поляруш «Словник народних географічних термінів Кіровоградщини» [Громко 1999], і матеріали кафедри української мови, зібрані під час експедицій навчальної (діалектологічної) практики, і матеріали, зібрані безпосередньо нами в польових умовах за спеціально розробленим питальником на основі «Програми для збирання матеріалів до Лексичного атласу української мови» Й. Дзендзелівського в говірках подільського і степового діалектів Кіровоградської області (10 говірок).

ЛСГ на позначення овочевих культур має складну розгалужену структуру, розпадається на декілька мікрогруп: назв помідорів, баклажанів, капусти. На позначення загальної назви городніх рослин у подільських говірках зафіксовано дві лексеми: *'овощ, го'родина*. Лексему *овощ* сучасна українська мова фіксує як застарілу [СУМ т. V: 612].

На позначення назв однорічної овочевої рослини родини пасльонових із червоними або жовтими їстівними плодами у переважній більшості говірок досліджуваного масиву використовується загальноновживана лексема *пом'ї'дор*. У частині обстежених говірок виявлено фонетичний варіант *поне'дор* у степових та граматичний – з переходом роду (чоловічий > жіночий) *пом'ї'дора* у подільських говірках.

На позначення однорічної овочевої рослини з плодами довгастої форми синього або фіолетового кольору та її плоду в обстеженому регіоні зафіксовано загальноновживану лексему *бакла'жан* (весь ареал). Для номінації цього ж денотата вживається плюральна форма питомого прикметника *'син'її*.

Сема 'городня рослина родини хрестоцвітих, листя якої використовується для виготовлення різних страв' на досліджуваній території представлена лексемою *ка'пуста* (весь ареал). Пор. назви капусти в Д. Брилінського [Брилінський 1991: 47].

Серед назв на позначення коренеплодів картоплі - однорічна трав'яниста рослина з їстівними плодами, яка розглядалася Я. Закревською [Закревська 1969], Г. Козачук [Козачук 2000], Д. Брилінським [Брилінський 1991: 48], в обстеженому регіоні використовуються лексеми *кар/тошка* (весь ареал) і рідше *бара/бол'а*.

Семема 'буряк' у досліджуваних говірках розпадається на семи 'столовий буряк' і 'цукровий буряк'. Для реалізації першої семи мовці використовують атрибутивне словосполучення *че^нр/воний бу/р'ак*, *к'расний бу/р'ак*, *сто/ловий бу/р'ак*, *боршчо/вий бу/р'ак*, *продоу/гастий бу/р'ак*, *круг/лен'кий*. Сема 'цукровий буряк' репрезентована такими атрибутивними словосполученнями *сахарний бу/р'ак*, *цук/ровий бу/р'ак*, *со/лодкий бу/р'ак*. Пор. назви буряків у Д. Брилінського [Брилінський 1991: 19].

Сему 'городня рослина з пірчасторозсіченими листками й довгим потовщеним коренем' у досліджуваних говірках репрезентує лексема загальнослов'янського мовного фонду *морква* (весь ареал). Пор. назви моркви у словнику Д. Брилінського [Брилінський 1991: 62].

Назви кожної із рослин, що об'єднуються у ЛСГ на позначення лілійних, утворюють дві лексико-семантичні мікрогрупи, а саме: часника й цибулі.

У всіх досліджуваних говірках фіксується єдина назва для позначення овочевої городньої рослини з різким смаком і запахом, що належить до цибулинних культур, родини лілійних – *час'ник* (весь ареал). Пор. назви часника в М. Никончука [Никончук 1985: 65].

Група слів на позначення овочевої городньої рослини з їстівною цибулі і їстівним трубчастим листям відзначається складною внутрішньою диференціацією і характеризується специфічними лексико-семантичними особливостями. Так, суцільний ареал на позначення названої семи утворює

загальноновживана лексема *цибул'а* (весь ареал). Обстежені говірки лексично здиференційовані щодо назв цибулі, використовують як посівний матеріал. На позначення семи 'цибуля-сіянка' виступають *с'ійанка*, *чорнушка*, *тиканка*, *гарба/з'їя*. З них лише номінацію *чорнушка* фіксує українська літературна мова [СУМ т. XI: 231]. Пор. зазначену назву в А. Москаленка [Москаленко 1958: 43], С. Мельничука [Мельничук 1951: 62].

Репрезентант ЛСГ на позначення сланких рослин огірок, овочева городня рослина родини гарбузових із сланким стеблами невеликими довгастими плодами, на позначення якої сучасна українська фіксує лексему *огірок* [СУМ т. V: 614], у досліджуваних подільських говірках вона репрезентована номенами *ог'ірок* (весь ареал) та його фонетичними варіантами *гой'ірок*, *гог'ірок*. Пор. назви огірків у Д.Брилінського [Брилінський 1991: 23].

Сема 'городня сланка рослина з великими круглим овальними плодами' представлена лексемами – загальноновживаною *гарбуз* (1. діал. *кабак* (увесь ареал). Незважаючи на те, що лексема *гарбуз* є мовною нормою [СУМ т. II: 30], у свідомості мовців західного регіону та і всієї Кіровоградщини закріпилася на позначення гарбуза номінація *кабак*, яку «Словник української мови» реєструє із позначкою *діалектне* [СУМ т. IV: 63].

На позначення баштанної сланкої рослини з великими їстівними плодами у досліджуваних говірках використовують переважно лексему *кавун*, яка відома і сучасній українській літературній мові [СУМ т. IV: 67].

Із цим самим значенням в обстежених подільських говірках рідше вживається лексема *арбуз*, яка, очевидно, походить із російської мови. Для номінації кавуна спорадично використовується лексема *гарбуз*.

Проведене дослідження назв городніх рослин дослідженого регіону показує, що ЛСГ подільських говірок, як і інших територіальних утворень, є мікросистемою, що складається з великої кількості взаємопов'язаних елементів. Кожне слово входить до певної лексико-семантичної парадигми, а якщо воно багатозначне – до кількох. Семантична структура значної частини лексики є складною, що зумовлено специфікою організації сегментів системи. Основу зібраного матеріалу становлять номени, які з тим же значенням уживаються і в інших діалектах, багато з них є загальноновживаними.

Такий аналіз назв городніх рослин подільських говірок Кіровоградщини, показує безперервний процес розвитку діалектних явищ у мовному просторі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брилінський Д. Словник подільських говірок / Д. Брилінський. – Хмельницький, 1991. – 115 с.
2. Громко Т. Ареалогічні особливості лексики на позначення сільськогосподарських культур в східноподільських говірках Кіровоградщини / Т. Громко // Науковий часопис Східноподільського лінгвокраєзнавчого центру : зб. наук. праць студентів, магістрантів, викладачів / відп. ред. Т. М. Тищенко. – Умань : ВПЦ «Візаві», 2013. – Вип. 2. – С. 13–27.
3. Громко Т. В. Семантичні особливості народної географічної термінології Центральної України (на матеріалі Кіровоградщини) / Т. В. Громко / відп. ред. В. В. Лучик. – Кіровоград, 2000. – 172 с.
4. Громко Т. В. Словник народних географічних термінів Кіровоградщини / Т. В. Громко, В. В. Лучик, Т. І. Поляруш. – Київ ; Кіровоград, 1999 – 224 с.
5. Закревська Я. В. Творення назв поля з-під сільськогосподарських культур / Я. В. Закревська // Українська діалектна морфологія. – К., 1969. – С. 34–43.
6. Козачук Г. О. Ареалогія сільськогосподарської лексики у

західно-поліських та надбужько-поліських говірках / Г. О. Козачук // Лінгвогеографія Черкащини. – К., 2000. – С. 19–23.

7. Мельничук О. С. Південноподільська говірка с. Писарівки (Колимирський район, Одеської області) / О. С. Мельничук // Діалектологічний бюлетень. – Київ, 1951. – Вип. III. – С. 44–69.

8. Москаленко А. А. Словник діалектизмів українських говірок Одеської області / А. А. Москаленко. – Одеса, 1958.

9. Никончук М. В. Сільськогосподарська лексика правобережного Полісся / М. В. Никончук. – Київ, 1985. – 310 с.

10. Словник української мови: В 11-ти томах. – Київ : Наукова думка, 1970–1980.

Альона Кабальок (м. Вінниця)

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.

ДИНАМІКА ГОВІРКИ ОДНОГО СЕЛА ТА СПОСОБИ ЇЇ ДОСЛІДЖЕННЯ

Мові як системі властива гнучкість, що допускає безкінечну кількість зв'язків, відношень, властивостей і їх комбінацій. З однією боку, певна гнучкість, рухливість мовної системи свідчить про її здатність адаптуватися до різних умов існування, а з іншого – деяка суворість, жорсткість цієї системи виступає в ролі своєрідного “фільтра”, який контролює будь-який мовний рух і відбирає ті явища, що найбільше відповідають мовному статусу. Ці основні характеристики, як дві сторони одного феномена, впливають на мовні зміни [Глуховцева 2005: 15].

Мова – динамічна система, яка змінюється, реагуючи на зрушення в суспільстві та в мовній свідомості її носіїв. Проте стійкість, статичність мовних елементів – комунікаційна необхідність. Тому динаміка і статика постійно перебувають у

взаємодії та взаємозв'язку: без статичності мовний розвиток був би суцільним неупорядкованим рухом, що не давало б змоги пізнавати структуру мови, а також ті зміни, які в ній відбуваються. Вивчення мовних елементів з погляду динаміки дає змогу виявити процеси занепаду старих та формування нових рис. Ідеться про вияви тенденцій саме на синхронному, а не діахронному зрізі мови, тобто тих процесів розвитку, які, прагнучи рівноваги й симетрії в синхронії, все-таки не дозволяють досягти абсолютної стабільності: одна (відносно статична) стадія розвитку змінюється динамічною [Костів 2010: 404].

Закон про відтворення в діалектному просторі історичних етапів розвитку мови може створювати враження про стійкі в часі мовні обшири, тобто про статичність діалектного простору. Однак, не можна говорити про незворушну стабільність діалектних систем: вивчаючи діалектне мовлення, ми, по суті, стаємо біля джерел мовотворення і спостерігаємо за його процесом, який здатний частково модифікувати системи або й міняти їх [Коц-Григорук 2011: 44].

У процесі взаємодії з літературною формою національної мови діалектне мовлення може подекуди модифікуватися, але не зникати. Причому різні рівні діалектної системи неоднаково реагують на вплив літературної мови: якщо лексична система відкритіша для поширення інновацій, то, наприклад, фонетичний рівень зазнає впливу (точніше, сприймає його) значно повільніше. Найпомітніші в системі літературної мови залишки діалектної вимови, яка здебільшого постійно тримається у представників певного діалекту, навіть коли вони давно не відчують на собі безпосереднього впливу діалектного середовища [Костів 2016: 165].

На еволюційні зміни, що відбуваються в групах лексики, комплексно впливають два фактори – екстралінгвальний та

інтралінгвальний. Перший обумовлений поступовою зміною сільського побуду, необхідністю появи нових предметів, які відповідають сучасним умовам господарювання і які потребують назв. Цей фактор є ключовим і для зворотнього процесу – зникнення деяких застарілих предметів домашнього побуту із вжитку і поступового переходу назв цих предметів в пасивний словниковий запас [Волошинова 2014: 19].

Мова мешканців сучасного села змінюється, і ця зміна пояснюється також зміною умов життя (поява електрифікації та мережі водопостачання; з інших факторів слід згадати про популяризацію автомобіля та мережі громадського транспорту, що дає можливість необмеженого руху на великі відстані в тому числі в пошуках роботи). Сучасне село – це місце, де мешкають люди, що незначною мірою займаються традиційними сільськогосподарськими заняттями. Земля вже не є основним джерелом притбутку. Мешканці села доїжджають до роботи інколи кілька десятків кілометрів. Швидкий розвиток техніки впливає на приріст мобільності сільського населення. Мовна звичка старшого покоління настільки сильна, що навіть часті контакти з пресою, радіо та (особливо) телебаченням не здатні радикально вплинути на їхню мову. У свою чергу молоде покоління під час шкільної освіти вже бере на себе нову (для певної сільської громади) мовну поведінку [Sierociuk 2016: 69–70]

Інтралінгвальні фактори пов'язані з номінативними одиницями, для яких характерне явище багатозначності – розширення номінативного поля багатьох лексем, які в зіставленні з назвами, зафіксованими історичними і лексикографічними працями, на сучасному хронологічному зрізі одночасно можуть репрезентувати кілька сем. Явище звуження і втрати значень лексикологами спостерігається набагато рідше [Волошинова 2014: 20].

Серед найактивніших мовних трансформацій є зміни семантичного обсягу лексем і перенесення значень (метафоризація, метонімізація), внаслідок чого семантичний обсяг слів може зазнавати розширення, звуження або трансформації [Ігнатенко 2016: 7].

З метою визначення напрямів розвитку фонологічної, фонетичної, морфологічної, лексичної, синтаксичної систем, за К. Глуховцевою, одні вчені висувають положення про “тиск вищого рівня на нижчий”, інші – серед найважливіших властивостей мови називають тенденцію до збереження комунікативної здатності мови, треті – вбачають основні зміни в прагненні до самозбереження, четверті – знаходять їх у суперечностях (антиноміях), боротьба між якими зумовлює зміни [Глуховцева 2005: 16].

Важливим фактором для оновлення лексики на сучасному етапі її розвитку є процес запозичення лексем з інших мов, наприклад, російської.

Динамічні процеси відбуваються в результаті наявності в діалектному матеріалі фонетичних, акцентуаційних, а також граматичних варіантів лексем [Волошинова 2014: 19].

Отже, ймовірних причин, які могли б спричинити зміни в діалектному мовленні, багато. На говірку можуть впливати як інтралінгвальні, так екстралінгвальні чинники. Важливою є мовна політика в державі, яка регулює вплив інших мов на українську, що веде до появи або не появи елементів суржику.

Предметом нашого дослідження динаміки окремої говірки є центральноподільська говірка села Сьомаки Жмеринського району Вінницької області.

До ймовірних екстралінгвальних чинників, які могли б спричинити динамічні процеси в досліджуваній говірці належать:

- розвиток освіти і вивчення літературної мови;
- вплив телебачення, ЗМІ та Інтернету;

- постійна комунікація селян із міськими жителями у зв'язку з вигідним географічним положенням села та налагодженою системою комунікацій;

- вплив російської мови, особливо в роки, коли Україна була в складі Радянського Союзу;

- безробіття на сучасному етапі, через що люди знаходять роботу в інших селах/містах;

- низькі статки селян у роки СРСР, через що люди шукали роботу в містах не лише України, а й Молдови і Росії.

В українській діалектології окреслено два підходи до вивчення динаміки говірок. Перший із них полягає в синхронному одночасовому вимірі елементів у мовному просторі із залученням методів і даних лінгвістичної географії; другий – у розгляді статичних і динамічних елементів у їх історичному розвитку, коли піддаються аналізу мовні факти, зафіксовані на різних проміжках часу (тобто порівнюються два і більше синхронних стани мови) [Марєєв 2013: 64].

Існування діалектного мовлення в усній формі ускладнює вияв закономірностей змін у мові, оскільки динамічне увиразнюється просторовими та індивідуальними характеристиками, некодифікованістю мовлення, складною історією кожної говірки [Глуховцева 2005: 15].

Учені Познанського університету ім. Адама Міцкевича з метою аналізу динаміки окремої говірки запропонували поділ мешканців сіл на п'ять поколінь. Ураховуючи різні позамовні чинники, вирішили використовувати такі часові проміжки:

- а) покоління I – народженні перед 1920 р.;

- б) покоління II – народженні в період від 1921 до 1945 р.;

- в) покоління III – народженні в період від 1946 до 1970 р.;

- г) покоління IV – народженні в період від 1971 до 1995 р.;

- д) покоління V – народженні після 1996 року [Sierociuk 2016: 72].

Кожне покоління повинно бути представлене кількома особами – це дає можливість не тільки узагальнити особливості мовлення кожного покоління, а й допомагає прослідкувати ідіолектні явища.

Належні результати може дати лише зв'язна розповідь респондента. Питальник у такому випадку виконує роль провідника до розмови. Перевага надається тематичним питальникам, що дає кращі можливості зібрати досліджуваний матеріал. Респондент має ширші можливості в доборі потрібного виразу, ніж у випадку з питаннями, які потребують конкретної відповіді. Фонографічний запис цілої розмови дозволяє зафіксувати лексику говірки, а також вживання слів літературної мови [Sierociuk 2016: 73].

У діалектному середовищі рекомендується дотримуватися певних правил у виборі реципієнтів. Спеціальний стандарт був підготовлений польськими науковцями М. Малецьким та К. Нічем на початку укладання Атласу польської мови. Необхідними умовами для кожного інформатора були:

- 1) народження в певному місці;
- 2) постійне проживання в ньому, тобто акцент був на пошук людей, які не виїжджали з рідного села або виїжджали на короткий період;
- 3) відповідний вік, бажано від 45 до 65 років;
- 4) якщо це можливо, неграмотність і, у будь-якому разі, нечасте спілкування з книгою;
- 5) думка жителів села, що реципієнт "справді розмовляє сільською мовою, по-своєму", що є доказом правильності результатів дослідження;
- 6) відповідний рівень інтелекту, потенційна можливість розповідати всілякі «історії», тому що така людина краще впорається із завданням, ніж людина, яка не вміє давати повну відповідь на запитання, хоч послуговується лише діалектним мовленням.

Але сьогодні знайти інформатора, який відповідає наведеним вище вимогам, практично неможливо. Складно зустріти людину, на мовлення якої не впливає літературна мова. Майже всі мешканці села певний час мешкали за його межами. Традиційну книгу замінює широко доступне телебачення. Доступ до Інтернету стає все більш поширеним явищем. Мешканці сучасного села все більше віддаляються від монокультури та професійної однорідності. Сільськогосподарська робота перестає бути основним заняттям і джерелом засобу існування [Sierociuk 2016: 68].

Якщо склад населення не зазнав в основному істотних зрушень, то й динаміка розвитку діалектного мовлення такого населення не виявляє ознак стихійності і зберігає досить стійкі зв'язки з виявами статичності [Коц-Григорук 2011: 44].

В описі динаміки мовлення, зокрема й діалектного, вироблено спеціальну методичку: це вияв окремих одиниць, що є елементами системи, з'ясування відношень між одиницями та їх функцій. Такий розгляд мовних явищ ставить у центр уваги вчених фонологічні, морфологічні опозиції та кореляції, лексичні опозиції, за якими можна визначити розвиток системи, виявляти стійкість окремих ланок системи й відповідність структурі [Глуховцева 2005: 16].

Для дослідження статичності і динаміки говірки с. Сьомаки Жмеринського району Вінницької області на синхронному рівні було опитано 14 осіб різного віку. Провести дослідження на діахронному рівні немає можливості у зв'язку з відсутністю матеріалів про стан говірки в минулому. Керуючись вимогами щодо вибору реципієнтів, було обрано людей, які народилися та все життя прожили в цьому селі. Проте майже кожен із них певний час перебував поза межами села у зв'язку з навчанням чи роботою. Вищої освіти не має жоден респондент, проте знайти людей середнього та молодшого покоління, які б після закінчення школи ніде не навчались, майже неможливо.

Усіх опитаних ми згрупували на три покоління, враховуючи рік народження:

1) старше покоління: 1920 р.н., 1927 р.н., 1932 р.н., 1933 р.н., 1938 р.н., 1942 р.н.;

2) середнє покоління: 1946 р.н., 1949 р.н., 1955 р.н., 1955 р.н.;

3) молодше покоління: 1969 р.н., 1972 р.н., 1974 р.н., 1975 р.н.

Для дослідження говірки було записано зв'язне мовлення її носіїв. Жителі села розповідали автобіографічний текст, відому їм інформацію про історію села, визначних особистостей, чиє життя і праця пов'язані з цією місцевістю, власні свідчення або перекази про вагомі історичні події, зокрема Другу світову війну та роки Голодомору.

Мовлення носіїв досліджуваної говірки, як засвідчили наші спостереження, поступово змінюється. Динамічні процеси відбуваються на усіх мовних рівнях, але з неоднаковою силою. Проте, аналізуючи мовлення носіїв говірки на сучасному етапі, можна виявити більшу кількість статичних рис, адже мові властива стійкість і стабільність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волошинова М. О. Динаміка традиційної предметної лексики в українських східнослов'янських говірках : автореф. дис. ... канд. філ. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / Волошинова Марина Олексіївна – Луцьк, 2014. – 21 с.

2. Глуховцева К. Д. Динаміка українських східнослов'янських говірок : монографія / К. Д. Глуховцева. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 364 с.

3. Ігнатенко Д. А. Типологія форм і динаміка українських говірок півночі Молдови : автореф. дис. ... канд. філ. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / Ігнатенко Діана Анатоліївна – Одеса, 2016. – 23 с.

4. Костів О. Співвідношення динаміки та статичності в мові / О. Костів // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів : Львівський національний ун-т, 2010. – Вип. 50. – С. 404–409.

5. Костів О. Сучасне діалектне мовлення з погляду динаміки // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів : Львівський національний ун-т, 2016. – Вип. 63. – С. 165–171.

6. Коц-Григорук Л. Еволюція українського мовлення в діалектному просторі / Л. Коц-Григорук // Українська мова. – 2011. – № 3. – С. 41–51.

7. Марєєв Д. А. «Атлас української мови» як база вивчення динаміки говірок / Д. А. Марєєв // Волинь-Житомирщина. – 2013. – № 24. – С. 64–68.

8. Sierociuk J. Dynamika przeobrażeń języka mieszkańców wsi i możliwości jej badania / Jerzy Sierociuk // Gwary Dziś. – 2016. – Vol. 8. – S. 67–78.

Олена Карпова (м. Хмельницький)

Наук. керівник – д. філол. н., проф. Торчинський М. М.

СЛОВОТВІР ОЙКОНІМІВ ДУНАЄВЕЦЬКОГО РАЙОНУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Однією з найактуальніших проблем у лінгвістиці є з'ясування дериваційних особливостей власних назв, оскільки саме цей різновид лінгвістичного аналізу допомагає визначити, яким чином виникла лексична одиниця, зокрема власна назва населеного пункту – ойконім.

Номінації поселень Дунаєвецького району Хмельницької області досить повно проаналізовані у низці публікацій, серед яких слід відзначити методичний посібник «Топоніми рідного краю» [див.: Прокопчук 1999] та «Словник власних

географічних назв Хмельницької області» [див.: Торчинська 2010]. Однак комплексний аналіз ойконімікону вказаного регіону відсутній, що і зумовлює актуальність теми нашої роботи.

Мета нашого дослідження – схарактеризувати словотвірні особливості власних назв населених пунктів Дунаєвеччини.

Станом на сьогоднішній день у складі Дунаєвецького району, який існує з 1923 року, нараховується 1 міська об'єднана територіальна громада, 1 селищна об'єднана територіальна громада, 1 сільська об'єднана територіальна громада, 1 селищна і 4 сільські ради, а також 1 місто, 2 селища міського типу та 83 села (всього – 86 поселень).

В українській мові ойконіми в основному творяться двома способами: морфологічним (зокрема такими його різновидами, як суфіксація, префіксація, усічення, аббревіація, конверсія і складання) та лексико-семантичним (зокрема шляхом власне семантизації, плюралізації і синтаксичним) [Торчинський 2008: 81–83]. З'ясуємо, яким чином вказані дериваційні типи засвідчені у словотвірній структурі досліджуваної території.

За нашими даними, найбільш продуктивними є два шляхи творення найменувань населених пунктів – синтаксичний і суфіксальний (серед останнього типу варто виокремити суфікси **-івц-і**, **-инц-і** та **-івк-а**).

До синтаксичних конструкцій, коли назва населеного пункту – переважно двокомпонентне словосполучення, належать ойконіми моделі «прикметник + іменник», причому засвідчено як прямий порядок розташування компонентів (*Підлісний Мукарів, Пільний Мукарів, Ярова Слобідка*), так і інверсійний (*Гута-Яцьковецька, Руда-Гірчичнянська, Слобідка-Балинська*).

Іменниковий компонент таких пропріальних одиниць – це в основному ойконімізовані географічні терміни, наприклад: «гута» – «металургійний завод, домна, скляний завод»

[Торчинська 2010: 154]; «руда» – «болотиста лука; пасовище; висихаючи, вкрите рослинністю болото» [Торчинська 2010: 399]; «слобідка» – «поселення в Україні в XVII–XVIII ст., жителі яких тимчасово звільнялися від феодалських повинностей, мали якісь пільги» [Торчинська 2010: 419]. Рідше в цій ролі фіксувалися субстантивовані ад'єктиви (*Велика Побійна, Малий Карабчіїв*).

Прикметникові елементи вказували або на розміри денотата (*Великий Жванчик, Мала Кужелівка*), або на місце розташування, яке локалізувалося ад'єктивними чи відносними прикметниками (приклади наведені вище).

Д. Г. Бучко, який ґрунтовно описав ойконіми на **-івц-і**. - **инц-і**, вказав, що такі топоніми в історичних пам'ятках фіксуються, починаючи з XIV–XV ст. [Бучко 1966: 98]. На Дунаєвеччині засвідчено деривати з формантами **-івц-і** (*Дем'янківці, Іванківці, Нестерівці*), **-ївц-і** (*Дунайівці, Маліївці, Удріївці*) та **-инц-і** (*Мушкунці, Рачинці, Ріпинці*), причому переважають відантропонімні похідні (в основному іменування засновників населених пунктів чи родоначальників).

Суфікс **-івк-а** є новим топоформантом, адже такі назви почали фіксуватися з XV ст., і переважно вказує на першого поселенця або засновника певного населеного пункту [Герета 2004: 148]. На Дунаєвеччині ойконіми з цим суфіксом трапляються найчастіше (*Антонівка, Блищанівка, Варварівка, Вихрівка, Держанівка, Катеринівка, Ксаверівка, Михайлівка, Михівка, Панасівка, Притулівка, Рахнівка, Сприсівка, Томашівка, Трибухівка, Харитонівка, Чимбарівка*). Зазначимо, що суфікс **-івк-а** може приєднуватися і до інших твірних основ, наприклад, ойконіма (*Балинівка*) чи флоролексеми (*Соснівка*). Одиничним прикладом представлений ойконім, утворений за допомогою афікса **-ївк-а** (*Воробіївка*).

Малопродуктивними є ойконіми, утворені за допомогою суфіксів **-ець** (*Лисець, Сокілець*), **-ок** (*Степок*), **-ищ-** (*Ставище*), **-ч-** (*Зеленче*), а також префіксально-суфіксальним способом (*Заголосна, Залісці, Заставля*).

Традиційно номінації поселень на **-ів**, **-ин** кваліфікуються як конверсиви, які виникли шляхом переходу прикметників у субстантиви. На території Дунаєвеччини переважно ойконімізуються присвійні ад'єктиви на **-ів** (*Маків, Морозів, Чаньків*), проте цей процес характерний і для відносних прикметників на **-ов-а** (*Тернова*).

Досить часто фіксуються плюральні назви, коли ойконімом стає форма твірного слова в називному відмінку множини (*Криничани, Ліпини, Млаки, Сивороги*), що характерно для родових і посесивних номінацій.

Натомість малопродуктивними можна вважати композити – назви, утворені шляхом основоскладання. Традиційно вважають, що композити творяться лексико-синтаксичним способом. У лінгвістиці виділяють два різновиди цього способу деривації: синтаксико-морфологічний – це основоскладання, яке може супроводжуватися суфіксацією, та зрощення – спосіб, коли похідне слово утворюється на базі синтаксично вільного словосполучення, компоненти якого зливаються в єдину цілісну лексичну одиницю без будь-яких формально-граматичних змін [Герета 204: 163]. На Дунаєвеччині зафіксовано назву-композит, утворену шляхом основоскладання (*Лисогірка*).

Отже, серед ойконімів Дунаєвецького району Хмельницької області домінує морфологічна деривація, зокрема суфіксація (найбільш продуктивними є суфікси **-івц-і**, **-инц-і**, **-івк-а**). Активно вживаються синтаксичні конструкції. Малопоширеними є основоскладання, морфолого-синтаксичний і лексико-семантичний спосіб.

У подальшому варто з'ясувати структурні, лексико-семантичні та мотиваційні особливості назв населених пунктів Дунаєвецького району.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бучко Д. Г. Географічні назви на *-івці* на Поділлі: До питання про колонізацію Поділля / Д. Г. Бучко // Історичні джерела та їх використання. – Випуск 2. – Київ : Наукова думка, 1966. – С. 93–98.

2. Герета Н. М. Ойконімія північної Хмельниччини : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / Н. М. Герета. – Київ, 2004. – 209 с.

3. Прокопчук В. С. Топоніми рідного краю : методичний посібник / В. С. Прокопчук. – Київ : Рідний край, 1999. – 94 с.

4. Торчинська Н. М. Словник власних географічних назв Хмельницької області / Торчинська Н. М., Торчинський М. М. – Хмельницький : Авіст, 2010. – 550 с.

5. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови : монографія / М. М. Торчинський. – Хмельницький : Авіст, 2008. – 551 с.

*Катерина Коваленко (м. Кропивницький)
Науковий керівник – к. філол. н., доц. Громко Т. В.*

НАЗВИ КІМНАТНИХ РОСЛИН В УКРАЇНСЬКІЙ ГОВІРЦІ МІСТА КРОПИВНИЦЬКОГО

Застосування рослин були відомі людині ще в глибоку давнину. Діапазон вивчення рослин досить великий. Якщо ботаніків в основному цікавлять ареал поширення і біологія рослин, то для діалектологів важливі місцеві назви рослин, їх лексико-семантичні особливості, внутрішня форма, структура.

Найменування рослин стають все поширенішими в різних говорах, а тому майже скрізь мають різні назви. Відтак в останні роки зріс інтерес дослідників до вивчення народної фітонімії, оскільки це одна з найдавніших лексичних мікросистем, в якій закріплений досвід практичного і культурно-міфологічного освоєння світу рослин як частини навколишнього людини світу природи. Значно зріс також інтерес лінгвістів до вивчення діалектної лексики окремих ареалів, що, зокрема, пов'язано із здійсненням такого глобального за своїми масштабами наукового проекту, як «Лексичний атлас української мови». Сьогодні відомі лексикографічні праці, у яких фіксовано цю лексику на позначення кімнатних рослин: словник-довідник народних назв «Корисні та рідкісні рослини України» Г. К. Смика, «Словник українських наукових і народних назв судинних рослин» Ю. Кобіва тощо. Матеріали з українських регіонів, присвячені цій темі, – це статті [Омельковець 2015; 2014] та «Словник ботанічної лексики західнополіських говірок» Р. С. Омельковець [Омельковець 2016] та статті [Гороф'янюк 2011] та монографія [Гороф'янюк 2012] І. В. Гороф'янюк.

Говірки Центральної України вражають достатком кімнатних рослин, які мають специфічні назви, відмінні від номенклатурних. Для виявлення тих чи інших найменувань рослин нами були використані матеріали діалектологічних експедицій в м. Кропивницький. Опитування велося збирачами як за програмою-питальником, так і методом вільної бесіди. Джерелом послужив мовної матеріал, зібраний в процесі безпосереднього спілкування з носіями говірок, тобто слова, зафіксовані в живої народної мови.

Вивчення лексико-семантичних особливостей в назвах рослин пов'язано як з вивченням лексичної мотивації, так і з особливостями їх утворення. Сюди ж входять і процеси

етимологізації, де може виникати і втрачатися народне мотивування.

Кімнатні рослини тісно пов'язані з життям людини. Найменування квітів передають не тільки частину мовної системи діалектоносіїв, але й визначають взаємозв'язок людини із зовнішнім світом, підтвердженням чому є лікарські рослини (*алоє, золотий вус, герань*). З їх назвами пов'язано багато життєвих позицій, особливо вірування, обряди і звичаї (*грошове дерево*). При зборі лексичного матеріалу спостереження велось не лише над мовою представників старшого покоління – людей у віці 60-70 років, а над мовленням сучасних молодих господарок, дітей-квітників. При цьому ми фіксували не тільки факти, що знаходяться в активному словниковому запасі мовців, але і слова, що відносяться до пасивного словника, якими носії говірки користуються лише в бесідах: від спогадів про минулий догляд квітів до сучасних умов т.зв. «інтернетних» квітів. Адже сучасне ведення господарства сповнене новинками завезених квітів, які раніше не росли в Україні в домашніх умовах. До таких мовці відносять назви кімнатних квітів: *арх'і'дейа* 'орхідея, *Orchis L.*', *холодна а'зал'ійа* 'азалія, *Azalea*', *г'і'б'іскус* 'гібіскус китайський, *Hibiscus rosa-sinensis*', *пл'і'т'онка* 'кампис великоквітковий, *Campsis grandiflora*', *кл'он* 'клен кімнатний, *Abutilon tournt*', *жу'н'іх* 'дзвоники, *Campanula*', *монстра* 'монстера делікатесна, *Monstera deliciosa*', *мотил'ки* 'оксаліс, *Oxalis*' тощо.

При опитуванні мовці зазначали, що квіти в будинках місцевих жителів були завжди. У розповідях збереглися спогади про легендарне величезне *грошове дерево* 'товстянка, *Crassulaceae*' в кабінеті начальника будівельного комітету міста: *Висо'та була два з поло'винойу метра / то й'го п'ідпи'рали де'с'аткою швабр / шоб не зава'лило'а //*. У кожній квартирі були *ка'лачики* 'пеларгонія зональна,

Pelargonium hortorum’, кра^лсавчики або ^лмокрий ^лВан’а ‘бальзамін султаноподібний, *Impatiens sultani*’, п^л’ушчики ‘традесканція білоквіткова, *Tradescantia albiflora*’, куку^лрузка ‘аспарагус перистий, *Asparagus plumosus*’, ф^л’алка ‘фіалка, *Viola L.*’. У діалектних текстах про кімнатні рослини багато йдеться про рож^л’д’еств’ен’:ик ‘шлюмбергера, *Schlumbergera*’, ^лпал’мочку ‘циперус, *Cyperus*’, воско^лвик ‘хоя м’ясиста, *Hoja carnosa*’.

Вивчення діалектного слова, його особливостей, дослідження питань про змінюваність його фонетичного вигляду, про його семантичні, лексичні та граматичні варіанти на прикладі назв кімнатних рослин є актуальним для дослідження живої народної мови Центральної України. Саме діалектне слово має й багато інших функціональних можливостей. Воно формує і передає уявлення мешканців м. Кропивницький про світ природи, про містичне і одночасно прагматичне ставлення до нього. Знання людини про кімнатні рослини формуються в декількох значеннях однієї лексеми, які в подальшому прогнозують діалектний текст або підтверджуються в ньому. Таким чином, діалектна лексика і мовні факти не виходять за межі життя одного покоління.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гороф’янюк І. В. Ботанічна лексика центральноподільських говірок: ареалогічна інтерпретація / І. В. Гороф’янюк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія : зб. наук. праць. – Вінниця : ВДПУ, 2011. – Вип. 13. – С.98–103.

2. Гороф’янюк І. В. Ботанічна лексика центральноподільських говірок: Матеріали до «Лексичного атласу української мови» / І. В. Гороф’янюк : відп. ред. П. Ю.Гриценко. – Вінниця : П.П.Балюк І.Б., 2012. – 304 с.

3. Омельковець Р. С. Номінації кімнатних рослин у західнополіських говірках (матеріали для словника української народної номенклатури рослин) / Р.С. Омельковець // Типологія та функції мовних одиниць. – Луцьк : Східноєвроп.нац.ун-т ім. Лесі Українки, 2015. – № 4. – С. 168–182.

4. Омельковець Р. С. Особливості мотивації назв кімнатних рослин західнополіського говору / Р. С. Омельковець // Діалекти в синхронії та діахронії : загальнослов'янський контекст [тези доп. міжнар. конф.] / За ред. П. Ю. Гриценка. – Київ : КММ, 2014. – С. 381–384.

5. Омельковець Р. С. Словник ботанічної лексики західнополіських говірок / Р. С. Омельковець. – Луцьк : Іванюк В.П., 2016. – 219 с.

*Марина Коваль (м. Хмельницький)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Торчинська Н. М.*

СЕМАНТИКА КОЛЬОРАТИВІВ У ТВОРЧОМУ ДОРОбКУ ПЕТРА СТАРОСТИ

Уже декілька десятиліть кольоративи привертають неабияку увагу митців своєю багатогранною семантикою, різноманітністю джерел походження, активністю їхнього використання. В індивідуальному мовленні поетів кольороназви завжди відрізняються своїми виконуваними функціями, семантичним наповненням, ідейно-художнім використанням. Кольори в поетичній мові виражаються багатогранними і змістовними образними засобами, які створюють пейзажні картини, зображують почуття автора й самого ліричного героя [Іншаков 2011: 5]. Проблеми дослідження семантичних перетворень кольоративів у художньому тексті є невичерпні, тому постійно перебувають у

полі зору таких науковців, як І. Бабій, В. Дяченко, С. Єрмоленко, А. Кириченко, І. Ковальська, І. Лощинава, Л. Мініч, Г. Яворська на ін. Проте здебільшого наукові розвідки ґрунтуються на ідіостилях загальновідомих письменників, тоді як творчі доробки місцевих, зокрема й подільських, митців залишаються поза увагою. Отже, актуальність обраної теми зумовлена відсутністю досліджень, присвячених вивченню семантики кольорових гам у творчій спадщині подолянина Петра Старости.

Староста Петро Іванович народився 1948 року в селі Зоряне Віньковецького району Хмельницької області в селянській родині. Закінчив Рівненську партійну школу і Кам'янець-Подільський сільськогосподарський інститут. Десять років поспіль – заступник голови Віньковецької районної ради. Член районної літературної спілки «Огневежа». Автор збірок «Яблунева заметіль», «Місячна підкова», «Сопілка Велеса».

Мета статті – проаналізувати семантику кольоративів, їхню різноплановість та особливості творення на основі поетичного мовлення збірки «Яблунева заметіль».

Семантика кольоративів П. Старости пов'язана з життєвим шляхом та станом поета. Домінантними одиницями у збірці «Яблунева заметіль» постають лексеми *білий, чорний, сивий, зелений, блакитний, синій, золотий*, що відбивають базові колірні уявлення людини й належать до контрастів матеріальної та духовної культури.

У поезії П. Старости, як і в творчості інших письменників, переважають лексеми на позначення ахроматичних кольорів – «таких, що відрізняються один від одного лише здатністю відбивати світло, а саме: *білого, чорного* та усіх проміжних між ними відтінків *сірого*» [Лощинава 2015: 5]

Провідним кольором митця постає *білий*, що символізує широкий спектр семантики. Білий колір традиційно є

символом краси, ніжності, найсвітліших почуттів, найніжніших мотивів, виявляє семантичну асоціацію зі спокійним станом душі, несе мотив чистоти, невинності. Власне номінативну семантику кольороназва 'білий' реалізує у сполученні з назвами багатьох реалій, зокрема об'єктів рослинного й тваринного світу: «Від лілій забілів ставок» (Староста: 85); «Оздоблений в м'які та білі шати, / Зимовий ліс втомився, не шумить...» (Староста 2005: 91); «Цей білий красень [лелека] світу сповіщав: / «Я знову тут і всіх людей вітаю!» (Староста: 30), «Душею тут відчув красу природи, / Побачив чарівливість неземну, / Безкраю та духмяну ніжну вроду, / Немов лебідку білу осяйну» (Староста: 88).

Також цей кольоратив поет використовує для зображення елемента одягу: «Квітують вишні у саду, / Укрились білою фатою» (Староста: 19).

П. Староста часто вдається до персоніфікації. Прикладом можуть слугувати образи шипшини та верби: «Шипшина на узліссі пишна / В наряді білому, сліпуча, / Мов наречена, з лісу вийшла» (Староста: 28), «Стара похилена біла верба... / Неждано стріла край села: / В химерну тінь мене звала» (Староста: 41).

Щодо частиномовної характеристики колірної лексики, то автор використовує: прикметники («З'єднався килим дивний з білим світом» (Староста: 88), «Який навчив любити білий світ» (Староста: 57)), іменники («Білявка гарна, фея осяйна» (Староста: 76), «На стежу сипле білизну» (Староста: 41)); дієслова («І забілили лози над ставами» (Староста: 17), «Від лілій забілів ставок» (Староста: 85), «Допоки літній ранок забіліє» (Староста: 92); складні прислівники («В садах п'яних, що квітли білопінно» (Староста: 17), «Білосніжно заіскрився / Глід понад рікою» (Староста: 84)).

Контрастом білій гаммі виступає чорний колір, що символізує широкий спектр семантики (трагізм, негативні

емоції, самотність, небезпеку і навіть смерть): «*А в інших – шлях дурної слави, / І дружать з чорною марою*» (Староста: 11), «*Тепер пускає лиш сльозу, / Бо пуста чорна унизу*» (Староста: 43), «*Світліло тіло, / чорне від вогню*» (Староста: 78).

Самотність у поезії П. Старости спричинена роздумами ліричного героя: «*Вона жорстока в чорному єстві.../ Закрила все мара, наче дим. / Не йме душа реаліям життя. / Не йде вона у чорне забуття*» («Самотність») (Староста: 46).

Від назв кольорів у текстах поезій утворюються активні дієприкметники минулого часу («*Почорніла земля скаменіла*» (Староста: 95)) та дієслова («*Від опіків білявка почорніла*» (Староста: 77)).

Одним із ахроматичних кольорів є сивий, тобто «давній», «вічний», «мудрий»: «*Поблизу хатини росте сива вишня*» (Староста: 35); «*Вкрива нещадно коси сивина*» (Староста: 48), «*Купальське сиве дійство сміло*» (Староста: 68), «*Через віки і сивий час нащадкам / Зоставив притчу нам Агафій*» (Староста: 81).

Часто знаходимо також використання кольоратива «сірий» у прямому значенні, коли він позначає реальний колір конкретних об'єктів («*У даль очима сірими зорить*» (Староста: 7), «*Та він літав (метелик), відводив тугу, / Під сірим небом веселився*» (Староста: 82)).

Петро Староста використовує у збірці дієслова-кольоративи («*Сивіють згарища навкруг, / Над ними зігнуті тополі*» (Староста: 65)), іменники («*Вкриває нещадно коси сивина*» (Староста: 48), «*Рябу скидає сивизну [верба]*» (Староста: 41)), прикметники («*Із празником сивим, що зветься Купайлом*» (Староста: 18)).

У світобаченні, світосприйнятті й мовотворчості П. Старости переважно з позитивними емоціями асоціюється зелений колір, який виступає символом життя, весни, надії,

уособленням батьківщини й України: «*І кличе на високі зелен-кручі*» (Староста: 27), «*Зелені коники сюрчать*» (Староста: 85), «*У стрічках зелених – / Вишивання на сорочки*» (Староста: 86), «*В гаю зустрів зелений оксамит*» (Староста: 44).

Зелений колір як ознака всього рослинного світу асоціюється з життєдайною силою природи: «*Ця незаймана місцина / Завше загадкова. / У ній ніжитья долина – / Зелена підкова*» (Староста: 84), «*Її стріча зелений верболіз*» (Староста: 93). Водночас зауважимо, що саме ця лексема переважно функціонує в прямому значенні, вказуючи на колір об'єктів навколишньої дійсності.

Важливу роль в організації художньої картини світу Петра Старости відіграє *смарагдовий* колір, що репрезентує зелену гаму. Епітет *смарагдовий* виконує певне художньо-естетичне навантаження в поезії, є поетичним означенням реалій українського ландшафту. У семантиці слова присутня позитивна емоційна оцінка зображуваного, яка прямо або опосередковано вказує на колір: «*Під скелями смарагдова долина, / Гаптована ялинами з боків*» (Староста: 75), «*В смарагді квіти пламеніють*» (Староста: 83).

Автор у збірці використовує пряме значення *синього* кольору, зокрема звертається до образу неба через синій колір та його відтінки: «*У небо синє лагідно вдивлявся*» (Староста: 30), «*В небі ніжитья блакить*» (Староста: 20).

Чільне місце посідають квіти: «*Фіалки скалками синіють*» [Староста 2005: 19], «*Синіє в травах цвіт фіалки*» [Староста 2005: 87]. Квіти волошки письменник порівнює з «синню води»: «*У диво-квітку обернула. / А як була, мов синь води*» [Староста 2005: 74], а також із голубими очима Василя «*Блакитні очі хлопець мав... / Сподобав дівчину Василь... / Русалка весело сміялась – Сама у хлопця закохалась... / У*

диво-квітку обернула... / Русалки бродять у житах. / Волошки голубі збирають» (Староста: 74).

Для змалювання кольору очей автор використовує такі гамми: сірий («У даль **очима сірими зорить»** (Староста: 7)), блакитний («**Блакитні очі хлопець мав»** (Староста: 73)), голубий («Дивилась в **очі голубі»**), синій («Сподобав дівчину Василь, / В очах її незвичну синь») (Староста: 74), тоді як інші кольоративи (чорні, карі, зелені) відсутні.

Цікавим із погляду кольористики є вірш «Дивний скарб», адже в ньому поет змальовує кольори квітів через коштовні скарби природи: «Блискучий діамант – ромашка, / Цнотлива лілія – буришин, / Що дивна бірюза – волошка. / До неба тягнеться люпин. / Ірис блищить сапфіром ясно, / Червоно сальвії горять, / Дарує мальва перли красно, / Віночки маків височать» (Староста: 83).

Отже, Петро Староста у збірці поезій «Яблунева заметіль» найбільше послуговується такими кольоративами, як білий, чорний, сивий, зелений і синій, що пов'язано із життя поета та його переосмисленням буття, із його станом душі. Невивченність творчості Петра Старости дає можливість у подальшому дослідити спадщину письменника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іншаков А. Кольоративи в поезіях В. Стуса / А. Іншаков [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/Uzer/Downloads/spml_2011_16-1.pdf

2. Лоцинова І. С. Кольоративи у творчості письменників Дніпропетровщини / І. С. Лоцинова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <file:///C:/Users/Uzer/Downloads/117-201-1-SM.pdf>

ДЖЕРЕЛА

1. Староста П. І. Яблунева заметіль. Поезії / П. І. Староста. – Хмельницький : Видавець Цюпак А. А., 2005. – 102 с.

Валентина Колісніченко (м. Вінниця)
Наук. керівник – д. філол. н., проф. Павликівська Н. М.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ТИПИ ЕРГОНІМІВ МІСТА ВІННИЦІ

Упродовж останніх десятиліть спостерігається динамічний розвиток ергономії – специфічного ономастичного розряду, до якого входять назви суб'єктів господарської діяльності. Вивчення цього різновиду пропріативів було започатковане в другій половині ХХ століття такими відомими ономастами, як Ю. О. Карпенко, Є. С. Отін, Н. В. Подольська, О. В. Суперанська.

Вивчення власних назв різноманітних об'єктів діяльності належить до актуальних лінгвістичних досліджень, що пов'язано з їхніми словотвірними особливостями, прагматичним навантаженням та специфікою функціонування. Ергонімний простір тісно пов'язаний з мовною ситуацією загалом, оскільки в назві певного підприємства, через зміст ергоніма проступають характеристики мовного колективу та норми поведінки.

Ергоніми, безумовно, належать до класу власних назв, оскільки їм притаманні такі ознаки, як співвіднесення з одиничним денотатом, диференціація однакових речей, наявність трьох аспектів значення – доономастичного, ономастичного, відономастичного, поступова втрата етимологічного значення, особливості акту найменування, специфіка написання, актуалізація в мовленні, віддзеркалювання у свідомості у вигляді уявлень, а не понять, на відміну від загальних назв. Створення назв потребує відповідальності й уваги з боку мовців, які обирають різноманітні джерела їх творення, щоб назви не набували якихось негативних асоціацій чи не завдавали незручності при використанні [Жуков 2015: 39].

Ергоніми міста Вінниці вивчені недостатньо, що й становить актуальність та новизну дослідження.

Мета статті – проаналізувати особливості функціонування ергонімів у комунікативному просторі м. Вінниці. Для досягнення поставленої мети визначено найбільш поширені структурно-семантичні моделі ергонімів та з'ясовано мотивацію їхнього вибору.

Для реалізації поставленої мети поставлено такі завдання:

- 1) вивчити особливості функціонування ергонімів;
- 2) класифікувати матеріал за семантикою та лексичною базою, мотивами номінації.

Проаналізувавши найменування комерційних підприємств м. Вінниці, ми виділили такі смислові групи ергонімів відповідно до лексем, які лежать в їхній основі:

1. Предметна лексика – це група, яка містить назви предметів, продуктів, лексеми узагальнювальної семантики – «Одяг з Європи», «Якісна канцелярія», «Кінопалац», «Сан Технік», «Аптека», «Родинний магазин одягу», «Перукарня-сервіс», «Шаурма».

2. Лексика просторової та локальної тематики:

а) топоніми (макро- та мікротопоніми) – «Франція», «Оптима Херсон», «Версаль» (готелі), «Арбат», «Джалінго» (магазини одягу та взуття), «Chicago» (ресторан), «Україночка» (магазин продуктів), «Вінниця», «Львівська цукерня» (заклади харчування), «Тифліс», «Шанхай», «Прага», «Європа», «Меделін», «Ізюм», «Прованс» (ресторани), «Варшава» (супермаркет), «Мед Поділля» (ресторан).

б) назви водних об'єктів – «Південний Буг» (готель), «Колиба над Бугом» (ресторан).

3. Власні назви:

а) особові імена та прізвища – «Софія» (готель), «Чехов», «Плюшкін» (заклади харчування), «Вікторія» (перукарня),

«Анастасія», «Беатріче» (ресторани), «Челентано» (піцерія), «Солоха», «Доктор Гурвін» (ресторани), «Дар'я», «Кароліна», «Ірен» (перукарні).

б) імена казкових, літературних та міфологічних персонажів – «Фенікс» (готель), «Шахерезада» (готель), «Фея», «Галатея» (перукарня), «Кузя» (магазин канцелярських товарів).

4. Назви, пов'язані з рослинним та тваринним світом – «Орхідея» (магазин одягу), «Смерека» (ресторан-бар), «Кенгуру» (одяг та взуття), «Лайм» (ресторан), «Лаванда» (магазин одягу та взуття), «Сакура», «Мальва», «Зебра», «Апельсин» (салони-перукарні) тощо.

5. Дорогоцінні та напівдорогоцінні камені – «Вінниця Кристал», «Діамант-Л», «Алмаз-Е» (ювелірні магазини), «Платинум» (банк) та ін.

6. Космічні назви – «Меркурій» (магазин одягу), «Юнона» (перукарня).

7. Емоційно-оцінні номінації – «Віртуоз» (перукарня), «Буржуй» (готель).

8. Лексика з семантикою престижності – «Модна точка», «Подіум», «Спокуса», «Грація» (магазини одягу та взуття), «Модерн», «Бомонд» (перукарні), «Статус» (приватна клініка), «Панська хата» (готель), «Бест» (магазин одягу).

9. Лексика з семантикою ментальної сфери (інтелектуальна продукція) – «Дім книги», «Кобзар» (канцтовари, книги).

10. Іншомовна лексика – «Kleo», «Mangus», «Mrugala», «Stradivarius», «Bershka» (магазини одягу та взуття), «Art Hall», «Royal Beauty House» (салони краси), «Oxford Medical» (приватна клініка), «SmartCinema» (кінотеатр), «Ares», «Сумки-Fashion» (магазини одягу та аксесуарів), «Aura» (ресторан-лаундж бар), «Da Lucio» (ресторан), «Mafia», «New-York-Street Pizza» (піцерія), «Beef-Eater» (арт-паб), «Biker City

Pub», «Royal pub» (паби), «Drive club» (готель-ресторан), «Starvin Coffee», «Coffee to go» (кав'ярні), «La Gazette», «Zharcoff», «Pan Cake», (кафе), «4ROOM» (кафе-клуб), «American Bar&Grill» – «AMBar» (ресторан).

Окрім цього, ми виокремили кілька ергонімів, назви яких асоціюються з:

1. Моральними якостями людини (готель «Добродій»).
2. Переконаваннями (готель «Страйк»).
3. Їжею (кафе «Ізюм», «Картопляна хата»).
4. Фізіологічними властивостями людини (приватна клініка «Пульс»).
5. Оберегами (кафе «Талісман»).

Окремо слід сказати про назви піцерій. У цих найменуваннях домінують лексеми італійського походження, які і вказують на специфіку закладу (як однокомпонентні, так і двокомпонентні), оскільки ця страва італійська – «New-York-Street Pizza», «Піца-парк», «Chili Pizza».

Вважаємо за доцільне запропонувати денотатно-номінативну класифікацію ергонімів, виходячи з їх прагматичної спрямованості. В кожного об'єднання людей є певна мета, яка може слугувати критерієм розподілу таких об'єднань на класи, причому, на думку В. В. Німчука, поповнення та вдосконалення ономастичної термінології є дуже актуальною проблемою, але «кожен термін повинен бути виправданим, має органічно вписуватися в ономастичну терміносистему української мови».

Виходячи з цього, пропонуємо розподілити ергоніми м. Вінниці на шість класів за їх провідною функцією, а саме:

- пресулатоніми – власні назви об'єднань людей, провідною функцією яких є керувати, що здійснюється органами законодавчої та виконавчої влади різних рівнів, наприклад: *Вінницька міська рада*;

- сальвоніми – власні назви груп людей, основною функцією яких є рятування, що відбувається за допомогою спеціальних служб порятунку, таких як *Служба газового господарства, Головне управління ДСНС У Вінницькій області*;

- протекціоніми – власні назви групувань, які призвані охороняти населення від зовнішніх ворогів та внутрішніх негараздів, на кшталт: *Вінницький міський суд, Управління ДМС у Вінницькій області*;

- сервісоніми – тобто об'єднання людей, провідною функцією яких є надання послуг населенню, таких як лікування, навчання, побутові послуги, наприклад: *Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінницька міська клінічна лікарня швидкої медичної допомоги № 2*;

- продуціоніми – власні назви на позначення груп людей, домінантною функцією яких є виробляти та продавати товари, як, скажімо, це роблять *ПАТ «Вінницька кондитерська фабрика», ПрАТ «Вінницька харчосмакова фабрика»*;

- сатисфакціоніми – іменування груп людей, які призначені задовольняти творчі, фізичні та духовні потреби: релігійні, ідеологічні, соціальні, спортивні, естетичні. Сюди, спираючись на об'єктивну реальність, можемо віднести спортивні об'єднання, наприклад, «Авангард», «Спорт Лайф», «Вінницькі вовки» тощо.

За способом утілення ознаки в назві мотивовані ергоніми розподіляємо на реально мотивовані та умовно мотивовані. Реально мотивовані ергоніми безпосередньо вказують на реальний факт, пов'язаний із характером діяльності підприємства та продукцією, яку воно випускає, з його місцезнаходженням, з належністю окремій особі чи групі осіб: «Якісна канцелярія», «Світ сантехніки».

Умовно мотивовані ергоніми ґрунтуються на асоціативних зв'язках, які містять лише натяк на ознаки чи характеристики назви: «Без меж», «Компас» – туристичні агенції.

Отже, лексико-семантичні типи ергонімів м. Вінниці надзвичайно різноманітні, перебувають в стані постійного оновлення, що й зумовлює перспективу подальшого дослідження, зокрема комплексного дослідження ергонімів міста.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жуков А. Є. Лексико-семантичний аналіз ергонімів м. Макіївки / А. Є. Жуков // Вісник Донецької національної академії будівництва і архітектури. – 2015. – №4. – С. 38–39.

2. Зимовець Г. В. Структурно-семантичні та лінгвопрагматичні особливості комерційних назв у сучасних слов'янських мовах / Г. В. Зимовець // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. – 2010. – № 12. – С. 78–85.

*Аліна Косарева (м. Хмельницький)
Наук. керівник – д. філол. н., проф. Торчинський М. М.*

СТРУКТУРА ВЛАСНИХ НАЗВ СТАТЕЙ (НА МАТЕРІАЛІ ПОДІЛЬСЬКИХ ГАЗЕТ)

Ономастика як розділ мовознавства, що вивчає будь-які власні назви та їхню структуру у мові і мовленні в літературній і діалектній сферах, порівняно з іншими науками, є досить молодого [Подольская 1988: 87]. Саме тому багато аспектів і сьогодні залишаються не з'ясованими, незважаючи на те, що ономастика існує уже не як частина лексикології, а як сукупність різноманітних галузей знань.

Особливої уваги заслуговують номінації, засвідчені в засобах масової інформації. Часто завдяки ЗМІ відбувається зміщення, розмивання меж ономастичних полів (сфер співвіднесеності онімів), руйнування узвичаєної ієрархії власних назв. Найменування з одних систем через метонімічні зв'язки підсистем потрапляють в інші [Данильченко 1990: 112].

Н. В. Подольська власні назви «органів періодичного друку, зокрема газет, журналів, інформаційних бюлетенів» кваліфікувала як гемероніми, наприклад: «*Вісті*», «*Наука і життя*», «*Бюлетень Верховного Суду РРФСР*» [Подольская 1988: 46]. Проте нині основну частину інформаційного простору займає телебачення, все активніше функціонує Інтернет, відповідно – все більше інформації отримується за допомогою комп'ютерів. Тому гемероніми повинні включати до свого складу назви всіх різновидів засобів масової інформації: газет, журналів, бюлетенів, телевізійних студій і каналів, радіостанцій, Інтернет-видань тощо. Це дозволяє поділити гемероніми на пресоніми й електроніми (власні назви відповідно друкованих та електронних (телевізійних, радіотрансляційних, інтернетівських) ЗМІ) [Торчинський 2002: 230–231].

Об'єктом нашого дослідження є різновид гемеронімів – пресоніми, зокрема органи періодичного друку Поділля: газети «*Експрес*» (Тернопіль), «*По-українськи*» (Вінниця) і «*Подільські вісті*» (Хмельницький).

Визначимо особливості творення вказаних номінацій. Пресонім «*Експрес*» є онімізованим іменником у формі називного відмінка однини, «*По-українськи*» – онімізованим прислівником, «*Подільські вісті*» – підрядним словосполученням.

Проте основним завданням нашого дослідження є аналіз структури, назв газетних публікацій вказаних вище

друкованих засобів інформації, що вийшли у світ наприкінці січня 2018 року.

У досліджуваних газетах переважають прості (одноосновні) назви. Переважно онімізуються іменники у формі називного відмінка: як однини («Контроль», «Погляд», «Політика», «Репортаж», «Спорт», «Столиця»), так і множини («Акценти», «Акції», «Коментарі», «Подобиці», «Скандали», «Субвенції», «Тарифи», «Ціни»); рідше – прислівники («Віч-на-віч», «Звідусіль», «Наприкінці», «Насамперед»); також один раз зафіксовано вигук («Отакої!»).

Складних номінацій (двоосновних) серед рубриконімів трапляється досить мало. Переважно це власні назви, утворені шляхом онімізації тих лексем, які уже на рівні апелятивів існували як результат словоскладання: («Життя-буття», «Сад-город», «Слово-зброя»). Одиначним є найменування-аббревіатура («Біогаз»).

Найбільш поширені у складі рубриконімів конструкції-словосполучення: насамперед підрядні («Актуальне інтерв'ю», «Важлива розмова», «Ділове життя», «З колегії облдержадміністрації», «Історії з конверта», «Кухонна полицка», «Місцеві новини», «На життєвих перехрестях», «Українська Церква»); рідше – сурядні («Лист і коментар», «Люди і проблеми»).

Серед назв рубрик також епізодично трапляються складні словосполучення: як підрядні («Бліц-аналіз важливих подій в Україні»), так і підрядно-сурядні («Слова від душі і серця»), а також предикативні конструкції: як односкладні («Знай наших»), так і двоскладні («А я роблю так!», «Зорі віщують», «Як це було»).

Серед власне назв статей переважають складені конструкції, зокрема речення, типологія яких досить різнопланова.

В основному це прості двоскладні розповідні речення, які можуть бути як поширеними: повними («Аудитори повертають мільйони», «Держава заборгувала Хмельницькому») і неповними («Моя професія – чумак», «На сани – і в шахту», «Ця робота – для роботів», «Яловичина – це надто дорого»), так і непоширеними («Гроші дорожчають», «Зима ще не прощається»). Як бачимо, неповні конструкції переважають, і причина цього – можливість читачам самим домислити, який зміст можуть мати відсутні компоненти.

Відносно продуктивні й односкладні речення, зокрема означено-особові («Вшануймо Василя Стуса», «Подаруй військовому книгу»), інфінітивні («Де селянам шукати правду?») й неозначено-особові («Склалися усією вулицею на асфальт»). Варто зазначити, що фактично будь-яка номінація тексту: художнього, публіцистичного, ділового, наукового або іншого – це називне (номінативне) речення, хоча не всі синтаксичні побудови мають саме таку структуру (як, наприклад: «Марина, єдина і безальтернативна»).

Складні речення як найменування газетних статей функціонують досить рідко, причому визначальною особливістю такого способу номінації є безсполучниковий тип зв'язку між компонентами («Обережно, мама стріляє», «Холодне серце, крижаний мозок»). Знову ж таки, останній приклад можна кваліфікувати як безсполучникове речення саме на основі твердження про номінативну природу частин складного речення.

У результаті дослідження можна зробити висновок, що серед онімного наповнення проаналізованих газет переважають прості найменування як результат власне семантизації (це, зокрема, стосується назв рубрик) і складені конструкції, такі як підрядні словосполучення і предикативні одиниці (поширені як серед номінацій рубрик, так і статей).

У перспективі – аналіз вказаних пропріальних одиниць на предмет з'ясування дериваційних, лексико-семантичних і мотиваційних особливостей, що дозволить скласти цілісну картину номінаційного процесу на основі такого високо мобільного типу, як власні назви газетних публікацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Данильченко А. В. Особенности функционирования топонимов в языке газеты // Шоста республіканська ономастична конференція: тези доповідей і повідомлень. – І. Теоретична та історична ономастика. Літературна ономастика. – Одеса : Одеський університет імені І. І. Мечникова, 1990. – С. 112–113.

2. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. – Москва : Наука, 1988. – 192 с.

3. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови : монографія. – Хмельницький : Авіст, 2008. – 551 с.

Яна Костишина (м. Хмельницький)

Наук. керівник – д. філол. н., проф. Торчинський М. М.

МОТИВАЦІЙНА СТРУКТУРА ОЙКОНІМІЇ СТАРОКОСТЯНТИНІВЩИНИ

Ойконімія української мови сформувалася на давньосхіднослов'янському ґрунті, зберігши в собі й окремі елементи праслов'янського походження. Ойконіми будь-якого регіону України становлять одне із важливих джерел вивчення історії народу, його мови та культури. Перевагою регіональних студій є те, що таким способом можна охопити усі назви, що функціонували або функціонують на певній території.

Сьогодні ґрунтовно досліджено назви населених пунктів багатьох регіонів України, зокрема Північної Тернопільщини

(І. Воляннюк), Північної Хмельниччини (Н. Герета), Буковини та Одещини (Ю. Карпенко), Рівненщини (Я. Пура), Південно-Західного Поділля (М. Торчинський), Львівщини (Є. Черняхівська), Волині (В. Шульгач), Івано-Франківщини (В. Яцій) та ін.

Інформація стосовно деяких ойконімів Старокостянтинівського району Хмельницької області наявна у топонімічних словниках і довідниках, зокрема у «Словнику власних географічних назв Хмельницької області» Н. Торчинської і М. Торчинського [див.: Торчинська 2008]. Окремі аспекти функціонування власних назв населених пунктів описували Р. Адамчук, О. Байдич, Т. Борболук, Д. Бучко, К. Валігура, Л. Волощук, І. Гарнага, Ю. Гжимайло, В. Задворний, М. Євтушок, О. Журко, В. Ковальчук, В. Онойко, В. Павлюк, Я. Пура, І. Стасюк.

Однак комплексний аналіз назв населених пунктів Старокостянтинівщини не проводився, що і зумовлює актуальність теми статті.

Об'єктом нашого дослідження стали власні назви поселень, а предметом – мотиваційна структура ойконімії вказаного регіону. Безпосередньо описуються 97 сучасних номінацій.

Визначальним етапом у характеристиці тих компонентів, які беруть участь у виникненні оніма, є з'ясування мотиву номінації, тобто причини, яка зумовила з-поміж багатьох варіантів можливих найменувань вибір лише одного, який і став власною назвою. Підстави для виникнення пропріативів можуть бути досить різноплановими: наприклад, для топонімів – це те, що характеризує різні об'єкти, їхнє місцезнаходження, враження від них, культове чи ідеологічне призначення об'єкта тощо [Суперанская 1973: 245].

Власне мотиваційна класифікація ґрунтується передусім на тій ознаці денотата, яка покладена в основу його власної

назви. Мотиваційне значення встановлюється «на основі семантичного співвідношення похідних слів та їхніх твірних і виражається за допомогою словотворчого форманта» [Герета 2004: 62]. Його суттю є визначення «первинної, етимологічної семантики назви, коли враховуються екстралінгвальні, мотиваційні відношення між об'єктивною реальністю і мовним процесом» [Суперанская 1973: 112].

За М. М. Торчинським, ця класифікація має спиратися на основну ознаку денотата. У зв'язку з цим, він поділяє власні назви на апотропейні, асоціативні, ідеологічні, квалітативні, локативні, меморіальні, номінальні, патронімічні, посесивні, символічні, ситуативні, сутнісні та темпоральні, а також найменування з комбінованою та невідомою мотивацією [див.: Торчинський 2010: 186].

Квалітативні власні назви виникли на основі різних зовнішніх чи внутрішніх характерних ознак [Торчинський 2010: 187]: *Березне* (назва мотивована флоролексемою «береза»), *Веселе* (номінація похідна від прикметника «веселий»), *Зеленці* (в основі ойконіма – прикметник «зелений»), *Красносілка* (назва характеризує поселення – «красне село», тобто гарне), *Миролобне* (найменування вказує на ознаку – «любити мир»), *Чорна* (в основі ойконіма – прикметник «чорний»).

Родові власні назви вказують на людей, об'єднаних спільною родовою належністю [Торчинський 2010: 187]: *Баглаї* (ос. н. Баглай), *Гнатки* (ос. н. Гнатко), *Деркачі* (ос. н. Деркач), *Драчі* (ос. н. Драч), *Ємці* (ос. н. Ємець), *Іршики* (ос. н. Іршик), *Круглики* (ос. н. Круглик), *Ладиги* (ос. н. Ладига), *Пихтії* (ос. н. Пихтій), *Половинники* (ос. н. Половинник), *Северини* (ос. н. Северин), *Хижники* (ос. н. Хижник).

Локативні власні назви локалізують місцезнаходження своїх денотатів [Торчинський 2010: 188]: *Берегелі* (номінація мотивована ГТ «берегелі» – «лука, що розкинулася на березі

ріки»), *Верхняки* (ойконім вказує на розташування поселення на вершинах горбів Авратинської височини, східні відроги якої мають назву Верхняки), *Вишнопіль* (найменування характеризує місцезнаходження поселення – «вишне поле», тобто верхнє), *Дубина* (в основі назви – ГТ дубина» зі значенням «дубовий ліс»), *Загірне* (номінація мотивована ГТ «загір'я» – «місцевість за горою»), *Криниця* (ойконім походить від ГТ «криниця»), *Круча* (найменування мотивоване ГТ «круча» – «крутий схил гори»), *Ланок* (суфіксальний дериват від ГТ «лан»), *Пеньки* (назву виводять від апелювати «пеньок»), *Підгірне* (ойконім мотивований ГТ «підгір'я» – «підніжжя гори; місцевість біля підніжжя гори»), *Степок* (в основі назви – ГТ «степ» зі значенням «невеликий польовий простір за межами лісу; луг на підвищенні з рослинністю, подібною до степової; відкритий безлісий простір із чорноземами»), *Хутори* (назва мотивована ГТ «хутір» зі значенням «відокремлене селянське господарство разом із садибою власника).

Патронімічні власні назви стосуються предків, найменування яких стали основою для новостворених онімів [Торчинський 2010: 189]. До патронімічних належать насамперед ті оніми, в яких засвідчено зв'язок з особовими назвами: *Бовкуни* (ос. н. Бовкун), *Бутівці* (ос. н. Бутко), *Вербородинці* (ос. н. Верборода), *Воронківці* (ос. н. Воронко), *Грибенінка* (ос. н. Гребень), *Григорівка* (ос. н. Григор), *Громівка* (ос. н. Гром), *Демківці* (ос. н. Демко), *Йосипівка* (ос. н. Йосип), *Лисинці* (ос. н. Лис), *Мальки* (ос. н. Малко), *Махаринці* (ос. н. Махар), *Немирівка* (ос. н. Немира), *Огіївці* (ос. н. Огій), *Партиці* (ос. н. Парта), *Пашківці* (ос. н. Пашко), *Радківці* (ос. н. Радко), *Райки* (ос. н. Райко), *Раштівка* (ос. н. Рашто), *Решнівка* (ос. н. Решно), *Самчики* (ос. н. Самчик), *Самчинці* (ос. н. Самко), *Семиреньки* (ос. н. Семиренко), *Сербинівка* (ос. н. Серб), *Стецьки* (ос. н. Стецко), *Яремичі* (ос. н. Ярема).

Посесивні іменування характеризують денотат за правом власності на нього [Торчинський 2010: 189]. Такими можемо вважати ойконіми: *Андронівка* (ос. н. Андрон), *Губин* (ос. н. Губа), *Губча* (ос. н. Губа), *Жабче* (ос. н. Жаба), *Ілляшівка* (ос. н. Ілляш), *Калинівка* (ос. н. Калиновські), *Кантівка* (ос. н. Кантовський), *Капустин* (ос. н. Капуста), *Караїмівка* (засн. села – народ «караїми»), *Киселі* (ос. н. Кисель), *Коржівка* (ос. н. Корж), *Костянець* (ос. н. Кость), *Кучівка* (ос. н. Куча), *Лажева* (ос. н. Лажко), *Левківка* (ос. н. Левко), *Малишівка* (ос. н. Малиш), *Мартинівка* (ос. н. Мартиновські), *Морозівка* (ос. н. Мороз), *Нападівка* (ос. н. Нападовські), *Немиринці* (ос. н. Немира), *Оріхівка* (ос. н. Оріх), *Писарівка* (ос. н. Писар), *Попівці* (в основі назви – апелятив «піп»), *Прохорівка* (ос. н. Прохор), *Сахнівці* (ос. н. Сахно), *Сковородки* (ос. н. Сковородка).

Меморіальні власні назви увічнюють пам'ять про людей, події або інші реалії [Торчинський 2010: 189]: *Ленінське* (назва, присвоєна в честь В. І. Леніна), *Шевченка* (назва, присвоєна в честь українського поета Т. Г. Шевченка).

Ідеологічні власні назви пов'язані з поглядами певної соціальної групи, прославляють основні ідеологічні постулати [Торчинський 2010: 189]: *Першотравневе* (назва села мотивована назвою свята: 1 травня – Міжнародний день солідарності трудящих), *Червона Семенівка* (варіант назви мотивований назвою події – Жовтнева революція).

Символічні – це такі оніми, чия мотивація будується на певних конотаціях, і ці додаткові семантичні відтінки трансформують оніми в символи [Торчинський 2010: 190]: *Веснянка* (назва мотивована лексемою «весна»), *Вербівочка* (назва мотивована флоролексемою «верба»).

Комбіновану мотивацію мають переважно складні і складені власні назви, компоненти яких вказують на різні ознаки, що лягли в їхню основу [Торчинський 2010: 192]:

Великий Чернятин (посесивно-квалітативна: ос. н. Чернята і квалітативний прикметник, що вказує на розмір поселення), *Великі Мацевичі* (патронімічно-квалітативна: ос. н. Мацко і квалітативний прикметник, що вказує на розмір поселення), *Волиця-Керекешина* (локативно-посесивна: «волиця» – «село з вільними поселенцями», ос. н. Керекеша), *Малий Вишнопіль* (локативно-квалітативна: іменник вказує на місцезнаходження поселення, а квалітативний прикметник – на розмір), *Малий Чернятин* (посесивно-квалітативна: ос. н. Чернята, квалітативний прикметник, що вказує на розмір поселення), *Малі Мацевичі* (патронімічно-квалітативна: ос. н. Мацко і квалітативний прикметник, що вказує на розмір поселення), *Новоселиця* (локативно-квалітативна: назва складається з квалітативного прикметника «новий» та адміністративно-географічного терміна «село»), *Старий Остропіль* (посесивно-квалітативна: відантропонімна назва (місто Острозького), ускладнена квалітативним прикметником), *Старокостянтинів* (посесивно-темпоральна: ос. н. Константин, а прикметник вказує на час заснування).

Отже можна стверджувати, що політичний та соціально-економічний розвиток суспільства сприяв широкому побутуванню посесивних, патронімічних і родових назв населених пунктів, які здебільшого мотивувалися антропонімами. Найбільш уживаними серед них були суфіксальні утворення на *-івк-а*, *-івц-і*, *-инц-і* та назви у формі називного відмінка множини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Герета Н. М. Ойконімія північної Хмельниччини : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / Н. М. Герета. – Київ, 2004. – 209 с.
2. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Супеанська. – Москва : Наука, 1973. – 366 с.

3. Торчинська Н. М. Словник власних географічних назв Хмельницької області / Торчинська Н. М., Торчинський М. М.. – Хмельницький : Авіст, 2008. – 556 с.

4. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови : монографія / М. М. Торчинський. – Хмельницький : Авіст, 2008. – 548 с.

5. Торчинський М. М. Структура, типологія і функціонування онімної лексики української мови : дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / М. М. Торчинський. – Київ, 2010. – 502 с.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ГТ – географічний термін

Ос. н. – особова назва.

Оксана Кулик (м. Вінниця)

Наук. керівник – д. філол. н., проф. Павликівська Н. М.

ОЙКОНІМІЯ ЛІТИНСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ: СТРУКТУРНО- СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

Питання семантичної структури назв населених пунктів належить до актуальних проблем сучасної ономастики. Ойконіми дають уявлення про розвиток української мови у тісному взаємозв'язку з історією нації, оскільки вибір тієї чи тієї ознаки як основної під час номінації географічної реалії зумовлюється інтересами населення, які, у свою чергу, залежать від певних соціально-економічних, психологічних та інших факторів. І ця особливість може бути якнайповніше розкрита саме у процесі семантичного аналізу ойконімічної лексики.

Актуальність дослідження полягає в тому, що станом на сьогодні ойконімія Літинського району Вінницької області зі

структурно-семантичного погляду ще не досліджувалася. Окремі аспекти вказаної проблеми знаходимо лише у працях Л. Л. Дикої, яка займається вивченням ойконімікону всього Поділля, у краєзнавчих нарисах Г. І. Денисенка та В. Є. Любченка.

На сучасному етапі розвитку української ономастики домінують регіональні дослідження назв населених пунктів, у яких або аналізується ойконімікон певної території загалом (Д. Г. Бучко, М. М. Габорак, Н. М. Герета, Ю. О. Карпенко, В. В. Лобода, М. М. Торчинський, Є. М. Черняхівський, В. П. Шульгач та ін.), або ж функціонування та продуктивність окремих моделей (Д. Г. Бучко, З. О. Купчинська, О. А. Купчинський, М. П. Мриггод, Л. Н. Радьо, І. Б. Царалунга).

Об'єктом дослідження є ойконіми як невід'ємний елемент лексичного складу української мови.

Предмет дослідження – ойконімія Літинського району Вінницької області у структурно-семантичному аспекті.

Метою роботи є аналіз ойконімікону Літинського району Вінницької області в структурно-семантичному аспекті, визначення основних способів утворення назв населених пунктів у зв'язку з навколишнім середовищем та особливостями людської діяльності.

Вітчизняні та зарубіжні ономасти за семантикою твірної основи визначали різні групи ойконімів, але всі класифікації зводилися переважно до поділу власних географічних назв на відонімні та відапелятивні. Така систематизація, як зауважує Ю. Редько, зумовлена тим, що «назви населених пунктів утворювалися, головним чином, двома шляхами: по-перше, за своїм краєзнавчим характером, і, по-друге, від особових назв, причому цих значно більше» [Редько 1958: 228].

Традиційно ойконіми за структурою поділяють на прості, складні та складені. Одним із новіших типів в ойконімії

Вінниччини є складні та складені назви, оскільки більшість із них утворилися для іменування нового поселення на відміну від уже існуючого однойменного ойконіма [Дика 2012б: 116].

Найчисельнішу групу ойконімікону Літинського району становлять прості назви населених пунктів відапелятивного походження, яких виявлено 54 одиниці: *Антонівка* – ойконім, який утворився перенесенням загальної назви сорту яблук «антонівка» у назву населеного пункту; *Балин* – ойконім, утворений суф. сп. від назви місцевого рельєфу «балка» + суф. *-ин-*; *Бірків* – ойконім, утворений суф. сп. від назви місцевого рельєфу «бір» + суф. *-к-, -ів-*; *Бруслинів* – ойконім, утворений суф. сп. від назви рослини «брусниця» (спільний праслов'янський корінь *brus, brusinika - брусниця) + суф. *-л-, -ин-, -ів-*; *Бруслинівка* – так само як *Бруслинів*; *Вербівка* – ойконім, утворений суф. сп. від назви рослини «верба» + суф. *-ів-, -к-*; *Вишенька* – ойконім, який утворився перенесенням зменшено-пестливої форми загальної назви ягоди «вишенька – вишня» у назву населеного пункту; *Вінниківці* – ойконім, який утворився суф. сп. від назви місцевого рельєфу «віннік» (низовина) + суф. *-ів-, -ц-*; *Гончарівка* – ойконім, який утворився суф. сп. від назви людини за видом діяльності «гончар» + суф. *-ів-, -к-*; *Горбівці* – ойконім, що утворився суф. способом від назви місцевого рельєфу «горб» + суф. *-ів-, -ц-*; *Городище* – ойконім, який утворився перенесенням загальної назви «городище» (стародавнє земляне укріплення, залишки стародавнього міста) у власну; *Громадське* – ойконім, який утворився суф. сп. від «грумада» + суф. *-ськ-*; *Журавне* – ойконім, що утворився суф. сп. від «журавка» (джерело води) + суф. *-н-*; *Залужне* – ойконім, що утворився суф.-преф. сп. від назви місцевого рельєфу – преф. *за-* + «луг» + суф. *-н-*; *Івча* – ойконім, що утворився суф. сп. від назви рослини «іва» (верба) + суф. *-ч-*; *Іскриня* – ойконім, що утворився суф. сп. від «іскра» + суф. *-ин-*; *Кам'янка* – ойконім,

що утворвся суф. сп. від прикметника кам'яна (кам'яна річка, що тут протікає) + суф. -к-; **Кільянівка** – ойконім, назва якого зумовлена глинястим (тюрк. *killi – глина) характером місцевості; **Кожухів** – ойконім, утворений суф. сп. від назви одягу «кожух» + суф. -ів-; **Кулига** – ойконім, що утворився перенесенням назви невеликої галявини в лісі, розчищеної під ріллю «кулига»; **Лісне** – ойконім, що утворився суф. сп. від «ліс» + суф. -н-; **Літинка** – ойконім, що утворився від назви болотистої місцевості «літ» + суф. -ин, -к-; **Лука** – ойконім, що утворився перенесенням назви коліна річки «лука» у назву населеного пункту; **Малинівка** – ойконім, що утворився суф. сп. від назви місця в окремій ділянці річки, багатой малиною «малинове» + суф. -ів-, -к-; **Медведівка** – ойконім, що утворився суф. сп. від назви тварини «медвідь» + суф. -ів-, -к-; **Осічок** – ойконім, що утворився суф. сп. від назви рослини «осика» + суф. -ч-, -ок-; **Пеньківка** – ойконім, що утворився суф. сп. від «пеньки» + суф. -ів-, -к-; **Підлісне** – ойконім, що утворився преф.-суф. сп. від назви місцевості – преф. під- + «ліс» + суф. -н-; **Ріжок** – ойконім, що утворився суф. сп. від назви квітки «рожа» + суф. -ок-; **Садове** – ойконім, що утворився суф. сп. від «сад» + суф. -ов-; **Селище** – ойконім, що утворився перенесенням назви поселення людей «селище» у назву населеного пункту; **Соколівка** – ойконім, що утворився суф. сп. від назви птаха «сокіл» + суф. -ів-, -к-; **Сосни** – ойконім, що утворився перенесенням множинної назви дерева «сосна – сосни» у назву населеного пункту; **Теси** – ойконім, що, ймовірно, утворився способом усічення назви виду діяльності «тесати»; **Трибухи** – ойконім, що утворився перенесенням назви нутрощів тварин «требухи» у назву населеного пункту; **Яблунівка** – ойконім, що утворився суф. сп. від назви фрукту «яблука» + суф. -ів-, -к-.

Як бачимо, зазначена категорія ойконімів утворюється переважно суфіксальним способом. Найпродуктивнішими

суфіксами виступають суф. *-ів-* та *-к-*, значно рідше фіксується префіксально-суфіксальний спосіб та перенесення загальної назви у власну.

Другу за чисельністю групу ойконімів Літинського району становлять прості ойконіми відонімного походження, їх зафіксовано 18 одиниць: **Багринцівці** – відпатронімний ойконім: патронім *багринівці* «рід чи підлеглі Багриня» перейшов у назву населеного пункту з первісним значенням «поселення, яке заселяють багринівці» [Дика 2012б: 95]; **Гавришівка** – ойконім, що утворився суф. сп. від прізвища *Гавриш* + суф. *-ів-, -к-*; **Дашківці** – відпатронімний ойконім: патронім *дашківці* «рід чи підлеглі Дашка < Данила» перейшов у назву населеного пункту з первісним значенням «поселення, яке заселяють дашківці»; **Дяківці** – відпатронімний ойконім: патронім *дяківці* «рід чи підлеглі Дяка» перейшов у назву населеного пункту з первісним значенням «поселення, яке заселяють дяківці»; **Іванцівці** – відпатронімний ойконім: патронім *іванівці* «рід чи підлеглі Івана» перейшов у назву населеного пункту з первісним значенням «поселення, яке заселяють іванівці»; **Кусиківці** – відпатронімний ойконім: патронім *кусиківці* «рід чи підлеглі Кусика» перейшов у назву населеного пункту з первісним значенням «поселення, яке заселяють кусиківці» [Дика 2012а: 96]; **Літин** – ойконім, що утворився суф. сп. від імені литовського воєводи, який тут проживав, *Літа* (*Літк*) + суф. *-ин-*; **Лукашівка** – ойконім, що утворився суф. сп. від імені *Лукаш* + суф. *-ів-, -к-*; **Матяшівка** – ойконім, що утворився суф. сп. від імені *Матяш* + суф. *-ів-, -к-*; **Миколаївка** – ойконім, що утворився суф. сп. від імені *Микола* + суф. *-ів-, -к-*; **Мкулинці** – відпатронімний ойконім: патронім *микулинці* «рід чи підлеглі Микули < Микула» перейшов у назву населеного пункту з первісним значенням «поселення, яке заселяють микулинці» [Дика 2012а: 96]; **Олександрівка** – ойконім, що утворився суф. сп. від імені

Олександр + суф. -ів-, -к-; *Осолинка* – ойконім, що утворився від імені графа Осолинського, який мав маєток у цій місцевості; *Петрик* – ойконім, що утворився від імені запорізького козака Петрика; *Супрунів* – ойконім, що утворився суф. сп. від імені *Супрун* + суф. -ів-; *Українка* – ойконім, що утворився суф. сп. від назви країни *Україна* + суф. -к-; *Уладівка* – ойконім, що утворився від назви маєтку Потоцьких, який тут знаходився, Уладівка (Uia dɥwka); *Шевченка* – ойконім, що утворився від прізвища *Шевченко*.

Отже, найпродуктивнішими способами утворення назв населених пунктів у цій групі ойконімія є суфіксальний та перехід пароніма у власну назву.

Наступна група назв населених пунктів Літинського району – це складні ойконіми, що становлять 5 одиниць. Нами виявлено 2 моделі їхнього творення: 1) поєднання прикметника з іменником-апелятивом: *Білозірка* < прикм. біла + апел. зірка; *Краснопілка* < прикм. красна (у значенні «гарний») + апел. Пілка (у значенні «пілка < пола – половина одягу»); *Лисозірка* < прикм. лиса + апел. гірка; *Новоселиця* < прикм. нове + апел. село; 2) поєднання іменника-оніма з іменником-апелятивом: *Іванопіль* < онім Іван + апел. -піль (грец. polis – «місто»).

Найменшу частину серед усього ойконімікону Літинського району становлять складені назви населених пунктів. Їх зафіксовано лише 3.

Проаналізувавши складені ойконіми України, мовознавець Д. Бучко відзначив, що поява та семантичне наповнення атрибутів завжди були зумовлені екстралінгвальними факторами. Дослідник виділив три типи атрибутів у складених ойконімах: 1) атрибути, які безпосередньо характеризують поселення за різноманітними ознаками; 2) атрибути, які характеризують поселення за їх зв'язками, відношеннями до інших об'єктів на місцевості;

3) атрибути, які характеризують поселення за їх відношенням до конкретної людини [Бучко 2004: 16–17].

Вважаємо за доцільне скористатися поданими Д. Бучком принципами номінації атрибутів аналізованого типу ойконімів і відповідно до них проаналізувати назви поселень, виявлених нами на території Літинщини: *Літинські Хутори* – ойконім, атрибут якого характеризує поселення за його зв'язком з іншими об'єктами на місцевості, оскільки атрибут *Літинські* вказує на розташування поселення (*Хутори* – ойконім відапелятивного походження, що утворився переходом множинної назви сільського поселення «хутір» у власну назву населеного пункту) біля смт Літина; *Майдан-Бобрик* – ойконім, атрибут якого характеризує поселення за його відношенням до конкретної людини, оскільки атрибут *Бобрик* (прізвище козака Хоми Бобрика [Яхно 1998: 272]) вказує на належність поселення (*Майдан* – ойконім відапелятивного походження, що утворився переходом назви широкої частини вулиці «майдан» у власну назву населеного пункту) козаку Хомі Бобрику; *Пиківська Слобідка* – ойконім, атрибут якого характеризує поселення за його зв'язком з іншими об'єктами на місцевості, оскільки атрибут *Пиківська* вказує на розташування поселення (*Слобідка* – ойконім відапелятивного походження, що утворився суфіксальним способом від назви великого селища «слобода» + суф. -ід-, -к-) біля с. Пиків.

Отже, аналіз ойконімікону Літинського району Вінницької області зі структурно-семантичного погляду засвідчив, що серед усіх ойконімів Літинщини найчисленнішу групу становлять прості назви відапелятивного походження, які утворилися переважно від назв рельєфу, місцевості, рослин та тварин. Меншу групу становлять прості ойконіми відонімного походження, які утворилися від імен та прізвищ людей, що, ймовірно, проживали на певній території. Найменш поширеними виявилися складні та складені назви

населених пунктів, які, як уже зазначалося, Л. Л. Дика відносить до нових типів, бо вони утворилися для найменування відносно нових поселень. Тому можна зробити висновок, що така перевага однойменних ойконімів свідчить про те, що в Літинському районі Вінницької області давно існуючі поселення значно переважають над новими.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бучко Д. Г. Кілька уваг про атрибути в складених ойконімах / Д. Г. Бучко // Студії з ономастики та етимології. – 2004. – С. 16–21.
2. Дика Л. Л. Ареал поширення ойконімів на -івці, -инці на території Східного Поділля протягом XIV-XX ст. / Л. Л. Дика // Рідне слово в етнокультурному вимірі : зб. наук. праць. – Дрогобич : Посвіт, 2012а. – С. 94–99.
3. Дика Л. Л. Складні та складені ойконіми Східного Поділля: семантика та структура / Л. Л. Дика // Рідне слово в етнокультурному вимірі : зб. наук. пр. – Дрогобич : Посвіт, 2012б. – С. 116–124.
4. Редько Ю. К. Взаємозв'язок між українськими прізвищами і топонімічними назвами / Ю. К. Редько // Питання слов'янського мовознавства. – Львів, 1958.
5. Янко М. П. Топонімічний словник України : словник-довідник / М. П. Янко. – Київ, 1998. – 430 с.

Анна Луценко (м. Вінниця)

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.

ЗВУКОВА ВАРІАТИВНІСТЬ ЛЕКСИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ НАЗВСТРАВ ТА НАПОЇВ В ЦЕНТРАЛЬНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ

Мова – функціональна система, яка постійно зазнає змін. Результатом мовних змін досить часто стає варіант. Варіативність характерна як і для літературної, так і діалектної

мови, тому значного оберту набрало дослідження варіативності в сучасній діалектології.

Теорія варіантності, відома з давніх часів, завжди привертала увагу лінгвістів і справедливо вважається однією з найсуперечливіших у сучасному мовознавстві. Це пояснюється тим, що лише повне і багатоаспектне вивчення цього явища дасть змогу зрозуміти принципи і закони, внутрішню логіку функціонування мови.

Актуальність нашої розвідки зумовлена тим, що звукова варіативність лексики на позначення продуктів харчування і страв подільського говору не була об'єктом системного вивчення [Подільський ... 2013].

Проблема варіативності / варіювання / варіантності мовного знаку була об'єктом уваги багатьох лінгвістів, зокрема теорію варіативності досліджували З. Богословська [Богословська 2006], Л. Вербицька [Вербицька 1998], П. Гриценко [Гриценко 1990], М. Карп'юк [Карп'юк 1979], А. Критенко [Критенко 1967].

Джерельна база нашої розвідки нараховує 72 номінативні одиниці тематичної групи лексики «Назви страв та напоїв», зафіксованих у центральноподільських говірках 8 населених пунктах Вінницької області за питальником Й. Дзендзелівського [Дзендзелівський 1987].

О. Ахманова у «Словнику лінгвістичних термінів» трактує поняття «варіантність», як різноманітність, різнотипність мови, що визначаються різними умовами її вживання, а також відмінностями в соціальній і територіальній приналежності осіб, що говорять [Ахманова 1969: 45].

Звукова варіативність діалектної мови різноманітна. Змінам, заступленню піддаються як голосні, так і приголосні звуки. П. Гриценко у монографії «Ареальне варіювання лексики» виділяє за зовнішніми характеристиками два основні різновиди змін звукового складу слова (морфеми):

1. Зміни, що відбуваються у межах сталої звукової довжини слова.

2. Зміни, що поєднуються з подовженням чи скороченням слова [Гриценко 1990: 56].

Серед першого типу виділяємо різновид фонемних замін, що виникають унаслідок повного заступлення однієї фонемі іншою (субституція). Це явище характерне як для системи вокалізму, так і консонантизму.

У системі голосних засвідчені такі вияви звукового заступлення:

[e] – [и] *де|рун* (3–4) – *ди|рун* (3–6) ‘оладки з тертої картоплі’; *мо|рожино* (4) – *мо|рожено* (4) ‘морозиво’; *пек|ти* (1–4) – *пик|ти* (3–4) ‘пекти’; *фарше|рована* |*риба* (3) – *фарши|рована* *риба* (3–4) ‘фарширована риба’;

[и] – [а] |*лити* (3–4) – |*л’ати* (3–4) ‘лити’;

[у] – [о] *бу|же|н’іна* (4) – *бо|же|н’іна* (3–4) ‘запечене м’ясо’; *кулу|туха* (1) – *коло|туха* (1, 3–6) ‘розтертий сир з сметаною та молоком’; *ку|ліш* (1–4) – *ко|л’іш* (1–4) ‘куліш’;

[і] – [и] *гру|д’інка* (3–4) – *гру|динка* (2) ‘грудинка’; *по|в’ідло* (4) – *по|видло* (3) ‘варення’;

[а] – [о] *а|шейок* (3–4) – *о|шейок* (4) ‘ошийок’; *ком|пот* (4) – *кам|пот* (4) ‘компот’; *кан|ф’ета* (4–6) – *кон|ф’ета* (4) ‘цукерка’; *ка|тл’ети*(3–4) – *кот|л’ети* (3–4) ‘котлети’;

[e] – [а] *сер|дел’ки* (3) – *сар|дел’ки* (4) ‘товста коротка сосиска’;

[o] – [i] *ро|с’:ол* (3) – *ро|с’:іл* (3) ‘рідина у квашених продуктах’; *с’ік* (3–4) – *сок* (3) ‘сік’;

[i] – [e] |*ж’іл’е* (4) – |*же|л’е* (3–4) ‘желе’.

Субституція в системі приголосних фонем засвідчена в таких групах зівуків:

[p’] – [p] |*р’ажанка*(4,7) – |*ражанка* (4) ‘топлене незбиране молоко заквашене сметаною’; *ве|чер’а* (3–4) –

ve|чeра (3–4) ‘вечеря’; ga|p’ачe (3–4) – ga|pачe (3–4) ‘який має гарячу температуру, сильно нагрітий’ ‘перша страва’ (3–4);

[п] – [ў] лeп|кiй (про хліб) (3) – лeў|кiй (про хліб) (4) ‘недопечений хліб’, ‘хліб з неякісного борошна’;

[т] – [т’] |п’iдмoлoт’ (3–4) –|п’iдмoлoт (4) ‘розчина, закваска для тіста’;

[й] – [н’] м|йacо (4) –м|н’acо (3) ‘м’ясо’;

[д] – [т] c’i|л’oдкa (3–4) – c’i|л’oткa (3–4) ‘невелика морська промислова риба, яку вживають у засоленому або копченому вигляді’;

[т] – [т’] |тyл’кa (4) –|т’yл’кa (3–4) ‘дрібна морська засолена риба’;

[г] – [г] мaмa|лигa (3–8) – мaмa|лигa (3–4) ‘каша з кукурудзяного борошна’;

[к]– [г] д|жикa (3–4) – д|жигa (4) ‘гостра приправа, що має густу консистенцію, готується з томатів’;

[л] – [в] oл’iў|йe (3–4) – oв’iл’|йe (4), ‘салат, з овочів із майонезом, який традиційно готують на Новий рік’;

[з] – [ш] рoз|чинa (1–2, 4) – рoш|чинa (7) ‘розчина, закваска для тіста’;

[т] – [ш], [п] – [х] |кeпчyх (4), |кeтчyп (4) ‘кечуп’.

Типовими змінами, що відчутно трансформують вихідну структуру слова є поява протетичних і епентичних приголосних звуків, приставних і вставних голосних, нерегулярна втрата приголосних і голосних у різних позиціях [Гриценко 1990: 83].

Типовою зміною структури слова в досліджуваних говірках є явище протези, зокрема поява протетичного [г]: o|б’iд(1–4) – go|б’iд (1–4) ‘обід’; oл’iў|йe (3–4) – гол’iў|йe (4) ‘салат, з овочів з майонезом, який традиційно готують на Новий рік’; oдбиў|н’i (3–4) – годбиў|н’i (4) ‘відбиті і прожарені шматочки м’яса’; o|л’iй (3–4) – go|л’iй (3–7) ‘олія’.

Серед варіативних змін, що пов'язані з подовженням слова, у досліджуваних говірках фіксуємо і явище епентези *суш^lн'а* (3–4, 7) – *суши^lн'а* (1, 4, 6) ‘сушені фрукти’. Інколи подовження слова призводить до зміни родового значення: *о^lл'їй* (3–4) – *о^lл'їйа* (3–4, 8) ‘олія’.

Втрата етимологічних чи нових усталених звуків і звукосполучень – процес, протилежний появі неетимологічних елементів структури слова; він охоплює різні за характером окремі звуки чи звукосполучення початку середини чи кінця слова [Гриценко 1990: 92]. У досліджуваних говірках фіксуємо явище афери – відпадиння початкового голосного: *ад^lжика* (3–4) – *д^lжика* (3–4); ‘гостра приправа, що має густу консистенцію, готується з томатів’; *уз^lвар* (3–4) – *звар* (1, 4) ‘солодка рідка страва з сушених фруктів, ягід, зварених у воді’, *глеу^lкиї* (про хліб) (3–4) – *леу^lкиї* (про хліб) (4) ‘недопечений хліб’, ‘хліб з неякісного борошна’.

Утрата звуків у середині слова (синкопа) – явище багатопланове, тому не завжди можна остаточно з'ясувати умови його появи. У досліджуваних говірках зафіксовано такий випадок синкопи: *коу^lба^lса* (3) – *коба^lса* (3–4) ‘продукт харчування, приготовлений з м'ясного фаршу, круп і т. ін., якими начиняють кишку або оболонку зі штучної плівки’.

Отож, найпоширенішими виявились міни, що відбуваються в межах сталої звукової довжини слова, а саме явище субституції (26 кореляційних пар, 72%). Цей тип мовних змін переважає в системі вокалізму – 18 кореляційних пар, 69% від загальної кількості субституційних пар. Відповідно зміни, що поєднуються з подовженням чи скороченням слова, малочисленні – 10 корелятивних пар, що становить 28% від загальної кількості зафіксованих варіантів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – Москва, 1969. – 288 с.

2. Богословская З. М. Диалектная вариантология: лексикологический и лексикографический аспекты : автореф. дис. ... доктора филолог. наук : спец. 10.02.01 – русский язык / З. М. Богословская. – Томск, 2006. – 39 с.

3. Вербицька Л. А. Вариативность как основная черта развивающейся системы / Л. А. Вербицька / Славистический сборник : В честь 70-летия профессора П. А. Дмитриева : сб. ст. – Санкт-Петербург : Изд-во С.- Петерб. ун-та, 1998. – С. 36–44.

4. Гриценко П. Ю. Ареальне варіювання лексики / П. Ю. Гриценко. – Київ : Наук. думка, 1990. – 272 с.

5. Дзендзелівський Й. О. Програма для збирання матеріалів до Лексичного атласу української мови – Київ : Наук. думка, 1987. – 300 с.

6. Карп'юк М. Д. До питання про класифікацію варіантів слова / М. Д. Карп'юк // Мовознавство. – 1979. – № 3. – С. 59–61.

7. Критенко А. П. Звукові варіанти слова / А. П. Критенко // Мовознавство. – 1967. – № 1. – С. 68–79.

8. Подільський говір: Бібліографічний покажчик / Уклад. : І. В. Горофянюк, Н. Д. Коваленко, Т. М. Тищенко. – Вінниця : ТОВ фірма «Планер». – 2013. – 141 с.

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

1. с. Нападівка, Калинівський район, Вінницька обл.
2. с. Мирне, Калинівський район, Вінницька обл.
3. с. Іванів, Калинівський район, Вінницька обл.
4. с. Дружелюбівка, Калинівський район, Вінницька обл.
5. с. Лука-Лемешківська, Вінницького район, Вінницька обл.
6. с. Росоша, Липовецький район, Вінницька обл.
7. с. Сербинівці, Жмерницький район, Вінницька обл.
8. с. Сутиски, Тиврівський район, Вінницька обл.

Тетяна Марчук (м. Вінниця)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.

СТРУКТУРНА ОРГАНІЗАЦІЯ БДЖІЛЬНИЦЬКОЇ ЛЕКСИКИ В ГОВІРЦІ СЕЛИЩА ЧЕРНІВЦІ ЧЕРНІВЕЦЬОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

*«Не стане бджіл – не стане людей
зовсім, того що ніц ніхто такого
лікарства ні з чого не зробить, як
бджола нам дає, але наші люди ще
не розуміють цього. Всі ми живемо від
бджоли».* (П. Д. Коваль)

На сучасному етапі більшість науковців схиляється до думки про те, що діалектну мову потрібно вивчати як систему. За слушним зауваженням І. Муромцева, «дослідження словникового складу української мови неможливе на сучасному етапі без належної уваги до особливостей внутрішньосистемної організації як самої лексики, так і мови в цілому» [Муромцев 1987: 46]. Тому останнім часом у слов'янському мовознавстві активізувалося вивчення різних тематичних груп лексики (ТГЛ).

Актуальність нашого дослідження зумовлюється тим, що сучасна діалектологія тяжіє до системного вивчення лексики, аналізу її тематичних груп і недостатньою вивченістю ТГЛ бджільництва в українському мовознавстві, зокрема на території Поділля.

Проаналізувавши напрацювання українських діалектологів у вивченні тематичної групи бджільництва, зауважимо, що ця тема дійсно є мало досліджуваною. Досить тривалий час після публікації праці «Полесская терминология пчеловодства» В. Антохіної та М. Никончука [Антохіна 1968]

цей архаїчний пласт лексики не потрапляв до поля зору науковців. Але на початку ХХІ століття зацікавленість дослідників цією темою зростає, і найбільше була досліджена Т. Тищенко [Тищенко 2008], У. Мовною [Мовна 2015].

Продовжуючи традиції вищезазначених науковців ми провели дослідження, емпіричною базою якого стали власні записи діалектного мовлення мешканців селища Чернівці Чернівецького р-ну Вінницької обл. (3 год. 48 хв.) за програмою-питальником для збирання лексики українських говорів А. Поповського [Поповський 1982].

Нашими інформаторами були:

1) Антонюк Франц Йосипович, 1944 р. н., освіта – 10 класів, народився і все життя прожив у смт Чернівці Чернівецького р-ну Вінницької обл.

2) Дячишин Іван Петрович, 1946 р. н., освіта – 10 класів, народився і все життя прожив у смт Чернівці Чернівецького р-ну Вінницької обл.

3) Коваль Петро Дем'янович, 1938 р. н., освіта – 5 класів, народився і все життя прожив у смт Чернівці Чернівецького р-ну Вінницької обл.

Проведене дослідження дало підстави розглядати бджільницьку лексику як самостійний тематичний комплекс, що вирізняється своєрідною структурною організацією, специфікою взаємозв'язків між одиницями лексико-семантичних груп. У процесі аналізу бджільницької лексики нам вдалось виокремити 15 лексико-семантичних груп (ЛСГ): ЛСГ назв бджоли, ЛСГ назв атрибутів бджільництва, ЛСГ назв вуликів, ЛСГ назв частин вулика, ЛСГ назв продуктів бджільництва, ЛСГ назв кормів, ЛСГ назв процесів у бджільництві, ЛСГ назв дій, ЛСГ назв станів бджіл, ЛСГ назв місцевостей, ЛСГ назв частин тіла бджоли, ЛСГ назв шкідників бджіл, ЛСГ назв хвороб бджіл, ЛСГ назв бджолиних звуків, ЛСГ назв бджолиного розплоду.

Серед усіх ЛСГ найскладнішою за будовою є ЛСГ назв бджоли. Вона представлена 4 семантичними підгрупами (СП): СП назв бджіл за походженням, СП назв бджіл за породою, СП на позначення назв бджіл за фізіологічною будовою, СП назв мертвих бджіл.

За походженням бджоли поділяються на одомашнених та диких. Нами було зафіксовано такі назви диких бджіл: *мел'їпони* (1), *дина'р'ї* (3).

У СП назв бджіл за породою виявлено такі лексеми: *каў'каска* (1), *ук'райінс'ка степо'ва* (1, 2), *ро'с'їйс'ка степо'ва* (1), *'карн'їка* (1), *їта'л'їйска* (3), *кар'пацка* (3).

СП назв бджіл за фізіологічною будовою охоплює три семантичних мікрогрупи (СМ):

1. СМ назв бджоли, яка розмірами більша від робочої і відтворює потомство: *'матка* (1, 2, 3).

СМ назв матки поділяється на 3 семантичні ряди: СР назв матки, від якої виводяться трутні, СР назв матки, яку вирощують бджоли, СР назв матки за віком.

- СР назв матки, від якої виводяться трутні: *тру'тоўка* (2).

- СР назв матки, яку вирощують бджоли: *св'їшчева* (2).

- СР назв матки за віком: *ста'ра 'матка* (1), *'мама* (1) *'матка, яка давала потомство'*, *моло'да 'матка* (1), *'дочка* (1) *'матка, яка не давала потомства'*.

2. СМ назв бджоли, яка виконує функцію запліднення: *т'рутєн'* (1, 2, 3), *'трут* (2).

3. СМ назв бджоли без репродуктивної системи: *ро'боча бджо'ла* (1, 2, 3), *ро'боча пчо'ла* (2).

СМ назв робочої бджоли поділяється на такі семантичні ряди (СР): СР назв робочої бджоли, яка викрадає мед, СР назв бджоли відповідно до її функцій.

1. СР назв робочої бджоли, яка викрадає мед: *злод'їйку'вата* (1), *во'роўка* (2), *крадун'ка* (3).

2. СР бджоли відповідно до функцій, які вона виконує поділяється на 5 семантичних мікрорядів (СМР):

СМР 1 назв бджоли, яка доглядає за розплодом: *'бджола вихо'вател'ка* (3), *н'ан'ка* (2); СМР 2 назв бджоли, яка охороняє вулик від стороннього втручання: *ох'рана* (2); СМР 3 назв бджоли, яка забезпечує вулик запасом пилку: *тайа шо не'се пил'цу* (2), *'т'і шо 'нос'ат пил'ок* (3); СМР 4 назв бджоли, яка займається пошуком медоносних масивів: *'бджоли-роз'в'ідники* (1), *роз'в'етка* (2); СМР 5 назв бджоли, яка очищає вулик від мертвих бджіл або покриває їх шаром воску: *т'а шо зачиш'чайє 'вулик* (2);

СП назв мертвих бджіл: *п'ід'мор* (3).

Також не менш розгалуженими є й інші ЛСГ лексики бджільництва, зокрема ЛСГ назв атрибутів бджільництва, яка представлена 4 семантичними підгрупами; ЛСГ назв вуликів, що складається з 2 семантичних підгруп; ЛСГ назв частин вулика, що містить у собі 2 семантичні підгрупи, 2 семантичні мікрогрупи; ЛСГ назв продуктів бджільництва, у складі якої 2 семантичних підгрупи, 1 семантична мікрогрупа, 4 семантичних ряди та ін. Найпростішими за будовою є ЛСГ назв станів, ЛСГ назв частин тіла бджоли, ЛСГ назв людини, яка займається бджільництвом, які не поділяються на менші одиниці.

Розгалуженість бджільницької лексики зумовлена позамовними чинниками: процес догляду за бджолами – це комплекс специфічних за технологією процесів, здійснення яких потребує спеціального інвентарю, пристосувань та ін. Тому структурна організація діалектної лексики бджільництва є складною, багатоаспектною. Вона має як великий практичний, так і евристичний потенціал, є не тільки самодостатнім матеріалом для лінгвістичного дослідження, а й має загальногуманітарну цінність, оскільки вона певною мірою відбиває факти історії, етнографії українців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анохина В. В. Полесская терминология пчеловодства / В. В. Антохина, М. В. Никончук // Лексика Полесья (Материалы для полесского диалектного словаря). – Москва, 1968. – С. 320–366.
2. Мовна У. Традиційне бджільництво українців : словник етнографічних термінів / Уляна Мовна; НАН України, Ін-т народознавства. – Львів, 2015. – 360 с.
3. Муромцев І. В. Про системну організацію лексики сучасної української мови / І. В. Муромцев // Укр. мова і літ. в школі. – 1987. – № 2. – С. 46.
4. Поповський А. М. Програма-питальник для збирання лексики українських говорів: Бджільництво, овочівництво, садівництво. – Дніпропетровськ : ДДУ, 1982. – С. 3–10.
5. Тищенко Т. Лексика бджільництва Східного Поділля. – Умань : РНЦ «Софія», 2008. – 88 с.

Оксана Мельник (м. Вінниця)

Наук. керівник – д. філол. н., проф. Павликівська Н. М.

ЕРГОНІМОЛЕКСЕМИ КОНФЕСІЙНОЇ СЕМАНТИКИ

Вивчення української конфесійної лексики до останнього часу перебувало на периферії мовознавчих досліджень і здійснювалось переважно вченими діаспори, які зосереджували свою увагу на її окремих групах, насамперед християнській церковній термінології: її діалектних особливостях і тематичному поділі (Є. Грицак, О. Горбач, П. Ковалів), етимології та шляхах запозичення (П. Ковалів, І. Огієнко, О. Горбач), акцентуації та правописі (І. Огієнко) тощо [Огієнко 1978: 12].

Конфесійна лексика – це окремий розряд лексичних одиниць, що характеризуються спільним стильовим значенням, яке, нашаровуючись на предметно-понятійний зміст, виступає компонентом загальної семантики та вказує на усталене вживання лексеми в конфесійному різновиді сучасної української літературної мови, тобто несе в собі додаткову «непредметну» інформацію й точно сигналізує про сферу побутування слова, у якій його денотативно-сигніфікативний елемент передається оптимально [Огієнко 1978: 12]. Проте лексика конфесійного змісту в ономастиці мало досліджувана. Розглянемо ергоніми Вінниччини конфесійної семантики, враховуючи те, що на сьогодні це доволі об'ємний пласт онімного простору, наш реєстр налічує .

Ергонімні утворення конфесійної семантики останнім часом (після розпаду Радянського Союзу) можна помітити не тільки для позначення колективів монастирів (монастеріоніми) або церков (церквоніми). З'являються при церквах школи-сади (конфесіошколоніми: *Школа-сад при Хресто-Воздвиженському Храмі св. Миколая, недільна школа, недільна школа при Спасо-Преображенському кафедральному соборі, Недільна школа при товаристві «Українсько-Грецька Думка»*), семінарії (конфесіо-унтер-школоніми: *Українська Теологічна Семінарія*), крамниці з церковним приладдям, літературою конфесійного змісту (конфесіопрагматоніми: *Церковна лавка Храма Блаженої Ксенії Петербурзької*), книгарні та навіть ювелірні крамниці (конфесіопрагматоніми: *Ювелірна лавка при Хресто-Воздвиженському Храмі св. Миколая*).

У місті Вінниці на сьогодні налічується вісім храмів (церквонімів): *Спасо-Преображенський кафедральний собор, Церква Святого Вознесіння Господнього, П'ятничанський храм Різдва Богородиці, Свято-Миколаївський храм, Свято-Воскресенський храм, свято Іоано-Богословський храм, Храм*

Блаженної Ксенії Петербурзької, Храм Стрітення Господнього.

За кількістю релігійних організацій Української православної церкви Київського Патріархату (233 конфесіо-організаціонімів) Вінницька область посідає сьоме місце в Україні.

Українська автокефальна православна церква має єпархію (конфесіопресалутонім: *Вінницька єпархія Української автокефальної православної церкви*), 50 громад (районо-конфесіорегнаторонім: *Барська громада Української автокефальної православної церкви*), братство (районо-конфесіорегнаторонім: *Вінницьке братство Української автокефальної православної церкви*), монастир (монастеріонім: *Вінницький монастир Української автокефальної православної церкви*), управління (конфесіопресалутонім: *Управління Вінницької єпархії Української автокефальної православної церкви*) – всього 53 ергоніми, що становить 2,7 % від загальної релігійної мережі області.

Руська православна старообрядницька церква не змінила своєї мережі. Всього діє 10 релігійних громад (районо-конфесіорегнатороніми) офіційно зареєстрованих та 4 конфесіосодаліціоніми – поза реєстрацією.

Українська греко-католицька церква не змінила свою релігійну мережу. Діє 17 організацій з них: 15 громад, 2 чоловічих монастирі (*Вінницький греко-католицький чоловічий монастир, Барський греко-католицький чоловічий монастир*), функціонує 8 недільних шкіл (конфесіошколонім *Недільна греко-католицька школа*). Жіночий монастир діє поза реєстрацією, як представництво *Згромадження сестер служебниць Непорочної Діви Марії м. Львова*.

Незмінною залишається релігійна мережа *Римсько-католицької церкви*. Всього функціонує 131 релігійна

організація (*конфесіоорганізаціоніми*), у т.ч. 114 релігійних громад офіційно зареєстровані (1-діє поза реєстрацією), 13 монастирів (з яких: 7 жіночих і 6 чоловічих), в яких служать 95 монахинь і ченців та 2-і місії. Вінницька область поділена на 4 деканати: Вінницький, Барський, Томашпільський та Шаргородський, які входять до складу Кам'янець – Подільської дієцезії РКЦ.

За кількістю релігійних організацій *Римсько-католицької церкви* (132 конфесіоорганізаціоніми) займає четверте місце в Україні. За кількістю релігійних організацій *Української греко-католицької церкви* (17 конфесіоорганізаціонімів) – сьоме місце в Україні. Протестантизм в області представлений 20 конфесіями. В області нараховується близько 600 *конфесіоорганізаціонімів* протестантського спрямування, що становить майже 30 % від усіх конфесіонімів області.

Найбільш масовою та впливовою організацією протестантів в регіоні залишається *Всеукраїнський Союз об'єднань Євангельських християн-баптистів*, нами зафіксовано 170 конфесіоорганізаціонімів на найменування релігійних громад цієї конфесії (18 – поза реєстрацією), 2 конфесіошколоніми, а саме: *конфесіообер-школонім Духовна семінарія Всеукраїнського Союзу об'єднань Євангельських християн-баптистів* та *конфесіопроф-школонім Духовний коледж Всеукраїнського Союзу об'єднань Євангельських християн-баптистів*, один *конфесіорайоно-організаціонім Управління Всеукраїнського Союзу об'єднань Євангельських християн-баптистів*), один *конфесіомісіонім Місія Всеукраїнського Союзу об'єднань Євангельських християн-баптистів*. Усього 174 найменувань, що становить 8,8 % від усіх конфесіонімів області. Функціонує 100 недільних шкіл (*інтра-школоніми*): *Недільна школа Всеукраїнського Союзу об'єднань Євангельських християн-баптистів*).

За кількістю найменувань релігійних організацій *Всеукраїнський Союз об'єднання Євангельських християн-баптистів* посідає друге місце в Україні.

До напрямку *«Інші релігійні організації ЄХБ»* увійшли найменування незалежних громад ЄХБ, які продовжують процес реєстрації релігійних громад. У нашому реєстрі зафіксовано 8 релігійних громад офіційно зареєстрованих та 3 поза реєстрацією.

Українська уніонна конференція Церкви Адвентистів сьомого дня нараховує 103 релігійні організації (або 5,1% конфесіонінів від загальної кількості), 1 управління і 1 місія. Як і раніше, Церква АСД за кількістю релігійних організацій займає 2 місце серед протестантських організацій області. За кількістю релігійних організацій *Українського Уніону конференції Церков Адвентистів сьомого дня* перше місце в Україні. Функціонує 71 недільна школа.

Церква Адвентистів сьомого дня Реформаційного Руху в області має лише 1 релігійну громаду, що зафіксовано в нашому реєстрі ергонінів Вінниччини.

Релігійні організації *Євангельських християн* на Вінниччині складаються з 6 громад, одна з яких діє поза реєстрацією. Громади малочисленні. Найбільш активна з них Церква *«Ковчег»*.

Всеукраїнський Союз церков християн віри євангельської – п'ятдесятників: діє 41 релігійна громада (конфесіо-організаціоніми) та 1 управління, 15 громад діє поза реєстрацією. Зафіксовано 22 школоніми цієї конфесії.

Союз вільних церков ХЄВ: 62 організації ХЄВ (в т.ч. 4 релігійні громади зареєстровано, 57 – поза реєстрацією, 1 управління), що становить 3,1 % від усієї мережі. Функціонує 43 недільні школи.

Релігійні організації *Українського центру об'єднаної церкви ХВС* складаються з 1 релігійного управління, 1 місії, 1

духовного навчального закладу, а саме: Українська теологічна семінарія та 58-релігійних громад. Релігійне управління діє в м. Вінниці, веде активне релігійне життя. Функціонує 1 недільна школа.

Громади ХВС малочисленні та малоактивні. Громада *Церкви Живого Бога* і громада християнської церкви *«Нове покоління»* особливою активністю на території Вінниччини не визначаються, однак остання стала запроваджувати у практику проведення публічних релігійних заходів із залученням іноземних громадян служителів культу.

Інші харизматичні релігійні організації складаються із 2 релігійних громад: *Церкви Повного Євангелія* в області представлені 40 громадами та 1 релігійним управлінням. 21 релігійна громада *«Церкви Воскреслого Хреста»* входить в об'єднання. Як незалежні діють 19 інших церков *Повного Євангелія*.

Свідків Єгови в області мають 10 офіційно зареєстрованих релігійних громад та 22 – поза реєстрацією, що становить майже 1,6% від усієї мережі.

Протягом кількох років в області не змінюється мережа релігійних громад *Новоапостольської церкви, ЦІХСОД, Німецької євангелічно-лютеранської церкви, Української лютеранської церкви*. Діє по одній релігійній громаді в м. Вінниця .

Також в області діють 3 конфесії іудейських організацій: *Об'єднання іудейських релігійних організацій* – 13 громад, що становить 0,6 % від загальної мережі; *конфесія Прогресивного іудаїзму* – 10 громад та 1 управління; *Об'єднання хасидів Хабад* .

Крім іудейських в області діють релігійні організації: *Організація незалежного духовного центру мусульман України, Товариство свідомості Крішні, Центр Шрі-Чінмоя,*

Святого Духу, Всесвітньої чистої релігії (Сахаджа Йога), Релігійних громад язичників (16 організацій) .

До переліку «Інших окремих, незалежних релігійних організацій» включено релігійні громади: «Громада духовних християн-молокан», «Громада Віри Багаї, церкви Назарян» (3 громади) та «Громада іудео-християн».

Міжконфесійна релігійна організація *Християнська церква «Джерело надії»* також малоактивна і своєю діяльністю особливо не відзначається.

Отже, конфесіоніми – це частина онімного простору, яка презентує сукупність таких онімів, як церквоніми, конфесіо-школоніми, конфесіо-унтершколоніми, конфесіо-прагматоніми, конфесіо-пресалутоніми, кофесіо-організаціоніми, монастеріоніми, конфесіорегнатороніми, конфесіосодаліціоніми. Найбільш численну групу конфесіонімів складають церквоніми (98% від усього зібраного матеріалу).

Конфесіоорганізаціоніми доволі зрозумілі й логічні з універсальною схемою творення ергонімних лексем: відтопонімний прикметник на позначення місця знаходження організації + іменник на позначення єпархії, до якої належить організація + відтеонімний прикметник на позначення імені церкви, незалежно від конфесії.

Похідні церквонімів теж уніфіковані, на кшталт номенклатурних назв, і будуються за кількома схемами:

1) лексема *церква* або *костел* + прикметник у родовому відмінку *святий* або *корінь свято-* + відантропонімний або відтеонімний прикметник або іменник у родовому відмінку (*Костел святої Анни, ; Церква святої Трійці, Церква святого Дмитра тощо*);

2) *корінь свято-* + відпатронімний прикметник з ім'ям святого або свята, на честь якого побудована церква + ойконім на позначення місця знаходження церкви. Може додаватися

конфесіонізм на позначення патріархату, до якої належить громада церкви (*київського патріархату, московського патріархату*), це пов'язано із церковним розколом і останніми політичними подіями в Україні (*Свято-Покровська церква с. Талалаї Погребищенського р-ну, Свято-Праскевська церква с. Обухів Могилів-Подільського р-ну, Свято-Михайлівська церква с. Сьомаки Хмельницького р-ну тощо*);

3) лексема *Хрестовоздвиженська* + лексема церква + ойконім на позначення місця знаходження церкви (*Хрестовоздвиженська церква с.Пултівці Вінницького р-ну, Хрестовоздвиженська церква Сліди Жмеринського р-ну тощо*).

У наступних студіях ми плануємо дослідити частотність однакових церковнімів, їхню мотиваційну складову.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баженов Л. В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX–XX ст.: Історіографія. Біобібліографія. Матеріали. – Кам'янець-Подільський, 1993. – 299 с.

2. Зорівчак Р. П. Ковалів Пантелеймон Кіндратович // Українська мова : енциклопедія. – Київ : Українська енциклопедія, 2000.

3. Огієнко І. Український стилістичний словник (1924) / І. Огієнко // Вид. 2. – Вінніпег : Волинь, 1978. – 504 с.

4. Одарченко П. Наукова діяльність Пантелеймона Ковалева в ділянці мовознавства // Одарченко П. Видатні українські діячі. – Київ, 1999.

*Ілона Ординська (м. Хмельницький)
Наук. керівник – д. філол. н., проф. Торчинський М. М.*

МІКРООЙКОНІМИ СЛАВУТСЬКОГО РАЙОНУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ: СЕМАНТИКО-МОТИВАЦІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА

У ХІХ ст. в Україні, зокрема й на території Волинської губернії, почала формуватися хутірська мережа поселень, до складу якої входили такі поселення, як власне хутори, колонії, фільварки, населені урочища, присілки, висілки, ферми, лісові сторожки, будки тощо. Хутори, висілки, присілки здебільшого закладалися феодалами або багатими селянами на своїх польових землях; переважно це були небагатодвірні поселення. Деякі з них із часом розвинулися до відносно великих населених пунктів, тобто сіл, інші – зникли, проте їхні назви збереглися у структурі мікротопонімії і яскраво відображають історію краю [Торчинська 2009: 293].

Об'єктом нашої статті стали мікроойконіми Славутського району Хмельницької області з погляду їхньої семантико-мотиваційної характеристики. Матеріал для дослідження (140 назв) взято зі «Словника власних географічних назв Хмельницької області» [див.: Торчинська 2008] та з анкет, заповнених мешканцями сіл району.

Власні назви Хмельниччини неодноразово ставали об'єктом вивчення як для ономастів (Д. Бучко, К. Баценко, Н. Грипас, М. Торчинський, Н. Торчинська), так і краєзнавців (О. Байдич, Ю. Гжимайло, С. Демидюк, О. Журко, В. Захар'єв, З. Захар'єва, В. Павлюк, А. Слащук, І. Стасюк), проте вичерпна характеристика місцевого мікротопонімікону, зокрема й мікроойконімікону, відсутня, що й зумовило актуальність теми статті.

У сучасній ономастиці за семантикою твірної основи визначають відонімні, відапелятивні та відонімно-відапелятивні найменування. Розгляд семантики ойконімних основ дозволяє виявити низку лексем, які не зафіксовані в історичних джерелах або зникли із сучасної мови, проте збереглися в найменуваннях поселень, особливо малих.

Відонімні найменування дрібних поселень у досліджуваному районі становлять 42,9 %.

Виокремлення незначних поселень сприяло номінації поселень за іменем їхніх засновників або власників. Зауважимо, що на сучасному етапі часто виникає проблема при визначенні семантики багатьох антропооснов, оскільки втрачені мотиви їх виникнення, тому за основу ми беремо словники власних назв людей М. О. Демчук, І. І. Трійняка, які пропонують різні варіанти імен.

Характеристику відантропонімних найменувань (63,3 %) поєднаємо з характеристикою топоформантів. Так, найбільшу кількість становлять назви із суфіксом **-іvk-а** (34,2 %), який приєднувався як до імен (*Петрівка, Решнівка, Степанівка*), так і до прізвищ або прізвицьк (*Борщівка, Мотівка, Хрестівка*). Зауважимо, що тут наявні і польські варіанти – *Болеславівка*, а також відетнонімний андронім – *Жидівка*. Цей суфікс вважають найбільш пізнім із-поміж усіх присвійних топоформантів.

На власника поселення безпосередньо вказують генітивні (15,8 %) сингулярні (*Германа, Кулінчука, Усова*) та плюральні (*Глінських*) форми, назви із посесивними суфіксами **-іv** (10,5 % – *Грицьків, Киселів, Устинів*), **-ов-о** (2,6 % – *Ходаково*), номінативні сингулярні (7,9 % – *Микитич, Співак, Черняк*) та плюральні (5,3 % – *Козелки, Лучники*) найменування, патронімічний суфікс **-іvц-і** (2,6 % – *Голишівці*), формант **-щин-а**, який вказує на чийсь спадщину (5,3 % – *Галашевщина, Хінценщина*), андронімний суфікс **-их-а**, який свідчить, що

власницею землі за певних обставин могла й бути жінка (5,3 % – *Гончариха, Якубиха*). Посесивними також вважаємо назви *Видорна, Крулична, Солов'є* (7,9 %), в основі яких, найімовірніше, лежить присвійний прикметник.

Часто мікроойконіми мотивувалися назвами найближчих поселень, річок або ж вказували на місцевість, із якої переселилися мешканці висілка, присілка, хутора, тобто мотивуються топонімами (36,7 %). Найбільшу кількість становлять відойконімні похідні (86,4 % від усіх відтопонімних найменувань), які утворювалися різними способами. Продуктивністю характеризуються мікроойконіми, утворені шляхом трансойконімізації, коли назва одного населеного пункту стає назвою іншого без будь-яких змін (31,6 % – *Берездів, Красносілка, Хоровиця*), додаванням відмікротопонімного суфікса **-щин-**а (21,1 % – *Довжанщина, Ровенщина, Селичівщина*), поєднання ойконіма *Кураш* (село Рівненської області) з ад'єктонімом (15,8 % – *Кураш-Нарайвський / Понорський / Улашанівський*), що безпосередньо свідчить про переселенців. Словоскладання із суфіксацією простежується у назві *Велика Правутинщина*, утвореній від ойконіма Великий Правутин.

В основу найменування низки мікропоселень лягли ад'єктоніми (15,8 % – *Велико-Скнитський, Клининський, Хоняківський*), що субстантивувалися. Також виявили назву *Ула*, яку вважаємо усіченим варіантом ойконіма *Улашанівка*.

Відгідронімні назви поселень становлять лише 13,6 % і з'явилися шляхом власне семантизації (*Синява, Хотичин, Чоломін*), що підтверджує думку багатьох науковців щодо неможливості утворення багатьох назв від одного гідроніма.

Часто місцевість, яка мала незначне підвищення, іменували *Кавказ*. Можливо, ця особливість і зумовила появу назви хутора, тобто можна говорити про відхоронімну назву.

Проте не виключено, що першопоселенець або власник мав безпосередній стосунок до Кавказьких гір.

Як свідчать топонімічні дослідження, більшість назв поселень мотивуються прізвищами власників, проте цього не можна сказати про мікроойконімію, оскільки тут часто в основу назви лягали географічні або адміністративно-господарські терміни, флоро- або зоолексеми, інші апелятиви, які певним чином характеризували поселення, вказували на його місцерозташування, власника, якусь особливість тощо. Отже, відапелятивні мікроойконіми Славутського району становлять 50,7 % від загальної кількості назв.

Базовою апелятивною лексикою для мікроойконімів є місцеві географічні терміни (ГТ) (38 %), які відображають особливості місцевості, зокрема рельєф, рослинний покрив тощо. В основі 81,5 % назв цієї групи лежать лексеми у називному відмінку однини (*Гай, Дубина, Клін*) або множини (*Граделі, Зарослі*), тобто відбулася власне семантизація географічних термінів. Решта ГТ ставали назвами шляхом додавання різних афіксів (*Підгута, Заруддя, Під Заборою*), внаслідок конверсії (*Шляхова*) та словоскладання (*Ліс Гай № 2*).

Наступною за кількістю є група мікроойконімів, мотивованих флоролексемами (21,1 %), що вказують на природно-географічні особливості, характеризують рослинний світ, тобто здебільшого є квалітативними і пройшли через мікротопонімний етап. 73,3 % цих назв утворені суфіксальним способом (*Боровщина, Моховець, Ріпище*), причому найбільш продуктивним, як і з-поміж відантропонімних назв, є суфікс - **івк-а** (*Березівка, Калинівка, Соснівка*). Окремі відфлоролексемні найменування мають локативний характер, оскільки утворені або з допомогою просторового прийменника (*Під Тополями, Під Ясен*) або префіксально-суфіксальним способом (*Підольшанка*).

Як уже зазначалося, розвиток дрібновласницького господарства в Україні у ХІХ–І третині ХХ ст. сприяв появі малих поселень, найменування яких мотивувалися різними адміністративно-господарськими термінами (АГТ). У досліджуваному районі такі сутнісні назви становили 9,9 % і мотивувалися номінативними лексемами (*Будка, Сільце, Ферма*).

Нами виявлено лише 1 мікроойконім, мотивований зоолексемою – *Вовківня* (1,4 %).

Окрему групу становлять відприкметникові похідні (12,7 %), які здебільшого мають квалітативне забарвлення, вказують на особливості ґрунтів (*Болотянка, Піщанка*), рослинного покриву (*Зелений*), інші характеристики (*Горжельна, Скарбова*), а також можуть мати і посесивне значення (*Невідомий*).

Решта апелятивів, що мотивують мікроойконіми Славутського району (16,9 %), можна згрупувати таким чином: назви людей за якоюсь ознакою (25 % – *Могіляни, Новосели, Пилити*), звичайні квалітативні апелятиви (16,7 % – *Вітрак, Лагер*), посесивні лексеми (16,7 % – *Княгинин, Майстрів*), назви невідомої мотивації через складність визначити семантику (8,3 % – *Хірановець*). Окремо проаналізуємо складні і складені номінації (33,3 %), утворені на моделями «прикметник + ГТ» (*Білобережжя, Голе Болото, Коритний Майдан*) та «прикметник + АГТ» (*Червоний посілок*).

Третя група мікроойконімів, найменша, – це відонімно-відапелятивні утворення (6,4 %), побудовані за зразком іменниково-прикметникових словосполучень із різними мотиваційними відношеннями, де найбільшу частку (33,4 %) становляться локативно-квалітативні найменування, у структурі яких є вказівка на населений пункт, біля якого

поселення розташоване (*Берездів Цвіт, Буда Бачманівська, Мала Клепівщина*).

Решта найменувань становлять по 22,2 %: посесивно-сутнісні, що вказують на власника і тип поселення (*Ейсмонтівський хутір, Хутір Гретин*), локативно-сутнісні, що характеризують тип поселення і його місцезнаходження (*Аннопільський хутір, Досинський призавгосп*), посесивно-квалітативні, які вказують на власника та якусь ознаку (*Білобережжя, Барський Луг*).

Отже, у структурі мікроойконімії Славутського району Хмельницької області найбільшу кількість становлять відапелятивні найменування, зокрема мотивовані географічними термінами та флоролексемами, які здебільшого мають квалітативне забарвлення. Із-поміж відонімних назв переважають відантропонімні утворення із посесивним значенням. Значну частку становлять і відойконімні локативні назви. Найменше виявлено відонімно-відапелятивних назв, які мають проміжну мотивацію, та найменувань, мотивованих гідронімами і зоолексемами.

Перспективу дослідження вбачаємо в характеристиці інших груп мікротопонімів досліджуваного регіону.

ЛІТЕРАТУРА

1. Торчинська Н. М. Ойконіміїні еквіваленти як засіб номінації поселень (на матеріалі ойконімікону Хмельницької області) / Н. М. Торчинська // *Studia Slavica*. – Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2009. – Вип. 10 – С. 293–299.

2. Торчинська Н. М. Словник власних географічних назв Хмельницької області / Торчинська Н. М., Торчинський М. М. – Хмельницький : Авіст, 2008. – 549 с.

Анастасія Педан (м. Вінниця)
Наук. керівник – д.філол.н., проф. Павликівська Н. М.

НЕОФІЦІЙНИЙ АНТРОПОНІМІКОН СЕЛА ХИЖИНЦІ ВІННИЦЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Антропоніми становлять помітний пласт в мовній картині світу. Паралельно з офіційними найменуваннями (особове ім'я, найменування по батькові (патронім) та прізвище) функціонують також і неофіційні (побутовий варіант імені, прізвисько, або вулична назва). Однак якщо кодифіковані антропоніми вивчено вже досить докладно, то народно-побутова система називання досліджена ще не зовсім достатньо. Тому вивчення неофіційних найменувань, що посідають вагоме місце в антропонімній системі кожного населеного пункту, є перспективним полем для досліджень. Невипадково П. Чучка зазначає: «Ми дивимося на прізвиська як на розкішний заповідник, у якому ще повнокровним життям живе те, що поза ним, в інших антропонімних класах, давно вже безповоротно відійшло в забуття» [Чучка 1969: 168].

Прізвиська як мовне явище зацікавили багатьох лінгвістів (В. Німчука, Г. Аркушина, Г. Бучко, Д. Бучка, З. Нікуліну, І. Козубенко, М. Лесюка, М. Наливайко, М. Торчинського, М. Ушакова, М. Худаша, Н. Ананьєву, О. Антонюк та ін.). Неофіційні іменування монографічно дослідили Н. Павликівська (псевдоніми), П. Чучка (неофіційні іменування Закарпаття), Н. Федотова (прізвиська Луганщини), В. Чабаненко (прізвиська Нижньої Наддніпрянщини), Н. Шульська (неофіційні іменування Західного Полісся).

В ономастиці немає єдиної загальноприйнятої дефініції, яка б повно окреслювала семантику прізвиська.

Прізвисько – вуличне прізвище, кличка – вид антропоніма, неофіційне особове іменування, яким середовище індивідуалізує

або характеризує особу. Термін в українській мові фіксується з XIV ст. Прізвиська – найчисленніший, найрізноманітніший клас антропонімів. Майже всі вони однопоколінні і в спадок передаються рідко [Чучка 2000: 494].

«Словник української мови» подає таке визначення: «Прізвисько – найменування, яке іноді дається людині (крім справжнього прізвища та імені) і вказує на яку-небудь рису її характеру, зовнішності, діяльності, звичок» [Словник ... 1997: 108].

О. Вербовецька зауважує, що «номінатори за допомогою прізвиськ називають конкретну особу, оцінюють її, характеризують, підкреслюють в денотаті якусь визначну рису або декілька рис зовнішності, характеру, поведінки, місця проживання і т. ін., тобто таких рис, якими носій відрізняється від інших осіб» [Вербовецька 2007: 113].

Ю. Редько пропонує таке визначення: «Прізвисько – це неофіційна, незафіксована документами особова власна назва. Виникнення прізвиськ завжди було мотивоване, і його значення добре зрозуміле як носієві, так і тим, хто прізвисько вигадав. Прізвиськом користується відносно невелика кількість людей... Прізвисько має найчастіше насмішкуватий, глузливий характер, і через те носій переважно не любить, коли його так називають» [Редько 2007: 8].

Прізвиська – це багатий, оригінальний матеріал, що містить інформацію про культуру й побут населення певної території, про традиційні способи виробництва, міграційні процеси, особливості суспільного устрою громади, спосіб мислення народу тощо. Саме тому вивчення значення прізвиськ, виявлення причин їхньої появи є важливими завданнями ономастичної науки.

Неофіційний антропонімікон села Хижинці Вінницького району Вінницької області не був досліджений до цього часу, що й зумовило вибір теми нашої публікації.

Мета дослідження – проаналізувати зібрані методом опитування неофіційні найменувань села Хижинці Вінницького району Вінницької області.

Об'єктом дослідження стали прізвиська мешканців села Хижинці Вінницького району Вінницької області. Ми проаналізували 105 неофіційних іменувань.

Предмет дослідження – специфіка номінації українських прізвиськ та їхні функціонально-мотиваційні особливості.

Відомо, що неофіційні антропоніми побутують в українському селі. Хижинці – це мальовниче село у Вінницькому районі Вінницької області. За легендами його назва походить від слова «хижа» – хатина. Історики ХІХ ст. відзначали, що воно славалося теслярами, які будували хати. Село це давнє, про що свідчить радіальна забудова, яка вже рідко сьогодні зустрічається в Україні. Найдавніші згадки відносять до ХVІ–ХVІІ ст.

Неофіційні назви виникають і функціонують у тому мікроколективі (сільська вулиця), де створений простір близькості між його учасниками. Спостерігаючи один за одним, іменувачі постійно помічають якісь деталі чи ознаки, які відрізняють особу від інших.

Відповідно до цього неможливо розробити єдину класифікацію прізвиськ. Тому в ономастиці існує декілька класифікацій неофіційних найменувань за різними критеріями.

Серед жителів Хижинець прізвиська мають представники різних вікових та соціальних груп.

За основу поділу досліджуваної лексики на групи ми обрали класифікацію М. Наливайко [Наливайко 2012: 341–344]. Дослідниця поділяє всі прізвиська на індивідуальні та сімейно-родові. До індивідуальних зараховуємо відапелятивні та відантропонімні найменування. До відапелятивних прізвиськ належать:

- **Прізвиська за зовнішніми ознаками носія:** *Батон* (пухкий), *Блоха* (мала, непримітна людина), *Борода* (має велику

бороду), *Будула́й* (носить густу, довгу бороду), *Гарбу́з* (має кругле обличчя), *Горба́тиха* (батько був горбатим), *Горобе́ць* (малий), *Гуса́к* (має довгу шию), *Жо́лудь* (малий, круглий), *Кабан* (товстий), *Кабані́ха* (велика), *Кабатьо́рка* (мала, низька людина), *Караме́лька* (має смуглявий колір шкіри і карі очі), *Колобо́к* (кругле лице), *Кульга́вий*, *Лі́сий*, *Перебійні́с* (був зламаний ніс), *Сова́* (великі очі), *Цапо́к* (має борідку, як у цапа), *Чо́рний* (смуглявий), *Щур* (має малі зуби).

○ **Прізвиська за родом діяльності носія:** *Бари́шник* (дід був комірником, торгував), *Гарма́та*, *Ге́нерал*, *Голові́ха* (голова сільради), *До́ктор* (за професією ветеринар), *Ко́шик* і *Кошопле́т* (одні зі старожилів, що займаються виготовленням кошків), *Круподе́р* (дер різні крупи на жорнах), *Мі́лк* (продає коров'яче молоко жителям села), *Міро́шник* (вимірював вагу круп), *Палама́рник* (допомагає батюшці під час служби), *Перна́тий* (розводить домашню птицю), *По́лиця́й*, *Полко́вник* (військове звання), *Полко́вничка* (чоловік був полковником), *Пошта́рка* (розвозить пошту в селі), *Ру́ль* (працює механіком), *Танкі́ст* (був танкістом в армії), *То́кар* (працював токарем), *Шку́ра* (знімає кролячі шкури).

○ **Прізвиська за особливостями мовлення носія:** *Бо́мчик* (бубонить під ніс), *Бурку́н*, *Ме́кало*, *Пона́хі* (у воду завжди заходив тільки «по пахви», але не міг це правильно вимовити), *Рі́кало* (дуже чітка вимова звука [р]).

○ **Прізвиська за вчинками, пригодами носія:** *Бесе́да* (замість слова розмовляти, говорить бесідувати), *Ковбаса́* (любив, щоб на святковому столі завжди була ковбаса), *Поля́рник* (носить дуже теплу хутряну шапку), *Рі́ба* (любить казати «рибочка» моя), *Цига́нка* (вийшла заміж за цигана), *Цу́цик* (всіх псів називав цуциками).

○ **Прізвиська за національною ознакою носія:** *Америка́нець* (колись жив в Америці), *Испа́нія* (переїхав жити в Барселону), *Итали́ць*, *Лях* (мати полячка).

○ **Прізвиська за рисами характеру носія:** *Баран* (впертий), *Брехун*, *Галайда́* (криклива), *Гапо́н* (дивний, неспокійний), *Дранак* (нехазяйновита людина, ледачий), *За́ець* (тихий, полохливий), *Крику́н*, *Ку́рка* (криклива, сварлива жінка), *Лис* (хитрий), *Махму́д* (спокійний), *Мелько́* (багато говорить), *Пі́вень* (сварливий), *Теліна́ло* (говорить щось недоречно), *Філо́соф* (часто роздумує, мрійливий), *Хрю́кало* (під час розмови видає звуки схожі на хрюкіт).

В окрему групу виділяємо **невмотивовані** прізвиська, мотиви виникнення яких уже давно забулися: *Га́луб*, *Гусле́й*, *Го́ша*, *Кліс*, *Маця́к*, *Ця́цька*.

Відантропонімі прізвиська. У народнопобутовій антропонімії села Хижинці активно функціонують родичівські (генесіонімі), відіменні прізвиська та відпрізвищеві прізвиська.

Родичівські або родинні (генесіонімі) прізвиська.

○ **Патроніми** – прізвиська за іменем, прізвищем, прізвиськом батька: *Бугі́* (прізвище батька Буговський), *Вані́нкова* (прізвисько отримала від імені батька (Іван), *Кає́тиха* (батько мав польське ім'я Каєта́н), *Кано́н* (від імені по батькові Канонович), *Товкачі́* (прізвище батька Товкачов).

○ **Пропатроніми** – прізвиська за іменем, прізвищем, прізвиськом діда: *Мефодо́вкові* (дід мав ім'я Мефодій), *Самсо́н* (дід звався Самсон).

○ **Матроніми** – прізвиська за іменем, прізвищем, прізвиськом матері: *Мале́ниха* (ім'я матері Олена, «Лена»).

○ **Відіменні прізвиська:** *Мі́ма* (за іменем Михайло, «Міша»), *Па́штєт* (від імені Павло, «Паша»), *Соло́мка* (від імені Соломія).

○ **Відпрізвищеві прізвиська:** *Божо́к* (від прізвища Боженко), *Ви́шня* (від прізвища Вишаровський), *Гедзьо́к* (від прізвища Гедзь), *Зе́лень* (від прізвища Зеленовський), *Кабачі́ха* (від прізвища Кабак), *Ке́чиха* (від прізвища Ке́ча), *Коржі́ха* (від прізвища Корж), *Морозі́ха* (від прізвища Мороз), *Товкачі́ха* (від

прізвища Товкач), *Туриха* (від прізвища Тур), *Чорна*, *Шаман* (від прізвища Шаманський).

○ **Відтопонімні прізвиська:** *Гагарін* (вулиця Гагаріна), *Зеленькі* (Зеленькові левади), *Коза́* (вулиця Козівка), *Космона́вт* (вулиця Космонавтів), *Панькі́* (село Паньківка), *Пеньо́к* (вулиця Пеньківка).

Ми проаналізували 105 неофіційних найменувань. Здебільшого прізвиськам притаманні індивідуальність, конотативне забарвлення і вмотивованість. Мотивацію більшості із наведених найменувань можуть пояснити лише люди старшого покоління. Найпоширенішими виявилися прізвиська за зовнішніми ознаками носія (20 номінацій) та за родом діяльності осіб (20 найменувань).

Прізвиська, особливо давні, містять багато цікавого: в них і застарілі слова, і «буйна» фантазія авторів, і спостережливість, і вміння виділити в людині такі риси, які одразу ж характеризують і того, кому дається прізвисько, і тих, хто його давав.

Розглянуті прізвиська є цікавим лексичним і етнографічним матеріалом. Вивчення їх допомагає глибше вникнути в історію нашого народу, умови його життя та розкрити глибинний характер людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вербо́вецька О. С. Індивідуальні прізвиська Тернопільщини, мотивовані назвами тварин / О. С. Вербо́вецька // Науковий вісник Чернівецького університету. Збірник наукових праць. Слов'янська філологія. – Чернівці, 2007. – С. 114–118.

2. Наливайко М. Я. Неофіційна антропонімія сучасного села / М. Я. Наливайко // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2012. – Вип. 56, ч. 1. – С. 340–346.

3. Редько Ю. К. Передмова / Ю. К. Редько // Словник сучасних українських прізвищ : У 2 тт. – Львів : НТШ, 2007. – С. 6–9.

4. Словник української мови: в 11 т. – Т.8. П / РАН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – Київ : Наукова думка, 1997. – 929 с.

5. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття : дис. ... доктора філол. наук : спец. 10.02.01. – українська мова / П. П. Чучка. – Київ, 1969. – 671 с.

6. Чучка П. П. Прізвиська / П. П. Чучка // Українська мова : енциклопедія / ред. кол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголова), Зяблюк М. П. та ін. – Київ : Укр. енцикл., 2000. – С. 494.

*Анна Подпонаровська (м. Вінниця)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.*

ТРАДИЦІЙНА ОБРЯДОВІСТЬ ПОДОЛЯН: ОСОБЛИВОСТІ РОДИЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ В ГОВІРЦІ СЕЛА ЯРИШІВКА ТОМАШПЛЬСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Родильний обряд є одним із найочікуваніших явищ традиційної народної духовної культури, тому що народження дитини було принциповою подією, що ставала фактичним визнанням сім'ї. Українські родильні обряди були об'єктом наукових досліджень багатьох вчених, зокрема М. Бігусяка [Бігусяк 1997]. У значній кількості праць подано опис родильної лексики в контексті культурної традиції окремих говірок: С. Гвоздевич [Гвоздевич 1997] дослідила лексику родинної обрядовості поліщуків, Н. Гаврилюк [Гаврилюк 1994] проаналізувала формули-міфи про народження дітей у говірках українського Полісся і суміжних територій, М. Бігусяк [Бігусяк 1997], досліджуючи лексику традиційних сімейних обрядів у гуцульському говорі, акцентує увагу й на родильному, С. Богдан [Богдан 1996] дослідила назви дітей у західнополіських говірках.

Мета нашої розвідки – це визначення структури родильного обряду в центральноподільських говірках

Вінниччини, дослідження номінацій його учасників, з'ясування функціонування тих чи інших обрядів.

Емпірична база дослідження – записи говіркового мовлення з одного населеного пункту Вінницької області, а саме села Яришівки Томашпільського району, здійснені за програмою для збирання етнолінгвістичних матеріалів Р. Сердеги [Сердега 2008].

У родильному обряді Г. Гримашевич [Гримашевич 2012] виділяє три етапи: передпологовий, власнепологовий і післяпологовий.

Передпологовий, власнепологовий цикли описують, зазвичай, звичаї, уявлення, повір'я, обрядові дії, для збереження вагітності та успішного перебігу пологів.

Для позначення передпологового циклу використовують досить обширну лексику, наприклад, для позначення поняття 'вагітна' використовують: *б'ір'емен:а* або *ў по^ложен'і*, якщо ж жінка на великому терміні вагітності то вживають: *на сно^с'ах: коли во^на т'іл'ки заб'ір'емен':іла то ше була спо^коїна а ўже йак була на сно^с'ах при^едумуваў со^б'і ро^боту шоб не си^ед'іти б'іл'а нейі // йак була ў по^ложен'і на трет'ій м'іс'ац' н'ісл'а свад'би //* (Шклярук А. І., 1948 р.н.).

Також відомо багато праць, які описують звичаї та повір'я для збереження вагітності. Цю тему вивчали М. Грушевський [Грушевський 2006], Н. Гаврилюк [Гаврилюк 1994], які у своїх працях чітко розкрили суть обрядів та їх застосування під час вагітності жінки.

Передпологові звичаї та обряди дотримуються для того, щоб сприяти нормальному перебігу вагітності, доброму самопочуттю жінки, забезпеченню повноцінності новонародженого. До них належать, перш за все традиції уникати зустрічей з каліками, сліпими, хворими і недолугими. Великого значення надавалось оберіганню жінки

сварок, переляку. Це пояснюється тим, що мешканці села вірили ніби то вада інших могла перейти на дитину.

Про це свідчить в один із реципієнтів: *їа знала шо лишн'їй раз з дому не треба ви^еходити шоб не посва^ритис' н'ї з ким а^би ди^етинка нор^мал'на ро^ддилас' // (Боднар М. Т., 1939 р.н.).*

Прояви негативної поведінки вагітної (крадіжки, сварки тощо), згідно з народними віруваннями, негативно позначились би на вдачі її дитини. Тому вагітна жінка свою вагітність приховувала якомога довше, щоб ніхто не зурочив (наприклад, старі діви) і не тяжко було родити: *їа ска^зала шо б'їр'ем'ена коли було у^же ви^дно // ну чоло^в'іков'ї з^разу ска^зала а вс'ім остал'ним коли було ви^дно жи^ев'їт // (Боднар М. Т., 1939 р.н.).*

Також один із реципієнтів, а саме Шклярук М. М. (1950р.н.), розказала, що вагітній жінці не можна було відмовляти: *ка^зали у нас так / шо йак'шчо в'їд^кажии б'єр'ем'ен'їй то миш'ї з'їд'ат' // то шо їа не про^сила ста^ралис' ми^ен'ї ўс'о так зро^бити //.*

Заздалегідь вирішувалося питання про повивальну бабку, від якої багато в чому залежав успіх пологів. У говірці використовується така номінативна одиниця на позначення повивальної бабки, як: *пови^етуху: пови^етуху ми ви^еби^ерали за^ран'а // та ў нашо^му си^ел'ї не було шо ви^еби^ерати було дв'ї йїх // од^на к^рашча д^руга г'їрша // от і заї^мали ту шо к^рашча йак'шо ўс'н'їли // (Боднар М. Т., 1939 р.н.).*

Післяпологові обряди спрямовані на охорону і очищення матері та дитини, приєднання новонародженого до сім'ї, громади і церкви. Такі обряди включають у себе: відвідування породіллі, вибір хрещених батьків, хрещення та перший постриг дитини. У говірці села відвідування породіллі і новонародженого називають *родини*; хрещених батьків – *куми*, а обряд хрещення – *хри^ес^тити / хри^ес^тини: йак*

при^eйшла жінка з род:ому то ми справили родини // коли було м'іс'ац' меншому ми спраўл'али хри^eстини / даўно ўже знали хто п'іде за ку^м'іў // а старшого доўше не хри^eстили бо ше слабен'киї буў // (Шклярук М. М., 1950 р.н.).

Власне пологові обряди починалися із запрошення баби-повитухи, яка проводила різні обряди, коли вагітна жінка відчувала, наближення пологів. Якщо повитуха досвідчена, то надавала й іншу допомогу: робила масаж, компреси, розтирання: *пови^eтуха коли прийшла про^вела там сво^йй д'єйств'іа / ўже не помн'у йак'і роз^терла добре ма^лого та ї на 'ц'ому ўс'о // (Боднар М. Т., 1939 р.н.).*

Але опитування показало, що до такої баби-повитухи ставилися скептично, з п'яти опитаних реципієнтів, лише один розповів про такі обряди і дії, інші ж наголосили, що проти таких звичаїв: *н'і'якояї баби у нас не було нашо во^на нам / вс'о пройшло йак'ма^йе бу^ти / по^везли ў бол'н'іцу і там родили по нор^мал'ному // ми пови^eтухи не при^езна^йем ці вс'і обр'ади не дл'а нас ми 'в'іруйуч'і л'уди // (Янишеної Ф. Я., 1944 р.н.). У^наші^й родин'і тако^го не^ма^йа родила з докто^рами а не ба^бами // (Шклярук М. М., 1950 р.н.).*

Тому можна зробити висновок, що обряд не набув масової актуальності, адже зафіксована дана номінація лише в говірці одного реципієнта.

Момент появи малюка на світ також супроводжувався обрядами, бо з народження намагалися визначити його характер, майбутній рід занять: *йак'шо ди^eтина дуже кри^eчала то буде б'ідовий а йакшчо т'іки плакала то спо^коїна буде // то ми ўже дуже чи^eкали поки на^родит'с'а шоб поди^eвитис' йакі^й ха^рактер буде // (Янишен М. Т., 1940 р.н.).*

Серед найчастіше вживаних звичаїв є найпоширеніший в Україні – пов'язувати дитині на ручку червону нитку, з ціллю зберегти дитину від недоброго ока – зг^лазу – та

захистити: *шобⁿ захи^eс^tити ди^eтину в'ід зглазу порч'і і ўс'ого поганого ми н'іких обр'ад'іў не про^водили ўд'івали че^rвону нитку наї со^б'і буде не пом'ішайе во^на // не сил'но ў це в'ір'у але ўс'і ўд'івали та й йа ўд'іла й свого //* (Шклярук М. М., 1950 р.н.).

Зафіксовано й інші, протилежні, думки: *не ўд'івали ми н'ічого наї Бог захи^eс^tит' в'ід ўс'ого злого бо ми у Бога в'ірим а нитки вд'івайе тої хто не в'іре //* (Янишен Ф. Я., 1944 р.н.).

Одним із найважливім моментів, був момент надання імені новонародженому, вважалось, що добре вибране ім'я забезпечує малюка щастям і гарною долею. Було прийнято давати імена за календарем (святцями). Із розповіді реципієнта стало відомо, що з вибраним ім'ям не завжди можна було охрестити дитину, тому давали подвійне ім'я: *ми вибрали ім'я Богдана п'ішли до кс'ондза а в'ін каже не^uма такої св'а^tої би^eр'іт' друге ім'я / та ї ми ше дали йї ім'я Мар'іа ну зара н'іх'то не нази^eвайе йї йї Мар'іа ўс'і звут' Богдана Мар'іа во^на т'іл'ки по церкоўному //* (Шклярук А. І., 1948 р.н.).

В обряді хрещення величезну роль відігравали хрещені батьки дитини – *куми*. Їх, зазвичай, вибирали серед близьких родичів (кума обов'язково повинна була мати дітей). Вони приймали дитину з рук священника, вносили його в будинок. Хрещені батьки вважались майже нарівні з рідними і зобов'язані були піклуватися про духовний розвиток хрещеників. Після обов'язково святкували, запрошували гостей, здебільшого, ніхто не приходив з пустими руками – це стало, своєрідною традицією. *Кум'іў ми виби^eрали шчат'іл'но кума наша мала уже двоє д'іток це було об'ізат'іл'но // на хрешчен':і йа ў церкву не ішла ішли куми йа че^uкала б'іл'а церкви а пот'ім куми і заносили ди^eтину в хату так прийн'ато було // куми йак друг'і мама ї тато*

вс'ігда 'звон'ат' при'жсайут' л'убл'ат' йак 'своїх д'ітеї так і 'має 'бути // а хри'єстина йак 'празнували то ўс'і при'носили р'ізн'і по'дарки і ігрушки і о'дежу йа'ка там була то'д'і о'дежа і ўс'о шо т'реба а ку'ми да'рили х'рестик золо'тїй йакшо грош'і були // так було ўс'ігда і у ўс'іх н'іби // (Янишен М. Т., 1940 р.н.).

Закінчувався родильний обрядовий цикл святкуванням першої річниці народження дитини – «пострижинами». У сімейному колі, за участю хресних батьків, батько або мати стригли малюка. Обстрижене волосся не можна було викидати, його ховали. Також один реципієнт розказав про те, що після «пострижи» день народження не святкували: до року ст'рихти не можна було д'ітеї / ми ст'ригли ў р'ік // при'йшли ку'ми 'наш'і / ми поса'дили ди'єтину і ст'ригли // в'ін кру'тиўс'а і 'даже 'плакаў / але т'акїй о'бичай т'реба ст'рихти було // 'доўго ми ст'ригли 'йел'і пост'ригли / 'пот'ім ўс'і 'коски з'мели і схо'вали / зако'пали / шоб н'іх'то не зробиў зла // це 'зараз ви 'празнуєте дн'і на'роджен':а // ми т'акого не ро'били / йак у р'ік ми в'ід'були **пострижини** / то на 'ц'ому і ўс'о // у'же йак 'д'іти пови'рос'тали / то то п'разника хот'іла і по'сали п'разнувати іми'н'іни / і свої і 'наш'і /а то'д'і н'е т'акого не було // (Боднар М. Т., 1939 р.н.).

Отож сучасні мешканці с. Яришівки й до сьогодні дотримуються обрядів та звичаїв, прикмет, пов'язаних із родинами, а тому й зберігається в говірці відповідна обрядова лексика. Отже, подальше дослідження центральноподільських говірок, зокрема Томашпільського району Вінницької області, забезпечить створення більш докладної картини подільського родильного обряду та можливість спостерігати його динаміку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бігусяк М. З лексики родильного обряду у гуцульських говірках / М. Бігусяк // Український діалектологічний збірник. – К., 1997. – Кн. 3. – С. 293–301.

2. Богдан С. Назви дітей у західнополіських говірках Полісся: мова, культура, історія. – Київ, 1996. – С. 134–139.

3. Гаврилюк Н. Формули-міфи про народження дітей (До ареальної характеристики по українському Поліссі і суміжних територіях) // Проблеми сучасної ареології. – Київ, 1994. – С. 332–339.

4. Гвоздевич С. Родильна обрядовість поліщуків / С. Гвоздевич // Полісся України: матеріали історико-етнографічного дослідження Вип. 1. Київське Полісся. 1994. – Львів, 1997. – С. 164–171.

5. Гримашевич Г. Родильний обряд Житомирщини: структура, номінація, функціонування / Г. Гримашевич // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство): зб. наук. праць – Вінниця – 2012. – С. 283–290.

6. Маєрчик М. Міжреальні паралелі в обрядах родинного циклу / Маєрчик М. // Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат : у 4-х т. – Львів, 2006. – Т. II. Етнологія та мистецтво. – С. 563.

7. Сердега Р. Програма для збирання етнолінгвістичних матеріалів у говірках Центральної Слобожанщини (Вірування, забобони, повір'я, прикмети). Ч.1 : навчально-методичні матеріали для вузів / Руслан Сердега. – Харків : Видавництво ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2008. – 47 с.

Ольга Ставінога (м. Хмельницький)

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Торчинська Н. М.

ПРИСДНУВАННЯ ТА ПАРЦЕЛЯЦІЯ В ІДІОСТИЛІ ВІТАЛІЯ МІХАЛЕВСЬКОГО

Сучасному українському реченню притаманний багатоаспектний розгляд, що охоплює і власне-синтаксичний, і

семантико-синтаксичний, і власне-семантичний, і комунікативний рівні, адже речення як системно-цілісна величина постійно зазнає видозмін [Загнітко 2001: 466].

На сьогодні поняття експресивного синтаксису науковцями кваліфікується по-різному. До нього відносять конструкції, що утворилися на ґрунті розчленованості синтагматичного ланцюга – парцеляцію, приєднування, сегментацію. Оскільки таке розчленування виникло в розмовному мовленні й перейшло в писемне, то охоплює всі стилі сучасної української мови, де реалізує відповідні логіко-сміслові відношення. Явища парцеляції та приєднування знаходять своє відображення і в поетичному мовленні.

Приєднувальні конструкції були предметом дослідження таких науковців, як Л. В. Щерба, В. В. Виноградов, С. Є. Крючков, М. І. Греч, К. С. Аксаков, Д. М. Овсяннико-Куликовський, Н. С. Валгіна, А. П. Загнітко, О. С. Зверєва, Л. І. Конюхова, Є. В. Кромер, Ю. А. Старовойт та ін. Проблемі розмежування приєднувальних конструкцій та парцеляції присвячено праці В. А. Белошапкової, Ю. В. Ванникова, В. Л. Рінберга.

Актуальність статті зумовлена спробою аналізу засобів експресивного синтаксису, зокрема приєднування та парцеляції, у поетичному мовленні. Мета – дослідити специфіку функціонування приєднувальних та парцельованих конструкцій на прикладі поезій поета-подільянина Віталія Міхалевського.

У лінгвістиці спостерігаються суперечності в тлумаченні термінів приєднування та парцеляції, саме тому в синтаксичній структурі речення розрізняють 2 аспекти: конструктивний (статичний) і функціональний (динамічний). В. А. Белошапкова кваліфікує приєднування як явище статичного аспекту, а парцеляцію – як комунікативно-функціонального плану речення [Коцюбовська 2002: 10]. У

структурному відношенні ці конструкції обов'язково містять 2 елементи: базову одиницю та парцелят (приєднуваний компонент).

Спільною і водночас диференційною ознакою для парцельованих і приєднувальних конструкцій є ступінь залежності відокремлення від базової частини. Якщо парцелят є обов'язковим елементом, без якого базове речення втрачає структурну завершеність, то приєднувальна конструкція позбавлена структурної залежності.

У сучасних дослідженнях явища парцеляції і приєднування вважаються взаємовиключними, оскільки саме поняття розчленування повної синтаксичної структури на окремі інтонаційно-відокремлені відрізки при парцеляції є протилежним поняттю приєднання, тобто складанню в процесі мовлення окремих речень на основі асоціативних зв'язків [Сербіна 2008: 128].

Матеріал дослідження становлять конструкції з приєднуванням та парцеляцією, дібрані з книги поезій «Невиправний романтик, або Як я провів літо» подільського письменника Віталія Міхалевського.

Використання приєднування в ліричних творах В. Міхалевського пов'язане передусім із прагненням автора доповнити повідомлення, що передбачає самотійність приєднуваного компонента, його відносну незалежність від основної частини висловлювання.

Приєднування частин у текстах зазвичай реалізується за допомогою приєднувальних сполучників, для яких ця функція є первинною: *Ані миті нема, ні хвилинки, / Щоб схилитись хоч раз до травинки / І побачити в чистій росинці / Світ, що бачать корови та вівці. / Та й до лісу заходиш нечасто / Між дерев у дитинство упасти* (Міхалевський: 39).

Індивідуальному стилю поета притаманне послідовне використання вставних слів у ролі власне приєднувальних

засобів: *Я подорослішав за літо. / Здається, навіть і підріс* (Міхалевський: 79). З їх допомогою вводяться додаткові міркування, припущення чи коментарі: *Що, скажіть, є життя? – Певно, човен, / Весь з турбот і тривогами повен* (Міхалевський: 39).

Приєднувальні конструкції із засобами зв'язку, омонімічними сурядним, можуть підсумовувати, резюмувати, подавати висновок попереднього речення: *Допоки ми вчимося жити / (Уроки брать з чужих крижин / Давно уже не в моді) – / Ріка життя тече-біжить / Повз нас. І той безжальний плін / Спинити годі...* (Міхалевський: 52).

Приєднувальні конструкції часто виступають засобом діалогізації: *То віщі сили, / То сну закони чарівні: / Сьогодні Ви мені наснились, / А завтра я Вам. Чом би ні?* (Міхалевський: 22). Питальне оформлення приєднуваної частини може бути засобом утворення риторичних запитань: *За таких починаються війни. / За жінок. А за кого ж іще?!* (Міхалевський: 31).

У межах простого речення в поезіях В. Міхалевського активно відокремлюються головні та другорядні члени речення. Парцеляти в таких конструкціях без опори на базову одиницю є незрозумілими (синсемантичними) і функціонувати як самостійна комунікативна одиниця не можуть.

Парцельовані однорідні підмети найчастіше розміщуються контактено стосовно базової структури та виражаються іменником у формі називного відмінка: *Його я збережу у хуртовини. / І син наш збереже таке ж. І внук* (Міхалевський: 33).

Парцельовані однорідні присудки зазвичай поєднані безсполучниковим зв'язком та сприяють підвищенню динамізму висловлювання: *Я вкраду тебе в вересня, милая. / Подарую найкращу з пісень* (Міхалевський: 81).

Найактивніше парцелюються непоширені означення, що займають переважно постпозицію та розміщуються контактено стосовно базової структури: *Під політ журавлиний / Лине тугою пісня – / Це багата на вина, / Осінь плачеться. Пізня...* (Міхалевський: 74) Функціонально такі означення підвищують інформативність повідомлення та надають висловлюванню емоційності.

Меншу продуктивність у творчості поета мають парцельовані відокремлені обставини: *Враз підійшла дванадцята година. – / Скінчилась казка. Тільки-но почавшись* (Міхалевський: 24). Обставинні конструкції в поезіях зазвичай доповнюють зміст присудка попереднього речення.

Вкрай рідко в поезіях В. Міхалевського знаходимо парцеляцію додатків, під час якої у базовій частині залишається один із додатків, а інші відходять у парцелят: *Перші промені ясного сонця – / Це тобі. / Лиш тобі. / Все тобі!* (Міхалевський: 19).

Активно парцелюються в межах складного речення складносурядні конструкції з протиставними відношеннями, у яких сполучник допомагає сфокусувати увагу читача на наступному повідомленні: *Я від сміху твого в полоні / На очах у цілого світу. / А волосся не спить в долонях – / Шаленіє, як подих вітру* (Міхалевський: 34).

Таким чином, для ідіостилю Віталія Міхалевського характерне використання значної кількості парцельованих конструкцій у межах простого та складного речення. Найпродуктивнішим є вживання парцельованих підметів та означень, що розміщуються контактено в постпозиції. Крім того, автор часто парцелює складносурядні речення з протиставними відношеннями. Також у текстах поета виявлено чимало приєднувальних конструкцій із засобами зв'язку, омонімічними сурядним, які вживаються для творення зв'язного тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови : Синтаксис : монографія / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – 662 с.
2. Коцюбовська Г. А. Приєднувальні конструкції: функціонально-текстовий аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / Г. А. Коцюбовська. – Дніпропетровськ, 2002. – 28 с.
3. Сербіна Т. Г. Диференціація приєднувальних та парцельованих конструкцій в історичному екскурсі / Т. Г. Сербіна // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Філологічна. – 2008. – Вип. 10. – С. 124–133.

ДЖЕРЕЛА

1. Міхалевський В. Ц. Невиправний романтик, або Як я провів літо : поезії / В. Ц. Міхалевський. – Хмельницький : Видавництво А. Цюпак, 2011. – 84 с.

Аліна Стецюра (м. Вінниця)

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.

НОМІНАЦІЯ ТА ТРАНСЛЯЦІЯ ІНФОРМАЦІЇ У ТЕКСТАХ ПРО ПОХОВАЛЬНИЙ ОБРЯД: ПЕРЕДПОХОВАЛЬНИЙ ПЕРІОД (НА МАТЕРІАЛІ ГОВІРКИ С. ГАВРИШІВКА ВІННИЦЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Особливості поховального обряду України досліджували протягом майже десяти століть. Уперше опис цього обряду було зафіксовано ще в «Повісті минулих літ», докладні ж студії з'явилися в ХІХ ст. В українському мовно-етнографічному континуумі на сьогодні відомі системні дослідження поліського, волинського, гуцульського,

бойківського, слобожанського поховального обряду. Найбільш дослідженими на сьогодні є поховальні обряди на Поліссі. Цій темі присвячені етнолінгвістичні роботи В. Конобродської, зокрема монографія «Поліський поховальний і поминальний обряди» [Конобродська 2007], де здійснено детальний структурний аналіз усіх етапів поховального та поминального обрядів Полісся зі всіма мовними та етнографічними особливостями. Немало студій присвячено поховальному обряду говорів південно-західного наріччя: Р. Гузій «Похоронні звичаї та обряди українців Карпат» [Гузій 2002]; М. Зеленчук «Похоронні звичаї та обряди на Гуцульщині: ігри та забави при померлому» [Зеленчук 2003]; О. Пискач «Номінація учасників поховального обряду в закарпатському говорі» [Пискач 2013]. Натомість етнолінгвістичних студій про подільський поховальний обряд маємо недостатньо. Вони представлені лише двома працями О. Жвавої та І. Гороф'янюк. У праці «Лексика поховального обряду у говірках наддністрянсько-буковинсько-подільського суміжжя» [Жвава 2009] здійснено опис лексико-семантичних особливостей обряду Поділля на базі говірок Тернопільської та Хмельницької областей. Стаття І. Гороф'янюк «Поховальний обряд центрального Поділля: етнолінгвістичні студії» [Гороф'янюк 2015] висвітлює структуру, номінацію традиційного поховального обряду Центрального Поділля на матеріалі, зібраному експедиційним методом у 13 н.п. Вінницької та Хмельницької обл. за єдиною програмою опитування. Вербалізація обряду в говірках описана в контексті обрядової реальності: складного комплексу раціонально-практичних та ритуально-магічних дій, їх виконавців, атрибутів, які супроводжують та оформляють поховання померлого, а також обрядів, звичаїв, вірувань, пов'язаних зі смертю, похованням, із міфологічними уявленнями про душу; простежено етнолінгвістичні паралелі

традиційного поховального обряду Центрального Поділля з відповідними явищами у слов'янських народів [Гороф'янюк 2015: 63].

Актуальність нашого дослідження полягає у розширенні відомостей про особливості поховального обряду Поділля на базі матеріалу, записаного в селі Гавришівка Вінницького району Вінницької області, за питальником В. Конобродської [Конобродська 2003: 172–180]

Мета статті – дослідити номінативну специфіку передпоховального обряду, засвіченого в говірці с. Гавришівка Вінницького району Вінницької області.

Одним із найважливіших у поховальному обряді є передпоховальний підготовчий період, що складається із трьох етапів: 1) приготування тіла померлого до поховання; 2) виготовлення труни та приготування ями; 3) прощання з померлим. Кожен із них має свої особливості в номінації та опису подій, які потребують нашого детальнішого опису.

1. Приготування тіла до поховання

Обмивання та одягання померлого певною мірою зумовлене практичними потребами, морально-етичними та естетичними нормами. Але такі фактори, як обов'язковість обмивання і часто його символічний характер свідчать про нього як про ритуально-магічний акт, оскільки вода в традиційних уявленнях наділена очищувальними властивостями не лише фізичного характеру [Конобродська 2007: 94]. Цю тезу про ритуальність обмивання покійного можна підтвердити таким мікротекстом мешканки села: *Уми/вати об'і/зат'ел'но /нада л'у/дину /полнос'ц'у // хай во/на /с'одн'і і по/купана / бе/рут йа/кус' / йа/киїс' рушни/чок і на/мил'уйут і ўс'у вити/райут л'у/дину / ўс'у /полнос'ц'у //* (Кушнір Л. С., 1949 р. н.).

Реципієнти вживають такі слова на позначення цієї дії: *обми/вати, уми/вати, ¹мити, вити/рати, ^ўмити*. Більшість слів походять від дієслова *мити*, одне від – *терти*.

Щодо речей, які використовуються при обмиванні, опитані інформатори зазначають, що їх однозначно потрібно викидати в місця, де ніхто не ходить, тому що вони можуть погано впливати на людей: *¹Пот'ім ту во¹дичку ¹нада з¹лити / ту тр'а¹почку ¹нада ту¹ди ¹кинути ¹тоже ^ў ту ¹воду / і о¹ту ¹миску / о¹ту ¹воду ¹нада ви^еносити ту¹ди / ^ў ¹таке ¹м'ісце / дес' / шо де ¹л'уди не^н ¹ходат // ¹йес'ц' же ш та¹к'і м'іс'ц'а / шо ¹їх / шо там шо л'у¹дина // за¹копувати ¹воду і зако¹пати ту т¹рапку і зако¹пати ту ¹мисочку // б¹рати ¹таку ¹мисочку шоб ¹можна ^ї/^ї ^ї було по¹бити / та¹й ту¹ди с¹кинути ^ў ту ¹їямку / за¹копувати // нив¹койім с¹лучайі не^н ¹можна ¹воду ви^ели^евати ^ў ¹раковину / ¹мершу ¹воду в'ід ¹мершоїї л'у¹дини / і ви^ели^евати дес' над¹в'ір / ку¹ди не¹буд' ¹вили^ела так ¹як по¹мийі ¹вил'ала // ¹ц'ого ро¹бити не^н ¹можна // ¹нада обов'яз¹ково з д¹вору ¹вине^нсти ^ў та¹ке ¹м'ісце шо во¹но там / н'іх¹то з л'у¹деї / ¹даже посто¹рон'іх ¹мало хто ¹ходе // н'і¹з'а ¹ц'ого ро¹бити // (Кушнір Л. С., 1949 р. н.).*

Як бачимо, весь опис обрядодій містить також містичні уявлення людей.

Після обмивання, мертву людину одягають. У говірці села існує кілька назв на позначення цього процесу, вони представлені дериватами від таких коренів: *-р'ад-* (*-раж-*, *-рад-*, *-р'аж-*, *-р'адж-*): *нара¹жати, нара¹дити, нар'а¹жати, нар'ад¹жати*; *-д'аг-*: *ўд'а¹гати*; *-д'ів-*: *ўд'і¹вати*.

Інколи окремо називають процес одягання взуття, представлений дериватом від кореня *-узув-* (*-ўзув-*) – *ўзу¹вати*.

Обов'язковим елементом є також одягання головного убору: *над'і¹вати хус¹тинку чи ¹шал'ік, хус¹тиночку за¹кутала* (жінці), *ўд'а¹гали каш¹кет* (чоловікові).

На звичай одягати в приготовлений заздалегідь одяг існують різні погляди. Якщо ще 30 років тому вважали обов'язковим готувати речі заздалегідь, коли людина була похилого віку: *бу¹вайє шо от л¹'у¹дина по¹жилого ¹в¹'іку / во¹на со¹б¹'і са¹ма приго¹товила ўсе ўбра¹н¹'а // з¹начит во¹на ба¹жала / шоб й¹'йі ў¹'ц'ому похо¹вали / з¹начит і ¹нада хоро¹нити ў те шо во¹на там ба¹жала* (Кушнір Л. С., 1949 р. н.), то сьогодні обов'язково слід купувати нові речі: *нове куп¹л¹'али / ¹Н¹'ін¹'і то куп¹л¹'али //* (Мазур С. Й., 1942 р. н.). Але в часи Другої світової війни та Голодомору не було можливості підготувати чи купити новий одяг: *са¹ма ў шо там ¹бачит¹' // і ¹каже йак мо¹ла йа йіх так нар¹'а¹джала //* (Камінська В. І., 1949 р. н.). Особливих назв одягу для покійників у говірці не зафіксовано, людей одягають у звичні всім речі: *¹тата ўд¹'а¹гали ў ко¹с¹'т¹ум / голу¹бен¹'ка ру¹башка та¹'ка була тем¹'нен¹'ка і ко¹с¹'т¹умчик //* (Мазур С. Й., 1942 р. н.).

Окремих назв для осіб, які одягають та миють покійника також немає. Це можуть бути як родичі, так і сусіди або знайомі: *п¹рос¹'ат стар¹'іх ж¹'інок / йа¹'к¹'і уми¹вайут; ¹Н¹'іну ми са¹'м¹'і ¹мили і ўд¹'а¹гали //* (Мазур С. Й., 1942 р. н.).

Обрядодії, які виконуються в період підготовки тіла до поховання, частково містять давні уявлення людей. Залежно від віку та статі виконують різні дії або ж доповнюють уже існуючий обряд. Часто реципієнти для розповіді про обряд використовують описові назви, але найчастіше однослівні.

2. Виготовлення труни та приготування ями

Одночасно з підготовкою покійника, готують і місце для нього. У говірці існує кілька номінацій реалій «труна». Вони є дереватами різних коренів: *-гроб-* (*-гріб-*): *гроб, гр¹'іб; -трун-: т¹руно, тру¹на*. Окрема назва походить від матеріалу, з якого раніше в цій місцевості виготовляли гроби: *дубо¹вина*. Номінація *домовина* походить від кореня *-дом-*.

Найуживанішою серед усіх є номінація *т'руно*, яка відображає діалектну особливість говірки – хитання в роді.

Зафіксовано описи, з чого роблять та як оздоблюють труни всередині та зовні: *ш'і'час куп'л'айут т'руно / ра'н'іше то ро'били т'руна із 'дереваа / кра'сили йіх к'расками чи б'рали ткан' та'ку 'чорну / оби'вали / от // унут'р'і оби'вали 'б'ілим / 'б'ілою тка'ниною / а з'верху оби'вали 'чорнойу / а там на / на гро'бов'і хреста 'б'ілого об'і'зат'ел'но 'тоже с'тавилии // (нашити білого хреста поверх чорної тканини) ш'і'час куп'л'айут у'же дубо'вину / о / 'полнос'ц'у ўже п'ідго'тоўл'ану дл'а 'мершойі л'у'дини // то к'лали у ту т'руну шо з 'дерева / к'лали на нис 'с'іно / за / іс 'с'іна 'шили пудушечку п'ід го'лоўку (зашивати пошивку із сіном усередині) / л'у'дин'і / от / і застел'али покривалом / п'рос'т'ін'ойу // (Кушнір Л. С., 1949 р. н.); т'руно 'чорним заст'іл'али / 'чорним гоби'вали то'д'і / це те'пер не та'ке // то'д'і чор'нен'ким ўс'о було го'б:ито // чор'нен'ким та'ким 'перкал'ом гоби'вали (оббивати труну хлопковим матеріалом з оксамитовою структурою – А. С.) // (Мазур С. Й., 1942 р. н.).*

Реципієнти зазначають, що в минулому домовини робили в колгоспі, а не купували: *ро'били тут ў нас ў кол'госп'і то'д'і були ў кол'госп'і 'доски // і ў кол'госп'і ро'били т'руна // (Мазур С. Й., 1942 р. н.).*

Поряд із зовнішнім та внутрішнім оздобленням труни важливим також є її наповнення – те, що потрібно класти покійникові із собою на той світ: *а то'д'і / ну йак / ну / ну к'лали так 'само / еє / ц'і к'в'іти су'х'і і к'лалии // (Драпіковська К. Л., 1942 р. н.), кла'дут і'конку / х'рестик дайут 'мерш'і / те шо во'на при 'жизн'і хо'дила // (Кушнір Л. С., 1949 р. н.).*

Одночасно з виготовленням труни, на кладовищі копають яму. Існує окрема назва людей, які допомагають виконувати цю дію, що походить від дієслова *копати* – *копа'ч*, тоді як

більш поширений у літературній мові варіант – *гроба/р* [Великий... 2005: 198] не вживається.

Як зазначають реципієнти, копати яму можуть сусіди та знайомі, тому їм не потрібно було платити, достатньо було подякувати або пригостити, тому що це не було професією: *'йаму ко'паў // со'с'іди 'йаму ко'пали // 'В'іт'а ко'паў і Бо'рис Жук хо'диў ко'пати і 'В'іт'а // та'ко сво'їі со'с'іди помо'гали ко'пати 'йаму //*. Жителі села повідомляють, що тепер таких людей потрібно наймати та, відповідно, оплачувати їхню роботу: *йа не не наї'мала / то'д'і та'ко ко'пали // те'пер то т'реба ўже / йак ко'пайут то т'реба пла'тити / а то'д'і то так сво'їі 'л'уди ко'пали //* (Мазур С. Й., 1942 р. н.).

Також мешканці зазначають, що до копачів відчувають особливу повагу, тому що вони виконують таку важливу і необхідну справу: *'нада об'ї'зат'ел'но йїх пок'ликати на го'б'ід / шо во'ни зр'обили це ха'рошу сп'раву //* (Кушнір Л. С., 1949 р. н.).

За спогадами старожилів, у часи Голодомору та Другої світової війни не було змоги просити допомоги для того, щоб викопати ями, тому часто всіх ховали в одній, що знаходилась у селі позаду католицького храму. Інколи такі ями копали родичі покійного: *са'ма хоро'ни // по'несла во'на йїх / 'викопала са'ма 'йаму / од'ну на дво'їїх / по'несла по од'н'її // це ш тре на п'лечах йїх за'нести / похо'вати у ц'у 'йаму і в од'ну 'йамку ц'у 'дочку і 'маму // і за'несла / зак'ри / захо'вала йїх // і так п'їш'ла //* (Камінська В. І., 1949 р. н.).

3. Прощання з померлим

Окремої уваги заслуговують особливості обряду прощання з покійником – *прош'чатис'а*. Інформатори акцентують увагу на його обов'язковості, аргументуючи це різними віруваннями про те, що душа може переслідувати тих, хто не прощався, тобто не віддав останньої шані: *ро'дина обоўйаз'ково дож'на прош'чатис'а / н'їл'з'а // ку'ми / 'родич'ї*

/ да¹лек¹'і / родич¹'і / дво¹йур¹'ідн¹'і / родич¹'і / до¹пус¹'ц¹'ім су¹с¹'іди /
 йа¹'к¹'і обш¹'чалис¹'а б¹лиз¹'ко / об¹'і¹зат¹'ел¹'но дож¹'н¹'і
 прош¹'чатис¹'а // **ц¹'ілу¹'вати по¹'к¹'йника** (у цьому випадку
 поцілунок має інше значення, до якого ми зазвичай звикли –
 доторкнутися губами до окремих місць покійника – А. С.) ў
 лоб / ў ¹руки і ¹ноги / **перехрест¹'титис¹'а / поц¹'ілу¹'ватис¹'а /**
оце попрош¹'чалис¹'а // **йак¹'шо л¹'у¹дина не¹' хоче прош¹'чатис¹'а /**
прос¹'то не¹'нада на к¹'ладвишче їти т¹'ї л¹'у¹дин¹'і / як¹'шо во¹'на
не ба¹'жайе з ним прош¹'чатиса / то не¹'ма чо на к¹'ладвишче
їти // а як¹'шо п¹'ішла / з¹'начит об¹'і¹зат¹'ел¹'но ¹'нада
прош¹'чатис¹'а / пото¹'му шо ¹'може ¹'бути при¹'вид¹'уватис¹'
 (образ, який раптово з'являтиметься, лякатиме, повідомлятиме
 щось про майбутнє – А. С.) / **йа¹'кес¹' та л¹'у¹дина // ¹'може во¹'на**
ў ту фи¹'лину / до¹пус¹'ц¹'ім ¹'мама / у ту фи¹'лину / як¹' ўже ¹'мала
у¹'ходитьи із жи¹'т¹'а і тут во¹'на ¹'думала про сво¹'йу ¹'дочку або
про ў¹'нуки // а ви не попрош¹'чалис¹'а / не в¹'ідали сво¹'йу дан¹' /
то ¹'може то¹'д¹'і ¹'мучити // ¹'може ¹'бути при¹'вид¹'уватис¹'а /
¹'може с¹'нитис¹'а беск¹'ін¹'ц¹'а / с¹'ни йа¹'к¹'іс¹' не ви / не¹'важн¹'і
та¹'к¹'і / три¹'вожити / дес¹' с¹'тукати / дес¹' шос¹' зач¹'і¹пати / бо
ви неп¹'равил¹'но зро¹'били // бо¹'йіс¹'а ти / не бо¹'йіс¹'а ти / ¹'нада /
йак¹'шо приш¹'ла / до¹пус¹'ц¹'ім з¹'найеш шо ў¹'мерла там л¹'у¹дина /
і ти приш¹'ла до ¹'нейі / ти йі¹'йі не ¹'бачила ше ¹'мершу // ¹'нада
ўв¹'йшла з¹'разу на пол поди¹'витис¹'а / ¹'пот¹'ім на пото¹'лок /
аш ¹'пот¹'ім на по¹'к¹'йника // це так ¹'кажут / шо це так ¹'нада
ро¹'бити // шоб л¹'у¹дина то¹'д¹'і не бо¹'йалас¹'а ў¹'мершого
по¹'к¹'йного / з¹'начит рас на пото¹'лок / на с¹'тел¹'у / а ¹'пот¹'ім аш
на по¹'к¹'йника ди¹'витис¹'а / і об¹'і¹зат¹'ел¹'но ¹'нада прош¹'чатис¹'а
/ пото¹'му шо про¹'де ў¹'ремйа ¹'буде за ним прис¹'л¹'єдувати / шо
не попрош¹'чаўс¹'а // а як¹'шо посто¹'рон¹'а л¹'у¹дина /
необ¹'і¹зат¹'ел¹'но шо там // (Кушнір Л. С., 1949 р. н.).

Інколи прощальний обряд проходить уже тоді, коли
 покійника винесли із хати: **то¹'д¹'і надво¹'р¹'і ўже прош¹'чал¹'ній**

обрад / прош'чалис' ўже / тоже бат'ушка там сво'йе слово ка'заў // (Мацюк О. І., 1939 р. н.).

У говірці не зафіксовано окремої назви місця, куди слід було класти покійника, але існують відомості про те, як це робили раніше: *нууу ко'лис' ў старови'ну ло'жили на 'лаўку / йак'шо не 'було з'разу домо'вини / то ло'жили на 'лаўку п'ід обра'зами // (Михайлюк В. П., 1950 р. н.).*

Сьогодні в селі вже не засвідчено особливих народних голосінь за померлим. Більшість із них – пісні релігійного змісту, які виконують жінки з церкви – *'п'еўч'і*. Ця назва походить від дієслова *співати* та має літературний відповідник – *'п'іўч'і* [Великий... 2005: 763].

Прощання з покійником є одним із найважливіших обрядів. Це пояснюється тим, що родина повинна провести душу в інший світ та вшанувати її належним чином для того, щоб вона знайшла спокій. У цьому обряді яскраво просліджуються вияви деяких язичницьких вірувань про силу душів предків навіть після смерті.

Отже, у поховальному обряді с. Гавришівка Вінницького району Вінницької області й досі зберігаються традиції минулого, що мають не лише етнографічну, а й мовознавчу цінність. Тому дослідження цього обряду залишається актуальним. Наступні студії з цього питання допоможуть не лише поглибити знання, а й зберегти рідкісні та цікаві відомості для нащадків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і гол. ред. В. Бусел. – Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.
2. Гороф'янюк І. Поховальний обряд Центрального Поділля : етнолінгвістичні студії / І. Гороф'янюк // Вісник Донецького національного університету Серія Б. Гуманітарні науки. – 2015. – № 1/2. – С. 63–71.

3. Гузій Р. Похоронні звичаї та обряди українців Карпат (XIX – XX ст.): автореф. дис... канд. істор. наук. зі спец. : 07.00.05 – етнологія / Р. Гузій – Львів, 2002. – 23 с.

4. Жвава О. Лексика поховального обряду у говірках наддністрянсько-буковинського суміжжя / О. Жвава // *Studia Methodologica* : альманах / уклад. : С. Є. Панцьо, Н. О. Свистун. – Тернопіль : ТНПУ. – 2009. – Вип. 27 : Лемківський діалект у загальноукраїнському контексті. – С. 135–140.

5. Зеленчук М. Похоронні звичаї та обряди на Гуцульщині: ігри та забави при померлому / М. Зеленчук // *Діалектологічні студії 2. Мова і культура*. – Львів, 2003. – С. 241–247.

6. Конобродська В. Курсова і дипломна роботи з етнолінвістики: навчальний посібник / В. Конобродська. – Житомир, 2003. – 236 с.

7. Конобродська В. Поліський поховальний і поминальний обряди / В. Конобродська. – Т. 1. – *Етнолінгвістичні студії*. – Житомир : Полісся, 2007. – 356 с.

8. Пискач О. Номінація учасників поховального обряду в Закарпатському говорі / О. Пискач // *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. – 2013. – № 18. – С. 49–52.

*Вікторія Сторожук (м. Чернівці)
Наук. керівник – д. філол. н., проф. Ткач Л. О.*

СПЕЦІАЛЬНА ЛЕКСИКА В ОБРЯДАХ УКРАЇНСЬКОГО ВЕСІЛЛЯ (ЗА ПОДІЛЬСЬКИМИ ТА ІНШИМИ ДЖЕРЕЛАМИ)

Зв'язок мови і культури народу – це одна з найбільш цікавих і складних тем для дослідження. У сучасному мовознавстві такими темами займаються етнолінгвісти та лінгвофольклористи. Фольклорні текстові джерела зберігають

інформацію культурологічного змісту, який концентровано виражений у словах, образах, символах. За останнє десятиліття спостерігаємо значне зростання уваги до мови фольклору, дослідники публікують нові записи українського весілля [Данилюк 2007; Маховська 2014; Ткач 2015; Сердега 2016; Сердега 2017]. На думку Р. Сердеги, вивчення мови фольклору – це „цікаве і перспективне завдання для будь-якого дослідника-філолога, бо й досі ще не сформовано окремої лінгвофольклористичної школи, не створено банку даних народнопоетичних текстів, не ведеться системна робота над укладанням словників мови усної словесності” [Сердега 2016: 107] – при тому, що українська лінгвофольклористика має давні традиції, пов’язані з постатями І. Срезневського, П. Житецького, М. Костомарова, О. Потебні, М. Сумцова та ін. [Там само].

Справді, фольклорні тексти можуть послужити базою для словників окремого типу. Предметом опису в таких словниках мали б стати спеціальні (специфічні) лексеми, фразеологічні звороти, що відображають особливості народної обрядової культури і символіки, психологію, образне мислення українців. Аналіз слів, спеціально вживаних у весільному обряді, показує багатство тематичних груп лексики, що вже відійшла чи відходить до пасивного фонду, проте становить культурне надбання [Сторожук 2017]. Об’єктом розгляду в цій роботі є спеціальна лексика українського весілля, зафіксована у фольклорних записах із Поділля та інших територій України, у словниках української мови. Предметом дослідження є обрядова семантика лексеми загалом чи окремих лексико-семантичних варіантів загальноживаних слів. Мета дослідження полягає в тому, щоб розкрити культурно-побутову своєрідність українського весільного обряду, виражену в будові та значенні слова, та встановити, як такі факти подані в українській лексикографії.

Джерелами для добору фактичного матеріалу стали такі видання: „Пісні Явдохи Зуїхи” (1965 р.); „Весілля. У 2 кн.” (1970 р.); „Весільні пісні. У 2-х кн.” – книги академічної серії „Українська народна творчість”; „Народні пісні в записах С. Руданського” (1972 р.); „Городниця. Пропам’ятна книга села над Збручем в Україні” (1958 р.) – як один із приклад книг про історію та звичаї рідного села, виданих представниками української діаспори (село Городниця цікаве тим, що на його терені в 1848 р. знайдений славнозвісний Збручанський ідол (Збручанський Світовид), а також новітнє видання – „Традиційне весілля українців: Унікальні записи кінця ХІХ – 20–40 років ХХ ст.”, опубліковане 2012 р. Ці записи – з Підляшшя, Вінниччини, Чернігівщини, Волині – унікальні тим, що зроблені найчастіше сільськими учителями та учнями шкіл, а також мовознавцями, етнографами (як-от: „Пісні народні. Гнилиці Великі (коло Підволочиська)”, записала Ольга Данилевич 1894 р.; „Українське весілля на Підляшші”, записав Євген Рудницький; „Народне весілля у с. Горбівці на Поділлі” (Межиріцької округи, нині – Літинського району Вінницької обл.), записав Пантелеймон Ковалів у 1925–1926 рр., уродженець села Браїлів Жмеринського району на Вінниччині, згодом – відомий український мовознавець у США; „Весілля у селі Калитинці Джуринського району Могилівської округи (нині – Шаргородського району Вінницької обл.) записав Олександр Іванов у 1928 р.) [Традиційне ... 2012].

Явдоха Микитівна Сивак (Зуїха) (роки життя 1856–1935) – селянка із Зятківців Гайсинського району на Вінниччині. Вона мала феноменальну пам’ять: знала 1008 пісень, близько 400 прислів’їв і приказок, 156 казок та переказів, 45 загадок і велику кількість іншого фольклорно-етнографічного матеріалу [Пісні Явдохи Зуїхи 1965: 13]. Дванадцять років учитель *Гнат Трохимович Танцюра* (роки життя 1901–1962) записував від неї

зразки народної творчості , серед них – 242 весільні пісні, подані за такими стадіями весільного обряду: *Розплітання коси; Готування короваю; Молода йде до молодого; Вечеря в хаті молодого; Молода з причетом повертається додому; Молода повертається до батьківського дому. Гільце; Молодий і молода після вінчання йдуть до дому молодого; Молода йде від дому молодого; Частування; Молодий іде до молодої; Покривання молодої; Дружчини; Прощання молодої з батьками, з рідним домом; Зустріч невістки у свекрів; Понеділкування. Умивання молодого подружжя. Снідання; Понеділок поганий* [Пісні ... 1965: 111–217].

Варто відзначити, що назви обрядодій самі по собі є цікавою спеціальною групою слів – і за внутрішньою формою, і за словотвірним та граматичним оформленням основи, напр., як іменники *pluralia tantum*, що містять в основі суфікс *-ин(и)*: *вінкоплетини* (також у варіантній формі *вінкоплетення*) – обряд, що відбувався в неділю ввечері в хаті молодої: „музики, хлопці і дівчата приходили на танці, дівчат садовили за стіл і вони починали плести вінки для молодої з барвінку, часами з мірту, приспівуючи відповідну до цієї церемонії пісні (Городн., с. 60); *пересувини* – назва обряду в чергову неділю після весілля, коли „родина сходилася до хати того батька, в якого мали жити ново-пібрані діти і знову всі гостилися та забавлялися при музиці і співах” (Городн., с. 62).

Степан Руданський, який восени 1861 р. записав обряд весілля у рідному селі Хомутинях, залишив таке звертання „До земляків”: „Вибачайте мені, дорогії земляки українці і ви хомутинецька громадо, що не все я перейняв та ще може і схибив у чому. Прибувши додому на кілька днів і покидаючи на кілька літ, я кидався до усього, що тільки віяло рідним духом” [Народні ...: 76]. Дослідниця Н. Шумада, автор передмови, зазначає, що „у «Подольському весіллі» подано докладний опис обряду за днями – від середи до понеділка, від

змовин до перезви, – і сто тридцять чотири весільні пісні; .. чотирнадцять зразків типових весільних мелодій; <...> Руданський дає переклад діалектних висловів із зазначенням, від кого саме те чи інше пояснення одержав” [Шумада 1972: 15].

Спеціальна лексика весільного обряду включає такі групи слів:

1. **Власні назви – антропоніми і топоніми.** Антропоніми – це, здебільшого, особові імена наречених: *Здіймай, Васюню, биндочки, / Та діли свої дружечки. / – Нате вам, дружечки, отсей знак! / Суди, боже, дочекати і вам так* (ЗР, с. 52); – *Ой, Тодорцю, суджений друже! / Не сідай на посад ранше од мене, / А сядемо враз обоє, / Звеселимо отця й неньку, / Отця й неньку, всю родину, / Всю родину близьку й далеку* (ЗР, с. 31); *Поплив коровай за Дунай, / А біг Микола – не догнав, / А бігла Наталка – зловила, // Білії рученьки зломила* (ПЯВ, с. 124; „Поплив коровай за Дунай”).

Образ Дунаю – один із центральних фольклорних топонімів. Дослідивши роль цього образу в мові українського пісенного фольклору, Н. Колесник доводить, що *Дунай* є елементом спільної концептосфери слов’ян, а саме поняття має духовну цінність та своєрідну смислову наповненість у кожного народу [Колесник 2010: 79]. Найуживаніший цей образ – у календарно-обрядових та весільних піснях [Там само: 79–80]. Цей факт підтверджується й матеріалами нашого дослідження. У текстах весільних пісень з Поділля *Дунай* символізує чисту воду, на якій замішують тісто на коровай, згоду між батьками наречених, а також – зміну в житті дівчини-нареченої, перехід її в подружній стан, в іншу сім’ю, напр.:

Як ми коровай місили, / З Дунаю воду носили; // Хоч не з Дунаю, з криниці, / Замісили коровай сестриці (ЗР, с. 26); варіант тексту: *Як ми коровай місили, / Із Дунаю воду носили.*

// Ой з Дунаю, не з Дунаю – з криниці, // Місили коровай сваниці (ПЯВ, с. 123 „Як ми коровай місили”);

Тихая Дунай-вода, / Добрая з нами згода; // Добре ся ми згодили, /Що укупі посадили: / Старости з сванечкою, /Буярів з дружечками, / Тодорця з Васюнею (ЗР, с. 33);

Ой тихо, тихо та Дунай воду несе. // А ще й тихіше Наталка косу чеше. // А що не чеше, то й на Дунай несе. / Ой пливи, косо, під свекрушені двері (ПЯВ, с. 116; „Ой тихо, тихо та Дунай воду несе”);

Думай, Наталко, думай, / Чи переплиवेश Дунай, / Чи переплиवेश море? // Буде в свекрухи горе (ПЯВ, с. 156; „Думай, Наталко, думай”);

Ой не думай ти, Наталко, не думай, / Маєш плисти дві річеньки, а третій Дунай. // За Дунаєм черешенька, на ній білий цвіт, / А вже тобі, Наталко, зав'язаний світ (ПЯВ, с. 157; „Ой не думай ти, Наталко, не думай”).

У весільних піснях уживаються топоніми, що називають відомі, реальні міста, які межують з Поділлям чи з якими подільські землі були в минулому пов'язані, напр.: *Хорошенько коровай бгають. // Сиром посипають, / Маслом поливають; / А яйця з Крем'янця / До нашого коровайця (ЗР, с. 27); Гарна сваха, гарний сват / Ще й до того гарний зять, / Купив мені чоботи / Варшавської роботи (ПЯВ, с. 211).*

У наведеному контексті цікавим є не тільки прикметник *варшавський*, що вказує на місто Варшаву, звідки привозилися товари, а й іменник *чоботи*. Це слово має не тільки номінативне предметне значення, а й обрядове.

2. Загальноживані слова, що мають спеціальне обрядове значення. Прикладами таких слів є іменники:

чобіт у значенні, що його фіксує Словник Грінченка: *чоботи, мн.* „свадебний обряд дарення женихом невесте сапог, совершаемый обыкновенно в субботу” (Сл. Гр., 4, с. 464), записане свого часу на Чернігівщині, проте на Поділлі

та в інших місцевостях Західної України цей обряд стосується не нареченої, а тещі – про що і співається в пісні;

дружба ‘те саме, що **весільна дружина**’: „У суботу перед вечером молоді обиходять своє рідне село, не минаючи ни одної хати. За благословенством звертаються до всякого, навет до малих дітей. Тоді ж вони набирають собі **дружбу**, яка складається з 1) **дружка**, або «**вибірного боярина**»; 2) **сваньки**, яка буває церемонімейстером на весільнім ритуалі (ТВ, с. 31); порівн. у Сл. Гр.: **Дружба**: „2) об. Один из супругов; замужня женщина ил женатый мужчина; 3) Товарищ жениха на свадьбе, приглашенный им из числа парней; шафер. Ум. **Дружбонько, дружбіненько** (Сл. Гр., 1, 447–448);

дружина у сполуч. **весільна дружина** ‘помічники, почет молодого або молодої’: „Молодий і молода добирали собі **весільні дружини**, здебільша з родини і, якщо такої не було, тоді вже з однолітків та ближчих товаришів чи товаришок” [весільна дружина молодого – дві свахи, дружба, піддружба і староста; весільна дружина молодої – дві дружки, старша і молодша, дружба і староста] (Городн., с. 59]; порівн. у Сл. Гр.: дружина: „1) Каждый из супругов – как муж, так и жена; 2) Товарищи, дружина, слуги” (Сл. Гр., 1, 448);

запорожці ‘гості, що стоять за порогом’: в обряді „Дари” „дружба приймає на тарілку дари для кожного із родини молодої і спершу викликає: *Десь тут нашого князя молодого і княгині молодої (такий-то родич); чи є він, чи нема? Може де поїхав пеньками за биками, або може де на печі, або на комині; то нехай дається чути, коли мав бути, а то віддам на запорожців, а запорожці добрі хлопці, то передадуть;* <...> А коли уже роздадуть усім подарунки, тогді викликають і запорожців: – *Десь тут у нашого князя молодого і княгині молодої сімсот байдаків запорожських козаків, нехай даються чути, коли мають бути, а то сам заберу. Запорожці (себто тії, що за порогом стоять)* обзиваються і

забирають останки (ЗР, с. 45); у *Словнику Грінченка* для слова запорожці зафіксоване і це значення, і кілька контекстів з етнографічних записів самого Б. Грінченка, а також М. Маркевича, А. Свидницького: **запорожець** „2) на свадєбном пиршєствє, во время раздачи коровай, **запорожцями** називаються посетители, стоящие за порогом хаты. *На самім останку дають коровай запорожцям. А як нема запорожців, то староста виходить за поріг, бере той коровай, котрий полагається запорожцям.* Грінч. *Чи усім сватового хліба достало? – Ні, ще запорожцям не давали.* Маркев. *Ой ви, славні запорожці, не лякайтеся, за пороги, за високі не ховайтеся! Просимо вас до хати короваєм дарувати.* Свидн.” (Сл. Гр., 2, с. 83–84); таке саме значення мало і слово **запорожжє**: „2) На свадєбном пиршєствє посетители, стоящие за порогом хаты, – они получают свою часть при разделе коровай. **На запорожє** (коровай) **подають трєчі.** Грин. (Сл. Гр., 2, с. 84);

мушки ‘трохи кіс коло вух, які приліплюють глейом з дерева або білком з яйця: „На голову молодій одягають «золотий вінок», чіпляють багато бинд різних кольорів, коло вух роблять **мушки**” (ТВ, с. 148); у *Словнику Грінченка* це значення зафіксоване і паспортизоване за етнографічною розвідкою А. Свидницького, опублікованою в журналі „Основа” 1861 р.: **мушка** „3) В женской прическе: напущеніє на виски пальца на два шириною волосы, идущие потом за уши” (Сл. Гр., 2, с. 457);

підошва ‘нижня частина короваю („на один цаль” завгрубшки), що залишалася після того, як дружба покраяв його і роздав усій родині і гостям’; підошву короваю віддавали музикам – „це їм належалосє згідно зі звичаєм та згодою” (Городн., с. 61–62), значення не зафіксоване ні у Сл. Гр., ні в СУМ.

3. Слова, що називають головні символічні предмети весільного обряду, напр.: *єлечко*, зменш. від *єльцє* ‘те саме, що *вильцє, гільцє, гільцє*’: *Коли б знала, коли б відала, / Що те єлечко буде, / То я б послала свого батенька / Та в луг по калину* (ВП1, с. 128; Полісся, Чернігівщина); порівн. у Сл. Гр.: *І де ж наше єлечко, що в п’ятницю вили?* (із записів А. Метлинського); *вильцє* – „обрядове дерево українського весілля: гілка сосни (взимку) чи іншого дерева (влітку), яку встромляють у хліб чи весільний коровай, а кожен гілочку прикрашають квітами, колосками, калиновими ягодами з хмелем, кольоровими (золотими, срібними і подібн.) нитками, стрічечками, смужечками з паперу; до гілок прикріплюють також невеличкі запалені воскові свічки; робити вильце називається вити вильце; стоїть на столі впродовж усього весілля” (Сл. Гр, 1, сс. 169; 283, 285, 467–468; *переклад словникових статей – наш. В. С.*).

Важливим для лінгвокультурології та лексикографії є дослідження комплексної одиниці – **лексичної парадигми слів, що називають головні символічні предмети весільного обряду**. Прикладом такої комплексної одиниці, що становить сукупність спеціальних слів, які сполучаються з тим самим словом, є лексична парадигма слова *коровай*: *коровай розчиняти / місити / ліпити / бгати / краяти; коровай красний, як на небі місяць ясний; красний наш коровай на весь світ; підошва короваю; гість-коровай*. Дуже цікавий звичай, пов’язаний з образом *коровая як гостя*, поданий в описі Городницького весілля: „В означений день свахи пекли великий, як паска, коровай з прикрасами на ньому і коли він був спечений, дружби йшли до свахи з музикою, хлопцями та дівчатами, гостилися в неї в хаті і танцювали. Опісля *старший дружба завивав коровай в обрус і з музикою всі йшли до хати молодого, витанцьовуючи всю дорогу*. Не зважаючи на те, чи був дощ чи погода, ця церемонія

танцювання здовж дороги мусіла відбутися. На порозі хати молодого хлопці й дівчата співали весільних пісень, як-от: *Ой де ж ти бував, наш гостю-короваю? // Ой був же я за високов горою. / Ой що ж ти видав, наш гостю-короваю? / Ой видав же я місяченька з зорою* (Городн., с. 59).

Образ самого *короваю*, згідно з давніми дохристиянськими віруваннями, пов'язаний з небесними світилами,: *Ой Тодорцева ненька / Та по улоньці ходить, / Та сусід своїх просить: / – Та ходіть тепер до нас. / До мого дитяти; / А зробіте **коровай красний**, / Як на небі місяць ясний: / Поробіте **шишечки**, / Як на небі зірочки!* (ЗР, с. 27).

4. Лексика пасивного фонду, що потребує притекстового супровідного пояснення:

а) *діалектизми, архаїзми*: *райки* ‘старости’: „Волею або мимоволі ухваливши вибір сина, батьки його засилають до дівчини *старостів*, чи інакче *райків*” (ТВ, с. 29); *сванька* ‘родичка молодого чи молодої, що виконує одну з головних функцій у весільному обряді’: „У суботу перед вечером молоді обиходять своє рідне село, не минаючи ни одної хати. За благословенством звертаються до всякого, навет до малих дітей. Тоді ж вони набирають собі *дружбу*, яка складається з 1) *дружка*, або «*вибірного боярина*»; 2) *сваньку*, яка буває *церемонімейстером на весільнім ритуалі*” (ТВ, с. 31), порівн., у *Словнику Грінченка* – інше значення: *сванька* ‘мать зятя или невестки, а также родственница одного из супругов, по отношению к родственнице другого’ (Сл. Гр, 4, с. 104); *кичка* ‘старовинний головний убір заміжньої жінки’: „Обидві свахи починають зав’язувати молоду: закручують з *кичкою* косу, наче перевесло, накладають *чіпець* (ТВ, с. 112) (СУМ, IV, с. 156); *чіпець* ‘очіпок’: *На чіпець, на чіпець, на чіпець тоненькій, / А хто ж тебе полюбив, Івась молоденькій?* (ТВ, с. 21) (СУМ, XI, с. 341), порівн. у записах із Городниці над Збручем: *зачіпчувати молоду* ‘одягати чіпець молодій після

того, коли скінчилося даровання' (Город., с. 61); **рихтувати** 'готувати, підготовляти що-небудь': *На городі зосціль, рихтуй, матінко, постіль, / І скриню, і перину, і Мариню-господиню* (ТВ, с. 19) (СУМ, 7, с. 545); **шпихлір** 'комора': *Після вечери кладуть коровай на віко, і старший брат або дружко, поклавши коровай на голову, несе його в комору чи в шпихлір* (ТВ, с. 40) (СУМ, XI, с. 523); порівн.: **шпихлір** „амбар для зернового хлеба и муки” (Сл. Гр, 4, с. 510);

б) **оказіональні лексеми текстів весільного обряду**: **телевай** 'звір, ведмідь': *Ой на печі телевай лежить, / А в печі коровай сидить./ Оступися, телеваю, / Не души нам короваю* (ВП2, с. 126; Волинь, Рівненщина; Пояснення слів); **чихмен** 'горілка': *Ой говорив жи шей читвер, / Шо є в свата шей чихмен. / Ой ни підемо й ни поїдимо, / Аж доки ни проп'ємо* (ТВ, с. 121); *П'ятниця – прибиральниця, / А субота – розплітайниця, / А неділя – розмай-коса, Понеділок – загуби-краса* (Пяв, с. 121).

5. Слова, що містять в основі демінутивні суфікси, і вживаються переважно у фольклорних текстах, напр.:

А в голуба ніжки тоненькі, / А в Тодорця ложки маленькі, / Ви, буяри молодесенькі, / Щоб не були голоднесенькі, / Щоб удома не сказали, / Що вам їсти не давали (ЗР, с. 32);

Ой сядь, ой сядь, тихий роєньку, / Тут тобі кривди не буде; // Тільки йно тобі кривдоньки буде, / Що пчілонька прибуде (ЗР, с. 33);

Зеленая рутонько, жовтий цвіт. // Чого тебе, Тодорцю, довго ніт? // Писала б я листоньки – не вмю, / Післала б післоньки – не смю. // Пішла б сама молоденька – забаруся, / Далекая доріженька – втомлюся. // Далекая доріженька – втомлюся, / Глибокая річенька – втоплюся (ЗР, с. 40);

Світи, боже, з раю / До нашого короваю, / Щоби було виднесенько / Краяти дрібнесенько (ЗР, с. 51);

Ой пливи, косо, під свекрушені двері. // Та слухай, косо, що свекруха говорить, / А свекруха та й по світлоньці ходить, / Та до челяді стихесенька говорить: / Ой, дай же, боже, щасливу годиноньку, / Приведе нам син чужую дитиноньку (ПЯв, с. 116; „Ой тихо, тихо та Дунай воду несе”);

Похилеє те деревце та ялина. // Покірнеє те дитятко та Наталка. // Покірненько отцю, *неньці* кланяється, / *Дрібненькими* слізеньками вмивається. // *Ой* оглянься ти, *Наталко*, назад себе, / *Стоїть* твоя *родинонька* кругом тебе. // *Ой* як стоїть *чужинонька* – покорися, / *Ой* як стоїть *родинонька* – то вклонися (ПЯв, с. 121; „Похилеє те деревце та ялина”);

А в чужій сторононьці / Без вітру шумить, | Чужий батько, чужа мати / Не б’є, а болить. // Чужий батько, чужа мати / Не б’є, а болить, // Ой як стане словоньками // Серденько в’ялить (ПЯв, с.120; „Було літо, було літо”);

Здіймай, Васюню, биндочки, / Та діли свої дружечки. / – Натє вам, дружечки, отсей знак! / Суди, боже, дочекати і вам так (ЗР, с. 52);

Зозулько сивесечка! // Будь же ти хитресечка, / Дай же свекрусі знати – / Невістка коло хати. // Ой дай же скоресечко – / Невістка близесечко (ПЯв, с. 127; „Зозулько сивесечка”);

Ой походив, тещенько, походив, / Поки в тебе донечку виходив, / Тепер будеш, тещенько, просити, / Щоб до тебе в гостоньки пустити (ПЯв, с. 210).

У демінутивній формі можуть уживатися також діалектні та архаїчні слова, напр.: *бодénка* ‘дерев’яна масничка, в якій виготовляли масло’: *А тоти свашеньки обі голоденьки, / Пішли до комори, виїли з боденки* (ВП2, с. 289) (Прикарпаття, Лемківське весілля; Пояснення слів); *цімбóрочка* ‘товаришка’: *Віддаєся, цімборочка, / А я не баную/ Ти бдеш діти колисати, / А я повандрую* (ВП2, с. 10; Закарпаття; Пояснення слів);

шварнесеньки, мн. ‘моторнесенькі’: *А наши свашеньки обі шварнесеньки, / Як од нас гет підут, будеме бідненьки* (ВП2, с. 290; Прикарпаття; *Пояснення слів*) (Прикарпаття); *ширінонька* ‘хусточка’ *Та й питали у Уляни: / – Ой чи дома, ой чи дома ти, Улянко, / Ой чи дома? Чи готова ширінонька, чи готова?* (ВП1, с. 117) (Полісся, Чернігівський повіт; *Пояснення слів*); *юлонька* ‘вуличка’: *Ой чия то мати / По юлонціі ходе. / Та й о юлонціі ходе, / Сосідоньки просе: / Сосідоньки, мої голубоньки, / Приходіть ви до мене* (ВП 1, с. 190; Чернігівщина); *ялошка* ‘теличка’: *Слухайте, люде добри, чи нема в вас ялошки до продання, бо ми маємо бика, а пари йому нема?* (ТВ, с. 30); слово не зафіксоване ні у Сл. Гр., ні в СУМ.

У „Словнику української мови” в 11 томах слова такого типу мають спеціальне маркування, що вказує на їх зв’язок з фольклорними та народнопоетичними текстами – *фольк.*, *нар-поет.*, напр., щодо таких слів: *безгол’ячко, безтал’нячко, бідонька, війнонька, журбонька, наругонька, нев’оленька, негодонька, нед’оленька, незгодонька, скорботонька, замужжячко, кониченько, лістонько, куваннячко, дод’омоньку, дод’олоньку* та ін.

Розгляд текстів весільного обряду за обраними джерелами показав, що вони становлять велику цінність для української лексикографії. В них містяться культурно конотовані слова, які або взагалі не зафіксовані в сучасних словниках української мови, або зафіксовані з іншими значеннями. Подальше вивчення обрядових текстів сприятиме формуванню реєстрів словників спеціального типу та їх створенню.

ЛІТЕРАТУРА

1. Данилюк Н. Лінгвофольклористичні студії у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. / Ніна Данилюк // Народна творчість та етнографія. – 2007. – № 3/4. – С. 4–8.

2. Колесник Н. С. Дунай як елемент національної концептосфери (на матеріалі українського пісенного фольклору) / Н. С. Колесник // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. – 2010. – Вип. 11. – С. 77–84.

3. Маховська С. «Ой з-за гори старостоньки...». Весільні традиції Слобожанщини кінця ХІХ – початку ХХІ ст. / Світлана Маховська. – Київ : Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, ПП «Фоліант», 2014. – 315 с. : фотоіл., карти.

4. Народні пісні в записах Степана Руданського. – Київ : Музична Україна, 1972. – 291 с.

5. Пісні Явдохи Зуїхи. Записав Г. Танцюра / Упоряд., передмова та примітки В. А. Юзвенко, М. Т. Яценка; Упоряд. нотних матеріалів З. І. Василенко; Відп. ред. О. І. Дей. – Київ : Наук. думка, 1965. – 810 с.

6. Сердега Р. Л. Про зв'язок лінгвофольклористики з різними науковими дисциплінами / Р. Л. Сердега // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Філологія. – Харків, 2017. – Вип. 76. – С. 374–377.

7. Сердега Р. Л. Фольклор як неоціненне джерело інформації і вдячний об'єкт гуманітарних студій / Р. Л. Сердега // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Філологія. – Харків, 2016. – Вип. 74. – С. 103–107.

8. Сторожук В. Тематичні групи лексичного пасивного фонду, збережені в текстах української весільної обрядовості / В. Сторожук // Слобожанська бесіда: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Старобільськ, 23 листоп. 2017 р.) / ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”; за ред. проф. Глуховцевої К. Д. – Вип. 10. – Старобільськ, 2017. – С. 49–54.

9. Ткач Л. Агноніми як предмет антропоцентричної лексикології / Людмила Ткач // Dialogul slaviștilor la începutul secolului al XXI-lea. Anul IV, nr.1/2015. – Casa Cărții de Știință. – Cluj-Napoca, 2015. – P. 24–38.

10. Традиційне весілля українців: Унікальні записи кінця ХІХ – 20–40 років ХХ ст. / Упоряд., передмова та примітки В. Борисенко. – Київ : ВД «Стилос», 2012. – 192 с.

11. Шумада Н. Степан Руданський і фольклор Поділля / Н. Шумада // Народні пісні в записах Степана Руданського. – Київ : Музична Україна, 1972. – С. 5–19.

ДЖЕРЕЛА

1. Весілля. У 2 кн. Кн. 1. / Упоряд. текстів, примітки М. М. Шубравської. Нот. матеріал упоряд. О. А. Правдюк. – Київ : Наук. думка, 1970. – 454 с.

2. Весілля. У 2 кн. Кн. 2. / Упоряд. О. А. Правдюк. – Київ : Наук. думка, 1970. – 480 с.

3. Весільні пісні. У 2-х кн. Кн. 1: Полісся, Наддніпрянщина, Слобожанщина. Степова Україна / Упоряд., примітки М. М. Шубравської. Нот. матеріал упоряд. О. А. Правдюк. – Київ : Наук. думка, 1982. – 872 с.

4. Весільні пісні. У 2-х кн. Кн. 2: Волинь, Поділля, Буковина, Прикарпаття, Закарпаття / Упоряд., примітки М. М. Шубравської. Нот. матеріал упоряд. Н. А. Бучель. Відп. ред. І. П. Березовський, О. А. Правдюк. – Київ : Наук. думка, 1982. – 680 с.

5. Городниця. Пропам'ятна книга села над Збручем в Україні // *Horodnytsia. Memories of a village on Zbruch river in the Ukraine* / Упорядн. і автор передслова Михайло Возьний. – Торонто : Накладом Допомогового Товариства односельчан с. Городниця в Торонті-Ошаві, 1958. – 167 с.

6. Народні пісні в записах Степана Руданського. – Київ : Музична Україна, 1972. – 291 с.

7. Пісні Явдохи Зуїхи. Записав Г. Танцюра / Упоряд., передмова та примітки В. А. Юзвенко, М. Т. Яценка; Упоряд. нотних матеріалів З. І. Василенко; Відп. ред. О. І. Дей. – Київ : Наук. думка, 1965. – 810 с.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВП1 – Весільні пісні. У 2-х кн. Кн. 1: Полісся, Наддніпрянщина, Слобожанщина. Степова Україна / Упоряд.,

примітки М. М. Шубравської. Нот. матеріал упоряд. О. А. Правдюк. – Київ : Наук. думка, 1982. – 872 с.

ВП2 – Весільні пісні. У 2-х кн. Кн. 2: Волинь, Поділля, Буковина, Прикарпаття, Закарпаття / Упоряд., примітки М. М. Шубравської. Нот. матеріал упоряд. Н. А. Бучель. Відп. ред. І. П. Березовський, О. А. Правдюк. – Київ : Наук. думка, 1982. – 680 с.

ЗР – Народні пісні в записах Степана Руданського. – Київ : Музична Україна, 1972. – 291 с.

ПЯв – Пісні Явдохи Зуїхи. Записав Г. Танцюра / Упоряд., передмова та примітки В. А. Юзвенко, М. Т. Яценка; Упоряд. нотних матеріалів З. І. Василенко; Відп. ред. О. І. Дей. – Київ : Наук. думка, 1965. – 810 с.

ТВ – Традиційне весілля українців: Унікальні записи кінця ХІХ – 20–40 років ХХ ст. / Упоряд., передмова та примітки В. Борисенко. – Київ : ВД «Стилос», 2012. – 192 с.

Олена Тоток (м. Вінниця)

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Павлушенко О. А.

ПОЕТОНІМ ЯК ЗАСІБ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЕПТУ-ОБРАЗУ В ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ

В останні десятиліття активізувався антропоцентричний підхід до вивчення мови. Лінгвісти намагаються реконструювати цілісність мовної картини світу як засобу матеріалізації світогляду окремої людини чи цілої спільноти, члени якої об'єднані етнічною, діяльнісною, релігійною чи іншою спорідненістю. Багато праць присвячено аналізу лексем різних семантичних груп не тільки як мовних одиниць, а й у їхньому зв'язку з пізнавальною діяльністю людини, як засобу категоризації нею позамовної дійсності, акумулювання й

експлікації комплексу її уявлень, почувань, емоцій, породжених найрізноманітнішими фактами об'єктивної реальності. Слово постає в таких студіях не як денотативно-сигніфікативний знак, а як ім'я ментального конструкту (концепту), який є фрагментом концептуальної картини світу, як носій певного згорненого тексту, експлікатор не просто значення, а змісту, згустку інформації, яка може мати етнокультурну, художню чи особистісну цінність для індивіда або соціуму.

Концепт виходить за межі поняття, хоч первісне значення цієї кальки з латинського іменника *conceptus* – це «поняття», буквально «зачаття». Концепт, за визначенням Короткого словника когнітивних термінів, – «одиниця ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості й тієї інформаційної структури, що відбиває знання та досвід людини, й оперативна одиниця ментального лексикону, інформації про те, що людина знає, уявляє, думає про якийсь об'єкт дійсності» [Кубрякова 1996: 90]. Все більше лінгвокогнітологів приходять до думки, що концепт це не тільки мовно-ментальна одиниця, що відображає етнокультурні цінності та світоглядні орієнтири етноспільноти, а й одиниця концептуальної картини індивіда, сформована в культурному, освітньому та життєво-практичному середовищі, яке оточує людину від народження, тому не можна заперечувати того твердження, що мовним експлікатором такого концепту може слугувати не тільки загальна назва, а й онім, зокрема антропонім.

У нашому розумінні концепт – це ментальне утворення, яке базується на загальноприйнятій до розуміння поняттєвій основі, прирощується додатковими смислами, зумовленими етноментальним, перцептивним та когнітивним досвідом індивіда, а також рефлексіями реалій позамовної дійсності в його психо-емоційній сфері й набуває вербальної експлікації у

слові (загальній чи власній назві), фразі та на підтекстовому рівні.

У зв'язку з активізацією уваги лінгвістів до когнітивних аспектів функціонування мови перед ономастикою відкриваються нові перспективи.

О. Карпенко переконує, що основну частину ментального лексикону становлять оніми, тому, на думку автора, необхідність студій з когнітивної ономастики є незаперечною [Карпенко 2006: 50]. Особливо широкий простір для досліджень когнітивної ономастики відкривається у царині поетонімології. Поетонім є мовним знаком образу в художньому світі літературного твору, засобом контамінації художнього мислення поета чи прозаїка та його життєвого досвіду в пізнанні об'єктивної дійсності. Очевидно, такі образи доречно трактувати як художні, аксіологічно й емоційно марковані концепти [Фрейденберг 1997: 173]. Вони є функціонально-структурними домінантами художньої картини світу автора літературного твору, відображають його індивідуально-особистісні пріоритети, а також пройняті духом часу й закорінені у глибинах етнонаціональної психології. [Вільчинська 2008: 51].

Мета нашої статті – аналіз лексико-семантичного наповнення концепту-образу Оксана в романі Михайла Стельмаха «Чотири броди». Треба зауважити, що смисл поетонімів як експлікаторів концептів-образів розкривається лише в контекстуальному оточенні, через синтагматичні зв'язки з іншими словами в тексті літературного твору.

Зміст художнього концепту-образу, експлікованого в романі «Чотири броди» поетонімом *Оксана*, містить узагальнені прикмети української селянки початку двадцятого століття – жінки-трудівниці, жінки-страдниці, які актуалізують в художній картині світу цього літературного твору життєвий досвід і світоглядні орієнтири самого автора.

Антропонім *Оксана* виступає лексичною домінантою в низці інших вербалізаторів досліджуваного концепту-образу: *Оксанка, Оксаночка, двоюрідна сестра, вона, дівчина, вдова*.

З'ясування змісту аналізованого концепту-образу, очевидно, слід розпочати з виявлення первісної внутрішньої форми його основної номінації. Оксана (Оксенія, Ксенія, Аксенія) гр., можливо, від хеніа– гостинність або хеніос (жін. хеніа) – чужий, чужоземний [Скрипник 2005: 167]. Вербалізатор досліджуваного художнього концепту-образу має надзвичайно давню історію: Оксана (жіноче ім'я), Аксана, Ксана; – р. *Оксана* (з укр.), бр. *Аксана*, др. *Оксинья*, цсл. *ωξινія*; — давній варіант імені *Ксенія* (ст. *Ксенія*, 1627), запозиченого з грецької мови[ЕСУМ 2003:175].

Антропонім Оксана віддавна не втрачає популярності в репертуарі українських жіночих іменників, про що свідчать численні його фіксації у фольклорних творах:

Мати Оксану родила,

Місяцем обгородила ... (Нар. пісня).

Ой заручена та й Оксанка зарученая,

Дала свою білу ручку на заруку (Нар. пісня).

Молодая да Аксиночка

Куди тебе батько оддає? (Нар. пісня).

Там Оксиня красу сіє, розум садить ... (Нар. пісня)

Синтагматичні сполучення, у яких названі вище лексичні експлікації аналізованого художнього концепту-образу трапляються в тексті роману Михайла Стельмаха засвідчують його позитивну конотованість й акцент, зроблений письменником на таких його основних аспектах, як сирітство, працелюбність, гордість, дивовижна врода: «все в жіночій, і в чоловічій роботі», «її сирітство», «сирітськими руками», «її врода», «–Як там Оксана? – Така ж гарна, ніби весняна година», «... їй треба хліб заробляти, честь берегти ...», «Не одне молоде серце вразила її врода», «... жодні

*парубоцькі очі не оминають **Оксанине** личко і стан», «Яка ти гарна, **Оксаночко**. І з якої ти зірниці зійшла: з вечірньої чи ранкової?», «Бо ти ж гарна, як намальована», «Єдине, що давало якесь забуття чи розраду **Оксані**,—це діти й робота».*

Помітно актуалізовано письменником у досліджуваному концепті-образі конотат суму, печалі: *«Стрічає вона його віястим усміхом, проводить печаллю, і тоді в її очах стоять такі сині сльози, як роса на розквітлому льоні», «То не я, то моє бездолля сумує», «На **Оксану** одночасно, мов заметіль, обвалились давня дівоча ніч любові й оцей призахідний день удовиної печалі», «Ох, яким довгим був той рік для **Оксани** ... Вдову сушило горе ...», «Зажурилася й **Оксана**: як же їй перебути з дітьми?».*

Авторське уявлення про ідеал жінки в концепті-образі героїні роману експлікують такі концептуальні смисли, як: цнотливість *«... не один човен вечорами прибивався до татарського броду, та ні в один не поспішала сісти **Оксана**», «Та сама **Оксана** не зважала ні на ті очі, ні на ті слова», сором'язливість *«А дівчина під ними соромливо, занепокоєно й радісно нахиляла голову», «- Може б, ви й справді повечеряли? – збентежено запитала дівчина», щирість у коханні *«Дівчина вже не зводила зачудованого погляду з агронома», «А вона, думаючи про нього, і станом, і руками потяглася до броду», «Але в дівочих очах просвічувалась не провина, а сама любов», «Ви поїдете, а я буду сохнути за вами».***

Важливим фрагментом у структурі досліджуваного концепту-образу є пошанування героїнею роману звичаїв та морально-етичних норм українського народу *«За старосвітським звичаєм дівчина мала провести хлопця до порога чи до присілка. Вагаючись, **Оксана** вийшла за Ярославом у сіни», «Вона пересилила б, переломила б свою гордість, але, крім гордості, є дівочий сором, отой, що переходить від матері, од звичаїв, од пісні, од калини в лузі і*

ромен-зілля в діброві», «Хоч би ще раз прийшов ..., бо не можна їй прийти до нього».

У художній картині світу роману «Чотири броди» як позитивно маркований виділено такий смисловий компонент концепту-образу Оксани, як високе почуття людської гідності: *«Оксана бридливо скинула руку і з серцем відказала: «Дядьку, ваша губа як на коловороті літає, то хоч руку ув'яжіть», «Оксана спочатку оторопіла, а потім лісник побачив у її очах дві блискавки. Хай, спідничнику, гробова дошка буде твоєю любовницею».*

Суттєво розширюють конотативну семантику досліджуваного концепту-образу конструкції з дієсловами інтуїтивних відчуттів, які переживає героїня в різних життєвих ситуаціях: *«... і Оксана з острахом відчула, що зустріла свою долю», «Жіночим передчуттям розуміла, що Стах уболіває за неї».*

Особливої експресії в окремих фрагментах контексту досліджуваному концепту-образу надають деривати, утворені від антропоніма Оксана демінутивними афіксами: *«Оксано!.. Оксанко!.. Оксаночко!.. – нахилились над нею його здивовані й радісні очі, а великі руки несміло майнули, застигли над нею, мов крила вітряка», «І наче крізь сон вона почула його шепіт: Оксано, Оксанко, це ти?», «... і не голосом, а душею заговорив до дружини: «Не плач, Оксанко, не треба...», «Спасибі, Оксаночко. Вдова здригнулася.» «І Стах тільки прошепотів: Оксано... Оксанко... Оксаночко...»*

Отже, синтагматичні зв'язки та словотвірні варіанти поетоніма Оксана, що вербалізують художній концепт-образ героїні роману Михайла Стельмаха «Чотири броди», актуалізують його позитивну конотацію, створену письменником в художній картині світу літературного твору. Семантична структура аналізованого концепту-образу відображає ідеал добродісної, працюючої,

багатостраждальної жінки-селянки, що склався у світоглядній системі самого автора під впливом його життєвого досвіду, а також українських народних стереотипних уявлень про жіночу долю.

Вивчення лексико-семантичного наповнення художніх концептів-образів відкриває широкі можливості для проникнення в художню картину світу письменника, осягнення його світоглядних позицій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вільчинська Т. П. Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII – XVIII ст. : монографія / Т. П. Вільчинська. – Тернопіль: Джура, 2008. – 424 с.

2. Етимологічний словник української мови: У 7 т. – Т. 4. Н – П / Уклад. : Р. В. Болдирев та ін., Ред. тому: В. Т. Коломієць, В. Г. Скляренко. – Київ : Наук. Думка, 2003. – 656 с.

3. Карпенко О. Ю. Проблематика когнітивної ономастики : монографія / О. Ю. Карпенко. – Одеса : Астропринт, 2006. – 328 с.

4. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Кубрякова Е. С., Демьянков В. В., Панкрац Ю. Г., Лузина Л. Г.; под общ. ред. Е. С. Кубряковой. – Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1996. – 246 с.

5. Скрипник Л. Г. Власні імена. Словник-довідник. 3-тє видання / Л. Г. Скрипник, Н.П. Дзятківська. – Київ : Наукова думка, 2005. – 334 с.

6. Фрейденберг О. М. Поэтика сюжета и жанра / О. М. Фрейденберг. – Москва : Лабиринт, 1997. – 448 с.

ДЖЕРЕЛА

1. Стельмах М. Чотири броди : роман / Михайло Стельмах. – Київ : Дніпро, 1981. – 506 с.

*Любов Федонюк (м. Вінниця)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.*

ЛЕКСИКА НА ПОЗНАЧЕННЯ ВЕСІЛЬНИХ ОБРЯДІВ У ГОВІРЦІ СЕЛА КАЧАНІВКА ХМІЛЬНИЦЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Особливе місце серед явищ традиційної народної духовної культури має весільна обрядовість, пов'язана з основною умовою існування будь-якого народу – із його відтворенням, тому найбільш розгалужена й збережена, що зумовлює її наукову цінність.

Весільна лексика була об'єктом дослідження різних науковців. Зокрема, М. Бігусяк вивчав лексику традиційних сімейних обрядів у гуцульському говорі [Бігусяк 1997: 1], В. Борисенко цікавила весільна обрядовість у сучасному селі південно-східних районів України [Борисенко 1979: 2], Я. Вакалюк досліджувала весільну лексику Прикарпаття [Вакалюк 1978: 3], О. Гура проаналізував традиційну весільну лексику на загальнослов'янському фоні [Гура 1978: 4], В. Дроботенко дослідила назвами сімейних обрядів Донеччини [Дроботенко 2001: 5], І. Магрицька вивчала весільну лексику східнослов'янських говірок [Магрицька 2000: 6].

Нашими інформаторами були: Амонс Олена Андріївна 1939 р. н., Волошинська Катерина Омелянівна 1939 р. н.; Копиця Євгенія Серафимівна, 1939 р. н., Мединська Уляна Павлівна, 1950 р. н.

Записуючи зв'язні тексти про традиційне весілля, ми зафіксували низку обрядових номінацій, які на сьогодні дедалі рідше вживаються в говірці села Качанівка, мало відомі молодим носіям говірки, а тому заслуговують на увагу дослідників.

Торочини – дівич-вечір. Дівчата збиралися і робили букетики з барвінку, стрічок і гофрованого паперу, які потім давали нежонатим хлопцям на весіллі. Мотивація назви обряду втрачена: *С'ходилис'а д'іу'чата / с ст'рушки / з барв'інку / з роз'марину / ро'били букети / ўс'ім на / не куп'л'алис'а / так йак 'зара куп'л'айут'с'а букети / шо ч'ін'л'али на г'руд'а / а ро'били с ст'рушки / з бар'в'інку / ўйа'зали л'енточки і ро'били та'к'і букети // д'іу'чата с'ходилис' сп'івали / хлоц'іу не^м було / н'і н'і / н'і моло'дого не^м було н'ікого 'сам'і друш'ки с'ходились / і п'лели / во'ни 'ц'ілії 'веч'ір сп'івали со'б'і / дур'іли там / ну во'ни ўже шчи'таї прош'чалис'а с над'ружкою с'вейу бо во'на ўже 'буде за'мужн'а // (4).*

Калачі – хлібобулочні вироби, які наречена чи наречений давали людям під час запрошення на весілля: *А кала'ч'і пик'ли на в'іс'іл'а / йа ше пропус'тила // начи'нали ў пони'д'ілок / в'іу'торок / бо моло'да ш п'іде про'сити / то тре кала'ч'і дл'а / дл'а л'удей так / пик'ли невелик'і кала'ч'і / а дл'а бат'к'іу хреш'чених / пик'ли ви'лик'і кала'ч'і // (4).*

Підошва короваю – нижня частина короваю, яку обов'язково віддавали музикам: *Музи'кантам п'ідошву / і гра'ф'ін го'р'ілки / так споконв'ік'іу було / бо во'ни ўже 'нишч'і 'гос'т'і счи'таї / а то 'вишч'і // ше йак п'ідго'рит п'ідошва / хаї гри'зут // (4).*

Купляти косу – обряд, який відбувається у вечір короваю. Наречений із друзбами та сватами приходить у дім нареченої і купує її косу. Косу продає брат нареченої. Гості кидають гроші. Коли вже брата влаштувала ціна, яку заплатили гості, то мати нареченої розплітає косу знімає вінок із стрічками, розмарином, розплітає косу. Назва обряду вмотивована. У говірці також уживаються синонімічні назви *приходити до коси, розплітати косу, роспукати косу*: *Як викупляють косу? Теї йак йі'йї / бу'вали теї ўк'рали ту'ди мулу'ду // а ц'у / а*

ц'її шукає моулодиї йїї // (2); сховали / найшоу / теї ўже с'їдають / косу / тримайуца / шурин за косу / а буїарини викупл'ають // (1); да / не пускає / держит шоб зрошеї дали багато // (2); да / шоб зрошеї дали (1); ну це приходє молодї / буїарини приход'ат / ўже єє свати тодї б'їзат'їлно єє свати / йакшо приход'ат до коси // то це / приходили це воїни ў суботу / це приход'ат на в'їс'їла молоду просити і косу роспускати // і це роспускають / то там / це роспускають / тримайє друшка / це обичай / друшка тримайє / а молодому не даєє / шоб це молодї / а н'є то там / ўже / друшка в'їдаст' йоуму / в'їн росплетє / воїна греб'їн'ца видере / кїдаєє / шоб в'їн з'їгнуєса / цего греб'їн'ца найшоу / а н'є то дес' сховайєє / в'їн / лазє поп'їт ст'їлець / шукаєє // оце так'ї забобони були / це / це не значит' // (3).

Вїнок на короваї – вїнок, сплетений з барвїнку, квіток, гофрованого паперу, яким прикрашали короваї. Потїм цї вїнки вїддавали сватам, якї будуть рїзати короваї. Якої форми повинен бути короваї? к'руглї (1); к'руглен'кї / гарнї / кв'їточками / розами // (2). А чим ще прикрашають крїм квіток? ну це / в'їнок / з цего / з розмарина / робл'ат // а кв'їтки на короваїов'ї само собою єє / і розочки шо хоч // (1); це ўже в'їнка / сплет'анї / барв'їнок // робл'ат розочки / р'їзн'ї / лїс'точки / ўс'о // йа паску о'с'о пїкла / то тоже прибрала / ше йїд'на стоїт на стол'ї прибрана // (2).

А хто плетє оцї вїнки? ц'її коровайниці (2). А що потїм з цими вїнками роблять? тан'ц'уйут (2); р'їже сват / р'їже коровай / накладають на шийу // (1); плеч'ї / на шийу // а н'є то тако // (2); н'є / тако / черес плечї // (1); черес руку йїд'ну пере'сажуйє // (2); черес голову і цєї сват / р'їже коровай // (1).

Запорожці – люди, якї не були запрошенї на весїлля, але приходили просто подивитися на наречених та потанцювати.

Свати виносили їм горілку та закуску: *Колис' сходилис' на в'іс'іл'а запо'рос'ц'і / ди'витис' сходилис' 'дуже // коліс' ше йак в'іс'іл'а не 'було шала'ш'іў / а 'були ў ха'тах / 'через 'в'ікна загл'а'дайут 'л'уди / да // це ше ї ў нас / мо'її же'нили / же'ниўс'а с'таршиї брат і / то загл'адали / ўже ста'р'ішч'і д'іў'ки там / паруп'ки / то загл'адали 'поп'іт 'хату // 'музика йак г'раїе / при'ходили дес' гет' с се'ла / танц'ували / запо'рос'ц'ам ви'носили го'р'ілку / заку'сити / ўс'о / да // (4).*

Білі калачі – вечір через тиждень після весілля, коли батьки нареченого приходили до батьків нареченої і дякували за дочку і навпаки. Інша назва дякування: *А по'том 'через 'тиждин' 'п'ісл'а в'іс'іл'а / 'д'акуван'а / це / 'б'ілі' кала'ч'і / це ўже їдут / бат'ки / нап'риклад от / йак 'дочку в'ідали ў нев'іст'ки / нап'риклад // при'ход'ат сва'ти с'у'ди до бат'к'іў / ўже з моло'дими / ўже д'акуйут за 'дочку / а по'том ўже ц'і / ўс'і 'разом зби'райуц':а / це ўже 'б'ілі' кала'ч'і / напе'чут 'б'ілі' кала'ч'і / і ўже шчи'таї / це нази'валос'а / шо 'б'ілі' кала'ч'і / 'д'акуван'а // і 'д'акуйут 'вобшем за д'і'теї / од'ні' д'ругим / шо це 'вигл'ад'іли // (4).*

Червона горілка – перевірка нареченої на чесність. Наступного дня після весілля у нареченої, свати приходили забирати молодих на весілля до нареченого. І свахи запитували: «Якою горілкою танцювати? Червоною чи білою?»: *А на д'ругий ден' ўже / ў пони'д'ілок ўже // моло'дого в'іс'іл'а / моло'диї при'ходе ў ни'д'іл'у / і гу'л'али тут в'іс'іл'а / а по'том на д'ругий ден' / сва'хи при'ходили шоб заби'рати моло'ду шоб 'вести / до мо'ло'дого / на д'ругий ден' // і во'ни пи'талис'а / це 'буде за'писуватис'а? / пи'талис'а / моло'дого / йа'койу го'р'ілкою їти танц'увати? Чи ш чир'воноюу чи 'б'ілоюу / чи н'і'в'еста цнот'лива // Це вже після шлюбної ночі? да / да / да // йак'шо моло'диї ска'заў шо во'на була цнот'лива / зна'чит' ш чир'воноюу го'р'ілкою сва'хи*

тан'ц'ували /перед в'іс'іл'ам / а йак'шо н'е / то з /б'ілоуіу // (4).

Купати батьків – звичай на наступний день після весілля (зазвичай у понеділок) батьків нареченої і нареченого везти до ставка чи криниці купати. Це ніби подяка за весілля та дітей: *А там ўже молод'і повин'і бат'к'іў / це ўже стари'к'іў счи'таї в'іс'іл'а полу'чайец'а та'ке шо во'ни /д'акуйут ўже йак бат'кам / ўже там перед'і'вайуц'а ў моло'дих /гост'і /буду ка'зати бат'к'іў ве'зут ку'пати / ко'лис' ку'пали за /першоїу і за ос'тан'ойу ди'тинойу боу /с'імїї бу'ли ви'лик'і так ку'пали / ду'р'ійут ци'ган'іў га'даїут / ку'пайут бат'к'іў ўс'іх хто по'пало ку'пайут / ве'зут до стаў'ка чи до кир'ниці' чи так обли'вайут те ї так так ку'пайут // (4).*

Загалом традиційний весільний обряд однаковий у всіх куточках України, але навіть окремий населений пункт має свої унікальні обрядодії, звичаї, які втілюються в народному слові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бігусяк М. В. Лексика традиційних сімейних обрядів у гуцульському говорі : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / М. В. Бігусяк; Прикарпатський ун-т ім. В.Стефаника. – Івано-Франківськ, 1997. – 208 с.

2. Борисенко В. К. Нова весільна обрядовість в сучасному селі (на матеріалах південно-східних районів України) / В. К. Борисенко. – Київ : Наукова думка, 1979. – 133 с.

3. Вакалюк Я. Ю. Весільна лексика в говірках Прикарпаття / Я. Ю. Вакалюк // Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови. Тези доповідей. – Ужгород, 1978. – С. 9–10.

4. Гура А. В. Терминология севернорусского свадебного обряда (на общеславянском фоне) : автореф. дисс. ... канд. філол. наук. : спец. 10.02.01. – русский язык / А. В. Гура. – Москва, 1978. – 18 с.

5. Дроботенко В. Лексика сімейних обрядів у говірках Донеччини : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / В. Дроботенко. – Донецьк, 2001. – 23 с.

6. Магрицька І. В. Весільна лексика українських східнословобожанських говірок : автореф. дис. канд. філол. наук. : спец. 10.02.01 – українська мова / І. В. Магрицька. – Запоріжжя, 2000. – 23 с.

*Марина Христюк (м. Вінниця)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.*

СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКА ДІАЛЕКТОЛОГІЯ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Інтернет є важливою складовою життя сучасної людини. У «світовій павутині» сьогодні ми можемо побачити не тільки навчальні й методичні матеріали з дисципліни «Діалектологія», а й велику кількість сайтів, де аматори й фахівці презентують дослідження з цієї теми, інтерактивні карти, проводять дискусії, поширюють словники говірок, популяризують особливості мовлення своєї етнічної групи.

У сучасних умовах життя, за яких людина навчається та спілкується в мережі Інтернет, важливу роль відіграє популяризація, удоступнення інформації з наукових галузей саме у «світовій павутині». На сьогодні це вже усталений факт, який хоч і є загальноновизнаним, проте ще мало осмислюється самими науковцями.

Як засвідчують наші спостереження, діалектологічні дослідження також активно представлені у «світовій павутині», та якість викладеного матеріалу, його кількість різняться в українців, білорусів та росіян.

Це зумовило мету нашого дослідження – зіставний аналіз інформаційного наповнення інтернет-джерел про проблеми діалектології України, Білорусі та Росії.

Задля цього ми проаналізували наукові та науково-популярні сайти з діалектологічною тематикою на територіях України, Білорусі, Росії і виявили широке коло проблематики висвітлених досліджень: лексикографічні, описові, картографічні, текстографічні тощо.

В українській мережі Інтернет науково-популярних сайтів більше ніж наукових у 3 рази, що свідчить про зацікавленість діалектологією різних верст населення, жителів України та тих, хто живе за її межами.

Досліджуючи стан лексикографії, ми дійшли висновку, що найбільше словників присвячено окремому говору (закарпатський, поліський, гуцульський). На сайтах представлено міні-словники, які або пояснюють незрозумілі слова зі своєї місцевості, або тлумачать значення діалектизмів, ужитих у художніх текстах. Переважно це матеріали, створені користувачами-аматорами. Найкращим, на наш погляд, де представлений словник русинської мови [<http://slovo.sochka.com/>].

Проаналізувавши 26 сайтів, де презентовано описові українські діалектологічні дослідження, висновуємо, що 26 веб-ресурсів відображають діалектні особливості на лексичному рівні; 22 – на фонетичному, 7 – на граматичному, 7 – на фразеологічному рівнях, 10 сайтів представляють історію членування діалектів та питання походження мови. На наш погляд, найінформативніший у цьому плані сайт – *Домів* (портал насильно переселених мешканців Бескидів) [<https://bojky.wordpress.com/>], адже на цьому сайті описові дослідження подано широко, а зручний дизайн сайту допоможе швидко знайти інформацію, яка цікавить користувача.

Дослідивши 11 сайтів, де представлені діалектологічні карти, ми виокремили ті, які найбільш часто зустрічаються: карти говорів української мови (сучасні і давні) – 4; веб-сторінки, де зображуються карти поширення особливих форм діалектних слів на території нашої держави – 4 сайти. Ми вважаємо, що найкращий сайт, де представлені діалектологічні карти – це Вікіпедія – вільна енциклопедія, тому що тут найбільше представлено картографічних матеріалів, на які покликаються інші наукові та науково-популярні сайти.

Українські діалектні тексти презентовано на 16 науково-популярних сайтах. Найбільше текстографічного матеріалу представлено про закарпатський діалект – 6 сайтів та про лемківський, бойківський говори – по 4 сайти. Найповнішим таким сайтом, на нашу думку, є dialekt-ua.org – присвячений українським карпатським говіркам у Польщі. Тут викладено записи мовлення носіїв бойківського, надсянського, лемківського діалектів. Тексти належно паспортизовано, що уможливорює їх використання науковцями.

Отже, дослідивши 43 українські сайти, ми виокремили 9 наукових та 34 науково-популярних веб-ресурсів: лексикографічний матеріал представлено на 13 сайтах, описові дослідження – 26, поширення говірок через інші види інформації (новини, диспути, цікаві факти) – 17, текстографічний матеріал – 16, картографічні здобутки – 11. Це свідчить про зацікавленість людей у розвитку діалектології, збереженні «живої минавшини», але цього, на жаль, мало без підтримки науковців та належного фінансування. Багато сайтів розроблялись давно (2007–2010 роки), тому потребують оновлення та збагачення інформацією. Багатоплановістю інформації, якістю її подачі відрізняється з-поміж інших, на нашу думку, сайт [lemky](http://lemky.com/) [http://lemky.com/], який містить діалектологічний матеріал, останні новини,

історії про лемків, планування заходів для збереження народної культури, рідного слова цієї етнічної групи.

Досліджуючи стан діалектології в мережі Інтернет на території Білорусі, ми висновкуємо, що з 34 сайтів лише 25 є суто білоруськими за авторством, а 9 – російськими.

На лексикографічному рівні представлені словники, які презентують мовлення окремої говірки. У словниках є розділи, щоб полегшити пошук потрібного слова: за ареалом поширення, за родом діяльності (сільське господарство), за тематикою (рослинний та тваринний світ). Представлені етимологічні, тлумачні, історичні словники. Найбільш досконало розробленим сайтом є slounik.org [<http://slounik.org/>], на якому зосереджено найбільше діалектних словників білоруської мови.

Виявлено 7 сайтів, які репрезентують історію діалектного членування білоруської мови. Сайти, які представляють дослідження різних рівнів діалектної мови: 10 – говіркові особливості на фонетичному рівні, 8 – на морфологічному, 7 – на лексичному і лише 2 на фразеологічному. Найкращим сайтом, на нашу думку, є сайт *Гомельский государственный университет имени Францыска Скорины* (Електронні документи ГДУ – філологічний напрям – білоруська діалектологія) [<http://gsu.by/>], адже тут зосереджено найбільше описового діалектологічного матеріалу, фахівці публікують свої монографії, статті, виставляють наукові журнали.

На 8 наукових і науково-популярних сайтах представлено білоруське лінгвокартографування в мережі Інтернет. Слід зазначити, що 4 із них належать до російських, це свідчить про активне зацікавлення білоруською діалектологією російськими дослідниками.

Ми розглянули 13 сайтів, де репрезентовані діалектні тексти, статті про білоруську діалектну мову. Найкращим виявився *Издательский дом «Белорусская наука»*

[<http://www.belnauka.by/>] – це науковий сайт, де представлені нові праці діалектологів.

Отже, дослідивши стан білоруської діалектології в мережі Інтернет, ми виявили з 34 сайтів – 9 веб-ресурсів російської розробки. Найбільша кількість веб-сторінок присвячена описовим дослідженням і текстології. Найменша лексикографії (7) та аматорським сайтам про діалектні особливості (новини, диспути) (7).

Результатом наших пошуків також стали 76 сайтів, де представлена російська діалектологія. Наукових сайтів виявилось 25, а науково-популярних – 51. Таке співвідношення сайтів свідчить про високий рівень розвитку науки та зацікавленість користувачів-аматорів у вивченні й функціонуванні говірок у РФ.

27 сайтів презентують лексикографічні праці з російської діалектології, 14 – картографічні та 22 – текстологічні. Описові праці викладені на 48 сайтах.

Велика кількість сайтів, де представлене російське діалектне слово, свідчить про актуальність науки та її розвиток. Найкраще розвинуті описові дослідження – 48 сайтів, а найгірше – картографічні доробки. Найкращі сайти, на нашу думку: «*Акустическая база данных о русских говорах*» [<http://dialect-phon.ruslang.ru/?id=library>], яку розробили Інститут слов'янознавства РАН та Інститут російської мови В.В.Виноградова Російської академії наук, та *Школьный диалектологический атлас «Язык русской деревни»* [<http://gramota.ru/book/village/>]. Останній – віртуальний діалектологічний атлас. Читаючи його, можна дізнатися про відмінності у вимові слів, у граматичних формах, названих одних і тих же предметів і понять у різних областях РФ.

Зіставний аналіз сайтів з діалектологічною тематикою на територіях України, Білорусі та Росії засвідчив такі квантитативні відомості (див. Табл. 1).

Український діалектолог, аналізуючи стан діалектного слова в білоруській мережі Інтернет, може побачити, що багато наукових установ займаються популяризацією цієї науки. У російській мережі кількість та якість сайтів свідчить про високий рівень розвитку науки та зацікавленість користувачів-аматорів у вивченні й функціонуванні говірок у РФ. Особливої уваги й запозичення відповідного досвіду потребує веб-ресурс «*Акустическая база данных о русских говорах*».

Виконаний аналіз аргументовано засвідчує, що східнослов'янські діалектологічні дослідження активно представлені у «світовій павутині», та якість викладеного матеріалу, його кількість різняться в українців, білорусів та росіян.

Таблиця 1

**ЗІСТАВНА ХАРЕКТЕРИСТИКА САЙТІВ НА
ДІАЛЕКТОЛОГІЧНУ ПРОБЛЕМАТИКУ**

<i>Критерій порівняння</i>	Україна	Білорус ь	Росія
Загальна кількість сайтів	43	34	76
Наукові сайти	9	16	25
Науково-популярні сайти	34	18	51
Сайти, на яких представлено праці про лексикографічні проблеми мови	13	7	27
Сайти, на яких представлено описові праці	26	7	48
Сайти, на яких представлено текстографічний матеріал	16	13	22
Сайти, на яких представлено картографічний матеріал	11	8	14
Сайти, на яких представлено інші види інформації	17	7	33

*Ірина Царюк (м. Кам'янець-Подільський)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Коваленко Н. Д.*

НАЗВИ ОСІННІХ ТРАДИЦІЙНИХ СВЯТ У СКЛАДІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРОК

Вивчення досвіду науковців минулого століття та сьогодення, сучасні діалектологічні та етнолінгвістичні розвідки переконують у тому, що важливим етапом вивчення еволюції мови є фіксація текстів живого народного мовлення та укладання словників говорів як правдивих свідчень матеріального та духовного життя українців.

Дані минулих століть та сучасні записи фольклорних, етнографічних і діалектологічних текстів про народні обряди (родинні та календарні) уможливають укладання бази даних матеріальної та духовної культури окремих територій та навіть словника окремих діалектоносіїв. Переконливо доведено, що власне фразеологізми найповніше зберігають особливості розуміння та інтерпретації законів навколишнього світу певним етносом, усвідомлення свого місця в ньому.

Про актуальність та важливість таких знань свідчать сучасні дослідження української лексики та фраземіки основних родинно-побутових обрядів М. В. Бігусяка, У. І. Ковалюка, Н. Д. Коваленко, В. Л. Конобродської, В. І. Лавера, І. В. Магрицької, Л. М. Пупенко, П. Ф. Романюка, Н. В. Хобзей та ін.

Етнолінгвістичні дослідження ґрунтуються переважно на антропоцентричній основі розуміння мовних явищ. Завдяки польовим дослідженням в науковий обіг введено чималу кількість обрядових номінацій або фразеологізмів, у складі яких є назва свята чи обряду. Особливий інтерес мають фразеологізми, що найяскравіше демонструють народну

обрядовість, або обрядофраземи – вислови, що постали в результаті фразеологічної вербалізації обрядових дій.

Мета нашої розвідки – виявити етнокультурні особливості ареальних фразеологізмів, у компонентному складі яких є назви осінніх свят, з'ясувати семантичні засади їх творення.

Потреба залучення фразем сучасних говірок із компонентами-назвами календарних свят та обрядів з різних джерел до наявних етнолінгвістичних студій зумовила вибір теми пропонованого дослідження. Предмет вивчення – закономірності семантики фразеологізмів з назвами осінніх народних свят, природа їхнього мотивування.

Матеріалом дослідження слугували власні польові записи текстів і фразеологізмів, виконані в населених пунктах Кам'янець-Подільського району Хмельницької області, а також фонди навчально-наукової лабораторії діалектологічних досліджень кафедри української мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка; сучасні фразеологічні та лексичні словники, що фіксують матеріали з різних українських говірок, збірники текстів діалектного мовлення, етнографічні праці.

Календарні обряди – це впорядковані повторювані дійства з чітко окресленими етапами, яким притаманні власні маркери: учасники/виконавці обрядодії, час, простір, предмети. Розгляд зв'язку системи календарних номінацій зі структурою обряду є одним із завдань дослідження обряду як цілості, що поєднує в собі мовну й позамовну реальності.

Семантичну структуру обрядових фразеологізмів календарного циклу на матеріалі говірок Східної Слобожанщини найдетальніше описала І.С. Царьова в монографії «Етнокультурна семантика в обрядовій фразеології східнослобожанських говірок». Дослідниця доводить, що всі складники календарних обрядів утворюють понятійне поле,

співвідносно з полем номінативним, а «підоснову обрядофразем можна представити контекстами – фрагментами обрядової дійсності, що покликані репрезентувати смислову й культурну інтерпретацію світу певною спільнотою» [Царьова 2015: 55].

Осінній цикл народних святкувань є логічним продовженням літнього, коли вже зібрано врожай і відбувається підготовка до холодної зими. Уже завершилися польові роботи і є час на вечорниці, святкування заручин і весіль, тому свята Покрови, Михайла, Дмитра та ін. найтісніше поєднані із мотивами залицянь та весільної обрядовості. Загальновідомий народний вираз *до Дмитра дівка хитра* передає звичай засилати сватів лише до цього дня, тому що далі – запусти, заговини, а отже, не можна було робити весілля [Скуратівський 1994: 203]. На території Західного Поділля до сьогодні вживають вираз *не все в середу Дмитра* (с.Черче Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.) у випадку, коли комусь не вдається щось зробити якісно, так, як колись. Підтвердженням існування такої фразеологічної моделі «не все + в середу + назва християнського свята» є сталий вираз гуцульського говору *не все в середу Петра* [Хобзей 2013: 460]. Цікавим є народне спостереження про те, що *як Петра в середу, то буде добрий рік* [Хобзей 2013: 460].

У лексикографічній працях найменше зафіксовано одиниць із компонентами назвами осінніх свят. У говірках Західного Поділля нам вдалося записати вираз як *Михайлове чудо* ‘про негарну людину; неохайну’ (с. Вишнівчик Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.). Таке стійке порівняння підтверджує тезу, що, крім розгалуженого спектра обрядофразем, на основі обрядових компонентів може утворюватися значна кількість стійких порівнянь: східнословобожанські – *як Явдоха на коньках* ‘дуже, без міри хвастати, чванитися, пишатися’ [Ужченко 2013: 546],

(наїстися) як Меланія (Меланья) на обіді ‘дуже добре, досита наїстися’ [Царьова 2015: 67].

Свято, що в народі називають Покровою, персоніфікується, ототожнюючись із християнським святом Пресвятої Богородиці (14 жовтня). На території південноволинських говірок записано текст: *на це с'в'ато д'іу'чата заўж'ди / не^нза'м'іжн'і ше 'кажут' Пок'р'івон'іко Пок'р'івон'іко пок'риї 'мою гол'івон'ку / хоч 'хусткойу хоч 'п'ілкоу шоб не^н була 'д'іу'койу // до 'цего с'вата заўж'ди д'іу'чата ста'райу'а шоб 'замуж 'вийти / так так за'вед'ано до Пок'рови / а йак'шо 'каже 'п'ісл'а Пок'рови уже шо не^н 'вийшла 'замуж до Пок'рови / 'п'ісл'а Пок'рови то ўже во'но / 'хоче 'кожна 'д'іучина до Пок'рови 'вийти 'зам'іж // о так 'каже шо пок'ри'вайец'а і 'лис'т'ам і с'н'ігом і цим і дош'чем і 'д'іучина 'хоче шоб пок'рити й'йї гол'івон'ку 'хусткойу чи 'п'ілкоу бо 'каже йак не пок'рийе н'і 'хусткойу н'і 'п'ілкоу / ну 'хоче шоб до 'цего с'в'ата була во'на уже не^н 'д'іу'койу (с. Воронківці Старокостянтинівського р-ну Хмельницької обл.).*

Таким чином, із цим святом найтісніше поєднана весільна тематика, саме у час Покрови відбувалися осінні весілля. Особливе значення має внутрішня форма слова Покрова (покривати) – *покрити голову хустиною* ‘вийти заміж’ (у більшості говорів української мови).

Отже, фразеологізми як особливі мовні знаки зберігають давній досвід поколінь і підтверджують чітко виражену національну самобутність діалектного мовлення, особливо, якщо в компонентному складі є назви календарних свят.

ЛІТЕРАТУРА

1. Скуратівський В. Вінець / Василь Скуратівський. – Київ : Вид-во УСГА, 1994. – 240 с.
2. Царьова І. В. Етнокультурна семантика в обрядовій фразеології східнослов'янських говірок : монографія / І. В. Царьова. – Дніпропетровськ : Вид-во «Інновація», 2015. – 258 с.

ДЖЕРЕЛА

1. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник східнословобожанських і степових говірок Донбасу : 6-е вид. – Луганськ, 2013. – 552 с.
2. Хобзей Н., Сімович К., Ястремська Т., Дидик-Меуш Г. Гуцульські світи. Лексикон. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2013. – 668 с.

Марина Чернюх (м. Чернівці)

Наук. керівник – д. філол. н., проф. Ткач Л. О.

СЛОВОТВІРНЕ БАГАТСТВО УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ТВОРАХ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА

Михайло Стельмах – знакова постать української культури. Твори письменника зачаровують не тільки майстерністю письма, а й своєю відвертістю і щирістю. Талант Михайла Стельмаха безумовно був непересічним явищем, тому що навіть радянська влада, яка не дуже прихильна до українських самобутніх авторів, визнавала той факт, що слово М. Стельмаха не повинно бути замкненим у шухляді. У період шістдесятництва вийшли популярні нариси про мовну майстерність письменника [Бойко 1960], опубліковані мовознавчі праці про явища метафоризації, лексичної синоніміки, фразеології у творах М. Стельмаха (див про це в бібліографічному покажчику [Світ правди і краси 2012], а також в оглядовій частині статті Л. Ткач [Ткач 2017]. Стиль письма М. Стельмаха характеризується фольклорними мотивами й образністю лексики – це свідчить про вміння автора тонко відчувати українську мову, доречно використовувати різноманітні шари її словникового запасу (діалектизми, архаїзми тощо).

Мовознавчі зацікавлення творчістю М. Стельмаха значно активізувалися за останнє десятиліття. Цьому сприяло й відзначення ювілейних дат – 100-річчя і 105-річчя від дня народження, видання ювілейних збірників наукових праці, присвячених постаті М. Стельмаха, – у Києві [Культура слова 2012], Вінниці ([Світ правди і краси 2012; „Михайло Стельмах у новітніх парадигмах наукового знання”, 2017), і бажання перечитати й переосмислити художню спадщину в новітньому часовому контексті. Ґрунтовні дослідження підготували літературознавці [Пастущак 2011; Приймак 2013; Сивак 2013; Ткачук 2013]. Нові теми та проблеми розглядають і мовознавці. Предметом дослідження стали лексичні та словотвірні інновації у мові творів М. Стельмаха [Бабій 2011; Пашко 2013], зв'язок з народнопісенною творчістю та іншими жанрами фольклору [Беценко 2012; Смірнова 2013], використання творів М. Стельмаха в українській лексикографії [Ткач 2017].

Словотвірні особливості лексики М. Стельмаха потребують більш докладного вивчення. Аналізуючи авторське словотворення – складні прикметники – на матеріалі творів „Правда і кривда”, „Гуси-лебеді летять”, „Дума про тебе” та „Чотири броди”, Л. Пашко зазначає: „Дослідження мови творів М. П. Стельмаха розкриває причини появи нових мовленнєвих одиниць та їх функціонування в тексті, а характеристика способів творення авторських неологізмів дає можливість зрозуміти відношення письменника до словотвірних норм української літературної мови” [Пашко 2013: 118].

Важливим вважаємо і такий аспект аналізу мови творів М. Стельмаха, при якому предметом розгляду виступають не тільки авторські словотвірні моделі, а й використання словотвірного багатства української мови як одного з джерел мовної майстерності письменника.

Об'єкт нашого дослідження становлять похідні дієслова, зафіксовані у „Словнику української мови” в 11 томах (1970–1980) (далі – СУМ) і паспортизовані за творами М. Стельмаха. Предметом дослідження є словотвірна структура та стилістичні функції таких лексичних одиниць. Мета наукової роботи полягає в тому, щоб з'ясувати особливості авторського стилю М. Стельмаха, джерелом яких є словотвірна самобутність української мови. Результати дослідження можуть бути успішно використані при викладанні української мови в закладах середньої освіти – під час уроків та на позакласних заняттях у гуртках з поглибленого вивчення мовних тем для розкриття творчої лабораторії письменника, а також – як матеріал для інших пізнавальних завдань.

Словотвірна будова дієслів. Дієслівні основи утворені за типовими для української мови словотвірними моделями за допомогою словотвірних афіксів різної будови – простих (суфіксальних) та складених (конфіксальних). В академічному виданні „Словотвір сучасної української літературної мови” [Словотвір... 1979: 306–313] йдеться про префіксально-суфіксальні відіменні деривати, що в сучасній дієслівній системі „становлять численну і багату щодо словотворчих можливостей групу дієслівних утворень” (понад 400 лексем) [Там само: 306], а також – про віддієслівні префіксально-суфіксальні дієслова, що по-різному модифікують значення дії – її інтенсивність, характер протікання в часі [Там само: 312]. Про дієслова такого типу сказано також, що серед них є „чимало ореміх позанормативних лексем, тому що цей спосіб творення дієслів широко використовується в розмовній мові та просторіччі” [Там само]. Напевно, саме ця ознака дієслів, утворених за допомогою конфікса префіксально-суфіксального типу, і була важливою для М. Стельмаха, адже він змальовував життя українського села і передавав мовлення сільських мешканців.

Для М. Стельмаха властиве використання дієслів, утворених за допомогою двоконпонентних конфіксів іншого типу – поєднання *префікса і постфікса -ся*; *суфікса і постфікса -ся*; також – триконпонентних конфіксів завдяки яким відбувається одночасне долучення до твірної основи *префікса, суфікса і постфікса -ся* на тому самому словотвірному кроці. Про такі словотвірні типи в шкільному курсі української мови здебільшого не згадують, хоч у посібнику для вчителів, що вийшов іще 1982 р. [Грамматика української мови 1982] вони описані.

До кожного з аналізованих слів подаємо ілюстративний контекст з творів М. Стельмаха за СУМ: при паспортизації матеріалу вказуємо лише том і сторінку, щоб не обтяжувати текст однотипними скороченнями того самого джерела.

Суфіксальні словотвірні типи дієслів. Дієслова утворені від прикметників, дієслів, іменників, вигуків. Відприкметникові деривати містять найбільш продуктивні для такої словотвірної моделі суфікси *-и-* та *-і-*, рідше – суфікс *-а-*, що виражають словотвірне значення „робити таким, як визначено прикметниковою основою” [Словотвір... 1979: 185]: *дрібн-и-ти* (< *дрібн-ий*) ‘іти, падати частими дрібними краплями (про дощ): *Дощ дрібнить* крізь синє сито, *Мов сівач, поволі йде* (II, с. 414; „Жито...”); *кам’ян-и-ти* (< *кам’ян-ий*) ‘робити нерухомим, застиглим, як камінь’: *Вперта рішучість кам’янить* йому обличчя (IV, с. 85); *тепл-і-ти* (< *тепл-ий*) ‘ставати теплим, теплішим’, ‘горіти слабким, неясним полум’ям’: *Тепер він з Романом заходить до кімнати, тихцем скидає чоботи і виймає листівки,.. ховає їх під подушку, на якій ще тепліє* слід його голови. *В хаті прибрано, мов на великдень, перед образами тепліє* лампадка (X, с. 79); *у(в)бож-і-ти* (< *убог-ий*) ‘ставати убогим’: *Згодом батько змирився, що йому й далі доведеться вбожити* — *продав корівчину, а я пішов учитися...* (X, с. 359; „Гуси-лебеді летять”

); *хиж-і-ти* (< *хиж-ий*) 'робитися, ставати хижим, хижішим': — *Як діла, Остапе? — Бараболя повільно, не спускаючи очей з управителя, підходить до столу. — Та ти сідай, сідай, не перед великим паном стоїш, — хижіє одне око, а друге посміхається* (XI, с. 54); *хижіш-а-ти* (< *хижіш-ий*) 'ставати хижішим': *На смиренному обличчі старости хижішають темні, з розкиданими прожилками очі, чіпкі і аж волохаті, вони схожі на чорні краплини навуків, що в усі боки розкинули свої лапки* (XI, с. 54); *хорош-і-ти* (< *хорош-ий*) 'ставати кращим, привабливішим, приємнішим': *На хлопця вже дивилась засмучена русява красуня.. Що це робиться з нею, як міниться, хорошіє вона?*(XI, с. 131); *червон-и-ти* (< *червон-ий*) 'робити щось червоним, забарвлювати в червоний колір': *Кров темними плямами виступає на штанях, червонить йому чорні великі руки* (XI, с. 297, „Велика рідня”).

Основна кількість **відіменникових** дієслів має суфікс *-і-*, що виражає значення „бути, ставати чи здаватися тим, на що вказує основа мотивуючого іменника” [Словотвір... 1979: 184], напр.: *попел-і-ти* (< *попіл*) 'набувати попелястого кольору, ставати сірим': *Починало бліднути, попеліти чорне небо* (VII, с. 185, „Велика рідня”); *сирот-і-ти* (< *сирот-а*) 'стояти самотньо, самотливо': *Весняна і осіння вода затоплює увесь тітчин мочар, і на ньому, наші кистрате гніздо, сиротіє немудра оселя* (IX, с. 202); малопродуктивний тип із суфіксом *-и-* має словотвірне значення „діяти речовиною, названою твірною основою мотивуючого іменника” [Там само: 181], напр.: *хмар-и-ти* (< *хмар-а*) 'надавати своєму обличчю, чолу похмурого, невеселого, стурбованого чи гнівного виразу': — *Цить, розрюмсалась, — старий хмарить чоло* (XI, с. 94).

Характерними для творів М. Стельмаха є продуктивні в українській мові відіменникові дієслова із суфіксом *-ува-*, більшість яз яких виражає значення „діяти інструментом, знаряддям, названим мотивуючою основою” [Там само: 174],

напр.: **дряпак-ува-ти** (< дряпак) 'підпушувати землю дряпаком': *На тому тижні дряпакував, сів, а сьогодні вперше вийшов орати на зяб* (II, с. 427; „На нашій землі”), порівн. також: **дряпак** 'багатолемішне сільськогосподарське знаряддя для підпушування землі': *За неї Окуні дають тобі три з половиною десятини: воли-третяки, плуга, дряпак, борону і таку скриню, що пара коней з місця не зрушилася* (II, с. 427; „Хліб і сіль”); **таган-ува-ти** (< таган) 'готувати їжу на тагані': *Косарі, бувало, захочуть юшки на обід, то, недовго думаючи, й пускають у діло сорочки: зав'яжуть рукава, ковнір — тай у річку. Наловлять отак рибки — і таганують собі на березі* (X, с. 13; „Гуси-лебеді летять”); **решет-ува-ти** (< решето) 'просіювати що-небудь (перев. зерно, борошно) через решето з метою очищення від непотрібних домішок': *Образно. *Сонце, зупинившись посеред неба, широко решетує на землю проміння і ніяк не хоче зрушити вниз* (VIII, с. 524; „Хліб і сіль”).

Прикладом дієслова, що утворене від вигука і вживається образно, виступає таке: **цінь-ка-ти** (< цінь) 'створювати подібні звуки (про кулі, струни і т. ін.)': *Образно. *Зима біснувалася, мурувала вікна холодними квітами; синицями цінькав мерзлий сніг, припадаючи до шибок* (XI, с. 239).

Конфіксальні словотвірні типи включають дієслова, утворені за допомогою таких морфем:

Префікса (до-, на-, про-) і **постфікса** від дієслівних основ, напр.: **до-будити-ся** (< будити) 'розбудити не відразу, а після певних зусиль': *Під тином.. попримощувалися жінки і тепер не можуть добудитись дітей, які сплять на приполах кожухів* (II, с. 328; „Хліб і сіль”); **до-чумакувати-ся** (< чумакувати) 'довго чумакуючи, зазнати чогось неприємного, небажаного': *Безжурно почав [Григорій] наспівувати про чумака, який до того дочумакувався, що і штани подерлись і очкур урвався* (II, с. 400; „Хліб і сіль”); **на-**

косити-ся (< *косити*) ‘багато, вдосталь покосити’: *Вдень накосився він досхочу, увечері погнав Плачиндині воли на переліг* (V, с. 109); *на-орати-ся* (< *орати*) ‘багато, довго поорати’; *Чимало Грицько наорався чужого поля, немало гибнув у хурманці* (V, с. 136, „На нашій землі”); *на-панувати-ся* (< *панувати*) ‘багато, досхочу попанувати’: *Що ж, напанувались [пани], попили заморських вин.., пора й честь знати* (V, с. 138); *на-пасати-ся* (< *пастися*) ‘пасучись, наїдатися’: *Корова вискочила на волю й напасається на молодій траві* (V, с. 139); *на-працювати-ся* (< *працювати*) ‘багато, досхочу попрацювати’: *Жаль тільки, що влітку ночі короткі — ні тобі виспатись, ні напрацюватись для себе* (V, с. 160); *на-тріскати-ся* (< *тріскати*) ‘тріскати – те саме, що наїстися’: – *Демиде, чого спішиш, мов на пожежу!? Ніяк не встигнеш натріскатися!?* (V, с. 217; „Хліб і сіль”); *по-розмерз-а-ти-ся* (< *розмерзтися*) ‘розмерзтися, відтанути (про все або багато чого-небудь)’; *Глянув, а по долівці мої в’юни повзають, – чисто усі порозмерзались* (VII, с. 275; „Щедрий вечір”); *про-торгувати-ся* (< *торгувати*) ‘торгуючи, зазнавати грошових втрат, розорятися’: *Старий Гнат щось помітив за сином і, коли той зовсім по-дурному проторгувався на ярмарку, напав на нього* (VIII, с. 325);

Префікса *по-* і суфікса (-*а-*, -*и-*); префікса (*ви-*, *по-*) і суфікса -*ува-* від дієслівних основ, напр.: *по-натік-а-ти* (< *натек-ти*) ‘понатікати в багатьох місцях’; *В тумані вони [діди] самі стояли, мов туман, і навіть каламутні сльози на їхніх очах, здавалось, понатікали з передвесняної імли* (VII, с. 154); *по-примерз-а-ти* (< *примерз-ну-ти*) ‘примерзнути до чого-небудь (про все або багато чогось, усіх або багатьох)’: — *Ну, Левку, розтулюй, нарешті, губи, чи вони вже від мовчання попримерзали до зубів?* (VII, с. 228); *по-принос-и-ти* (< *принес-ти*) ‘принести все або багато чого-небудь, усіх або

багатьох': — *Як пахне у вас зіллям. Парафіяни поприносили?* (VII, с. 228); **ви-гуп-ува-ти** (< гупати) 'раз у раз гупати': *В сінях Мар'ян довго вигупує чоботиськами, обтрушує сніг, потім іде за вчителем через єдиний клас до невеличкої кімнати* (I, с. 381; „Хліб і сіль”); **по-торохк-ува-ти** (< *торохкати*) 'торохкати злегка або час від часу': *На возі злегенька поторохкують червонобокi, в поливі миски* (VII, с. 419; „Гуси-лебеді летять”);

Префікса (**ви-**, **о-**, **при-**) і суфікса **-ува-**; префікса **по-** і суфікса **-и-** від іменникових основ, напр.: **ви-зор'-ува-ти** (< *зорі*) 'вкриватися зірками (про небо)': *Поволі визорювало. На сході, вище лісу, то розгорялись, то гасли Стожари* (I, с. 401; „Велика рідня”); **о-шин-ува-ти** (< *шин-а*) 'набити, натягти шину': *Щоб краще познайомитися з їхньою родиною, Степан заїхав до її батька — ще не старого коваля — ошиновувати колесо* (V, с. 837); **по-язич-и-ти** (< *язик*) 'наговорити чогось поганого про кого-небудь': *Витурила [Окуниха] з оденок в'їдливу багатирку, яка завжди охоча була над всяким поязичити* (VII, с. 494); **при-смач-ува-ти** (< *смак*) 'додавати присмаки в їжу, страву': *Настя.. варила ці дні липку затірку, присмачуючи її замість шкварки жменькою потовченої кользи чи розбитою крашанкою* (VIII, с. 27);

Префікса (**за-**, **при-**) і суфікса **-ува-**; префікса **на-** і суфікса **-и-** від прикметникових основ, напр.: **за-біл'-ува-ти** (< *біл-ий*) 'заправляти рідку страву сметаною або молоком': *Став і думає Невмій: „Це аби була Олена, Вона б борщику налляла, Забілила б молоком”* (III, с. 23; „Колосок до колоска”); **на-чорн-и-ти** (< *чорн-ий*) 'пофарбувати яку-небудь кількість чогось у чорний колір': * Образно. *Надвечірнє сонце, вихопившись з хмари, одразу начорнило під пнями обрубки тіней* (V, с. 237; „Хліб і сіль”); **по-крижан-і-ти** (< *крижан-ий*) 'набрати виразу холодності (про очі)': *На мить*

у Мар'яни затіпались уста, але одразу ж її обличчя закам'яніло, а сполохані очі **покрижаніли** (VII, с. 48). **прибідн'-ува-ти** (< бідн-ий), розм., рідко збіднювати що-небудь, позбавляючи якихось рис, особливостей': *Левко навмисне в думках **прибіднює**, вкорочує душу чоловіка* (VII, с. 558; „Хліб і сіль”);

Суфікса -и- і **постфікса** від іменникових основ, напр.: *оксамит-и-ти-ся* (< оксамит) 'густо розростатися, нагадуючи оксамит (про траву)': *Ми обоє смутніємо, мовчки перелазимо через вориння і травами, що **оксамитяться** та й **оксамитяться**, йдемо до тієї черешні, яка найбільше тримає роси* (V, с. 683; „Гуси-лебеді летять”); *хмар-и-ти-ся* (< хмара) 'те саме, що хмуритися': *Ось обличчя діда **хмариться** — це біля хвіртки зупиняється Іван Січкара* (XI, с. 94), порівн.: *хмара* '4. тільки одн., перен. Уживається для вираження якого-небудь стану, настрою людини (тривоги, суму, задуми і т. ін.) (XI, с. 93); *чуб-и-ти-ся* (< чуб) 'битися, хапаючи один одного за чуба': *Дітвора.. починала сміятися, а іноді й **чубитись**, безцеремонно стягувати з якогось щасливця чоботята, щоб і Ванько в них бодай трохи ноги погрів* (XI, с. 371);

Префікса- .. -суфікса- .. -постфікса від іменникових та субстантивованих основ, напр.: *від-ні-(к)ува-ти-ся* (< ні) 'не погоджуватися на щось; відмовлятися від чогось': *Головою земельної комісії майже одногосно вибрали Тимофія Горицвіта, хоч і **віднікувався** він* (I, с. 611; „Кров людська не водиця”); *на-жабл'-ува-ти-ся* (< жаба) 'ображаючись на кого-небудь, сердитися, надуватися': — *Кажу: сам палив панські стоги чи хтось ще в кумпанії був? — **нажаблюється** полісовицк* (V, с. 85; „Хліб і сіль”); *на-їжач-и-ти-ся* (< їжак) 'виражати, виявляти незадоволення, обурення, протест проти кого-, чого-небудь': *Її обличчя, вся постать і, навіть одежа **наїжачились** проти непевного нахлібника* (V,

с. 95; „Правда і кривда”); *при-бідн-юва-ти-ся* (< бідний) удавати з себе бідного, менш забезпеченого, ніж насправді: *На багатство не задрив* [Григорій], *своїми злиднями не дуже побивався і ніколи не прибіднювався перед людьми* (VII, с. 558).

Розгляд похідних дієслів, що вжиті у творах М. Стельмаха та використані для ілюстрації значення та стилістичних ознак відповідних слів в 11-томному „Словнику української мови”, показав, що: **1) більшість дієслів має стилістично нейтральний статус:** *теплити, убожити, хижіти, хижішати, хорошити, червонити, попелити, сиротити, таганувати, решетувати, дочумакуватися, накоситися, напасатися, порозмерзатися, вигупувати; визорювати, забілювати, присмачувати, начорнити, ошинувати, понатікати, попримерзати, поприносити, вигупувати, віднікуватися, оксамититися;* **2) частина слів має конотації розмовності** (стилістичні та емоційні), а деякі з розмовних слів ужиті в номінативно-вивідних переносних значеннях: *дрібнити, цінькати, добудитися, нажаблюватися* (зневаж.), *хмаритися* (перен.), *наїжачитися* (перен.), *наоратися, напануватися, натріскатися* (вульг.), *проторгуватися, поязичити, прибіднювати, поторохкувати, хмарити* (перен.), *хмаритися* (перен.), *чубитися;* **3) окремі слова належать до рідковживаної лексики:** *кам'янити, дряпакувати;* **4) ряд аналізованих слів має ілюстративні контексти тільки з творів М. Стельмаха:** *хижішати, дряпакувати, таганувати, накоситися, наоратися, порозмерзатися, проторговуватися, вигупувати, начорнити, ошинувати, покрижаніти, понатікати, віднікуватися;* **5) названі факти переконливо свідчать, що у своїх творах М. Стельмах уміло використав різні шари лексики народної мови, добираючи, за авторським сприйняттям, найбільш влучні щодо змістом, яскраві за словотвірною будовою, що**

увиразнює різнобічні конотації слова (емоційність, образність, інтенсивність динамічної ознаки тощо).

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабій І. Оцінно-експресивний потенціал іменникових лексичних інновацій у романі „Чотири броди” Михайла Стельмаха / Ірина Бабій // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія: Літературознавство. – Тернопіль, 2013. – № 38. – С. 81–91.

2. Беценко Т. П. Народнописенні універсалії в індивідуально-авторській інтерпретації Михайла Стельмаха /Т. П. Беценко //Українська література в загальноосвітній школі. – 2012. – № 8. – С. 14–17.

3. Бойко М. Ф. Мовна майстерність прози М. Стельмаха / М. Ф. Бойко. – Київ, 1960. – 31 с. – (Т-во для поширення політ. і наук. знань Укр. РСР. [Сер. 8, № 13]).

4. Граматика української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Грищенко. – Київ : Рад. школа, 1982. – 208 с.

5. Культура слова: наук.-популярн. вид. / Ін-т української мови НАН України. – Вип. 76. – Київ : Видавничий Дім Дм. Бураго, 2012. – С. 15–30.

6. Новіцька Л. В. Семантико-структурна класифікація бібліонімів М. Стельмаха / Л. В. Новіцька // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика: збірник наукових праць. – Київ, 2008. – Вип. 16. – С. 129–137.

7. Пастущак Т. Й. Жанрова семантика діалогії „Гуси-лебеді летять”, „Щедрий вечір” Михайла Стельмаха: автореферат дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 – українська література / Пастущак Тетяна Йосипівна; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2011. – 19 с.

8. Пашко Л. В. Структурна характеристика складних авторських неологізмів-прикметників у творах М. П. Стельмаха / Любов Василівна Пашко // Science and Education a New Dimension:

Philology, I(3), Issue: 13, 2013. С. 118–120. Електронний ресурс: www.seanewdim.com.

9. Приймак А. В. Образ природи у творчості Остапа Вишні та Михайла Стельмаха / А.В. Приймак // Літературознавчі студії: збірник наукових праць. – Київ : Київ. ун-т, 2013. – Вип. 3. – С. 98–103.

10. Світ правди і краси Михайла Стельмаха: до 100-річчя від дня народження: біобібліогр. покажч. / Вінниц. ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва; уклад.: О. І. Кізян, Т. В. Котуз; ред.: М. Г. Спиця [та ін.]; відп. за вип. Н. І. Морозова. – Вінниця, 2012. – 104 с.

11. Сивак Л. М. Концепція людини і доби в романах та п'єсах М. Стельмаха: духовно-етичний дискурс : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 – українська література / Сивак Лариса Михайлівна; наук. кер. М. Г. Кудрявцев; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. І. Огієнка. – Кам'янець-Подільський, 2013. – 210 с.

12. Словотвір сучасної української літературної мови / Відп. ред. М. А. Жовтобрюх. – Київ : Наук. думка, 1979. – 407 с.

13. Смірнова Н. П. Коди казок М. Стельмаха як складові їхньої поетики / Н. П. Смірнова // Літературознавчі студії: збірник наукових праць. – Київ : Київ. ун-т, 2013. – Вип. 3. – С. 117–123.

14. Ткач Л. О. Стельмахове Поділля в українській лексикографії (на матеріалі «Словника української мови» 1970–1980 рр.) / Л. О. Ткач // Михайло Стельмах у новітніх парадигмах наукового знання : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 105-річчю від дня народж. письменника. – Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. – С. 37–47.

15. Ткачук М. П. Художній світ роману Михайла Стельмаха „Дума про тебе” / М. П. Ткачук // Літературознавчі студії: збірник наукових праць. – Київ : Київ. ун-т, 2013. – Вип. 3. – С. 150–163.

Богдана Чумак (м. Вінниця)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.

УКРАЇНСЬКА АНКЛАВНА ДІАЛЕКТОЛОГІЯ: ДО ПИТАННЯ ІСТОРІЇ

Україна є багатонаціональною державою. На території України проживає близько 110 національностей. Крім українців (близько 75% всього населення), значний відсоток становлять інші східнослов'янські народи (росіяни, білоруси), а також євреї, західні і південні слов'яни (поляки, чехи, словаки, болгары). Серед інших етнічних груп, які компактно проживають на території України, найчисельніші романомовні народи (молдовани і румуни), греки, представники фінно-угорської (угорці, естонці) і тюркської (кримські татари, гагаузи) мовних сімей. Порівняно невелику кількість становлять німці, вірмени, цигани, татари поволзькі, караїми.

Різномірний склад населення відобразився і на мові народу. Тому сьогодні є важливим аналіз особливостей функціонування діалектів і мов етнічних народностей в україномовному середовищі.

Не дивно, що серед мовознавців набуває популярності новий напрям анклавної діалектології. Анклавна діалектологія – це галузь діалектології, що вивчає говірки анклавів, їх просторову варіативність і територіальну диференціацію, історію формування анклавних мовно-територіальних утворень і окремих мовних явищ, співвідношення і взаємодію з іншими діалектами, що побутують на певній території.

Об'єктом анклавної діалектології є анклавна говірка – це говірка, певної мови, що опинилася через певні обставини на території функціонування говорів інших мов, наприклад, російських говорів на території України [Теркулов 2009: 158]. Анклавні говірки бувають двох типів : 1) українські анклавні

говірки, які функціонують в іномовному середовищі (польському, румунському, молдовському тощо); 2) російські, молдавські, румунські та інші острівні говірки, що функціонують в україномовному оточенні.

Хоча українська анклавна діалектологія й має широке коло досліджуваних проблем, проте здобутки у царині ще досить малі.

Активно досліджуваною в Україні є румунська мова. Чернівецька, Закарпатська та Одеська області – це регіони компактного проживання румунів, тут функціонують румунські школи, газети, транслюють теле- та радіопрोगрами. Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича готує вчителів для румунських шкіл на факультетах філології, математики та фізики. Кафедра румунської та класичної філології цього університету системно досліджує румунські говірки, фольклор румунського населення Буковини в національному та міжетнічному контексті. Викладачі університету готують відповідні праці, наприклад, Х. Бирляну, Г. Я. Жерновой «Діалектологія румунської мови. Частина I.» [Бирляну 2005].

Питаннями функціонування румунської мови займається також Ужгородський національний університет, де працює кафедра класичної та румунської філології, яка більшою мірою займаються популяризацією та перекладом румуномовних письменників українською мовою.

Українські говірки Румунії становлять окремий предмет славістики (чи слов'яно-романістики) і вже мають тривалу історію свого вивчення: створено описи говірок за різними структурними рівнями, на підставі цих описів подано діалектну класифікацію, укладено диференційні словнички окремих говірок (праці О. Горбача), обґрунтовано ідею підготовки регіонального атласу українських говірок Румунії (Павлюк М., Робчук І. «Регіональний атлас українських

говірок в Румунії»), яка чекає своєї реалізації. Мовознавці Румунії аналізують українські говірки Південної Буковини (Сучавський та Ботошанський повіти Румунії).

М. Павлюк та І. Робчук підготували також працю «Українські говори Румунії» [Павлюк 2003], у якій подано, крім теоретичного матеріалу – аналіз системних, типових елементів у структурі окремих говірок, – ще й діалектні тексти.

Українські мовознавці мають здобутки і в дослідженні болгарської мови. В Одеському національному університеті ім. І. І. Мечникова активно працює кафедра болгарської філології. Свої знання в сфері болгаристики студенти-болгаристи удосконалюють під час проходження діалектологічної практики в Болгарії – в Габрово, Велико Тирново, Варне та Софії. Дослідники університету готують науковий щорічник «Одеська болгаристика» [Одеська ... 2013–2014], де вже опубліковано «Словник лексичних балканізмів, зафіксованих у переселенських говірках», схарактеризовано риси болгарських переселенських говірок на території України, видруковано діалектні тексти.

За даними перепису населення 2004 р. На території Молдови проживає 282,4 тис. українців – 8,4% населення. Вагомим внеском у дослідження українських говорів на території республіки Молдова стало створення «Атласу української мови». У третьому томі АУМ запропонована лінгвогеографічна інформація про 17 населених пунктів центральної та південної частини Молдови [Атлас... 1984, т. 1]. Після видання АУМ інтерес до вивчення українських говірок на теренах Молдавської Республіки значною мірою зникає. Зацікавленість питанням української діалектної мови зростає на початку 2000-х років. Це засвідчують етнолінгвістичні, діалектологічні праці К. С. Кожухар, В. Г. Кожухаря, Д. А. Ігнатенко, В. Панька, О. А. Романчука,

І. В. Гороф'янюк, Т. Г. Бедоньки-Кугал та інших. К. С. Кожухар зауважує, що «діалектна картина української мови в республіці дуже строката. В українських говірках півночі Молдови наявні риси карпатських, наддністрянських, волинських, подільських говорів. У багатьох селах, заснованих переселеннями з різних регіонів, внаслідок складного процесу взаємодії різнодіалектних елементів, привнесених їх носіями, витворилися самобутні українські говірки, котрі ввібрали в себе окремі риси тієї чи іншої діалектної основи» [Кожухар 2005: 91].

Діалектологи приділяють увагу й українським говіркам Польщі. М. Лесів видав книгу «Українські говірки в Польщі» [Лесів 1997], де подав характеристику говірок лемків, бойків, про надсянські, наддністрянські, волинсько-холмські та підляські говірки, висвітлив причини появи українських говорів у Польщі.

Не менш важливим є дослідження українського говіркового слова в Росії. Українська мова в європейській частині Росії функціонує на території південної частини Курської, Белгородської і Воронежської областей, у Самарській та Саратовській областях (Поволжя), у Ростовській області (на Дону), у Краснодарському краї (на Кубані), на Північному Кавказі [Українці ...].

У Ростовській області українські говори охоплюють майже чверть усієї території. Це ареал, де проходить східна межа між українськими і російськими говорами. Вона досліджена в працях К. Михальчука, М. Дурново, В. Даля, О. Соболенського, Ю. Курського, О. Миртова, С. Габа та ін. Тут українські говірки співіснують із російськими; унаслідок їх взаємодії багато давніх українських діалектних рис втрачено, натомість виникло чимало нових, властивих зоні міждіалектного та міжмовного контакту [Українці ...].

Досить цікавим є історико-географічний регіон Південного Приуралля – територія сучасних Республіки Башкоростан та Оренбурзької області Росії. Це один із найбільших анклавів українського населення в Росії (за переписом 1939 р. більше 250 тис. українців) [Чернієнко 2013: 96]. У 2010–2011 рр. маршрутно-стаціонарним методом науковцями Уфимської філії Московського державного гуманітарного університету ім. М. А. Шолохова було обстежено 12 населених пунктів у чотирьох районах республіки, зібрано значний фонд нових джерел – спогади старожилів, фото-відеоматеріали, документи місцевих музеїв та особистих колекцій. У жовтні 2012 р. у двох «українських» районах Башкортостану – Стерлітамацькому та Аургазинському, спільно з Інститутом української мови НАН України вперше відбулася спеціалізована діалектологічна експедиція.

Крім цього, частину українських говірок, поширених на територіях РФ, суміжних з Україною, було охоплено «Атласом української мови». До мережі АУМ входять 7 населених пунктів із Курської області, 33 – із Белгородської, 28 – із Воронежської, 34 – із Ростовської, 1 – із Волгоградської та 71 – із Краснодарського краю [Атлас ...1984– 2001].

Особливістю діалектологічних описів етнічних анклавів України є орієнтація на окреслений репертуар мовних явищ, переважання описів, диференційних стосовно літературної мови, а не повних системних дескриптивних досліджень. Зауважимо, що будь-яка програма для записування діалектного матеріалу для лінгвістичного атласу, для аналізу говірок певної місцевості, залишаючись важливим інструментом упорядкування мовних свідчень із різних населених пунктів, і водночас засобом досягнення зіставності цих свідчень у просторовому дискурсі спирається передусім на вже відому інформацію, блокуючи її суттєве розширення.

Тому поза увагою дослідників часто залишається значна кількість структурно важливих елементів, без яких неможливий вичерпний опис анклавних говірок.

Тож діалектологам варто звернути увагу на різноманітність анклавних говірок в Україні, та вивчення української говірки закордоном. Важливо пам'ятати, що мова – це живий організм, який поширюється, тому де є носій мови, там вона буде буяти і потребуватиме системного вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Атлас української мови : в 3 т. / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні [та ін.] ; [редкол.: І. Г. Матвіяс (голова) та ін.]. – Київ : Наук. думка, 1984–2001.

2. Бирляну Х. Діалектологія румунської мови. Частина I. / Х. Бирляну, Х. Г. Жерновой. – Чернівці : "Рута". – 245 с.

3. Кожухар К. С. Українські говірки в Республіці Молдова (загальна характеристика фонетичної системи) / К. С. Кожухар // Українці Молдови. Історія і сучасність / укл. В. Г. Кожухар, К. С. Кожухар. – Chişinău : Elan-Poligraf, 2005. – С. 89–108.

4. Колесник В. Словник лексичних балканізмів, зафіксованих у болгарських переселенських говірках / Валентина Колесник // Одеська Болгаристика : [науковий щорічник]. – Одеса : Артель, 2005–2006. – № 3/4. – С. 103–133.

5. Лесів М. Українські говірки в Польщі / М. Лесів. – Варшава : Вид-во «Український архів», 1997. – 496 с.

6. Одеська болгаристика : [зб. наук. статей викладачів філологічного факультету ОНУ]. – Одеса : Одеський національний університет, 2013–2014. – Вип. № 11/12. – 163 с.

7. Павлюк М. Українські говори Румунії: Діалектні тексти / Павлюк М., Робчук І. – Едмонтон; Львів; Нью-Йорк; Торонто : Інститут українознавства ім. І. Креп'якевича НАН України, 2003. – 784 с.

8. Теркулов І. О методологии исследования анклавного говора / Иван Теркулов // Філологічні трактати. – Том 1, № 2. – 2009. – С. 155–159.

9. Українці Росії [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://qoo.by/3PF3> .

10. Чернієнко Д. А. З історії розвитку експедиційного українознавства в Башкортостані / Д. А. Чернієнко // Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]. Серія : Історія. – 2013. – Вип. 21. – С. 93–98.

Вікторія Шадська (м. Вінниця)

Наук. керівник – д. філол. н., проф. Павликівська Н. М.

ЛЕКСИЧНА БАЗА ПРИЗВИЩ (НА МАТЕРІАЛІ АНТРОПОНІМІВ С. ВЕЛИКИЙ МИТНИК, ХМІЛЬНИЦЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Ономастика (від грецького ΟΝΟΜΑ – ім'я, назва) – спеціальна мовознавча дисципліна, що вивчає власні імена, їх функціонування в мові і суспільстві, закономірності їх утворення, розвитку і постійних перетворень. Вона виникла в результаті взаємодії досліджень з історичного джерелознавства і лінгвістики.

Тривалий час у науці йшла суперечка з приводу того, чи є ономастика самостійною дисципліною з власними засобами досліджень чи допоміжною стосовно географії, історії, лінгвістики, археології, етнографії тощо. У 1959 р. відбулася Перша українська нарада лінгвістів. На ній ономастика була визначена як окрема наукова дисципліна.

З середини 60-х рр. ХХ ст. різко зросла кількість наукових робіт з ономастичної проблематики, виданих в Україні, а також поглибилась їх спеціалізація. З ономастики, яка вивчає власні назви, остаточно виокремлюються

спеціальні історичні дисципліни, котрі мають більш вузький предмет дослідження. Тобто формуються дисципліни, предметом вивчення яких є конкретні класи власних назв. Насамперед, це топоніміка – дисципліна, яка вивчає географічні назви, антропоніміка, що вивчає власні імена людей, етніміка – вивчає власні імена племен, народів, держав.

В останні десятиліття в Україні активно вивчаються антропонімічні джерела. Фундаментальними є праці Л. Гумецької, М. Демчук, Р. Керсти, Р. Осташа, Ю. Редька, М. Сенів, І. Сухомлина, М. Худаша, П. Чучки та ін., які засвідчують системне наукове вивчення українського антропонімікону, що припадає на 60–70-ті роки ХХ ст.

Серед сучасних антропонімічних досліджень значне місце посідає вивчення історичної регіональної антропонімії. Велика увага приділяється аналізу прізвищевих назв та прізвищ різних регіонів: Б. Близнюк (Гуцульщина), Г. Бучко (Бойківщина), Л. Кравченко (Лубенщина), О. Неділько (Лівобережна Україна), С. Панцьо (Лемківщина), Г. Панчук (Опілля), Н. Рувьова (Західне Поділля), В. Садовнича (Слобожанщина), Л. Тарновецька (Буковинське Подністров'я), І. Фаріон (прикарпатська Львівщина), П. Чучка (Закарпаття), С. Шеремета (північна Тернопільщина) та ін.

Дослідження С. Медвідь (Пахомої) можна кваліфікувати як завершальний етап у вивченні антропонімів. Опрацьований фактичний матеріал дозволив об'єктивно дослідити вплив екстралінгвальних факторів (традицій, релігії, держави, віку, статі, моди тощо) на вибір формули іменування особи.

Концептуальні засади, узагальнення й висновки роботи Н. Павликівської поглиблюють уже відомі та формують нові знання про українську антропонімію, окреслюють місце псевдонімів у системі пропріальної лексики. Вагоме значення

для антропоніміки мають і наукові праці теоретико-етимологічного спрямування В. Шульгача.

Прізвища Вінниччини, зокрема села Великий Митник Хмільницького району, ще не були предметом спеціального ономастичного вивчення, що і зумовлює актуальність теми роботи. Результати нашого дослідження допоможуть виявити регіональну специфіку антропонімії цієї території, а також доповнять загальну картину антропонімікону Вінниччини.

Нині під прізвищами передусім розуміють родове прізвище, яке передають від батька до сина. Початково на Русі застосовували лише прізвиська, які і можна зустріти в іменуваннях давньоруських князів і які не успадковували. Застосовувати родові прізвища в офіційному діловодстві почали через необхідність вказання права власності на щось лише згодом. Масово родові прізвища трапляються в письмових джерелах, що стосуються українських земель у XIV–XVI століттях. Спочатку родові прізвища мали переважно багаті люди, які мали статки (купці, бояри, магнати, власники земель). Проте вже в XVII ст. ледь не всі українці мали власні прізвища, щоправда прізвища часто трансформувалися, на їх основі могли створюватися нові прізвища, наприклад, син людини з прізвищем *Коваль* міг отримати прізвище *Коваленко* (син Ковалю).

Відомий ономаст Ю. Редько зауважує, що матеріалом для творення українських прізвищ були чотири основні джерела:

- імена;
- назви місця проживання чи походження;
- назви постійного заняття (професії);
- індивідуальні ознаки.

Могли бути й інші джерела творення прізвищ (іноді спочатку прізвиськ), та вони відігравали значно меншу роль у процесі творення особових назв.

Методами статистики, аналізу, синтезу та аналогії нами були опрацьовані прізвища села Великий Митник та виявлені такі результати:

1. Найпоширенішими джерелами утворення прізвищ досліджуваного населеного пункту є прізвища, утворені від імен: *Федоров, Михалюк, Семенюк, Петренко, Фелько, Гнатюк, Андрухов, Захаров, Юстименко, Савчук, Уляницький, Євтухівський, Сидорук* тощо.

Прізвища, однозвучні з іменами, були первісно іменами основоположників родів, а згодом ставали прізвиськами чи прізвищами нащадків.

2. Наступні за численністю є групи прізвищ, що мають такі джерела утворення:

- прізвища, які дорівнюють загальним назвам (апелятивам): *Калачик, Бублик, Паляничка, Сливка* дорівнюють назвам продуктів харчування; *Качур, Сорока, Шуляк, Деркач, Гусь, Пугач* тотожні назвам птахів; *Котик, Комар, Вовк* тотожні назвам тварин тощо;

- прізвища, які утворилися від назви постійного заняття (професії): *Кравець, Пастух, Швець, Коваль, Ткач, Кучер, Мельник, Колісник* тощо.

Ю. Редько зазначає, що первісно такі прізвища були прізвиськами.

3. Найменш поширеними є такі прізвища:

- утворені за назвою місця проживання чи походження: *Поляк, Українець, Поліщук, Літинський*;

- джерелами утворення яких є індивідуальні ознаки людини: *Суха, Легенький, Кривоніс*.

Усі прізвища були утворені різними способами. У сучасній ономастичній літературі спостерігаємо різні підходи до з'ясування словотвірних особливостей прізвищ. Одні вчені аналізують усю словотвірну систему антропонімів української

та інших слов'янських мов (С. Зінін, С. Ілчев, Ю. Редько), інші акцентують увагу на локальних словотвірних процесах, тому об'єктом їх наукових зацікавлень є прізвища окремих регіонів (Б. Близнюк, Н. Булава, Л. Кравченко, Т. Космакова, Г. Панчук, П. Чучка, С. Шеремета та ін.). Привертає увагу вчених й узагальнено-характерні виразники прізвищового значення – прізвищеві суфікси (Л. Гумецька, І. Желізняк, Ю. Карпенко, Л. Масенко, В. Німчук, І. Сухомлин, О. Ткаченко). Також ономастичні дослідження словотвірної характеристики прізвищ здійснюються з позицій синхронії (праці Л. Гумецької, О. Неділько, З. Ніколаєнко та ін.) та діахронії (дослідження Б. Близнюк, Г. Бучко, Т. Космакової, Л. Кравченко, Г. Панчук, В. Познанської та ін.), що дає підстави наголосити на продуктивності чи непродуктивності окремих словотвірних типів у певний історичний період. Звісно, кожний підхід по-своєму є необхідним для розкриття словотвірних особливостей загальноукраїнської прізвищової системи.

Сьогодні немає єдиної думки щодо способів утворення слов'янських прізвищ. Продовжуючи застосовувати до словотвірного аналізу прізвищ методику відповідного аналізу апелювальної лексики, деякі науковці нараховують по п'ять – шість і більше способів їх творення (Л. Волочанська, С. Мефедовський, Г. Пелих). Ю. Редько, аналізуючи будову прізвищ іменникового та прикметникового зразка з огляду на структурні способи їх творення, виокремлює чотири способи творення: семантичний, морфологічний, регресивний та синтаксично-морфологічний. Якщо перші два (семантичний та морфологічний) знаходять підтримку у роботах практично всіх ономастів, то стосовно двох останніх точаться дискусії. Так, В. Познанська вважає невиправданим виокремлення префіксального і префіксально-суфіксального різновидів у межах синтаксико-морфологічного способу.

На основі здійсненого комплексного аналізу прізвищ закарпатських українців з урахуванням фактів і процесів загальноукраїнської антропонімії XIII–XVIII ст. П. Чучка стверджує, що в українців діяли лише два способи творення спадкових родових знаків, власне прізвищевих назв, а саме – морфологічний та семантичний (лексико-семантичний). Морфологічний спосіб полягав у творенні нових прізвищ за допомогою нових прізвищевих формантів, а семантичний (лексико-семантичний) зводився до трансонімізації апелювативів, індивідуальних прізвищ та особових імен без будь-яких додаткових експліцитних засобів словотворення. Зазначена класифікаційна схема стала загальноприйнятною (у своїх дослідженнях її застосували Б. Близнюк, Г. Бучко, Н. Булава, І. Ільченко, Л. Кравченко, С. Панцьо, Г. Панчук, В. Познанская, С. Шеремета та ін.), оскільки враховує особливості словотвірної структури прізвищ (на відміну від словотвору апелювативів), твірні основи яких завжди хоч і гіпотетично, але вмотивовані. Застосувавши її для встановлення структурно-словотвірної специфіки прізвищ села Великий Митник, ми дійшли таких висновків:

1. У межах морфологічного способу виокремлюємо суфіксацію як один із найактуальніших засобів творення прізвищ. Найбільш продуктивними суфіксами у творенні антропонімів є:

- суфікси -ук, -юк: *Попадюк, Гонтюк, Осаволюк, Соколюк, Гуменюк, Вознюк, Паламарчук, Федорук, Гринчук, Хортюк, Гарматюк, Килимнюк;*

- суфікс -енк(о): *Підковенко, Крутенко, Ксенченко, Босенко, Сидоренко;*

- суфікс -ськ: *Блажієвський, Майданський, Гальчевський, Літинський;*

- суфікс -ов: *Бабков, Папков, Семенов, Андрухов.*

2. В антропоніміконі села Великий Митник зафіксовано значну кількість прізвищ, утворених лексико-семантичним способом. Найпродуктивніші джерела утворення таких прізвищ проаналізовані нами вище.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабій Ю. Характеристика основних словотвірних моделей українських прізвищ / Юлія Бабій. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://linguistics.kspu.edu/webfm_send/1371

2. Зубко А. Українська ономастика: здобутки і проблеми / Андрій Зубко // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. – 2007. – Вип. 15. – С. 262.

3. Редько Ю. К. Довідник українських прізвищ / Ю. К. Редько. – Київ : Радянська школа, 1968. – 254 с.

Інна Ямиун (м. Вінниця)

Наук. керівник – к.філол.н., доц. Гороф'янюк І. В.

ФОЛЬКЛОРНО-ЕТНОГРАФІЧНИЙ ФОНД Є. В. ГОРЬ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ПОДІЛЬСЬКОГО ГОВОРУ

У сучасному мовознавстві особливої актуальності набувають дослідження мовностилістичних ознак українського фольклору, адже мова народної творчості слугує невичерпним і цінним джерелом для з'ясування специфіки та особливостей вияву різнорівневих історичних змін (фонетичних, лексичних, морфологічних та ін.), матеріалом для спостереження за формуванням сучасних літературних норм, взаємозв'язку фольклорних текстів із діалектним середовищем.

Відомо, що мова усної словесності стала самостійним предметом вивчення лише з середини ХХ ст. У славистиці

завдяки працям А. Євгенєвої, Й. Оссовецького, Є. Артеменко, О. Хроленка, С. Нікітіної, Є. Сероцюка, Є. Бартмінського та ін. сформувалася окрема галузь філології, яка виникла на межі фольклору, стилістики і мовознавства – лінгвофолькористика.

Лінгвофольклористика – міждисциплінарна галузь гуманітарних наук (філологія), яка вивчає багатовимірні особливості мовноструктурної, мовностилістичної, художньо-образної організації текстів усного народного мистецтва; закономірності фольклорного стилетворення; мовну структуру фольклорного різноманіття художньої творчості як колективної естетичної інтелектуальної діяльності етномовців [Беценко 2016: 46].

У слов'язнаванні мову народної поетичної творчості розглядають як складову загальнонародної мови, визначаючи її фонетико-євфонічні, морфолого-словотвірні, лексичні, синтаксичні, стилістичні елементи.

Мета нашого дослідження – аналіз фольклорно-єтнографічного фонду Горб Євдокії Василівни, що зберігається у фондах Вінницького державного архіву, задля виявлення діалектних явищ подільського говору.

Євдокія Василівна Горб (28.02.1911, с. Рождественське, тепер Прохорівського р-ну Белгородської обл., Росія – 6.07.1997, м. Вінниця) – педагог, фольклорист, єтнограф, краєзнавець, автор документальних повістей про підпільників, партизанів Вінниччини. На Вінниччині збрала півтисячі народних пісень, чимало прислів'їв та приказок, легенд та переказів, дві тисячі народних оповідань, записала весільний обряд.

Серед усіх матеріалів фонду Є. В. Горб предметом нашого аналізу стали тексти українських народних пісень, казок, приказок, прислів'їв, записаних у Вінницькій області в 50–70-х роках ХХ століття.

З-поміж діалектних рис, що трапляються в записах Є. В. Горб на фонетичному рівні в системі вокатизму варто відзначити заступлення [e] – [и] в ненаголошеній позиції: *недбайлеця* (3, с. 59), варіювання [i] та [e]: *ровісників* (6, с. 14), [i] // [и]: *чипляй* (1, с. 66) *зімою* (5, с. 19), *барвинче* (4, с. 73), *лушпіння* (6, с. 30) та [i] з [у]: *жалуй* (2, с. 61).

Помічаємо також відсутність національного чергування *o, e // i*: *восьмнадцять літ* (2, с. 69), *з тих пор* (1, с. 70), а також засвідчено аналогію до національного чергування *o, e // i*: *пшінця* (3, с. 14), *гріш* (7, с. 87) та *o, e // Ø*: *хтіла* (3, с. 44).

Вдалося виявити «акання» при вимові ненаголошеного [o] як [a]: *каравай* (6, с. 37), *ісламив* (1, с. 14).

Помітна тенденція до широкого вживання протетичних голосних *ізналися* (1, с. 2), *ізбере* (1, с. 2), *ісламив* (1, с. 14), *учула* (1, с. 14), *урвала* (1, с. 14) і приголосого [г]: *горати* (7, с. 97), *горли* (1, с. 53).

У системі консонантизму вдалося виявити типові для подільського говору риси, наприклад, ствердіння [pʰ]: *бураки* (1, с. 128), *бурачанка* (7, с. 98), *добруєш* (7, с. 108), *горуєш* (7, с. 108).

Виявлено субституцію [ф] → [хв]: *хвартушок* (6, с. 36), відсутність чергування [д] // [дж]: *сижу* (2, с. 43), *від'їжаєш* (6, с. 36).

Помічаємо також паралельне вживання приголосних:

[с] // [з] перед глухим [т]: *стиха – зтиха* (2, с. 16);

[л] // [в]: *горілка* (4, с. 90) – *горівка* (7, с. 18);

[бж] // [пч]: *пчолы* (5, с. 33).

Зафіксовано й типовий подільський випадок метатези у слові *криниця – кірниця* (7, с. 97), *кирниця* (5, с. 7), а також *ведмідь < медвідь* (3, с. 81), *револьвера < ліворвера* (2, с. 16).

Простежуємо фонетично видозмінені форми числівників: *ідную* (1, с. 101), *єден* (7, с. 63), *єдним єдиночку* (7, с. 103), *штуре* (7, с. 87), *перві* (2, с. 23).

З-поміж морфологічних діалектних явищ поширеним є нестягнені форми прикметників: *засмученая* (2, с. 7), *зарученая* (2, с. 7), *зеленеє* (3, с. 9), *хорошії* (3, с. 9), *суденая* (2, с. 14), *дівочая* (2, с. 14), *русая* (2, с. 14), *лихая* (2, с. 19) та займенників: *тая* (3, с. 57), *тії* (3, с. 61).

С. Бевзенко зауважує, що «м'який інфінітивний суфікс -т' у дієслівних формах 2-ої ос. однини і множини тепер, часу, а також 2-ої ос. множини наказового способу часто вживається в основній масі поліських говорів» [Бевзенко 1980: 200]. Цю рису ми знаходимо і в матеріалах Є. В. Горб, наприклад: *плакати* (2, с. 10), *ридати* (2, с. 10), *сватати* (2, с. 18), *гуляти* (2, с. 72), *помічати* (2, с. 46), *ночувати* (1, с. 3), *не пізнати* (7, с. 4), що загалом не властиве подільському говору.

У формах 1-ої ос. однини тепер. часу дієслів II дієвідміни відсутній перехід [д], [т], [з], [с] у відповідні шиплячі: *приходю* (7, с. 32), а у 3-ій ос. однини дієслова I дієвідміни зрідка мають у закінченні -ет: *молотет* (3, с. 44), *золотет* (3, с. 44).

Зафіксовано своєрідні діалектні прислівникові утворення: *туда* (3, с. 28), *куда* (1, с. 10), *впереді* (1, с. 128), *ззаді* (1, с. 128).

Спостерігаємо усічені форми у дієсловах колишнього III класу: *не зна* (2, с. 50), *не дивуйте* (3, с. 93).

Трапляються вживання різноманітних префіксів: *посихає* (2, с. 16), *постемніла* (2, с. 38), *посихати* (7, с. 54), *потруждай* (6, с. 35), *попоїли* (5, с. 3), *змороз* (3, с. 25), *зобіжай* (2, с. 16).

Виявлено утворення дієслів минулого часу за допомогою суфікса -ува-: *хворувала* (2, с. 29) та утворення форми вищого ступеня прикметників за допомогою суфікса -іш-: *богатіша* (3, с. 14), а також закінчення -ім у займенниках: *нім* (3, с. 20), *нашім* (3, с. 25).

Помічаємо часте вживання зменшено-пестливих суфіксів: *кушанячко* (3, с. 4), *втішанячко* (3, с. 4), *досадоньки* (3, с. 58).

Простежуємо в непрямих відмінках займенника *цей (сей)* заступлення кореневого голосного [e] голосним [o]: *сво́йому* (7, с. 59).

Виявлено вживання [ш] у кінці слова за аналогією до російської мови: *покуштуєш* (6, с. 39), *вкрадеш* (6, с. 40), *будеш* (6, с. 40), *плачеш* (5, с. 1).

Вдалося засвідчити низку лексичних діалектизмів, які зафіксовані у фольклорних записах Є. В. Горб: *бінди* ‘вузька смужка якої-небудь тканини, що використовується як прикраса, для оздоблення’ (1, с. 47), *вивень* ‘весільний головний убір нареченої’ (7, с. 68), *бурачанка* ‘різновид горілки’ (7, с. 98), *кортило* ‘мати бажання, охоту до чогось’ (7, с. 56), *больницю* ‘лікарню’ (2, с. 36).

Виявлено і деякі особливості у вживанні фразеологізмів: *аж по крилиці* ‘дуже багато’ (2, с. 77), *у три обхвати* ‘великий за розмірами’ (3, с. 96), *собаки як забрешуть* ‘порушувати тишу’ (5, с. 9).

У результаті опрацювання близько 600 сторінок архівних фондів Горб Євдокії Василівни нами було зафіксовано 97 слововжитків діалектних рис (45 – на фонетичному рівні, 44 – на морфологічному та 8 – на лексичному). Наше дослідження вкотре підтверджує висновки дослідників мови фольклору (Т. П. Беценко [Беценко 2016], І. В. Гороф’янюк [Гороф’янюк 2013]), що вони є надійним джерелом вивчення діалектних особливостей регіону, де записані фольклорні тексти, навіть якщо вони в писемній формі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бевзенко С. П. Українська діалектологія / С. П. Бевзенко. – Київ : Вища школа, 1980. – 246с.

2. Беценко Т. П. Лінгвофольклористика у парадигмі сучасної філологічної науки / Т. П. Беценко // Актуальні проблеми філології та перекладознавства. – 2016. – Вип. 10 (1). – С. 45–53.

3. Гороф'янюк І. Зі спостережень над фольклорними текстами як джерелом вивчення діалектного мовлення подолян / І. Гороф'янюк // Волинь філологічна: текст і контекст. Лінгвостилістика ХХІ століття: стан і перспективи : зб. наук. праць / упоряд. С.К.Богдан. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. – Вип. № 15. – С. 66–74.

ДЖЕРЕЛА

1. Записи українських песен, сделанных Горб Е. В. в 1958–1961 г. г. – Архівні матеріали. – Ф. № Р-5243. – 128 с.

2. Народные песни записанные Горб Е.В. от винничан в 1958–1959 г. г. – Архівні матеріали. – Ф. № Р-5243. – Т. 1 – 78 с.

3. Народные песни записанные Горб Е.В. от винничан в 1958–1959 г. г. – Архівні матеріали. – Ф. № Р-5243. – Т. 2 – 98 с.

4. Народные украинские песни сделанные Горб Е.В. в Виннице в 1959–1961 г. – Архівні матеріали. – Ф. № Р-5243. – 90 с.

5. Пословицы, загадки, юморески (украинские, русские) записанные Горб Е. В. [1960 г.]– Архівні матеріали. – Ф. № Р-5243. – 38 с.

6. Сказки, украинские, русские, записанные Горб Е. В. в 60 годах. – Архівні матеріали. – Ф. № Р-5243. – 40 с.

7. Фольклорные записи (частушки, щедрилки, пословицы) сделанные Горб Е.В. от винничан в 1958 – 1972 г. – Архівні матеріали. – Ф. № Р-5243. – 106 с.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Бановська Дар'я Костянтинівна – студентка II курсу факультету української філології та журналістики Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка; спеціальність «Українська мова і література». Наукові інтереси: українська діалектна фразеологія.

Блах Ольга Михайлівна – здобувач ступеня вищої освіти магістра факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; спеціальність «Філологія. Українська мова і література». Наукові інтереси: український ономастикон.

Бондар Руслана Тимофіївна – здобувач ступеня вищої освіти магістра факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; спеціальність «Філологія. Українська мова та література». Наукові інтереси: український ономастикон.

Бондаренко Олександр Олександрович – студент Інституту історії і філології Академії імені Яна Длугоша (м. Ченстохова, Польща); спеціальність «Польська філологія». Наукові інтереси: історія української мови, ономастика.

Бондарук Юлія Ігорівна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; спеціальність «Українська мова й література». Наукові інтереси: особливості подільських говірок.

Врублевська Тетяна Василівна – здобувач кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, викладач кафедри українознавства Вінницького національного медичного університету імені Миколи Пирогова. Наукові інтереси: лінгвоконцептологія, літературна ономастика.

Глухенька Дарія Сергіївна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; спеціальність «Філологія. Українська мова і література». Наукові інтереси: фонетичні та лексичні особливості подільських говірок.

Горобець Руслана Ігорівна – здобувач ступеня вищої освіти магістра факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; спеціальність «Середня освіта (Українська мова і література)». Наукові інтереси: подільська регіональна лексикологія.

Гула Дарина Ігорівна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; напрям підготовки «Філологія. Українська мова і література». Наукові інтереси: українська діалектологія.

Гульчак Юлія Сергіївна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; напрям підготовки «Філологія. Українська мова і література». Наукові інтереси: подільська регіональна лексикологія.

Денисюк Олександра Василівна – студентка IV курсу факультету української філології Уманського державного

педагогічного університету імені Павла Тичини; спеціальність «Українська мова і література». Наукові інтереси: історія української мови, ономастика.

Закутня Анна Юріївна – аспірант 3-го року навчання кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича; спеціальність «Українська мова». Наукові інтереси: історична лексикологія та діалектологія української мови, стилістика, соціолінгвістика, мова міста, мова української реклами, історія і мова українських періодичних видань.

Івашина Оксана Олександрівна – студентка II курсу факультету філології та журналістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Наукові інтереси: українська діалектологія.

Кабалюк Альона Вікторівна – студентка IV курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, напрям підготовки «Філологія. Українська мова і література». Наукові інтереси: українська діалектологія.

Карпова Олена Валеріївна – студентка III курсу гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного університету; спеціальність «Філологія. Українська мова і література»). Наукові інтереси: ономастика, етимологія.

Коваленко Катерина Костянтинівна – студентка II курсу факультету філології та журналістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Наукові інтереси: українська діалектологія.

Коваль Марина Іванівна – студентка III курсу гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного

університету; спеціальність «Філологія. Українська мова і література»). Наукові інтереси: подільське краєзнавство.

Колісниченко Валентина Сергіївна – студентка IV курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; напрям підготовки «Філологія. Українська мова і література». Наукові інтереси: українська ономастика.

Косарева Аліна Михайлівна – студентка III курсу гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного університету; спеціальність «Філологія. Українська мова і література». Наукові інтереси: ономастика, краєзнавство.

Костишина Яна Леонідівна – здобувач СВО магістра I курсу гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного університету; спеціальність «Філологія. Українська мова і література». Наукові інтереси: ойконіміка, гідроніміка, етнолінгвістика.

Кулик Оксана Володимирівна – здобувач СВО магістра факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; спеціальність «Середня освіта (Українська мова і література)». Наукові інтереси: український ономастикон.

Луценко Анна Ігорівна – здобувач СВО магістра I курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; спеціальність «Середня освіта: Українська мова та література. Українознавство». Наукові інтереси: подільська регіональна лексикологія

Марчук Тетяна Вікторівна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха

Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; напрям підготовки «Філологія. Українська мова і література». Наукові інтереси: українська діалектологія.

Мельник Оксана Анатоліївна – здобувач кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, викладач кафедри соціальних технологій Вінницького інституту Університету «Україна». Наукові інтереси: ономастика: регіональна ергонімія, регіональна ойконімія.

Ординська Ілона Яківна – студентка гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного університету; спеціальність «Філологія. Українська мова і література». Наукові інтереси: ономастика.

Педан Анастасія Іванівна – здобувач СВО магістра факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; спеціальність «Середня освіта (Українська мова і література)». Наукові інтереси: український ономастикон.

Подпонаровська Анна Віталіївна – студентка IV курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; напрям підготовки «Філологія. Українська мова і література». Наукові інтереси: подільська регіональна лексикологія.

Ставінога Ольга Юріївна – здобувач СВО магістра гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного університету; спеціальність «Філологія. Українська мова і література». Наукові інтереси: синтаксис.

Стецюра Аліна Олександрівна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла

Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; напрям підготовки «Філологія. Українська мова і література». Наукові інтереси: подільська регіональна лексикологія, українська етнологістика.

Сторожук Вікторія Анатоліївна – студентка III курсу філологічного факультету Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича; спеціальність «Українська мова і література». Наукові інтереси: мова українського фольклору; лексична семантика; українська лексикографія; діалектологія.

Тоток Олена Вікторівна – здобувач СВО магістра факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; спеціальність «Середня освіта. Українська мова і література». Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика.

Федонюк Любов Сергіївна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; спеціальність «Українська мова й література». Наукові інтереси: особливості обрядової лексики подільських говірок.

Христюк Марина Михайлівна – студентка III курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; напрям підготовки «Філологія. Українська мова і література». Наукові інтереси: українська діалектологія.

Царюк Ірина Михайлівна – студентка IV курсу факультету української філології та журналістики Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана

Огієнка; спеціальність «Українська мова і література»
Наукові інтереси: українська фразеологія.

Чернюх Марина Вікторівна – студентка V курсу
філологічного факультету Чернівецького національного
університету ім. Ю. Федьковича; спеціальність
«Українська мова і література. Середня освіта». Наукові
інтереси: мова творів українських письменників ХХ ст.;
лексична семантика; українська лексикографія.

Чумак Богдана Володимирівна – студентка III курсу
факультету філології й журналістики імені Михайла
Стельмаха Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського;
спеціальність «Українська мова і література. Редагування
освітніх видань». Наукові інтереси: українська
діалектологія.

Шадська Вікторія Юрївна – здобувач СВО магістра
факультету філології й журналістики імені Михайла
Стельмаха Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського,
спеціальність «Середня освіта. Українська мова і
література». Наукові інтереси: український ономастикон.

Ямцун Інна Ігорівна – здобувач СВО магістра факультету
філології й журналістики імені Михайла Стельмаха
Вінницького державного педагогічного університету імені
Михайла Коцюбинського, спеціальність «Середня освіта
(Українська мова і література)». Наукові інтереси:
подільська регіональна лексикологія.

Науково-навчальне видання

***ПОДІЛЬСЬКА РЕГІОНАЛЬНА ЛЕКСИКОЛОГІЯ:
СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ***

***Матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної
конференції студентів, аспірантів і молодих учених
(м. Вінниця, 26–27 квітня 2018 р.)***

Авторське редагування

Верстка – І. В. Гороф'янюк

Обкладинка – І. В. Гороф'янюк